

МАРІЯ ЦУКАНОВА

НА
ГРАНІ
ДВОХ
СВІТІВ

María Cukanova

EN EL LIMITE DE DOS MUNDOS

(Selección de las obras)

EDITORIAL JULIAN SEREDIAK

BUENOS AIRES — 1968.

Марія Цуканова

НА ГРАНІ ДВОХ СВІТІВ

(Вибір з творів).

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1968

Наклад 1.000 прим.

Обкладинка роботи Марка Блязовірова

Copyright 1968 by the Publisher.

Imprenta "Champion". Mercedes 2163 Bs. As.

СТОРІНКА ОДНОГО ЖИТТЯ

Дорога Одарко !

Не можеш уявити собі мою радість, коли одержала твого листа. Скільки часу! Здається, віки минули від тоді, як... Пригадуєш? Скільки надій, скільки віри в майбутнє мали ми в той час... Доля кинула нас в різні країни, ти опинилася в Північній Америці, я — в Аргентині. Як вічні мандрівники без долі і батьківщини, ми мусіли при звичаюватися до нового життя, до чужих звичаїв, до місцевостей незнаних. Пишеш, що випадково дізналася про смерть мого Миколи і зараз же сіла писати листа. Дякую, дорогенька. І пробач мені мою мовчанку. П'ять років тому одержала твого першого листа і зразу відповіла на нього, але не отримала відповіді. Тепер розумію — ти змінила адресу. Потім тебе полонив вир нового життя, яке не було легке: боротьба за існування, всілякі турботи, праця. Все це розумію, бо все те відбулося і в моєму житті. Кожна з нас мала свою родину, свої обов'язки, за якими не лишилося часу для чого іншого.

Але тепер уже інакше.

Радію дуже, що твоє життя ввійшло вже у фазу спокійну — твій чоловік, який, як бачу з твого листа, є людина добра й серйозна, вже має сталу роботу, маєте власну хату і, о розкіш!, — авто. Пишеш, що купили еживане, але яке це має значення! Факт, що можете їздити, де схочете. Уявляю собі, яка радість для твоїх дітей робити недільні прогулянки десь за місто. Чи правда, що Бобі має шість років? Зовсім парубок! І Леся п'ять. Майже стільки як і моя Тіяна. Чекаю, що надішлеш мені фото своєї родини, щоб я могла побачити твоїх нащадків.

Тепер моя черга говорити про себе.

Питаєш, як я живу, що роблю і таке інше.

Не є так легко відповісти. Усе моє життя було і є

збігом усяких пригод, трагедій і несподіванок. Як тобі відомо, під час війни я загубила батьків, але ти все те знаєш, тому не буду повторювати. На щастя, доля, під час наших мандрювань і поневірянь по таборах, надіслала мені Миколу, який узяв мене під свою опіку, був вірним другом і захисником. На передодні нашого від'їзду до Аргентини ми одружилися. Ти тоді вже виїхала, але в своєму листі я тобі писала про це.

Початок нашого життя в Буенос-Айресі не був такий уже злий. Микола працював у фабр:ці приймачів, як радіотехнік. Ми винаймали маленьке мешкання з однієї кімнати та кухні і жили повні надій на майбутнє, бо Микола, крім роботи, ще вступив на вечірні курси радіо і сподівався отримати диплом інженера. Микола мав оптимістичну вдачу і завжди казав, що кожний може досягти того, чого бажає, лише потрібна добра воля і певність себе.

У ці щасливі часи народилася моя Тіяна.

Але, видно, не досить мати добру волю і певність своїх сил. Є крім того ще інша воля, яка керує нами. Тіяна мала трохи більше як два роки, коли Микола почав жалітись на болі в животі. Лікар знайшов запалення апендициту і порадив зробити операцію. Я була стурбована, але Микола сміявся, кажучи, що в наші часи операція апендициту є іграшка для дітей, тисячі людей оперуються щодня і за тиждень повертаються здорові. Таким я його бачила останній раз: веселим, безтурботним, може удавано, щоб заспокоїти мене...

Пробач мені ці гіркі спогади, які я сама намагаюся уникати... Скільки разів виникало звичайне в таких випадках питання: «Чому?» Чому Микола мусів загинути від такої незначної операції? Але хто може дати відповідь на це питання? Що знаємо ми про закон долі, яка керує нашим життям, та про мету нашого існування?

Можеш собі уявити мій одчай. Крім того, що загубила чоловіка, якого кохала, я ще лишилася цілком самотньою, без засобів до життя, без потрібної підготовки до зустрічі з боротьбою за існування. Ми, жінки, здебільшого легковажно ставимося до життя, вважаю-

чи, що одруження і хатне вогнище є мета нашого існування. Тому я щиро вітаю жінок модерних, які дбають про незалежність і потребу зустріти життя приготованими. Я не належала до них. Знала трохи мови німецьку і французьку, в дитинстві вчилася грати на піано, і, коли б не війна та еміграція, можливо, була б піаністкою, бо мала не погані здібності, але навчання довелося перервати і в результаті не досягла нічого. Була собі хатньою господинею без жадного фаху, який допоміг би мені заробити на життя. До того ще погано знала еспанську мову, мову тієї країни, де жила. З такими даними розпочалося моє шукання будь-якої праці. Ти не можеш собі уявити, чого я тільки не робила за ці два роки самотнього життя. Працювала у ткацькій фабриці, але мої легені, після запалення, яке я мала в таборі, лишилися слабкими, я захворіла і змушена була кинути цю працю. Один час грала на піано до танків в одній балетній студії, яку заснувала також емігрантка українка, але студія прогоріла і закрилася. Працювала також у фабриці, де виробляли частини до радіо і куди мене влаштував один знайомий Миколи. Там працювало багато жінок, бо досвід довів, що жінки працюють охайніше і ретельніше від чоловіків, (яка іронія!), а платню, за аргентинським законом, одержували меншу. Але шеф почав залицятися до мене. Був це гладкий чоловік середніх років, мав жінку і троє дітей. У мене викликав непереможну огиду . . ., але вся моя дипломатія, тобто зовнішня пошана, з якою підлеглий мусить звертатися до свого начальника, та мій вигляд, ніби я ніяк не розумію, що він від мене хоче, не привели ні до чого. Мій шеф врешті розсердився і вигнав мене.

Одна моя знайома, яка працювала в комерційній установі секретаркою, обіцяла влаштувати мене там на працю в бюро, але для того я ще мала поступити на курси стенографії та навчитися писати на машинці. Я ж не мала часу, бо після праці бігла до хати, де мене чекала моя Тіана, мусіла купувати продукти та готувати їжу. До того всього почувала себе надто втомленою. Моє здоров'я ніколи не було міцне, а тяжка праця ви-

смажувала його докраю і я поверталася до хати зовсім без сил.

Скільки разів я мріяла про смерть, але завжди, зустрічаючи погляд блакитних очей моєї Тіани, які дивилися на мене серйозно і, як мені здавалося, з докором, відчувала нові сили до боротьби.

Такі були мої обставини, коли одного разу я відкрила часопис, шукаючи оголошення про працю. Але нічого відповідного не знайшла. Переважно потребували хатніх робітниць, але... ти уявляєш це «але»... Досі я змагалася, працювала тяжко, але була вільна. До того, хто б погодився взяти до праці жінку з дитиною... Проте, надалі майнула спокуслива думка: Чому ні? Яка б радість була мати завжди біля себе Тіану, не кидаючи її саму на цілий день у хаті, годуючи своєчасно, доглядати... До того ж усього не всі заможні люди є злі й егоїсти. І я почала мріяти про якесь стареньке, доброзичливе подружжя, яке б поставилося до нас з Тіанною як до рідних... Можеш собі уявити, як можна часом мріяти, бажаючи втекти від безнадійної дійсності. Мрія є велика втіха на шляху нашого існування. Отже, мріючи, я переглянула всі оголошення, хоча кожного разу, знаходячи щось відповідне, відчувала, як ніби якась сила мене спиняла, аж доки не зустріла таке:

«Потрібна гувернантка до хлопчика».

Це було щось ліпше, і я відважилася спробувати щастя.

Наступного дня, лишивши Тіану в хаті, я попрямувала на адресу, яка була зазначена в часописі. Як завжди, їхала спочатку потягом (ми жили в провінції, далеко від центру Буенос - Айресу), потім сіла в омнібус і, нарешті, вставши на потрібній зупинці, повернула на вулицю, яку показувало оголошення. Не дивлячись на те, що знаходилася в самому місті, була це вуличка затишна, з будинками на два поверхи, з високими деревами, які простягалися вздовж тротуарів, даючи притулок від сонця. Моя мрія про стареньке подружжя повернулася з новою силою, хоча самий факт, що потребували гувернантку до хлопчика, заперечував це, бо моє симпатичне, стареньке подружжя навряд чи могло мати малого хлопчика.

Признаюся, що серце мені стукало скорше, ніж звичайно, коли я натисла на гудзик дзвоника потрібного мені нумера. Був це, як і всі на цій вулиці, двоповерховий будинок, з «патіо», вимощеним білими чисто вимитими плитами та прикрашене квітами, які росли у великих глечиках з візерунчастими ніжками. Жалюзі *) на вікнах були спущені. за аргентинським звичаєм, до якого я ніяк не могла призвичаїтись, мені завжди здавалося, що в хаті зі спущеними жалюзі люди або сплять, або не живуть. Але не дивлячись на це вражіння, двері відчинилися досить швидко і в них з'явилася постать жінки, дуже гладкої, зачесаної просто, з фартушком поверх убрання, об який вона витирала свої руки, пухкі й почервонілі, видко, від холодної води. З округлого обличчя на мене дивилися з цікавістю і допитливо темно-карі очі, без тієї зневажливої байдужности, яку мені часто доводилося зустрічати під час шукання праці, а скорше доброзичливо.

— Я прийшла на об'яву в часописі, де написано, що потрібна гувернантка до хлопчика. — почала я не дуже впевнено.

— А-а, так... Заходьте, заходьте сеньйорита, — відповіла жінка досить привітно і поступилася, даючи мені дорогу. Я ввійшла до вестибюля і звідти до їдальні з великим столом посередині, навколо якого стояли стільці з високими спинками і шафа до посуду. Жінка підвела жалюзі на вікнах і, повернувшись до мене, сказала:

— Сідайте сеньйорита чи...

— Сеньйора, — відповіла я.

— Одружена?

— Удова.

— Давно овдовіли?

— Два роки.

Жінка спитала, від чого помер мій чоловік, і, коли я відповіла, співчутливо зідхнула і зі свого боку розповіла, що вона також удова, вже п'ятнадцять років, як помер її чоловік, але вона й досі не може його забути. В

*) Жалюзі — віконниця з поземних поворотних планок, що регулює денне світло в кімнаті (з франц.).

цій хаті вона працює за господиню дванадцять років.

— Уже самі знаєте, працювати в чужій хаті це не те, що в своїй, — казала жінка, — хоча не можу жалітися, бо почуваю себе вільною робити, що хочу. Патрон *) також є удівець із сином, а коли в хаті немає жінок, то ми себе почуваємо вільними. Бо чоловіки не розуміються на хатній роботі, навіть не можуть сказати, скільки та які в них сорочки.

Жінка, видно, належала до тих, що люблять поговорити, але мені не терпілося дізнатися про працю, а також, чи могла б Тіана жити разом зі мною, тому, скориставшись хвилиною перерви, я сказала:

— Я маю доньку, дівчинку п'ятьох років, не знаєте, чи патрон дозволить їй жити разом зі мною?

Жінка замислилася на деякий час, уважно оглядаючи мене.

— Виходить, маєте донечку, — сказала вона. — І як дівчина є спокійна? Не є з тих, що кричать та плачуть?

— Дуже спокійна, — відповіла я.

— Ну, що ж, — замислено сказала жінка, і з поважним виглядом, як справжня господиня, продовжувала:

— Мушу сказати, що я тут є як справжня господиня... Бо вже самі знаєте, які то є мужчини і мій патрон особливо. Я почала тут працювати саме, коли господар одружився. Також при мені народився син, який саме тепер потребує, щоб йому допомогти трохи у навчанні. Хлопчик має тепер десять років. Але не хоче вчитися. І оце патрон вирішив шукати якусь освічену жінку, щоб та допомогла в цьому. Але, кажучи відверто, для мене того не досить. Хата є велика, і я мушу дбати про все: і готувати їжу, і чистити, і слідкувати за одягом, хоча не перу білизни, для цього приходять жінки, також не люструю підлоги, є такий чоловік, що приходить робити це. Але, як бачите, я є жінка тяжка і мені важко упоратися з усією роботою, тому я хочу знайти жінку, яка б не лише вчила хлопчика, а також і допомогла б мені трохи в хатній роботі, власне, прибрати хату, бо на кухні я не потребую помічниці, то вже є справа моя.

*) Патрон — роботодавець, власник підприємства.

Тут приходило вже декілька сеньйорит із нафарбованими нігтями, які гадали, що тут їх обслуговуватимуть. Я таких не хочу. Навпаки, ви, мені здається, не з тих. Тому, якщо ви погодитесь на мої вимоги, зробимо угоду: я поговорю з патроном і він погодиться, щоб ваша дівчинка жила з вами.

Отже, справа виглядала так, що я мусіла не лише виконувати роль виховательки, а також мала працювати як покоївка або прибиральниця. Але жінка не здавалася мені несимпатичною, до того думка, що Тіяна перебуватиме зі мною, дуже мене спокушала, і я погодилася.

Жінка запропонувала мені оглянути хату. Почали ми з нижнього поверху, де, крім їдальні, ще була кухня, ванна та дві кімнати для служби — в одній жила господиня, друга мала належати мені. Обидві кімнати були світлі й умебльовані, з ліжками, шафою, столом та стільцями.

Потім жінка повела мене сходами нагору, де ми спочатку оглянули лівінг або залю, прибрану зі смаком, з порт'єрами на вікнах, м'якими фотелями, канапою з низеньким столом. На деталі я не звернула уваги, бо жалюзі на вікнах були спущені, лише зауважила, що із лівінгу виходило декілька дверей до покоїв і одні на балкон. Далі жінка повела мене в двері наліво, пояснивши, що це є кабінет патрона. Кімната була досить скромна із полицею на книжки, писемним столом і ліжком-канапою. Не втерпівши, я поглянула на книжки. Усі були з хемії.

— Патрон є хемік? — спитала я.

— Інженер — відповіла жінка. — Працює на фабриці.

Після цього ми пройшли до дитячої кімнати, яка була трохи менша, ніж кабінет, і також мала ліжком, полицю з книжками, стіл і два стільці. На стінах були розвішані дешевенькі репродукції картин, усе релігійного змісту, які, мабуть, повісила господиня. Із цієї кімнати виходили двері в суміжну, і жінка відчинила мені їх. Це була крихітна кімнатка, також із ліжком і цілим складом дитячих іграшок.

— Тут, коли Еді був маленький, спала няня. —

пояснила жінка, — тепер я тут ховаю усі іграшки і речі хлопчика.

Кінчивши огляд, ми повернули до залі, де жінка мені сказала:

— Ну, добре. Це все. Не є так тяжко прибирати ці кімнати: маємо пилосмок, який усе чистить швидко, щоправда, часом треба замести всілякі папери і, також, покласти речі на їхнє місце. Дивіться сеньйора, зранку до півдня хлопчик знаходиться в школі, за цей час ви зможете все прибрати і потім, коли він повернеться, узятися за навчання. Внизу — їдальню, ванну та патіо можу прибрати я. Мені лише тяжко підніматися сходами.

Лишилися ще одні двері, в які ми не заглянули, і я сплилася біля них, чекаючи, що моя провідниця відчинить їх, але вона не зробила цього.

— Замкнені, — сказала вона. — Раніш була опочивальня господарів, але тепер патрон спить у своєму кабінеті.

Мабуть, удівець невітшний, співчутливо подумала я, і трохи згодом, коли ми, оглянувши ще ванну нагорі, спустилися сходами наниз, я спитала:

— Давно померла сеньйора?

— Ні, не дуже, як кажуть, в одній катастрофі літака.

Мені здалося, що жінка хотіла додати щось, але раніш вона запропонувала мені випити чашку кави, і коли ми увійшли до кухні, жінка, готуючи каву, пояснила:

— Ми дізналися про смерть сеньйори з часопису. Вона тут не жила. Вісім років, як покинула патрона.

І пізніше, коли ми сіли за стіл пити каву, жінка розповіла мені історію цієї родини.

— Вже самі знаєте, — казала вона, — коли жінка є молода і до того гарна, а сеньйора була дуже гарна, то їй хочеться мати гарне вбрання, розважатися, їздити на балі. А патронові все це не подобалося. Треба сказати, що патрон має вдачу похмуру, навіть може бути дуже суворий, коли щось не йде так, як він того хоче. До того був ревнивий. Звичайно, чоловікам не

дуже довподоби, коли жінка, замість того, щоб доглядати дитину й хату, воліє робити прогулянки зі своїми кавалерами. Таке було їхнє життя. Я вам кажу — чисте пекло. Патрон кричить, сеньйора плаче... Навіть бив він її. І сеньйора втекла з одним паном, видко, багатим, бо завжди приїздив по неї, коли патрона не було в хаті, в авті дуже гарнім. Таке то є життя... Звичайно, одна жінка народжується, щоб бути матір'ю та дружиною, а друга навпаки... Але на мою думку такі жінки не повинні мати дітей. Коли сеньйора втекла, Еді мав два рочки. Звичайно, мені було тяжко впоратися з усім — варити обід, прибирати в хаті й доглядати дитину. Патрон найняв няню. Але вже самі знаєте, які то є няні молоді — іде з дитиною на прогулянку, а сама має побачення із «мосом» *) і забуває про дитину. Одного разу Еді налякав собака і він декілька днів не міг говорити, другого разу його трохи не переїхало авто. До того патрон не вмів обходитися з малим. Звичайно, має вдачу дуже сувору. Майже ніколи не розмовляє, а якщо заговорить, тоді коли хлопець приносить погані оцінки зі школи, то кричить і б'є його. Але це мало допомагає, бо хлопець має вдачу дуже подібну до батькової — упертий і не хоче вчитися. Отакі то справи. Ви маєте змусити хлопця вчитися. Не є це легко, але... побачимо.

Пишу все це тобі детально, Одарко, щоб ти могла ясніше уявити життя родини, де я мала працювати, і зрозуміти становище, в якому я опинилася.

Після оповідання жінки я відчула неспокій. Чи була я спроможна зробити щось, щоб змусити цього хлопця працювати? Як почати мою роль виховательки, не маючи ніякого досвіду. Щоправда, я мала дитину, маленьку дівчинку, але доля змушувала мене більше змагатися з життям, ніж спостерігати й виховувати мою власну дитину. До того Тіяна мала вдачу спокійну, була дуже серйозна, навіть мені здавалася надто поважною на свої роки. Ніколи не жалілася і не плакала, коли я лишала її саму дома, і жила в своєму світі уяви,

*) «мосо» — кавалер (з есп.).

навіть часом здавалася мені трохи дивною. Так, наприклад, коли я поверталася після роботи додому, Тіана, замість того, щоб бігти мені назустріч, продовжувала сидіти в своєму закутку, де бавилася з ляльками, і коли я питала її, що вона робить, вона з виглядом дуже поважним пояснювала мені, що Лілі, її улюблена лялька, заблукала, але Муму — ведмедик — знайшов її і бивсь із собакою, який хотів укусити Лілі, так, як це робив собака господині нашого мешкання з однією кішкою. І коли я часом починала розпитувати, щоб слідувати ліпше за течією її думок і фантазій, вона підводила на мене свої великі очі з таким здивованням, ніби хотіла сказати: які чудні ці дорослі люди, не розуміють таких простих речей. До того вона зовсім не була соромливою, тобто не боялася нікого, як інші діти. Завжди, коли розмовляла з кимось, чи то з дорослою особою чи дитиною, дивилася на свого співрозмовника з виглядом спостерігача, ніби хотіла зробити висновок, чи вартий він її довір'я, чи ні.

Виховання має велике значення в суспільстві, але не треба забувати, що кожна дитина від народження має свою особисту вдачу, так само, як риси обличчя, свої бажання, свою особистість думати і сприймати речі, які її оточують.

З оповідання жінки я зрозуміла, що хлопчик, якого я мала виховувати, зростав в атмосфері аномальної, без родинного тепла, без твердої руки, що керувала б ним. Що могла зробити в цьому випадку я, жінка без потрібного досвіду? Який був цей хлопець? Якщо не хотів учитися, то може його вабив спорт, на який в теперішні часи спрямовано зацікавлення людини, може в зв'язку з виродженням і ослабленням нашого фізичного тіла. Але я ніколи не захоплювалася спортом, жила більше в світі духовних прагнень, ніж у фізичному. З якого боку могла б я знайти контакт із хлопцем?

Так я думала, сидячи в кухні за столом. Тим часом жінка, скінчивши пити каву, узялася готувати обід, не перестаючи говорити про своїх господарів, про сусідів, про те, як готувати різні страви й інші речі, які заповнюють жіноче життя. Я запропонувала допомогти

їй готувати обід, але вона відмовилася, кажучи, що звикла це робити сама і вміла справлятися швидко. Дійсно, всі її рухи були певні й швидкі, навіть гладке тіло пересувалося легко і майже граціозно по кухні. Було приємно дивитися, як її спритні руки чистили овочі та засвічували газ.

Я лишилася чекати патрона, який мав прийти на обід о першій годині. Також цікавило мене побачити хлопчика.

Минуло досить часу, коли нарешті хтось відчинив знадвору двері, грюкнувши ними.

— Ось, маєте, — сказала жінка, — прийшов ваш майбутній учень.

Дійсно почувлися кроки, які наближались, і в дверях кухні з'явилася постать хлопчика з книжками і зошитами в руках.

Я подивилася на нього уважно. Був це хлопчик високий, худий, виглядав старше за свої десять років. Обличчя мав вузьке з тонкими рисами, з устами пожіночому повними, але окресленими гарно. Чоло не було високе, може тому, що частину його приховувало волосся, чорне, густе й жорстке. Ввійшовши швидким кроком до кухні, він, здавалось, хотів щось розповісти жінці, але моя присутність, видно, його спинила, і його темні, майже чорні очі спинилися на мені. Не були це очі порожні й тупі дитини недорозвиненої розумово, навпаки, були жваві, спостережливі, хоча разом із тим погляд мав у собі недовір'я й похмурість.

— Привітай сеньйору, сказала жінка, — можливо, що сеньйора лишиться жити у нас, щоб допомогти тобі в навчанні.

Я посміхнулася до хлопця, але не знайшла відповіді на мою усмішку, навпаки, в обличчі хлопчика з'явилось щось шорстке й неприємне. Він різко повернувся і вибіг, лише чути було його швидкі кроки, що віддалялися вгору по східцях.

— Оце, як бачите, — сказала жінка, — ніби дикун.

І, зідхнувши, почала оповідати про інших дітей, яких знала і які були чемні та лагідні. Говорячи, вона брала тарілки, відносила їх до їдальні, де накривала

на стіл, і поверталася назад. Патрон мав прийти з хвилини на хвилину, і йому подобалося, щоб усе було приготоване своєчасно.

І дійсно, все було готове, коли почулося, як відчинилися двері, які також замкнулися із грюкотом, і повз кухню хтось пройшов енергійним і певним кроком.

Жінка, визирнувши в двері, повернула до мене обличчя і з таємничим виглядом прошепотіла:

— Патрон!

Потім, коли кроки віддалилися, жінка мені сказала:

— Зараз я дам патронові їсти і поговорю про вашу справу, щоб підготувати... А потім уже підете ви. Так буде краще.

І додала:

— Щодо платні: п'ятсот пезо.

— Але... — почала я, бо мені здалося, що це надто багато, беручи до уваги, що Тіяна мала жити зі мною, але жінка зробила мені знак мовчати і вдруге прошепотіла рішуче і впевнено:

— П'ятсот пезо і ні одного сентаво менше. Заплатить. Не бійтесь.

Тим часом вона наклала їжу в тарілку та поставила передо мною і, хоча я сказала, що не хочу їсти, жінка про це не хотіла чути, кажучи що я надто худа та бліда і мушу харчуватися добре. Потім вона вийшла до їдальні і довгий час там перебувала.

Я лише чула, як дзвеніли ложки та ножі, і голоси, один чоловічий, низький, другий уже знайомий мені, жіночий. Жінка говорила багато, чоловік лише подавав репліки. Мені здавалося, що минуло багато часу. Декілька разів жінка поверталася до кухні, щоб узяти щось, подала мені обличчям таємничі знаки і виходила знову.

Нарешті вона повернулася, несучи цілу купу брудних тарілок і, поклавши їх до пілети, сказала:

— Ходімо. Чекає на вас.

Слідом за жінкою я увійшла до їдальні. Патрон стояв біля вікна спиною до нас, дивлячись на вулицю. Я лише помітила високу постать із потилицею, вкритою чорним вожаєм. В цей час жінка сказала:

— Це є сеньйора, про яку я казала вам.

Патрон повернув спочатку голову, а потім повернувся увесь.

Передо мною була людина середніх років з рисами обличчя жорсткими і холодними, з густим чорним волоссям, злегка вкритим сивиною на скронях. На хвилину його очі спинилися на мені, очі чорні, похмурі, дуже подібні до синових. тільки ще більше байдужі і непривітливі. Далі, видко не зустрівши в моїй особі нічого цікавого, він перевів свій погляд десь повз мене у просторинь і сказав холодно й байдуже:

— Ви є гуверніантка?

— Так. — відповіла я.

Яку освіту маєте?

— Середню.

— Де одержали диплом?

— В Європі, в Австрії.

— Чужинка?

— Так. Українка.

Патрон спинився, видко думаючи, щоб ще спитати, потім додав:

— Гадаєте, що зможете допомогти хлопчикові в його шкільному навчанні?

— Гадаю, що так. — хоробро відповіла я, хоча не відчувала в собі ні певности, ні мужности.

— Яку платню хочете?

— П'ятсот пезо. — сказала я, і, глибоко зідхнувши, додала: — Але з однією умовою, я маю доньку, дівчину п'ятьох років... Хочу, щоб вона жила зі мною.

— Мені говорила дещо про це наша господиня. Не маю особливих заперечень, але з умовою, що не матиму ніякого неспокою.

— Не матимете. — відповіла я. — Дівчина є дуже спокійна.

— Дуже добре. Коли зможете почати?

— Коли хочете. Якщо вам здається добре, могу почати завтра.

— Отже завтра.

Говорячи це, патрон витяг із кишені свій гаманець і дав мені платню за пів місяця, двісті п'ятдесят пезо.

Я сказала «дякую». і патрон, як людина дуже за-
нуджена обов'язками, які її не цікавили, повернувся
до мене спиною і вийшов.

Так почався новий етап мого життя. І тепер, доро-
га Одарко, мушу перервати мою розповідь. Час летить
швидко, мій годинник зазначає дванадцять хвилин по
першій. Ранком треба підводитися, а ще хочу відпра-
вити цього листа. Але відтепер у вільні вечори писати-
му тобі, бо пишучи здається мені, що маю тебе близь-
ко і не почуваю себе такою самотньою, як раніш.

Передай моє щире вітання чоловікові і поцілунки
твоїм дітям.

Твоя Ганна С.

**
*

Дорога Одарко!

Нещодавно відіслала тобі свого першого листа
і тепер збираюся продовжувати розповідь мого життя,
як обіцяла.

Як уже писала тобі, почався новий етап мого життя,
і це дійсно було так, бо вперше я взяла на себе обов'я-
зок виховательки, який, як я переконалася, не був лег-
ким. Мої взаємини з господинею, яку я тепер називаю
донька Матільда, не могли б бути кращими. Вона від-
разу ж потоваришувала з Тіяною, пестила її і частува-
ла всілякими солодощами, мене не змушувала працю-
вати більше ніж казала, завжди була доброзичлива і
привітна. охоча допомогти в усьому. Також від патро-
на я не зазнала ніякої неприємності, власне кажучи,
я його майже не бачила. а якщо ми зустрічалися, він
не звертав на мене ніякої уваги, так ніби я була якась
річ. а не живе есто. З одного боку це мене дратувало,
але з другого я відчувала себе вільною і могла робити
все, що хотіла. Що ж торкається хлопчика, то з ним я
зазнала багато прикрих хвилин. Не раз галала я, що
моє перебування тут буде тимчасове, і раділа, що за-
резервувала за собою своє старе мешкання, до якого
могла повернутися.

Перші кроки моєї нової роботи були повною по-
разкою. Усі мої зусилля допомогти хлопчикові про-

робляти його лекції він рішуче відкинув і вся моя дипломатія не привела ні до чого. Так, наприклад, я йому казала:

— Еді, чому ти не хочеш приготувати твої лекції?

— Тому, що не хочу, — відповідав він.

— Але ж це необхідно. Коли будеш дорослим, усі знання тобі дуже допоможуть. Ти хлопчик розумний, мусиш зрозуміти, що для людини неосвіченої життя є значно тяжче й менше цікаве. Наука нас вчить, як жили колись люди, що робили, як прогресували, доки дійшли до теперішнього часу. Невже тобі не цікаво знати все це? Знати, як колись людина змагалася з природою, як відкрила вогонь і таке інше.

В цьому дусі я говорила багато, а хлопчик дивився на мене своїми чорними очима і мені здавалося, що в них відбивалася цікавість, але коли, скінчивши, я зверталася до нього:

— Почнемо, Еді. Покажи мені свої зошити, що ви вивчаєте в школі з математики, історії, літератури...

Його обличчя враз набирало виразу шорсткості, очі дивилися похмуро і злісно.

— Не хочу, — казав він.

— Але чому, Еді?

— Тому, що не хочу.

Одного разу, відчуваючи розпуку від моєї безпорадності, я спитала:

— Що є те, чого ти хочеш, Еді?

— Не хочу бачити вас тут.

Можеш собі уявити, що я відчула в цю мить. Здавалося мені, ніби чиясь холодна рука стисла моє серце; все моє нещасливе життя майнуло перед очима. Ніхто не хотів мене, всі відкидали, як непотрібну річ, навіть цей хлопчик. Не в силі володіти собою, я відчула, що вуста мої затремтіли і на очі набігли сльози. І в цю мить я побачила, що хлопчик зробив крок до мене, здавалось, він хотів сказати щось, але вуста його так само, як і мої, затремтіли, а в очах з'явився вираз відчаю і майже недитячого страждання. Але не сказавши нічого, він раптом повернувся і вибіг з кімнати.

Я лишилася розгубленою, не знаючи, що робити

далі. Що означала ця поведінка? Яку таємницю ховав у собі цей хлопець? Чому так настирливо не хотів учитись?

Майже цілу ніч я не спала, думаючи про хлопчика і шукаючи засобів, щоб здобути його довір'я. Кінець-кінцем мені майнула одна ідея і, другого дня, коли хлопчик повернувся зі школи і ми зустрілися з ним віч-на-віч, я сказала:

— Добре. Еді, якщо ти не хочеш вчитися, хочу тебе попрохати допомогти мені. Тобі відомо, що я чучинка, не знаю добре еспанської мови, тобто можу говорити достатньо, щоб мене зрозуміли, але не знаю як слід граматики, крім того, мені хотілося б навчитися писати правильно, а це тяжко. Тому я вважаю, що ти міг би дуже допомогти мені в цьому. Хочеш? Я буду вчитися мови й писатиму, а ти мені виправлятимеш помилки.

В очах хлопця з'явився вираз цікавості, він подумав хвилину і потім без своєї звичайної похмурості і шорсткості спитав:

— Хочете граматику?

— Так, — відповіла я, відчуваючи щось подібне до тріумфу, бо мені здалося, що я нарешті натрапила на вірний шлях.

Хлопчик узяв свою школярську течку, вийняв звідти книжку і, відкривши її, показав мені. Потім ми сіли за столик і я почала читати вголос граматичні правила. Але в цей приємний час мого першого успіху внизу почувся дзвоник від вхідних дверей. Хлопчик насторожився, в його обличчі виразно відбився неспокій і переляк. Він підвівся і вибіг, не сказавши мені нічого. Я тільки чула гупання його кроків, які спускалися східцями вниз. Трохи згодом до мене долетіли голоси: один Едін і другий доньї Матільди, які гаряче сперечалися. Зацікавлена, я вийшла через залю до східців, щоб дізнатися, що сталося, і звідти почула такий діалог:

— Ніньо Еді, ти мені збрехав! — звучав сердитий голос доньї Матільди.

— Дай мені листа! — кричав Еді.

— Ніньо Еді, — продовжувала донья Матільда. —

ти мені казав, що був у школі, а сам шалався в зоологічному парку! Гадаєш я не знаю!...

Надалі почулося гупання ніг, стукіт перекинутого стільця між вигуками захеканих, сердитих голосів.

Я спустилася східцями вниз і з їдальні через відчинені двері побачила таку сцену: Донья Матільда бігала навколо столу в кухні, тримаючи у високо підведений руці листа, Еді бігав за нею, намагаючись з усіх сил відерти листа. Обое боролися, бігали, перевертаючи стільці і люто кричали на весь голос.

— Дай мені листа! — вигукував Еді.

— Не дам! — кричала донья Матільда. — Я його дам батькові!

— Не даси!

— А ось таки дам!

В цю мить донья Матільда вгледіла мене і покликала, борючись з Еді.

— Сеньйора!... Сеньйора!

Еді повернув голову в бік дверей і, побачивши мене, кинув донью Матільду і, з очима дикими від люті, вигукнувши: — «Корова товста» — вибіг повз мене до їдальні, а звідти східцями нагору.

— Оце вам подяка, — казала ображена донья Матільда, — я йому бережу листи, завжди допомагаю, щоб не дісталось від батька, і я — корова товста!

І висунувши голову з дверей кухні, донья Матільда вигукнула:

— Дуже добре!... Більше мене не проси нічого! .. Досить!...

— Що сталося? — спитала я.

— Дивіться сеньйора, — з тим же ображеним виглядом сказала мені донья Матільда, — завжди я готую йому солодощі, які він любить, завжди має сорочечку та халатик школярський чистенький, як усі діточки добрі, ніколи не жаліюся на нього патронові, і я е корова товста!

І ще раз голосно в бік, де пішов Еді, вигукнула:

— Гадаєш, що не знаю, де діваються хліб і цукор, які я купую?... Ось почекай, скажу все батькові!

Потім уже заспокоївшись, пояснила мені:

— Замість того, щоб іти до школи, мандрує по зоологічному саду. Дає хліб і цукор тваринам. Як вам це подобається? ... Я витрачаю гроші, які мені дає патрон, на харчі, і він мені їх викрадає. щоб кидати тваринам! ... Га? ... Як вам це подобається? ...

Не так кепсько, подумала я, вважаючи розвагу дати їжу тваринам досить безвинною, але не сказала нічого, а донья Матільда тим часом вела далі:

— І мені бреше, що йде до школи. Га? ... І ось тепер прийшов лист від учительки. Читайте!

На цьому донья Матільда вийняла з конверта, якого тримала в руках, коротку записку і простягла мені. Повагавшись трохи, я взяла записку і прочитала. В ній учителька сповіщала батька, що його син цей тиждень не відвідував школи.

— Завжди так, — сказала донья Матільда, коли я скінчила читати, — замість іти до школи, іде гуляти.

— І що каже патрон? — спитала я.

— Що каже патрон! — Донья Матільда зідхнула і похитала безнадійно головою. — Б'є його до смерти. Жаль бере дивитися. Але що я можу зробити? Вже й так маю досить неприємностей із цим хлопцем.

— Не давайте цей лист патрону, — імпульсивно сказала я, — я поговорю з Еді.

Донья Матільда лише знизала плечима.

— Говоріть, але ніщо не допоможе.

І з безнадійним рухом вона взяла листа і подерши його на маленькі шматки, кинула до сміття.

Я повернулася до їдальні, де зустріла Тіану, яка вийшла з нашої кімнати зі своєю лялькою в руках.

— Чому хлопчик кричав? — спитала вона.

— Хлопчик грався з доньєю Матільдою, — відповіла я, і зустріла серйозні, блакитні очі, які дивилися на мене докірливо, ніби хотіли сказати: «Чому говориш неправду?»

Відчуваючи себе засоромленою, я додала сердито:

— Іди гратись до своєї кімнати. Я не маю часу.

Так було завжди. Я ніколи не мала часу для своєї дитини. І Тіаня, ніби зрозумівши, без ніякої скарги, повернулася і пішла до нашої кімнати, а я пішла схід-

цями вгору до дитячої кімнати, де мала зустріти чужу дитину, до якої мене підштовхував не лише обов'язок, але й якийсь внутрішній імпульс, що його я сама не могла з'ясувати. Я не знайшла хлопчика в його кімнаті, але двері до маленької кімнати були напіввідчинені і я, штовхнувши їх, увійшла і побачила хлопчика, який сидів на вузькому ліжку. Я наблизилася до нього і сіла поруч.

— Еді, — сказала я, — донья Матільда подерла лист. Не дасть його батькові. Але Еді, хлопчику мій, чому ти це робиш? ... Чому не ходиш до школи?

Хлопчик не відповів нічого. Я дивилася на його обличчя, бліде й хворобливе, на довгі, чорні вії спущених очей, на уста боляче стиснені, і глибокий жаль до цього хлопчика охопив мене. Було щось, що його турбувало, що його змушувало це робити. Але що?

Деякий час ми мовчали, парешті я, зідхнувши, сказала:

— Знаєш, Еді, мені також дуже подобається зоолітичний сад. Раніш, коли я не була змушена працювати, я відвідувала час від часу тварин. Але тепер дуже зайнята і не маю часу. Що ти думаєш, якби ми колинебудь у неділю попрахали дозволу в тата і пішли разом. Ти, Тіана і я. Хочеш, Еді?

На мить чорні очі вп'ялися в мене недовіркою й допитливо, але відразу ж спустилися вниз.

— І тепер, Еді, — додала я несміливо, — хочеш учити мене граматики?

Він, здавалось, завагався, але потім підвівся і пішов до своєї кімнати. Я пішла слідом за ним. Ще раз ми сіли за стіл і я почала читати правила. Потім я його спитала про артикли, кажучи, що в моїй мові їх немає і він почав мені пояснювати, спочатку уривчасто, неохоче, але шодалі з більшим ентузіазмом.

Так минула година, а Еді, здавалось, не помітив цього. Я йому розповіла про інші краї Європи, які річки там є, які міста, про Україну, і Еді слухав мене з цікавістю. Його очі загубили свою звичайну похмурість; я бачила в них жваву цікавість і бажання знати. Були це очі розумні, в яких відбивався рух душі неспокійної

і в той час замкненої душі, що жадала знати і водночас ховалася за свою машкару шорсткості і байдужності.

Я відчувала себе майже щасливою. Це був мій перший успіх, моя перемога. Здавалося, бракувало трохи, щоб досягти мети, зрозуміти цю дитину і допомогти їй.

Наступного дня я чекала його із школи нетерпляче, і коли він повернувся і його очі спинилися на мені, хоча трохи недовірливо, але вже з деякою несміливою приязню, я відчула, як мене огорнула радість.

Після обіду ми, як і попереднього дня, сіли за стіл з відкритими книжками, і я почала потроху входити в курс його лекцій, які проходили в школі, але на цей раз наше навчання не продовжувалося довго. Десь знизу почулося, як грюкнули з усієї сили дверима, потім по сходах нагору швидкі кроки, з яких впізнала, що це був патрон, але не надала тому великого значення, знаючи, що патрон проходить через залю до свого кабінету, не заглядаючи до кімнати сина. Але на цей раз він спинився в дверях, і коли я, відчуваючи його присутність, підвела на нього очі, мене злякав вираз його обличчя, перекривленого від люті. Далі почувся його голос, який задзвенів мов металевий батіг.

— Іди до кабінету! Чуєш! Відразу ж!

Я побачила, як обличчя хлопця зблідло мов у мерця. Його очі з жахом, мов загіпнотизовані, дивилися на батька, весь він зіщулився, як тварина, що потрапила в пастку.

— Чуєш? — гримнув люто батько.

Хлопчик підвівся і покірно, мов у сні попрямував до батька. Коли він наблизився, батько замахнувся і з такою силою вдарив його долонею по щоці, що хлопчик захитався. Потім батько схопив хлопчика за плече і обидва зникли за дверима. Я лише почула, як гримнули, замикаючись, двері кабінету.

Я остаточно розгубилася. Я бачила, як розривалися бомби, бачила поранених, мертвих, але ніколи мені не доводилося бачити, як б'ють дитину. Деякий час я лишалася нерухомою, не знаючи, що робити, коли з кабінету почувся крик, гострий, повний відчаю і болю.

— Но!.. Но!.. Папіто ... будь ласка ... но!.. но!..

Цей голос дитини, яку карали мені входив, як ніж у живе тіло. Я закрила долонями вуха, щоб не чути, але це не допомогло.

— Боже мій... Боже мій... допоможи йому, — шепотіла я.

Крики продовжувалися ще гостріші, ще безнадійніші. Не знаю, скільки часу тривало це, мені здалося, що вічність. Я відчула, що більше не можу лишатися безучасною, мусіла щось робити, і вибігла до залі.

Дитячий крик не спинявся, лише став слабшим і хрипким... Я побачила, що донья Матільда також підводиться східцями нагору, але вже не розуміла нічого, не боялася патрона і не думала про свою долю, лише відчувала, що мусіла спасти цю дитину. Штовхнувши двері кабінету, я вбігла і кинулася до хлопчика, заголене тіло якого було розтягнене на каналі. Мов у мариві побачила дике, перекривлене люттю обличчя патрона і його підведену руку з ременем. Пригадую, що прикрила собою тіло хлопчика, чекаючи, що ремінь упаде на мої плечі, але цього не сталося. Тоді я взяла хлопчика на руки, не розуміючи й досі, де в мене взялося сили на це. В дверях мене зустріла донья Матільда і ми удвох понесли хлопчика та поклали його в ліжко. Потім донья Матільда принесла води і нам коштувало багато зусиль, щоб розтиснути йому зуби і дати напитися води. Далі я витерла мокрою хусткою його обличчя і побігла до себе, щоб знайти масть, якою обережно покрила поранені місця дитячого тіла. Еді лежав нерухомо, дихаючи хрипко, але потім почав плакати, конвульсивно, з одчаєм.

— Ненавиджу його... ненавиджу!.. — між риданням вигукував він.

Я намагалася заспокоїти його.

— Ні, Еді, ні... Він твій тато. Не можна так. Він первовий, але любить тебе...

— Ніхто мене не любить... Ніхто...

Цей стогін безнадійності ввійшов у моє серце. Я обняла його, поцілувала в мокру від сліз щоку і сказала:

— Я тебе люблю.

І в цю мить я відчула, як руки хлопчика підвелись і обняли мене за шию.

Цей рух хлопчика зворушив мене глибоко. Я відчула, як все моє «я» поринуло назустріч цієї маленької самотньої істоти. Я так розуміла цю жадобу пестоців, це бажання мати когось, хто б любив тебе, захищав, турбувався про тебе. Мені також бракувало цього. Як ця дитина я відчувала себе безпорадною, самотньою, потребувала підтримки й пестоців... І в цю мить я почула, як хлопчик пробурмотів між сльозами:

— Я не хочу йти до школи тому... тому... що всі сміються... кажуть, що я заїка... Усі сміються... і я не хочу... не хочу...

Ніби промінь освітив мене. Тепер я зрозуміла все.

— Але ж, Еді. — сказала я — це не означає нічого... Ти не є заїка, я чула, як ти говориш, і не помітила нічого.

— Так, так, — сказав Еді. — коли говорю трохи... можу... і в школі... читати... багато... Хлопці сміються...

І він знову заплакав.

Тоді я взяла його руки в мої й почала говорити.

— Еді. — казала я — послухай мене. Я знала багатьох студентів таких... Це хвороба, яку можна перемогти і вилікуватися. Я зустрічала таких, що зовсім не могли говорити, і потім, після лікування та вправ, одужували і навіть були славними ораторами. Ти маєш цю хворобу в дуже малому вигляді. майже зовсім непомітну. Треба тільки трохи зусиль і все пройде. Я тобі допоможу, хочеш?

В очах хлопчика майнув промінь надії.

— Так, — прошепотів він, — так...

До ночі я просиділа біля нього, відлучившись лише на недовгий час, щоб покласти спати Тіану.

Вона мене спитала:

— Чому кричав хлопчик?

— Він хворий. — відповіла я.

— Я, коли хвора, ніколи не кричу. — серйозно сказала Тіана.

Я почала пояснювати цій неможливій дівчинці, що є хвороби, коли нічого не болить, і є інші, коли боляче дуже, і таке інше. Тіана мене слухала уважно і потім сказала:

— Тіана і Люлю (її улюблена лялька) хочуть поцілувати Еді, щоб йому не боліло.

Я відкрила її старанно ковдрою, кажучи, що тепер Еді мусить спати, а завтра Тіана і Люлю можуть поцілувати Еді. Потім, поцілувавши її, повернула до Еді. Донья Матільда приготувала йому його улюблені страви та солодощі, і ми вдвох пестили його, як могли. Я йому розповідала різні історії і врешті, коли мені здавалося, що він заснув, я схилилася, щоб поправити ковдру, і знову відчула, як обидві руки обняли мене за шию.

— На добраніч Еді, спи спокійно.

— На добраніч, — пробурмотів він.

Від цього дня моє життя отримало другий зміст. Я вже не відчувала себе безпорадною і слабою, знала, що хлопчик мене потребує, і це давало мені силу і енергію. Хоча деякий час хвилювалася, боячись, що патрон відмовить мені мою працю за втручення, але він не виявив ніякої ознаки невдоволення. Власне кажучи, як завжди, не помічав мене, ніби замість моєї особи, бачив порожню просторінь. Це мене заспокоїло і я почала здійснювати свій плян дії. Поперше, я пішла до школи, щоб поговорити з учителькою третьої класу, у якій вчився хлопчик. Був кінець шкільного дня, і учні в білих халатиках, що з веселим галасом виходили зі школи, на моє питання, показали на одну сеньйориту, до якої я підійшла, сказавши, що приходжу в справі учня Еді Ольварес. Була це зовсім молоденька дівчина, яка, видно, сама нещодавно вийшла із шкільних стін і, звичайно, не мала потрібного досвіду. Вона відразу ж почала жалітися, що хлопчик має незвичайно тяжку вдачу і вперто не хоче працювати.

Вислухавши її, почала говорити я. Спочатку я торкнулася психології дитини, яка виглядає ніби нормально, але має в собі дефект, який не дає їй можливості бути такою, як усі, тим більше, якщо ця дитина є надто чутлива і вражлива. Острах опинитися в смішному становищі перед іншими учнями викликає реакцію, може часом брутальну, що є не більше, як прояв одчаю. Потім сказала, що я є хатня вихователька хлопчика, і про-

сила її допомогти мені. Я попросила, щоб наша розмова лишилася між нами, щоб інші, насамперед учні — товариші Еді, про це не знали. Потім попрохала вчительку зробити все можливе, щоб не лишати хлопця в незручному становищі перед іншими, наприклад, — незмушувала його читати вголос довгі речення, тощо.

Вчителька, здавалось, зрозуміла і обіцяла допомогти мені в нашій спільній праці. Поговоривши далі про програму лекцій, вчителька дала мені декілька вказівок і ми дружньо попрощалися.

Другого дня почалося наше навчання. На початку зовні ніби вчилася я, Еді лише допомагав мені. Так ми разом проробили лекції з математики, географії, історії та граматики. Еді, ввійшовши в ролю вчителя, виправляв мої помилки і одночасно почав готувати свої лекції.

В кінці другого тижня Еді повернувся зі школи дуже схвильований і з виглядом переможця показав мені свої зошити, де я побачила найвищу оцінку «дуже добре». Ми обнялися, веселі й задоволені, і я порадила показати ці зошити батькові. Але Еді враз насупив брови, зробився похмурим і рішуче відмовив. Я зрозуміла, що він і досі відчував себе надто ображеним, і не хотіла наполягати. Тому вирішила показати ці зошити сама.

Почекавши, коли патрон прийшов обідати, я попрямувала до кабінету. Постукавши в двері і одержавши звичайну відповідь «adelante», *) я увійшла. Патрон стояв перед книжковою полицею і, повернувши в мій бік голову, подивився запитливо на мене.

— Можна? — спитала я. — Бажаєте подивитися на оцінки вашого сина?

Він узяв з моїх рук зошити, відкрив їх, подивився, потім закрив і з сухим «дуже добре», знову повернувся до полиці, даючи зрозуміти, що не має часу на розмову.

Боже мій, думала я, виходячи з кабінету, чи має ця особа в собі хоч будь-які людські почуття. Назагал я відчула образу і розчарування від такої поведінки, але зробила зусилля не думати про патрона, чого досягла

*) adelante — вперед, в цьому випадку — прошу зайти.

дуже легко. Була занадто задоволена успіхами Еді. Треба сказати, що крім навчання, я почала вчити його дихати глибоко діяфрагмою. Він мені читав уголос повільно, напівспіваючи, деклямував вірші, які вчили в школі. Одного разу він відважився прочитати вірш у клясі перед учнями і мені розповідав з ентузіазмом, що ніхто з учнів не сміявся, а вчителька сказала «дуже добре».

Звичайно, не завжди все було гаразд. Часом Еді повертався зі школи зденерований і похмурий, але тепер уже не було мені тяжко перемогти його зневір'я.

Згодом потроху Еді позбувся вигляду хлопчика брутального та недовірливого і часом був веселий та безтурботний, як і всі інші діти.

В кінці місяця патрон мене покликав до кабінету. Завжди мене кликав двічі на місяць, щоб дати платню, зі словами:

— Ваша платня.

Я також обмежувалася сказати лише «дякую», і таким чином кінчалася ця церемонія. Але на цей раз патрон додав ще декілька слів, сповістивши, що збільшує платню на сто пезів, з огляду на те, що є задоволений з моєї праці.

На цей раз я не могла стримати свого обурення проти зневажливої поведінки цієї людини і сказала досить різко:

— Дуже дякую за увагу, але не є справа грошей, те що я роблю для Еді.

На мить його очі зустрілися з моїми. Вперше він подивився на мене пильно і уважно, але в дальшу мить його погляд повернувся на інше, а голос зазвучав також сухо й байдуже:

— Не знаю, яким способом можу інакше вас винагородити, але маючи гроші, ви можете придбати собі те, що найбільше до вподоби.

Я прикусила нижню губу, щоб не сказати декілька слів, на які заслуговував цей тип, і зі своїм звичайним «дякую» вийшла з кабінету.

Але патрон не обмежився лише тим, що збільшив мені платню. Він несподівано наказав доньці Матільді

давати обід для мене і Тіяни в їдальні, разом з ним і Еді. Це, звичайно, був жест шляхетний з його боку, але я не знала, чи маю радіти з цього, чи навпаки. До цього часу ми обідали в кухні разом з доньєю Матільдою, де могли розмовляти під час їжі, як нам того хотілося і почувати себе вільно. В їдальні було зовсім інше. Ми входили і сідали з виглядом урочистим і їли мовчки. Патрон завжди їв, уткнувши носа в часопис, що на моє нещастя звернуло увагу Тіяни.

— Чому сеньйор читає, коли їсть? — спитала вона у голос.

— Не можна розмовляти, коли їси. — суворо спитала я її.

— Але ти завжди розмовляєш, коли їси.

Я зробила всі зусилля, щоб змусити її замовкнути, кидаючи стурбовані погляди в бік патрона, але він, здавалось, не зауважив нічого.

Іншим разом Тіяна спитала: «Чому сеньйор не їсть зупи, яка може охолонуті?» і таке інше.

Майже завжди її увага була спрямована на патрона. вона спостерігала його з цікавістю і, здавалось, слідкувала за кожним його рухом. Даремно я умовляла її і як могла пояснювала, що не можна питати про деякі речі в присутності людей дорослих, цим я досягла лише того, що Тіяна ставила свої питання голосом трохи тихшим, ніж звичайно.

Одного разу, під час обіду, Тіяна змусила мене схилитися до неї і прошепотіла на вухо:

— Чому сеньйор має волосся чорне, а тут — вона показала на скроні — біле?

Я почервоніла засоромлена, бо хоча Тіяна й говорила пошепки, але досить голосно, щоб не можна було її не чути. Я побачила, що патрон підвів свої очі з часопису і поглянув на Тіану, але не невдоволено, як я того чекала, навпаки, уста йому легко розсунулися в усмішку, яка протє враз і зникла, а далі він знову поринув поглядом у часопис. Я зідхнула з полегшенням, трохи заскочена від несподіванки. Це була перша усмішка, яку я бачила на обличчі патрона.

Але мене чекала ще більша несподіванка. Одного

дня я пішла до школи, щоб зустріти Еді й поговорити з учителькою, з якою я вважала за потрібне бути весь час у контакті. Ми завжди зустрічалися дружньо, вона була дуже вдоволена поступом Еді і мені казала, що вважає його тепер одним з найкращих учнів у класі. Говорячи з учителькою, я забула про час і, коли поглянула на годинника, відчула неспокій, бо був уже час обіду, а патрон любив точність. Попрошавшись з учителькою, ми з Еді пішли швидко додому.

Ввійшовши до кухні, я спитала донью Матільду, чи прийшов патрон. Вона відповіла, що так, вже більше, як півгодини. Обід уже був готовий, але патрон наказав чекати на нас. Потім додала, що Тіана грається в «патіо»^{*)}). Стурбована я побігла до патіо, щоб узяти Тіану, і майже зіткнулася у дверях з патроном. Яке ж було мое здивовання, коли я побачила на руках патрона мою Тіану. Я розгублено дивилася на задоволене обличчя Тіани і усміхнене патрона, і лише спромоглася пробурмотіти щось на взірць:

— О-о ... пробачте ... дякую ...

Потім я взяла з його рук Тіану, яка залишила патрона неохоче, і понесла її до лазнички помити руки, сердито докоряючи:

— Чому турбуєш сеньйора ... Знаєш, що цього робити не можна.

— Я його не турбую. — серйозно відповіла Тіана, — він бавився зі мною. Йому подобається бавитись з ляльками.

— Йому подобається бавитися! — пробурмотіла я, не знаючи, чи сердитись, чи сміятися.

Я уявила собі картину, що відбулася під час моєї відсутності. Тіана гралася, як звичайно, з ляльками, і в цей час патрон вийшов до патіо. Звичайно, Тіана заговорила до нього і показала йому свої ляльки. Потім у неї «заболіли ніжки». Це була її звичайна стратегія, хитрунці подобалося, щоб її брали на руки і, як причина до цього була скарга, що в неї «болять ніжки».

^{*)} патіо — двір у будинках в Аргентині, вимощений плитами.

Коли ми ввійшли до їдальні, патрон уже сидів на своєму звичайному місці, читаючи часопис. Ми також сіли на свої місця, коли Тіяна раптом заявила:

— Хочу сидіти із сеньйором.

— Тіяна! — суворо перервала я її.

— Хочу із сеньйором! — уперто повторила Тіяна.

Я не знала, що робити, і вже хотіла взяти Тіану і вивести її геть, коли почула голос патрона:

— Лишіть її.

Тіяна, здавалось, тільки цього й чекала. Вона вмить злізла із свого стільця, попрямувала до патрона і сіла поруч із ним.

Від цього дня між Тіяною і патроном запанувала велика приязнь. Признаюся, що спочатку я вбачала в цьому один із проявів помсти з боку патрона за наші теплі взаємини з Еді, який все ж таки був його сином. Також і мені трохи боліло від тієї несподіваної принади, яку мав для моєї Тіани патрон. Хоча, як я чула, дівчатка завжди більше прихильні до батьків, ніж до матерів, може через їхню мужню натуру і здібність обороняти. Але тепер Тіяна нетерпляче чекала, коли прийде патрон, бігла йому назустріч, і він, здавалось, був задоволений з такої її поведінки.

—**—

Перервала писати листа, щоб закінчити його наступного дня, але не могла зробити це через різні клопоти. Поперше, Еді скінчив добре третю клясу і ми святкували цю подію. Донья Матільда спекла торта, якого любив Еді, а я купила книжку. Але всіх нас переміг патрон, який подарував Еді вельосипед, золоту мрію кожного хлопчика. Також подарував він Тіані велику ляльку, що вміла ходити, перебираючи ногами, і заплющувати очі.

Я не знала, що й думати. Невже я помилилася і патрон не був такою холодною і байдужою людиною, як мені здавалося на початку?

Еді, як можна собі уявити, був захоплений вельосипедом, вмить вийшов з ним на вулицю, щоб спробувати поїздити. За деякий час і ми з доньєю Матільдою вийшли на вулицю і побачили таку картину:

Еді сидів на вельосипеді, а патрон, стоячи поруч,

тримав рукою сидельце. Навколо зібралися всі хлопчак з нашої вулиці, виявляючи свій ентузіязм. Потім патрон штовхнув вельосипед і Еді поїхав, спочатку зигзагами, згодом рівніше. Патрон, забувши про свій вигляд людини серйозної й замкненої, біг поруч, вигукуючи:

— Праворуч! · Тримайся просто! · Не поспішай! ·

Хлопчаки також бігли поруч, кричали і виявляли повний ентузіязм. Донья Матільда і собі плескала руками, ахала й вигукувала:

— Щоб не впав! · Дивіться! · Ай де мі! · Вже їде ... Оце так хлопець! ·

Еді вже почав керувати ліпше і віддалився на ріг вулиці. Хлопчаки зі своїми вигуками бігли за ним, а патрон не зводив з нього очей. Донья Матільда, вже трохи заспокоєна, казала:

— Оце так дарунок! · Зажди мріяв про вельосипед. І зідхнувши додала:

— Ех... Патрон не є погана людина... Але що зробиш... Не вміє виховувати хлопця. Для цього потрібна мати, як ви.

На щастя Еді повернувся і наша розмова перейшла на інше.

Увечері під час вечері я попрохала дозволу в патрона, як обіцяла Еді, повести його наступного дня до зоологічного парку. Патрон не тільки дозволив, але ще виявив бажання йти разом з нами. Не можу сказати, що я зраділа від цього, скоріше відчула деяку ніяковість. Присутність патрона завжди мене зв'язувала і без нього я почувала себе значно вільніше. Але Тіана була захоплена.

Наступного дня (була неділя) вийшли з дому рано і, треба сказати, що патрон поведився, як людина чемна і вихована; частував нас морозивом, солодощами, купив печива, щоб діти могли частувати ним тварин, навіть усміхався, дивлячись, як жебрачили і гралися мавпи та ведмеді. Тіана весь час тримала патрона за руку, а потім, за своєю звичкою, почала жалітися, що в неї «болять ніжки», і патрон узяв її на руки. Я, звичайно, почала картати хитрунку, але патрон перервав мене, кажучи, що вона дуже легенька і для нього немає ніяких

труднощів гуляти з цією живою лялькою на руках.

Зі свого боку Еді весь час лишався поруч мене, показував мені тварин, говорив до мене з ентузіазмом, спинався біля кожної клітки, давав печиво тваринам, задоволено сміявся, коли тваринам щастило впіймати те, що їм давали. Я відчула задоволення бачити його таким веселим, хоча, не знаю чому, мій погляд увесь час повертався в бік Тіани і патрона.

Одного разу, повернувши голову в їхній бік, відчула, як ніби гострий ніж ввійшов мені в серце. Я побачила, як Тіана обняла патрона за шию, пестливо притулившись до його щоки. Обое являли собою мальовничу картину — білява голівка дівчинки і чорна чоловіка. Я згадала, що бачила те саме, гуляючи колись із моїм Миколою. Так само колись Микола тримав на руках Тіану і вона обіймала його рученятами за шию. Я раптом відчула велику втому, ніби роки боротьби і самотності зненацька впали усім тягарем на мене. Не мігши стриматися, я сказала патронуві, що хочу відпочити трохи, і, попрямувавши до лавки, сіла і віддалася думкам.

Невже все в житті йшло шляхом забуття? Приходимо в цей світ, зустрічаємо істоти близькі, яких кохаємо, потім розлучаємось з ними і їх забуваємо. Було можливе все це? Тіана вже майже не пам'ятала батька, бо не мала трьох років, коли він помер, хоча свого часу кохала його. І я? Чи згадувала так, як в перші дні? Того не знала. Була так заклопотана своєю боротьбою за життя, така втомлена...

В цей час я помітила, що патрон прямував до мене. Тіану він уже не тримав на руках, лишивши її з Еді. Наблизившись до мене, патрон сів поруч і спитав:

— Втомилась?

— Трохи, — відповіла я, — гадаю, що через сонце.

— Так, сонце пече досить, — сказав він.

На деякий час ми замовкли, не знаючи про що говорити, але надалі потроху розмова зав'язалася; спочатку про клімат Аргентини, який тяжко сприймають європейці, потім патрон мене спитав про мій край і скільки років минуло, як помер мій чоловік. Відтак потроху я

розповіла йому про війну, про втікачів і дещо про мое життя.

Патрон слухав уважно, спрямовуючи час від часу на мене погляд чорних допитливих очей, ніби вивчаючи мене, потім несподівано спитав:

— Скільки маєте років?

— Двадцять п'ять.

— А я сорок, — пробурмотів він, ніби говорячи сам із собою, і додав з усмішкою не зовсім щирою:

— Старий, ні?

— Зовсім не старий, — люб'язно запевнила я, — і до того виглядаєте далеко молодшим за свої роки.

Він подивився на мене, і було щось у виразі його обличчя, що викликало в мене почуття розгубленості і ніяковості. Але це тривало хвилину, не більше, потім патрон перевів свій погляд на дітей і ми замовкли, дивлячись на них.

Тіана знаходилася недалеко від нас біля клітки з мавпами, але вся її увага була спрямована на маленького, товстенького і рожевого хлопчика, що стояв поруч неї. Він дуже галасливо сприймав кожний рух мавп, вигукуючи за кожним разом:

— Папіто! *) Дивись!.. Папіто, а он який маленький!.. Папіто, дивись, їсть!..

«Папіто», людина товстенька, низенька, здавалося, був захоплений більше своїм синочком ніж мавпами. Він дивився на хлопчика із щасливою усмішкою, яка без слів говорила, що для нього не було нічого кращого й цікавішого, ніж ця маленька істота.

Тіана деякий час уважно і задумливо дивилася на них, потім повернулася і попрямувала до нас, спочатку повільно, потім все швидше, доки добігла до патрона, простягаючи до нього обидві руки, а коли він посадив її собі на коліна, раптом сказала:

— Хочу, щоб ти був мій папіто.

Я з жахом зробила рух, щоб спинити її, але, зустрівши погляд патрона, усміхнений і тріумфальний, лише одвернулася і, з почуттям фатальної безнадійності, заплющила очі.

*) Папіто — татусь.

ДОЩ І ДЕ

Чи знаєте ви, що таке самотність? Самотність овіяна тугою, яка жене вас до тих, хто проходить повз вас, байдуже, не помічаючи, або брутално штовхає вас, звільняючи для себе шлях?

Чи знайома вам осінь думок, народжених самотністю, коли серце, конаючи від холоду, засинає зимовим довгим сном?

Осінь. Сувора, жорстока...

Іде дощ. Осінній дрібний дощ. Я чую, як падають краплі. тоскно, одноманітно, і тоді я згадаю...

.....

Я лежу на своєму улюбленому місці серед кущів і дивлюся на шлях. Він стрічкою перетинає густий ліс і ховається в зеленій даліні. Згори, крізь листяне мереживо, до мене блакитно всміхається небо, а навколо безжурно плигає пустун промінь.

Шляхом ідуть люди. Йдуть заклопотано, поспішаючи. Іноді вони розмовляють поміж собою. Тоді я з тривожною цікавістю прислухаюся до голосів, але мало розуміюся на тому, про що йде мова, а відгомін, що лунає в лісі, нагадує мені пташине цвірінкання. Птахи теж заклопотано метушаться, будують кубельця, виводять пташенят і носять їм їжу. Тільки у птахів життя йде зрозуміло і ясно, бо над ними панує мудрий закон буття, а люди вигадали свої закони, незрозумілі і такі складні та заплутані, що виплутатись, звільнитись від них не сила.

Я дивлюся на шлях і бачу:

Йде жінка, а поруч, тримаючись за її спідницю, дівчинка.

Я здригаюсь і міцно стискаю гілля, за яке тримається моя рука. Гострий біль прорізує мені серце. Я ховаю лице в траву, і моя уява малює мені іншу дівчинку і жінку, що йдуть цим шляхом.

Та дівчинка — я.

Я тримаюся рукою за материну спідницю і щось питаю, а мати відповідає і всміхається, як уміє всміхатися тільки моя мати. Я бачу її карі очі, рожеві уста і все гарне, миле обличчя. Я чогось домагаюся в неї. Тоді вона вдає, що сердиться, і каже:

— Тихше... Он лісовик як почує...

Я рантом змовкаю й налякано оглядаюся. Усі діти нашого села знають лісовика лісничого і бояться його. У нього сиво-руда борода, кучеряве, густе волосся, що стирчить навколо голови, немов кущі, брови великі, кошлаті, а з під них дивляться темні, пронизливі й нашішкуваті очі.

Мати вже знов усміхається, а її ніжна рука лягає мені на голову, пестить, поправляє хустину...

Я не можу відірватися від цих солодких спогадів, а уява охоче розгортає передо мною стрічку спогадів.

Я бачу нашу чистеньку, вбрану рушниками та розмальовану хату. (Моя мати найкраща малювальниця на селі. Під її спритними руками стіни, стеля та піч вбираються в складні і дивно гарні розводи).

За столом сидить батько. На ньому чиста вишита сорочка, але обличчя його миготить і зникає, і я ніяк не можу його згадати. Зате матір бачу так виразно, так яскраво.

Ось вона бере засмаглою рукою миску і насипає галушок. Усе лице їй усміхається, а поміж рожеві уста блищать, мов перлини, зуби.

Моя мати така гарна.

Я підводжу голову і дивлюся на шлях. Я не хочу більше спогадів. Не хочу!

А стрічка розгортається, заслоняє шлях, заповнює просторінь, і я безвільно віддаюся в обійми минулого.

Та ж сама розмальована хата. За столом сидить голова сільради. Я бачу його зігнуту спину і руду потилицю. Він щось пише. Оподаль ще люди, а посередині батько і мати. Мати припала до батькових грудей і завмерла. Далі батько бере мене на руки і цілує. Після цього голова сільради суворо і зле щось наказує, і батьків відводять.

З того часу мати вже не усміхається. Вона часто хо-

дить до міста і вертається втомлена, змучена, а очі її такі тоскні та смутні. Я не питаю про батька (дитяче серце чутливе), але сусідські діти кажуть мені, що батька посадовили у в'язницю тому, що нас розкуркулили. А що то воно є, я не розумію.

І ще:

В нашій хаті знову голова сільради, а перед ним моя мати. Я бачу, як мати схиляється на коліна і простягає руки, благаючи не виганяти нас із хати. А голова сільради сміється.

О, як я ненавиджу цю людину! Ці нахабні маленькі очі, руду голову, цинічну усмішку, в якій з'являються брудні, гнилі зуби.

Мати хапає його за край кожуха і показує на мене. Тоді він брутально штовхає матір ногою в груди, і вона падає.

Зима. Морозно. Ми виходимо з матір'ю на шлях, що стрічкою перетинає ліс і ховається в невідому дальчінь. Ми йдемо до міста. Інколи трапляються назустріч люди, зігнуті із синім, опухлим від голоду обличчям. В їхніх очах тупа покора, в декого очі блищать божевіллям.

Місто. Холодне, кам'яне, з сірими будівлями, таке чуже, непривітне. Ми довго ходимо вулицями, доки мати не насмілюється простягти руку.

— Дайте шматочок хліба ...

А навколо байдужі люди. Вони йдуть поспішаючи, заклопотані, стурбовані, і їм немає ніякого діла до двох змучених, забитих лихом істот.

Ми йдемо по дворах.

— Дайте шматочок хліба ...

Двері, здебільша, скоро зачиняються, а голоси відповідають докірливо:

— Немає. Багато вас тут ходить.

Іноді нам дають шкірки з вареної картоплі. Мати віддає їх мені, вона каже, що не хоче їсти.

А ввечорі ми сідаємо денебудь на східцях. Мати бере мене на руки і пригортає до себе. Я чую, як на мое лице краплями падають гарячі сльози ... Втомлена, змучена, я засинаю на материнних руках.

Вранці знову йдемо.

Не знаю чи довго ми ходимо, може місяці, а може дні.

І ось знову шлях.

В суворому спокої застигли вбрані в білий одяг сосни. Ліс таємниче, урочисто мовчить. Шлях убраний в білий килим, що грає в промені рожево-сріблястими фарбами. А по ньому брудними плямами стирчать руки і ноги померлих від голоду. Є ще й живі. Вони слабкими голосами благають:

— Шматочок хлібця...

А ми йдемо.

Раптом мати спиняється, точиться і сідає на сніг. Я запитливо дивлюся на неї.

Що це, відпочинок?

Але мати мовчить. Очі їй широко розплющені, вона ніби побачила щось неймовірне позад мене. Я оглядаюся. Але на шляху немає нічого. А мати все так само дивно дивиться. Чи прислухається до чогось. Потім вона починає хилитись і лягає розкинувши руки.

Я не розумію, чому вона лягла, але тривога охоплює мене. Я беру матір за руку і тягну її.

— Мамо, вставайте!..

Бачу: очі матері тоскно дивляться на мене. Ось на них набігає сльоза і поважно, діамантом скочується по щці.

Я чую тихий, повний туги голос:

— Доню моя... Дитино моя... Вмираю я...

Я вже знаю, що то смерть. Я бачила. Але я не хочу, щоб вмирала моя мати. Я падаю на груди матері і благаю в розпачі:

— Мамо!.. Не вмирайте!..

І ось в останнє її мила, люба рука підіймається і лестить мене, а уста ледве чутно шепочуть...

— Матінко Божа, охорони мою дитину...

Опісля рука її сповзає і падає на сніг. Я чекаю, що мати знову пригорне мене до себе, але вона не рухається.

Тоді я підводжу голову і дивлюся матері в лице: воно дивно непорушне, а очі дивляться чудно, застигло. Я охоплюю її за плечі і тягну до себе:

— Мамо!.. Мамо!..

Але вона мовчить.

В розпачі хапаю я її холодні руки, благаючи йти, але вона не відповідає.

Тоді холодний, неймовірний жах охоплює моє серце. Я розумію, що те, що лежить передо мною, то не мама. Мати пішла. Її немає. Але де ж вона?

— Мамо!.. Мамо!..

А ліс таємниче відгукується:

Мамо-о-о ...

Раптом хтось кладе мені руку на плече. Надо мною сива борода, а з під кошлатих брів дивляться гостро-пронизливі очі. Це лісівник. Він бере мене на руки й несе.

Ось стара похила хатина. Лісничий відчиняє двері і, низько нахилиючись увиходить до хати. В хаті темно і брудно. Лісничий кладе мене на тверде ліжко, потім дістає шматок хліба і дає мені. Я, мов голодне цуценя, пакидаюся на хліб, але з'їсти не в силі. Очі мені заплющуються, і я поринаю в тяжке забуття.

.....

З того часу я лишаюся жити в лісничого.

Він мовчазний, і очі йому весь час дивляться пронизливо і суворо з-під кошлатих брів, але я вже зовсім не боюся його. А коли він виходить зі своєю старою рушницею, я тривожними очима проводжую його і чекаю, коли він повернеться.

На весні я виходжу до лісу і слідкую, як прокидається природа, як дерева починають убиратися в лист, як клопочуться птахи. Цілими днями звучить симфонія лісу. Я починаю відрізняти його голоси, бо кожне деревце, кожна рослина мають свій голос.

Моя улюблениця — молода берізка. Вона така гарненька, так лагідно ворухить гільцями, коли бачить мене. А коли я пригортаюся до неї, вона швидко починає розповідати мені про лісові новини: як пробіг повз неї заяць, як стрибнула білка.

Я їй розповідаю свої сні, показую іграшки, і тоді ми вдвох граємось.

Сосни теж вітають мене, але вони такі поважно-врочисті і гратися не люблять.

Та часом я згадаю наше село і дітей, з якими гра-
лась, і мене охоплює туга. Навіть берізка не в силі роз-
важити мене.

Тоді я йду в той бік, де стрічкою в'ється шлях, ля-
гаю серед кущів і дивлюсь.

Ідуть люди. Ідуть заклопотано, поспішають і не по-
мічають мене.

Одного разу бачу:

Трое дітей. У них торбинки з книжками. Це школя-
рі. Два хлопчики і дівчинка. Вони спиняються недалеко
від мене і починають гратися в схованку. Голоси їх лу-
нають весело, безтурботно. Дівчинка зашарілась, лице їй
вкрилося рум'янцем, вона верещить, дзвінко сміється,
коли хлопчикові не вдається їй вліпмати.

Серце мені калатається. Як мені хочеться гратися!

Я вилажу з кущів і виходжу на шлях.

Побачивши мене, діти спиняються і з цікавістю див-
ляться на мене. Так ми стоїмо деякий час, дивлячись
одне на одного.

Раптом дівчинка скрикує:

— Мавка!

І ховається за хлопця. А хлопчик нахилиється, бере
грудку землі і кидає її мені просто в лице.

Від болю і несподіванки я спочатку розгублююсь,
потім мене охоплює несамовита, скажена лють. Я хапаю
гілля і кидаюся за дітьми, що побігли, тікаючи від мене.
Я наздоганяю одного з хлопчиків і, схопивши його,
люто б'ю гілкою. Він верещить, плаче, кличе на допо-
могу, а я все б'ю, доки в мене вистачає сили. Тоді я йо-
го пускаю.

Він, плачучи, тікає, а я з непорозумінням дивлюсь
їм услід, на пошматоване гілля, на свої тремтячі руки...

Більше я не виходжу до людей.

Але туга жене мене. І тоді я йду, лягаю поміж кущів
і дивлюся на шлях. Іноді я виходжу на край лісу, і див-
люся на пригорбок, де розляглося наше село. Ввечері во-
но сяє вогниками з вікон і так привітно тягне до себе.

Одного разу я не витримую. Мені так хочеться по-
дивитися на те місце, де я зростала, де була така щасли-
ва, — на свою хату. Коли темрява огортає землю, я вихо-

джу з лісу і городами йду до села.

Ось наш двір. У ньому щось змінилося, але що саме, я не можу збагнути, бо серце мені калатається, і я вся тремчу. Я припадаю до осяяного світлом вікна і бачу:

Та ж сама чистенька хатинка, що часто сниться мені, тільки стіни вже не розмальовано, бо немає господині-малювальниці, але рушники, наші рушники, що їх мережала моя мати, висять на стінах. А за столом сидить голова сільради... Я відразу ж пізнаю руду голову. зіщулені маленькі очі й цинічну усмішку. Напроти нього сидить хлопчик — підліток, його син. А біля печі по-рається жінка.

Я дивлюсь на хлопчика.

Колись, маленькими, ми грались... Я пізнаю його русяву голову з хвилястим пасмом, що падає на чоло. Він подібний до матері. У нього добротливе обличчя, а очі блакитні, наївні.

Я жалібно оглядаю його. Перед ним зошит і книжки, він пише, мабуть, готує лекції до школи. А сам такий випещений, чистенький. Сорочка на ньому новенька.

Мимоволі мій погляд схиляється на мою подерту спідницю, на брудні босі ноги. Щось важке підкочується мені до грудей, перехоплює дихання.

Він, цей хлопчик сидить у моїй хаті, на моєму місці. Сидить задоволений, щасливий. А я, обідрана, самотня, покинута, як злодій, заглядаю у вікно своєї хати і дивлюсь на чуже щастя, пограбоване в мене.

Ось мати, його мати підходить до нього і з любов'ю кладе на його голову руку, пестить, поправляє волосся.

Біль пронизує мені серце. Цього я не можу стерпіти! Несамовита лють охоплює мене, я хапаю каміння і шпурляю у вікно, в цю ненависну русяву голову.

Чути дзенькіт розбитого скла і перелякані голоси. Але я вже лечу через городи до лісу, а там, припавши до сосни, дивлюсь на село і, важко дихаючи, стискаю руки. Я вся горю від ненависти.

Колись, коли я виросту, я помщуся!.. Я страшенно помщуся...

Роки проходять, минають, як і те людство, що йде

шляхом. Я виростаю. А думки мої кружляють, б'ються об ґрати самотности.

.....

Я йду лісом, прислухаюся до його величної симфонії і думаю. Я мрію про той час, коли моя ненависть, моя жадоба помсти розірве пута, випростає крила і понесе туди, де йде байдуже нависне людство, де живуть ті, що вкрали моє щастя.

Але що це? До симфонії лісу вдирається якийсь новий тривожний голос. Він метушиться, б'ється, дисонансом перетинає мелодію. До нього приєднуються ще голоси, другий, третій... Вони з жахом говорять, що йде велика буря і несе вона лихо, страждання, смерть... Я, стримуючи дихання, прислухаюся до віщих голосів.

Невже настав час?... Жаданий, виплеканий мукою час?

Я так замислююся, що не помічаю, як хтось іде назустріч, і, лише зіткнувшись лицем у лице, вражено спиняюся.

Передо мною хлопець. Знайоме кругловиде обличчя з пасмою русявого волосся, що непокірливо спадає на чоло, блакитні очі... Я пізнаю його. Це син голови сільради. Це той, хто вкрав моє щастя.

Я дивлюся на його випещене чисте обличчя, на новенький міський одяг, на блискучі черевики, потім переводжу погляд на свою полатану спідницю, на босі подряпані ноги і відчуваю, як знайома лють підкочується мені до грудей, перехоплює віддих. Я стискаю руки і, різко повернувшись, тікаю геть. Я біжу довго, ніби за мною хтось женеться, і нарешті безсило падаю на траву. Груди мені тяжко здіймаються.

О, доля не даремно зводить мене з цим хлопцем. Може настав час?

Я дивлюся на свої міцні засмаглі руки. Я знаю, я -- сильна...

Після того я тиняюся лісом і думаю:
Може настав час?

І ось здійснюється віще пророкування лісу. Налітає

шалена буря, що ламає все на своєму шляху, що несе сльози, горе, смерть.

Ім'я їй — війна.

Я лежу поміж кущів і дивлюся на шлях: натовпом ідуть люди, залякані, змучені, забиті. Я чую, як плачуть жінки, випроводжаючи своїх чоловіків, синів, братів...

Але що це?.. Пасмо русявого волосся, блакитні очі... Я напружено вдивляюся. Так, це він, син голови сільради. На ньому військовий одяг, за спиною торбина з речами. А поруч мати. Стара, зморена мати. Вона тримається рукою за сина, по її щоках течуть рясні сльози, але вона не помічає їх і жалібно дивиться на сина. Може встанне...

Нестримна радість охоплює мене. Мені хочеться сміятися. Голосно, щасливо сміятися.

Час настав.

А буря зростає, охоплює ліс, степи, небо... Я прислухаюся до далеких гарматних пострілів, дивлюсь, як по небі літають сталеві птахи, і жду.

Ліс похмуро й стривожено мовчить.

Надворі осінь, холодна, непривітна з короткими сірими днями і темними, як безодня, ночами.

А постріли все ближче.

І ось настає ніч. Незабутня, страшна ніч. Тремтить ліс, здригається земля, летять пошматовані дерева. Вибухи невгомним ревом стоять у повітрі.

Лісничий відчиняє двері, мовчки дивиться в темряву. Я лежу, але не сплю. Наша хатинка здригається, ось десь зовсім поруч застогнало дерево, друге... Руйнується ліс.

.....

Другого дня постріли трохи вгамовуються, і ми з лісничим виходимо в ліс. Навколо нас лежать мертві столітні дерева, стирчать розчахнуті стовбури.

Ми мовчки йдемо в поле. Земля, ніби бурхливе море, вкрита темними хвилями свого пошматованого тіла. З під землі щось стирчить. Придивляюсь і бачу: скручені пальці людської руки. Поле вкрите трупами. Лісничий іде вперед, придивляючись, може шукає живих, а я по-

вертаю і йду понад лісом, до вигону, за яким розкинулось наше село.

Спинаюсь і бачу: хатки цілі. Буря пройшла боком. Але що то за дивні споруди на вигоні? Два стовпи з поперечкою в горі, а на ній висить трое людей. Нерішуче, поволі підходжу.

Трое повішених.

І ось бачу: руде волосся, маленькі застигли очі. Страшна усмішка...

Щось уривається в мені, забиваючи радісно дух.
Голова сільради!

.....

До вечора я тиняюсь лісом, де все злилось у переможну пісню. І мені хочеться разом з нею розпростерти крила, полинати вгору і крикнути на весь світ:

Час настав!

Додому вертаюся втомлена, але груди мені здіймаються легко, бадьоро.

З неба зривається осінній дрібний дощ. Деревата мовчазні, похмурі, а під ногами шарудить червоне листя.

Раптом до мене долітає якийсь звук, що нагадує людський голос. Чи то мені здалось? Але ось знову...

— Дівчино...

Оглядаюся в той бік, звідки йде голос і недовіриливо, обережно підхожу.

Під деревом сидить людина, вояк. Вигляд у нього жалюгідний, обличчя сіре, стомлене, а очі з надією, радісно дивляться на мене.

Очі здаються мені знайомими. Блакитні очі... А на чолі пасмо непокірливого русявого волосся.

Хвилювання перехоплює мені віддих.

Невже він?... Син голови сільради!...

Зла радість охоплює мене. Відплату ще не закінчено. З батьком доля розрахувалася сама, а сина віддала мені.

— Я приповз із поля, — слабким голосом каже він,

— але далі йти не сила... Поранений... — Там на селі мати... Допоможіть...

Його очі довірливо дивляться на мене, а по устах пробігає усмішка.

— Дівчина чи... мавка, — шепоче він.

Щось б'є мені в груди.

— Мавка!

Я роблю крок уперед і приглушено кажу:

— Так, мавка... Тільки я не завжди була мавкою...

Голос мені зривається, тремтить... Я зовсім не вмію говорити. До цього я розмовляла лише з лісом. Але я напружую всі сили і продовжую:

— Колись я була людиною... дівчинкою...

І я розповідаю йому про те, як його батько вигнав нас з хати, про смерть моєї матері...

Він слухає мовчки. Обличчя йому стає зовсім бліде. А коли я кінчаю, він намагається підвестись, але не може. Тоді він слабким голосом просить допомогти йому.

Але я відступаю крок назад і вперше за весь час сміюсь. Сміх у мене рвучий, хрипкий.

Я?!.. Допомогти? Я?!.. Після того, як його батько відібрав у мене батьків, убив мою душу і зробив мавкою?

І я знову сміюся різким, нелюдським сміхом.

Ні, я буду стояти і дивитися, як крапля за краплею виходить з нього кров, як гаснуть сили. Я буду спостерігати в цьому обличчі вираз муки і з насолодою милуватися ним, доки налетять круки і рватимуть його тіло на шматки...

Так, так! Він буде ще живий, а круки клюватимуть йому очі... А може прийдуть вовки... Вони також люблять м'ясо, особливо живе. Вони спочатку з'їдять йому ніс, руки, ноги...

Я бачу, як блакитні очі гаснуть. Він ледве чутно каже:

— Моя мати... Вона безвинна...

— В мене немає матері, — суворо кажу я.

Потім зла думка набігає мені. Я здіймаю з себе мотузок, що ним підперезана моя кожушина, і прив'язую хлопця до стовбура. Він надто слабкий, щоб боронитися.

Я відходжу трохи, потім спиняюсь і дивлюсь, як він
пручається, намагаючись розв'язати мотузок.
Я сміюся. Тепер він повзти не зможе.

.....

Іде дощ. Осінній дрібний дощ. Краплі падають
одноманітно, нудно, наспівуючи жалібною пісні. Надходь
дощ, обгортаючи ліс своїм темним покривалом.

У нашій хатині майорить вогонь. Лісничий ще не
спить. Він пильно дивиться на мене, але не питає нічого.
Я здіймаю мокру хустину, козушину і беруся за вечерю.

А лісничий увесь час пильно і гостро поглядає на
мене з під кошматих брів, і це мене дратує.

Я лягаю на своє тверде ліжко, але спати не можу.
Я знову переживаю весь сьогоднішній день: повішені...
голова сільради... а там, у лісі, під деревом його син.

Властиво я б могла взяти у лісничого рушницю і
скінчити з хлопцем. Але ні... Це буде занадто м'яко...
Хай він хоч протягом декількох діб пройде шлях муки,
яким я йшла роки. Хай він лежатиме поранений, без
допомоги, без їжі, під дощем...

Я чую, як лісничий шарудить одежею, лягаючи спа-
ти.

А дощ усе стукотить по покрівлі одноманітно і нуд-
но. Очі мені заплющуються, я засинаю і ввижається ме-
ні:

Я йду лісом. Хустка в мене мокра від дощу, ноги
весь час чіпляються за пошматоване гілля, але я поспі-
шаю, бо боюся, що мій полонений втече. Ось і те місце,
де його прив'язано, але хлопця немає. Я кидаюся його
шукати і бачу: він лежить припорошений листям і тоск-
но дивиться на мене.

— Як ти смів тікати! — грізно кажу я.

Блакитні очі жалібно і докірливо дивляться на мене,
а уста ледве ворухнуться.

— Мені холодно... Я весь ізмок...

Але тут по лісі розливається хрипкий, різкий сміх.
Від цього сміху кров холоде мені в жилах. Та ось він
переривається, і я чую голос:

— Холодно?... А мені не було холодно в той час.

як ти спав у моєму ліжку... Чи ти тоді згадував про мене?

І знову лунає цей зловісний сміх, від якого кров холодне в жилах.

Десь здалеку долітає жалібна мелодія, нудна і тужлива, вона повагом зростає, міцнішає, вже звучать могутні акорди оркестри і в розмір до акорду я чую чітсь важкі поважні кроки.

Я обертаюся і бачу:

Ідуть троє мерців і несуть труну. На шиях у них мотузки, а обличчя покривавлені страшною усмішкою. Вони ставлять на землю труну і підходять до хлопця.

Я бачу, як хлопець вчепився за дерево, в обличчі йому жах, відчай... Він б'ється, але мерці беруть його і кладуть у труну.

Він простягає до мене скривавлені руки і благає:

— Добий мене...

Я хочу взяти рушницю, але руки в мене задубіли, і я не можу ними поворухнути.

У цей час один з мерців повертає до мене лице. Я бачу маленькі очі, що горять мов у голодного вовка, криву усмішку і брудні, гнилі зуби... Він підморгує до мене і каже:

— Так його!.. Так його!..

Жах хапає мене за горло, стискає груди. Я хочу втекти від цих голодних, вовчих очей, від цієї усмішки, але не можу поворохнутись, хочу закричати, але з горла мені виривається лише хрип. Я кидаюся в ліжку і... прокидаюся.

По покрівлі тоскно й одноманітно стукотить дощ, і краплі ці зловтішно промовляють:

— Так його!.. Так його!..

Серце мені калатається. Це був сон.

Це був тільки сон.

Але я згадую, що там у лісі прив'язано пораненого.

Голова мені палає, і я ніяк не можу вмостити її на подушці. Мені здається, що десь скигнуть вовк, та я відразу ж пригадую, що вовків немає, вони втекли, лякаючись пострілів.

Нарешті я вмощую голову і заплющаю очі.

І ввижається мені наша сільська церква, куди я часто ходила з матір'ю, і образ розп'ятого Христа. Голова йому схилилася на груди, на чоло падає пасмо русявого волосся, а блакитні очі потьмарені стражданням. Уста йому ворухаться і я чую тихий голос:

— Добий мене...

Я здригаюсь і сідаю. У вікно дивиться чорна прірва ночі. В таку ніч можна, вийшовши за двері, заблукати.

Я міцно здавлюю руками голову і знову лягаю.

А дощ іде. Крапля за краплею стукотить по покрівлі.

Ні, по моїй голові, я чую, як падає на голову крапля, друга, третя... Голова мені горить, але вода не гасить того жару. А дощ уже проймає мене всю. Мені холодно... Боже, як мені холодно! Я хочу зігрітись і не можу. Я змокла до нитки. Я кидаюся в ліжку, втискаю голову в подушку.

Але що це?...

Дерево. До нього прив'язано пораненого. Волосся йому звисає на очі, і з нього на лице струмком біжить вода. Ось він підводить голову.

Я хочу пригадати. Мені неодмінно треба щось пригадати...

Ага, хто це?... Син голови сільради?

Та ні. Це моя мати.

Я пізнаю її миле лице, її сумні карі очі. Волосся в неї мокре від дощу. Вона тихо каже:

— Дощ іде... Я вся змокла... Мені холодно...

І вона смутно дивиться на мене.

Я простягаю руки, щоб розв'язати її, і... остаточно прокидаюся.

У вікні сірий світанок. У хаті неясно вирізьблюється стіл, скриня з кинutoю на неї кожушиною. Я стривоженим поглядом обводжу цю знайому хатину. Я вже не сплю. Вже світанок.

Мої груди схвильовано, високо здіймаються. Я хапаю кожушину, потім тремтячою рукою дістаю пляшку, чисту хустку і виходжу.

Іти слизько, часто доводиться обходити повалені дерева, але я майже біжу

Ще здалеку бачу пляму біля дерева. Я підбігаю до

прив'язаного і тремтячими руками намагаюся розв'язати вузол. Та його туго затягнуто, бо поранений хотів визволитися. Я виймаю ніж і розрізую мотузок. Хлопець ворухиться. Він живий! Мені хочеться сміятися, але вже від щастя.

Я притуляю пляшку до його уст. Він п'є покірливо, мов дитина, навіть підводить руку, щоб підтримати пляшку, та рука безсило падає.

Я рукою прибираю з його чола волосся, по якому струмочком біжить вода, і ростібаю одяг.

Він змок до тіла... А на грудях рана...

Я розрізую мокру сорочку, знімаю її з нього, одягаю кожух і прикладаю чисту хустку до рани...

Вії йому здригаються, він підводить на мене потьмарені очі.

Потім я обережно підіймаю його, із зусиллям, і кладу на плечі і несучу.

Іти слизько, шлях усюди понівечило, але я йду рішуче і швидко.

Село. Знайоме, рідне село з рівненькими вулицями, а ось і наша хата.

Я обережно спускаю пораненого з плечей і садовлю на ганку. Потім стукаю.

За дверима чути шарудіння, кроки, потім голос. Голос його матері.

Я прожогом кидаюся геть. Минаю село і виходжу на шлях, що стрічкою перетинає ліс і ховається в далечині, там де вбране в блакитно-золотий колір майорить щасливе майбутнє, осяяне надією...

А над ним образ моєї матері, очі її дивляться на мене і в них сяє любов.

Іти важко, бо шлях зруйновано. Вітер тріпає моє волосся, а дощ б'є в обличчя, але груди мої здіймаються радо, бадьоро, а ступаю я твердо і впевнено.

Я йду.

1943 рік.

НА ГРАНІ ДВОХ СВІТІВ

I

Сьогодні лікар намагався не зустрітись зі мною поглядом. Чудна людина! Має двадцять років лікарської практики, а досі ще зберіг почуття вразливості. Звичайно, для лікаря пацієнт — це шмат м'язів і всіляких органів, які залежно від хвороби, потребують направи. А цей ще доглядає глибше і... співчуває. Але може тому, я не тільки легко витримую його присутність і терпляче даю оглядати себе і, часом, чекаю на нього.

Це також дивно, принаймні для мене, який пізнав, що немає межі між реальним і нереальним. І ця палата в лікарні, з її білими стінами, білими ліжками і чисто вимитою підлогою, для мене є також щось далеке, чуже, наче сон або спогад.

Передо мною проходить моє життя за останні роки. Війна, полон, голод, нелюдська праця і, врешті, концентраційний табір — перлина людської культури двадцятого сторіччя. Але колись чуже страждання більше зачіпало мене, ніж тепер власне. Я зовсім байдуже згадую катування, жах перед нестерпним фізичним болем, і ще більший жах перед моральним болем всього людства.

Все це для мене тепер не є реальним, і я, мов випадковий гість, терпляче слухаю нудну промову господаря і непомітно беру до рук капелюха, чекаючи на хвилину перерви, щоб підвестись і піти собі геть додому.

Тому зосереджено-непевний вигляд мого лікаря викликає в мене усмішку. Видко, мій сьогоднішній стан йому не подобається. Я уперто дивлюся на нього і, нарешті, піймавши його погляд, кажу:

— Скоро?

Він розуміє мене і сердито бурмотить:

— Киньте дурниці!

Він сердиться, можливо, не стільки на мене, скільки на себе, на своє невміння володіти собою.

Мене охоплює почуття втоми. Навіть він, людина зі спроможністю тонко відчувати, не може зрозуміти мене. Як і всіма, ним безмежно володіє сила матерії і почуття самозбереження, що змушує чіплятися обома руками за фізичне життя, зовсім нецікаве, жорстоке і, на щастя, таке недовге.

Декілька разів ми з ним говорили досить довго і, коли б наша зустріч сталася раніше, напевне потоваришували б, але тепер пізно.

Я лише питаю, чи приніс він зошит і олівець, які я просив у нього. Він похапливо дає мені те і друге. Я дякую і заплющую очі, не стільки від фізичної втоми, скільки від бажання лишитися на самоті. Коли ж кроки віддаляються, я беру в руку олівець і починаю писати.

Я хочу лишити по собі записки. Для чого? Не знаю. Може виконую Вищу Волю, а може віддаюся бажанню якнайдовше перебувати там, де відчуваю себе більш реально, ніж тут.

Я довго вагався — фантазія це чи спогад? Ще раніш, у тяжкі хвилини мого життя, під час сну, мене переслідував сріблястий звук, що нагадував дзвін старовинного годинника. І тоді, хоч спав я, змучений, на твердих нарах, а то й просто на землі, я відчував, що лежу в м'яких пуховиках, а тіло моє приємно пестить шовкова білизна... Інколи передо мною маячіло чнесь обличчя, але воно було ніби обгорнене серпанком і я не міг розгледіти його. Більше я нічого не міг згадати. І лише тут, у лікарні, куди мене забрали після нападу хвороби, передо мною відкрилася заслона. З того часу я живу подвійним життям. Коли я засинаю тут, тоді починається справжнє життя, коли ж засинаю там — прокидаюся тут. Тому я так нетерпляче чекаю вечора, тому моє тутешнє життя здається таким нереальним, тому мені хочеться усміхнутися, коли я бачу стурбоване, повне співчуття і бажання допомогти, обличчя мого доброго лікаря. Інколи мене відвідують друзі і це є найтяжче, бо доводиться напружуватися, щоб підтримати розмову. Бо мене зовсім не обходять їхні бажання, турботи, кло-

поти, так тісно пов'язані з цим життям. Я щодалі менше розумію їх, так само, як і вони не в силі зрозуміти мене. На щастя, відвідують мене все рідше, певне моє товариство видається занадто нудним, і я маю змогу лишатися на самоті і переживати нову сторінку спогадів, що й було розгорнено передо мною останньої ночі. Але часу занадто багато і, щоб скоротити його, я буду писати.

.....

Почну з першої свідомої уяви, коли, завдяки гострому нападові хвороби: я втратив свідомість. І тоді одразу ж виринуло те приємне відчуття шовкової білизни, що, pestячи, доторкалася тіла, м'яке просторе ліжко і сріблясті дзвіночки годинника. Я відчув, що хтось обережно доторкується до моєї ковдри і тихо каже:

— Ваша світлість... Час... Його величність, король будуть гніватися...

Я розплющую очі і бачу схилене надо мною обличчя з руськими льоконами. На мене дивляться смутні, стривожені очі. Ще не прокинувшись зовсім, я деякий час едивляюся в блакитні зіниці великих, гарних очей. Я добре знаю ці очі, які зустрічають щоранку моє пробудження. Це мій джура Аніель. Я солодко потягуюсь, але враз пригадую, що мене чекають на королівському обіді, і підводжусь. Аніель уже схилившись на коліна, натягає мені на ноги білі панчохи і лякові черевики. Деякий час я дивлюсь на тонкі з довгими пальцями руки, які дотикаються до мого тіла нечутно і в той же час незвичайно спритно, потім переводжу погляд на тонке, шляхетне обличчя, і моя думка ліниво намагається уявити, хто були його батьки, власне батько, бо мати його була однією з королівських служниць, що їх діти зростають у палаці, поруч з матерями, і, як ласку, наслідують їх місце праці. Серед них є надиво подібні до наших вельмож, проте Аніель не нагадує мені нікого, хоча шляхетна кров у ньому безперечно є, про це говорить не лише витончена зовнішність, але й вдача. Він, наприклад, зовсім не зносить фізичної кари. Сама згадка про палиці викликає таку блідість на його обличчі, ніби йому стає млосно. Одного разу, коли я в запалі гніву

послав його на кару, він мало не вмер, хоча й одержав якусь дрібницю. палиць двадцять п'ять — тридцять. Щастя, що Рона (королівська служниця), прибігла сказати, що Аніель зомлів, і я спинив кару, інакше я б загубив незвичайно спритного і гарного джуру. З того часу я наказав екекуторові — давати Анієлеві не більше, як п'ятнадцять палиць, це на той випадок, коли б, під час гніву, відправив його на кару. Але це трапляється рідко, тобто я намагаюся гнів свій зирвати на комусь іншому.

Мою поблажливість викликає не лише тонка вдача мого Аніеля, а і його хист. Він мистець — маляр. Наш придворний мистець сам приходив просити за Аніеля, щоб я відпустив його, але я на це не погодився. Я знав, що звик до нього. Проте, у вільні часи, я дозволяю йому малювати, а, власне кажучи, він вільний майже цілий день, бо на його обов'язку є лише одягати мене, а це трапляється не більше, як тричі на день. За гардеробою слідкують його помічники, яких я інколи допускаю одягати себе. Але ввечорі і ранком я волію мати біля себе Аніеля.

Поки думка моя була спинена на Анієлеві, він встиг одягти на мене отласове світле вбрання і, поправивши мереживо на грудях, одійшов, та здалеку, з виглядом знавця, оглянув мене і запросив до туалетової кімнати, де на мене чекав перукар.

За пів години я, вже цілком готовий, розглядав свою особу в дзеркалі. Передо мною на весь зріст стояла довга постать з негарним обличчям, з якого, з-під чорних брів, дивилися гостро і насмішкувато невеликі, глибоко посаджені, темні очі. Та ж недобра саркастична усмішка застигла на моїх великих, різко окреслених устах. Коли до цього додати ще довгий ніс, який дещо нагадує дзьоб птаха, то м.й портрет має в собі мало привабливого. Єдине гарне в ньому (якщо це можна назвати гарним), — високе опукле чоло, в рямці синьо-чорного волосся, зачесаного цілком рівно, без кучерів. Привілеї не носити льоконів я лишив собі, вважаючи, що така зачіска більше пасує мужеві.

Нарешті, кинувши останній погляд на свій туалет, я пішов довгою анфілядою кімнат до їдальні. Назустріч

траплялися слуги, що послішали в різних справах, та придворні, нижчі рангом, ті, що не мали чести сидіти за одним столом з королем. Всі вони низько схилялися передо мною, а слуги ставали на одне коліно. У відповідь я коротко хитав головою і лише до Рони я привітався привітніше. Рона — королівська служниця, а разом з тим (за нелегальними відомостями), незаконна донька короля, тобто моя сестра. Це викликає в мене дивне почуття чи то симпатії, чи близькості, хоча я ніколи не дозволяю собі з нею фамільярности. Бо, не дивлячись на частину королівської крові (якщо в цьому є частка правди), що тече в її жилах, вона все ж є донькою рабині і сама рабиня. Вона така ж смуглява і має таке саме чорне волосся, як і я, навіть розмах брів і склад уст нагадують мене, тільки (дивна гра природи), вона — тарна.

В ідальні вже всі чекали на короля. Вельможі стояли купками і пошепки розмовляли поміж себе. Маленький і гнучкий, мов мавпа, комендант, відчинив двері і чітко вигукнув:

— Його світлість, наслідний принц!

Всі вельможі також урочисто і низько схилилися, вітаючи мене. Я, як і в коридорі, хитнув лише головою і очевидно, в тисячний раз обвів поглядом присутніх. Все те саме: відгодовані самозадоволені обличчя, з ознаками всіх вад, лише в декого можна було помітити в очах пролиск розуму, про щось інше говорити не доводиться. Зате багато вродливих. Врода у нас ціниться високо, культивуєчись надбанням гарних жінок, що давали вроду поколінням. Отже першим що до краси серед вельмож є, безперечно, герцог Естї де Сорро. Все в ньому, починаючи від стрункої, пропорційно збудованої постаті і до бездоганно розчісаних кучерів, говорить про красу і грацію, хоч в його обличчі, з незвичайно правильними, ніби вирізьбленими з мармуру рисами, є щось жіноче і в той же час хиже.

Тепер він, стоячи біля вікна, говорить з одним вельможею. Мій погляд на деякий час спиняється на ньому, я дивлюсь на його м'які вкрадливі рухи, на випещені руки з довгими нігтями, які нагадують кігті хижака. і

мені знову, як завжди, здається, що то причаїлася пантера, щоб кинутися на жертву.

Помітивши на собі мій погляд, герцог Еслі саркастично усміхається до мене, зіщуливши яскраво зелені очі, але я удаю, що не помічаю його усмішки і переводжу погляд на інше.

Саме в цей час комендант замку повідомляє, що йде герцогиня Еслі. В ідальні при цьому помітно рух, і всі очі звертаються на двері. Це й не дивно. Іде всесильна фаворитка короля. Ще хвилина і в дверях з'являється ціла вітрина мережива, шовку і тюлю, посеред якого виступають білі, мов мармур, але трохи загладкі, плечі й руки, і таке ж мармурово-біле обличчя, над яким вирізьбляється складна піраміда з каштанового волосся.

Герцогиня Еслі — рідна сестра герцога Еслі і, як дві краплі води подібна до брата. В неї ті ж самі бездоганно правильні риси обличчя, крихітні червоні уста і яскраво-зелені очі. Але я з деякого часу помічаю, що герцогиня починає грубшати. Видко, навіть для такої могутньої особи краса не триває довго, не дивлячись на всі косметичні засоби, і те, що вона так довго тримає в своїх руках короновану особу, можна пояснити лише старістю його вінценосного батька.

Проте, треба віддати герцогині належне: вона витримала рекорд. Дванадцять років бути беззмінною фавориткою — це занадто багато. Правда, окрім краси, герцогиня має в собі великий сприт і хитрість. Злі язички кажуть, що вона дістає королеві підлітків-дівчаток, яких ніхто не бачить, бо вони не затримуються довше однієї ночі, і тим зберігає свою владу над ним. Але... яке мені до того діло!

Вельможі один перед одним намагаються якнайнижче схилитися перед герцогинею Еслі, а деякі, найщасливіші, допускаються до руки. Мені герцогиня робить реверанс і лукаво шулить усмішкою зелені очі. Я теж усміхаюся і прикладаюся до її руки.

Вона, здається, і досі гадає, що я закоханий в неї, але вона дуже помиляється.

Дванадцять років — надто довгий термін, прегарна герцогине! І якщо колись і було щось, то давно вже

стерлось. А був собі, власне, досить звичайний флірт з одного боку, і надто зелена юність з другого, бо тоді я мав шістнадцять років. Дванадцять років тому герцогиня була незвичайно гарна, а тому, що вона велика акторка, то мені, дурному юнакові, закрутилася голова, і я наївно повірив, що ця красуня кохає мене.

Проте, я швидко очуняв і допомогла мені в цьому сама герцогиня. Я випадково підслухав її розмову з фрейлінами — подругами. Вона передавала їм нашу розмову і дзвінко сміялася. Коли ж хтось із фрейлін зауважив, що від жартів до кохання недалеко, герцогиня зневажливо сказала, що такої небезпеки немає, адже ж я був занадто негарний для кохання.

Тепер я згадую про це байдуже, але колись це було велике переживання, яке відбилосся на моїй вдачі. Так, я рже більше не закохувався і, якщо вибирав собі коханок, то на недовгий час, кидаючи їх без жалю, з недобрим почуттям зневаги і огиди. Якщо серед чоловіків не було того, кому я не тільки вірив, а просто поважав, то жінка для мене являла собою лише збіг брехнї, лукавства і розпусти.

На цьому мої роздумування перервав урочистий вигук:

— Його величність король!

Його величність з'явився в супроводі міністра Йогнози. Ця особа різко відріжнялася від придворних своїм темним одягом, нагадуючи ченця. В дитинстві він викликав у мене почуття непереможного страху й огиди. І навіть досі ця тонка, зігнута постать, яка не ходила так, як звичайна людина, а ніби підкрадалася безгучно і м'яко, як пантера, ці маленькі, побожно підведені до гори очі, довга, ехидно розтягнена лінія вуст і загнутий до низу, як у щура, ніс, — лишалися для мене емблемою жорстокости й лукавства.

Це був міністр охорони життя короля і спокою в країні, тобто — володар в'язниць, шибениць і інших досягнень, властивих лише вибагливому розумові людини. Найбільший кат країни, про якого ходили легенди, що, не дивлячись на страшні деталі, не перебільшували дійсности, а те, що діялося в льохах в'язниць, де він

проводив ночі, вигадуючи для своїх жертв найвибагливіші, найдошкульніші муки, маючи часолоду від їх страждань. — багатьом не давало спати вночі.

І це була найавторитетніша людина в королівстві. перший дорадник і улюбленець короля. Пошепки казали, що герцогиня Еслі досягла своєї могутности за допомогою Йогнози.

Я підійшов до короля і, схилившсь на одне коліно, поцілував пухку, ніби налиту товщем, руку. В той час я відчув холодний дотик вуст до мого чола і підвівся. Намить мої очі зустрілися з пронизливо гострим поглядом крихітних очей Йогнози. Він підвів руку, ніби хотів благословити мене, але, зауваживши мій погляд, опустив руку, а вуста йому розтяглися ще дужче в усмішку солодко-глумливу. Надалі ці вуста заврушилися так, ніби шепотіли слова молитви, а очі піднеслися до гори.

Проте, я надто добре знав його, і сьогоднішня надмірно-солодка усмішка викликала в мене почуття неспокою. Чи не вигадав він щось для мене? Цілком можливо. Бо хоч я і є син короля, але, здається, нема істоти більш байдужої для короля, як я. Я не можу пригадати жодного випадку, коли б мій високий батько виявив до мене свої батьківські почуття. В дитинстві я, здебільшого, заважав і батько лише в урочистих хвилинах дозволив мені з'являтися на свої очі. Коли я став юнаком, батько почав дивитися на мене підозріло, вважаючи за небезпечного конкурента на престол. Адже в нашій родоводі траплялось досить випадків, коли спадкоємець престолу скорочував життя своєму попередникові. І, хто знає, може я б уже теж спочивав мирним сном в королівській домовині, коли б не моя відлюдна вдача. Я зовсім не мав прихильників серед придворних вельмож, я надто ненавидів і зневажав їх, і вони мені платили тим же. До того, я зовсім не цікавився політичними справами, і король, врешті, заспокоївся і дав мені волю розпоряджатися своєю особою так, як я хочу, звичайно, в межах етикету. Отже, я мусів обов'язково бути присутнім на королівських обідах і урочистих святах.

Тим часом король пройшов до столу, що стояв у глибині залі і сів у своє крісло. Праворуч від нього сів

Йогноза, ліворуч герцогиня Еслі. Моє місце було поруч герцогині. Тут же сидів герцог Еслі і ще кілька найвидатніших придворних. Решта сіли навколо двох столів, що стояли попри стін, здовж залі. Таким чином, з нашого столу ми могли, не повертаючи голови, дивитися на всіх присутніх. До того наш стіл стояв на підвищеному місці, куди вели широкі східці.

Слуги вносили страву на срібляних підносах і, схилившись перед нашим столом на одне коліно, ставили на стіл. Інші слуги накладали їжу в тарілки і паливали в келихи вино.

Підіймаючи келих, герцог Еслі розсунув усмішкою свої надто червоні, як на чоловіка, вуста, крізь які блиснули дрібні білі зуби і виголосив на мою честь мандригал, побажавши мені успіхів у полюванні, а саме — вбити одночасно двох зайців. Я в тон йому відповів, що волю полювати на лисів, заячі ж трофеї лишаю йому, як найліпшому фахівцеві в цій галузі. Він вишукано подякував мені за комплімент і збирався, видно, ще блиснути мандригалами, але в цей час в нашу розмову втрутилася герцогиня Еслі. Вона подарувала мені чарівну усмішку і, граційно відкинувши маленький палець своєї мармурової, випещеної руки, якою тримала келих, сказала, що п'є за мою музику, яка чарує найвибагливіше вухо.

Я вже звик до цього перехресного вогню, сидячи поміж братом і сестрою, і, майже механічно, відбивав удари, супроводячи їх, як і мої сусіди, найлюбезнішою усмішкою. Але сьогодні надмірна увага і люб'язність цієї достойної пари змусила мене насторожитись. Я завжди добре знав їх, щоб повірити в їхню ширість. Чи не готувалася проти мене змова? І яка саме?

Я поглянув на короля. Він, схиливши до правого плеча голову і зіщулюючи очі, слухав, що йому говорив Йогноза. Вираз обличчя Йогнози був якнайсолодший, ніби він смакував найсмачніше вино. На мить його крихітні очі спинилися на мені, але відразу ж відбігли і підвелися з лицемірною побожністю вгору. Мені здалося, що говорив він про мене і, мимоволі, неспокій охопив мене, хоч я вже досить звик до їхніх підкопів.

Ненароком повернувши голову, швидше, можливо,

як цього чекали. Я перехопив погляди, якими обмінялися герцогиня Еслі і її брат, й виразно прочитав у них глум і зловтіху. В дальшу мить вони знову одягли машкару люб'язности і почали вихваляти мої здібності. Я зі свого боку удав, що нічого не помітив, і з веселим виглядом почав розповідати про мої пригоди на полюванні, які тут же вигadaв.

Наприкінці обіду король, повернувши голову в мій бік, поважно сказав, що по обіді дасть мені авдієнцію. Я із задоволеним виглядом схилив голову, дякуючи за честь, а в глибині душі намагався збагнути, що від мене вимагатимуть. Що мене чекає якась неприємність, якщо не більше щось, я вже не мав сумніву.

В глибині залі, в правому закуті, музики заграли танок німф, і на середину залі вискочила напівгола, прибрана лише тюлем, танцюристка. Гості ласими очима оглядали нову рабіню, їх звичайно цікавив не танок, а тіло. Герцог теж спинив на ній прижмурені очі, але згодом байдуже й зневажливо відвернувся. Видко, його розбещений і вибагливий смак не задовольнило це міцне, смагляве тіло.

Я скористався з павзи і відкинувся на спинку крісла. Мене охопило знайоме почуття роздратовання й огиди. Я дивився на ряд вуст, що жвакали їжу, на ласі масляні очі, на пухкі, напіввідкриті груди жінок, що визирали з під білого мережива, і відчував непереможне бажання схопити келих і кинути ним в цю купу м'яса, що вміло жити лише фізичною насолодою: їжа, жінки, влада і золото, за яке вони гризлися, дерли один одного на шматки, нічим не ліпше, як зграя псів. Проте, порівняння з тваринами досить невдале. Тварина далеко шляхетніша. Немає випадків, щоб пес скривдив свою самицю. А скільки разів я бачив у тварини почуття відданости, любови, чого ніколи не зустрічав серед людей. Здавалося, розум дано людині на те, щоб розвинути найгірші інстинкти і вбити святе, вбити Бога.

Я ледве дочекався кінця обіду і після звичайної церемонії пішов за королем в його покої, в супроводі Йогнози. Король сів у крісло і запросив мене сісти по-

руч. Йогноза лицемірно зігнувшись і склавши руки на грудях, став за кріслом короля.

Король відхилився на спину крісла, виставляючи свій гладкий живіт та перебираючи пухкими пальцями правої руки, яку поклав на поруччя крісла. Я мимоволі **слідкував**, як грають перли і діаманти на обручках, що було ознакою неспокою.

— Вам, сину мій, напевно відомо, — почав король, — що наш край межує з володінням короля уманів Мільданом. Володіння це в старовинні часи належало нашим предкам, умани ж відібрали в нас частину землі і замкнули нам вихід до моря, що дуже перешкоджає нашим торговельним взаєминам. Край цей далеко менший за наш, війська має мало, нарід здебільшого живе з хліборобства, отже, коли б ми оголосили війну, то скорили б уманів і їх короля, доставши тим самим справедливе вирішення справи. Але, зважаючи на наше милосердя і любов, ми хочемо обрати інший шлях — шлях дипломатії. А саме: У короля Мільдана є донька, принцеса Дальміна, єдина спадкоємиця трону, бо більше дітей у короля немає, а за їхнім законом влада переходить до рук того, кого принцеса обере собі за чоловіка. Отже ж, коли ваша світлість одружиться з принцесою Дальміною, то край уманів приєднається до нашого. Нарід там здоровий і вродливий, а край урожайний і багатий...

Отже король оголошував мені свою волю: Він посилав послів до короля Мільдана, ставлячи вимогу — або принцеса Дальміна приїде до нас, як наречена, або оголошуємо війну і приєднуємо до себе володіння короля Мільдана.

Я механічно поклав руку на стилет і конвульсивно стис пальцями холодне руків'я. Так ось у чому була справа! Не знаю, в кого виникнула ця думка — в герцогині, її брата чи Йогнози, але що вони разом були у змові, я був упевнений. Я вагався між думкою, чи справді в короля було бажання приєднати цей невеликий край до нашого, чи справа йшла лише, щоб одружити мене. Власне, це одруження не було вже таким корисним, багато принцес більш могутніх країн погодилися б мати в майбутньому, корону, і те одруження принесло б біль-

ше впливу і значення для нас. Але досі король не силував мене, і я звик думати, що моє особисте «я» все ж належить мені, і бодай в цьому я маю ілюзію волі. Тепер у мене відбирали і цю єдину втіху. Одна думка, що я мушу поділити життя з якоюсь абсолютно чужою істотою, можливо обмеженою, дурною, або зрадливою, як всі ці посіпаки, яка, можливо, буде доносити про кожний мій крок, кожний рух, доводила мене до нестями. Мозок мій напружено працював, шукаючи причини, яка послужила б мені для відмови, і саме в цей час я глянув на Йогнозу.

Він дивився з напруженою цікавістю, я бачив, як його очі сковзнули по моїй руці, що стискала стилет, і задоволена усмішка майнула на його устах. Помітивши, що я дивлюсь на нього, він одразу прибрав свого припущеного вигляду й удавано — скромно спустив очі додолу.

Але я впіймав цю задоволену усмішку, яка відмітила мій механічний рух протесту. І, раптом, мені прийшла думка, що моє одруження це не є мета, а лише засіб, завдяки якому мали посварити мене з королем і привести до немилости. А може просто зробити мені прикрість і тим самим мати нагоду потішитися незручним становищем або нещастям іншого, що є найбільшою розвагою нашого двору.

Усмішка Йогнози дозволила мені зазирнути в їхні карти, і, хоча я ще не збагнув, як слід їхньої гри, але в пастку вирішив не йти, не зо страху, а з бажання зруйнувати їхні пляни, і тим самим в свою чергу потішитися з їхньої невдачі. Тому я одразу набрав байдужого вигляду і, схиливши голову перед королем, висловив свою повну згоду скоритись його волі.

Це було настільки несподівано, що навіть король, не дивлячись на свою впевненість, подивився на мене здивовано і з деякою цікавістю, бо досі в моїй особі не мав покірливого сина.

Зате я мав повну потіху, коли Йогноза вирячив на мене свої зміячі очі і, навіть, відкрив від несподіванки рота. Надалі, щось подібне до конвульсії скривило його блідо-сині тонкі вуста, з чого я міг спостерегти, що по-

трапив влучно. Я усміхнувся якнайпривітніше і сказав королеві, що віддаю себе в повне його розпорядження, маючи на меті зробити все від мене залежне, щоб здійснити великі пляни короля.

І може вперше за моє життя я помітив в обличчі короля щось лагідне. Чи то мені здалося? Я схилився, щоб поцілувати прикрашену обручками руку і відчув дотик вуст до свого чола. І, чи це мені теж здалося, але дотик не був таким холодним, як завше.

Повертаючись, я зустрів герцогиню Еслі. У відповідь на її зацікавлений погляд, я якнаймиліше всміхнувся, знов із задоволенням помітивши на її обличчі розчарування. Але надалі я забув про неї. Передо мною стояли лагідні очі короля, і я з гіркістю подумав, що король є мій батько.

Нещодавно я був свідком, як старший слуга валявся біля ніг Йогнози, благаючи звільнити його сина від кари палицями. Йогноза, звичайно, відштовхнув раба ногою, і юнака повели на кару. Я бачив, як слуга впав на землю і плакав... І ось тепер чомусь я згадав це і, раптом, відчув гостру заздрість до того юнака, що його карали. Мені здавалось, що я б з радістю переніс кару, лише тільки б знав, що у мене є батько, який любить мене, який плаче за мною... Я намагався відкинути від себе безглузді думки, але почуття гіркоти, самотності й болю охопили мене. І як завжди в таких випадках, мене потягнуло до того єдиного, хто заміняв мені батьків і друзів, хто навчив мене дивитись на світ іншими очима, хто влив у моє серце отруту — прагнення до неможливого, бажання, що їх не можна задовольнити.

Я прискорив кроки і, пройшовши довгу анфіляду покоїв, дійшов до передпокою. звідки вели закруглені сходи до однієї з веж палацу. Я раптом згадав, що вже понад тиждень не бачив його. Мене захопило полювання, і я не відвідував його, але чому він не приходив до мене? Адже ж завжди мій старий учитель спускався зі своєї вежі до моїх покоїв. Потім ще я подумав, що ранком не чув довгий час звуків органу.

Переступаючи швидко через східці, я вмить збіг нагору і штовхнув низенькі двері.

Мене відразу огорнули знайомі пахощі тліні і вогкості. Крізь низеньке віконце продирався весняний соняшний промінь, освітлюючи клявесин і стіл з товстими визерунчастими ніжками, навколо якого стояли стільці з високими спинками. По кімнаті, як завжди, було розкидано ноти, одяг і взуття. Мій старий учитель ніколи не був одружений і до старости зберіг усі звички старого парубка. Я оглянувся, шукаючи старого, але не побачив його. Тоді я зазирнув до другої половини кімнати, яку відмежовували від першої дерев'яні стовпи, що підпирали стелю. Але там я лише побачив знайому світлорожеву завісу, що ховала за собою ліжко. Проте клявесин було відкрито, здавалося, учитель щойно грав і, можливо, вийшов кудись на хвилину.

Я сів до клявесину і взяв акорд. Погляд мій упав на ноти, що стояли відкритими. Це був романс, присвячений дамі серця. Папір пожовк, але ноти були виведені охайно, навіть з претенсією на вишуканість, з віньетками на кінцях рядків і біля заголовку.

Я заграв романс, відразу пізнаючи широту і милозвучність пера учителя. Це була чудова річ, повна глибокого почуття, хоча в словах переважав сентименталізм, який викликав у мене усмішку. Там говорилося про те, як вірний лицар, не маючи надії досягти любови своєї дами через її високе становище, складав до її ніг усі скарби своєї душі і обіцяв вірність до могили, бажаючи одного — віддати своє життя задля її спокою і задоволення. Але щирість і надиво сильна яскравість музичного вислову захопили мене. Я заграв романс декілька разів, потім оглянувся, шукаючи скрипки, бо на скрипці я був більший майстер. Раптом зір мій сковзнув у глибину кімнати, де стояло ліжко, і мені здалося, що рожева завіса заколихалася. Я уважно подивився, але завіса більше не ворухилася. Пошукавши, я дістав з під нотного паперу, що лежав на столі, скрипку і, звичним рухом поклавши її під підборіддя, взявся за кілок, щоб настроїти. Тоді мені знову здалося, що завіса заколивалася. Я спинився, відчуваючи дивний неспокій, і тут побачив руку з блідо-жовтими, худими пальцями, яка взялася за завісу, видно намага-

ючись відхилити її. Я враз поклав скрипку на стіл і, підійшовши до ліжка, відслонив завісу.

Учитель лежав на ліжку з відкритими очима, але вигляд його налякав мене. Обличчя схудло, лиця й очі запали, ніс, і раніш трохи задовгий, загострився, і зовсім скидався на дзьоб птаха, вуста зблідли, хоча складені були так само уперто, як і раніш. Коли б не очі, що задумливо й лагідно дивилися на мене, я б міг подумати, що вчитель помер.

— Ви хворі? спитав я. Чому ж ви не послали по мене?

— Сьогодні я збирався зробити це. повільно і, здавалось, із зусиллям відповів учитель. — а раніш не хотів турбувати. Але сьогодні, ваша світлосте, я відчув, що надходять останні хвилини мого життя.

— Ну-у, це вам так здається, ховаючи неспокій, заговорив я. — Нещодавно ви були бадьорим, як і завжди. Чи був у вас лікар?

Дякую. Особистий лікар його величності відвідав мене і дав ліки. Але в деяких випадках, а саме, коли надходить час, медицина буває цілком безсила. А мій час прийшов.

Надалі, видко помітивши, що його слова неприємно вражають мене, він попросив мене сісти біля нього, бо йому важко голосно говорити, і посміхнувся лагідною і незвичайно ясною усмішкою.

— Бачу, що мої слова вражають вас, ваша світлосте, в той час, як для мене це є радісний час мого визволення. . .

Я ще раз, намагаючись скерувати думки учителя в інший бік, спитав, чи не потрібно йому чогось, але вчитель заперечливо похитав головою і знову повторив, що востаннє хотів би дещо сказати мені

Я підсунув до ліжка фотель і сів. Якись неясні почуття змушували стискатися моє серце, мозок працював напружено і швидко. В одну мить я згадав своє дитинство, коли, обхопивши руками шию учителя, плакав, скаржачись і виливаючи перед ним усі свої дитячі болі й кривди, а вчитель лагідно проводив рукою по моїй голові і говорив слова втіхи. І цей лагід-

ний, м'який голос завжди заспокоював мене. Учитель говорив про високі ідеали любови й терпіння, про тих учителів людства — пророків, які приносили на землю ці ідеали і освітлювали ними шляхи людства...

Я мало що розумів тоді, але уява моя малювала інше життя без кривд і образ, якесь незвичайно гарне і добре. І хоча надалі, коли я зріс, я навчився зневажливо посміхатися у відповідь про високі ідеї, яких не мав надії зустріти в житті, але ці спогади дитинства десь залишилися в закутку мого ества і часом обгортали хвилею лагідности і спокою. І ось тепер мені здалося, що я гублю щось велике, щось безмежно близьке й дороге.

Тим часом учитель заговорив тихо, часто спиняючись, але чітко, і я чув кожне його слово.

— Я сказав, ваша світлосте, — почав учитель, — що прийшов для мене радісний час. І я не перебільшую. Мене лише засмучує свідомість, що я лишаю вас. І хоча ваша світлість уже досягли того віку, коли опіка не потрібна, але беру на себе сміливість думати, що не раз, ваша світлість, у хмарний час, можливо, знайшли б утіху в цьому закутку. Бо ваша світлість є самотник, а таким жити завжди тяжко. Але доля наша в руках вищої влади, тому, як не гірко мені, я мушу покинути вас. Єдина нагорода для мене та, що я, наскільки міг, виконав волю її величності, покійної королеви, вашої матері. Біля її смертного ложа, я обіцяв замінити її для вас. І хоча це зробити я був не в силі, бо не мав неземних чар її вдачі, її ніжности і лагідности янгола, але всю силу моєї любови, все моє життя я присвятив вам, ваша світлосте.

Старий замовк, заплющивши очі, передихаючи, але трохи згодом продовжував слабким голосом, хоч все також чітко:

— В останню хвилину я хочу сказати вам те, що мушу... Часто, бачачи ваші здібності до музики, я жалкував, що доля накинула вам тягар королівської корони, який відбирає у світа великого мистця — музику. Не дивуйтесь моїм словам, ваша світлосте, і пробачте мені мою сміливість. Але людина, яка вмирає, може

дозволити собі розкіш говорити те, що думає. Мистецтво є вислів духа, є світло, без якого загине в темряві життя. Мистецтво — це великий Божий дар, який найбільше служить людству, бо спрямовує його на шлях добра, правди, краси і любови... Але доля відає ліпше за нас. Королівська влада дасть для вас багато можливостей полегшити шлях людям... Одне лише хочу нагадати вам, ваша світлосте, що всі матеріяльні цінності, як багатство, влада, фізична сила, молодість, краса, — все це проходить, минає... Є лише одне вічне, безсмертне — це дух... І шлях його — досконалення, а мета — любов... Ось те, що я мусів сказати вам. Коли корона торкнеться вашого чола, будьте добрим пастирем свого народу, щоб усмішка радості завжди сяла на обличчі вашої матері, яка з височини слідкує за вами... А тепер, ваша світлосте... ще одне прохання... останнє... Заграйте мені романс, що грали щойно... Його присвячено її величності, вашій матері... І я хотів би... відійти... під ці звуки...

Останні слова старий сказав ледве чутно, він видко, втомився. Я підвівся, почувавши себе цілком розгубленим, і ніяково поправивши ковдру, відійшов спочатку до столу, де взяв скрипку, потім до клявесину і, дивлячись у ноти, загравав уже знайому мелодію.

Спочатку я ледве торкався смичком струн, боячись порушити тишу, але надалі мелодія знову захопила мене. Було в ній стільки почуття, пристрасти і туги... Надо мною ніби сяв образ моєї матері, неясний, але хвилююче гарний, який обгортав мене солодкою тугою. Це було якесь дивне забуття, ніби півдрімота. Мене збудив різкий звук, схожий до пострілу... Я здригнувся, відчуючи, як закалатало моє серце.

Що це? Свідомість підказувала, що це лопнула струна, але підсвідомо я відчув, що сталося щось інше, і разом з цим я відчув біль у руці, який неприємно занепокоїв мене. Щось давило і заважало мені... Я зробив величезне зусилля і... розплющив очі.

II

Надо мною схилилося дивно знайоме обличчя, але

я мусів довго згадувати, щоб пізнати мого лікаря

— Ага, вже... — задоволено сказав він. — Ви трохи заспали.

Я вже зовсім виразно побачив палату лікарні з білими стінами. двох сестер у білих фартушках, що стояли біля моїх ніг, бачив, як на слова лікаря вони виразно переглянулися. Тоді я згадав, що я в лікарні, що я хворий. І мене охопила безмежна прикрість на лікаря, на всіх опікунів, що по-дурному відривали мене від дивного сну, який більше нагадував дійсність... Я зробив спробу знову заплющити очі, але лікар не дав мені, він настирливо приступив до мене з розмовою, потім мене почали годувати...

Лише ввечорі я мав змогу лишитися на самоті, але заснути зразу не міг. Мене охопив неспокій. Що як це був тільки сон, який минув і не вернеться? Чи побачу я знову вежу палацу? І мій учитель... Невже я не дізнаюся, що буде далі?..

Але тривога моя була даремною, сон врешті закрив мені очі.

І ось знову я чую звуки, якісь інші, побожні... Надалі я розумію, що то грає орган... Я відчуваю, як легенький вітерець пестить моє волосся, мене огортає дивна тиша, хоч сонце світить так яскраво, що я зіщулюю очі. Врешті я випростовуюся й оглядаюся. Навколо ряди мармурових надгробників, склепів, з різноманітними прикрасами, візерунками, з постатями янголів і святих. Далі я повертаю голову до надгробка, на плиті якого сиджу, і читаю напис ім'я мого вчителя.

Тоді я згадую, що вчителя поховано, і що я тепер часто відвідую кладовище. Чому? Не знаю. Власне, мені хочеться розв'язати проблему буття, яке не здається мені таким простим і ясним, яким вважав його вчитель. Любов, самопожертва — у цьому було якесь приниження, вбогість, безсилля... Сильний завжди мусів панувати. Любити віддано, саможертвовно міг лише раб, або тварина. В любові завжди хтось панує, а хтось скоряється.

Я волів панувати.

Можливо, в майбутньому, якщо корона торкнеться

моєї голови, я міг би бути досить добрим володарем, але любити свій нарід... Цього я не міг. Я був цілком байдужий до істот, яких зустрів по селах і містах, які їли, одружувалися, множилися і працювали. Ті ж, кого я знав при дворі... Але на згадку про наших вельмож, мене охопило почуття ненависти. О, з якою б насолодою я послав би їх усіх на муки! Як приємно побачити переляк у брехливих, блудливих очах, як приємно помітити на завжди самозакоханих очах слід жаху і сліз.

Проте, чи дійсно приємно?

Мене раптом охопив сумнів. Чи мав би я задоволення від помсти? І у відповідь я відчув у душі своїй лише холод і байдужість, які сказали мені: Ні!

В такому разі, чого ж я прагнув, що шукав?

Насолод? Я їх мав, але задоволення вони не давали мені.

Щастя? Але що таке щастя?

Учитель відповів би на це одним словом: любов.

Але я вже аналізував це слово, шукав його в собі і не знаходив.

Може любов до жінки?

Але я вже давно звів її до ступня насолоди, не ставлячи вище від смачної їжі. Я досить мав жінок, і всі вони були більш-менш одноманітні і, врешті, нудні.

Отже лишалось... Власне, нічого не лишалось. Я був випорожнений, байдужий і чужий до всіх і всього.

Але чи дійсно це було так? Чи не жило в мені якесь бажання, якесь прагнення до чогось?

Я раптом згадав про свою скрипку. Чи не був правий учитель, коли казав, що моє призначення — бути музикою. Мене раптом охопило бажання грати. Я відчув у своєму серці звуки, які намагалися вирватись назовні.

Можливо, це і було моє призначення, і доля зробила помилку, накинувши мені інше. А може то була також отрута, яку дав мені, разом із прагненням до невідомого, мій небіжчик — учитель?

Я ще раз кинув погляд на надгробник і підвівся.

Тиша, що панувала на цвинтарі, мала свій таємничий чар. Тиша також для мене була симфонією, і, йдучи стежкою, поміж надгробників, я прислухався до трем-

тіння листя, подиху вітру, трави, до цвірінькання птахів, які розповідали про свої прагнення, бажання, радощі й болі...

Від кладовища до замку я йшов бічним ходом, і, минувши ряд покоїв, опинився в своїй музичній кімнаті.

На стіні висіло кілька скрипок, всі роботи найвизначніших майстрів. Остання — невідомого майстра, мені подобалася найбільше. Я її купив випадково у мандрівника, який, видко не підозріваючи, яку цінність має, запросив за неї дуже дешево. Скрипка мала чудовий тон, співучий, ніжний, м'який і в той час дзвінкий на форте.

Я зняв скрипку, настроїв і пробіг смичком декілька пассажів. Потім мимоволі пальці моєї руки почали перебирати струни і з-під смичка раптом полинула мелодія романсу, який я грав у останні хвилини життя мого учителя. Ця мелодія переслідувала мене весь час, вона ніби відкривала якусь таємничу частку життя моєї матері, і мати повставала передо мною близькою знайомою і в той же час далекою, невідомою. Уява малювала мені її прегарною, такою, як я її бачив на портретах. Але я мало вірив придворним майстрам, бо, за традицією, всі члени королівської родини малювалися гарними.

Полинувши в музику, я забувався, коли, раптом, до мене долетів десь із суміжних покоїв стук молотка. Я відчув, як від люті кров кинулась мені до голови.

Хто смів стукати, коли я грав?

Я спустив руку із смичком і оглянувся, шукаючи, на кому б зірвати гнів. Мій погляд одразу помітив Аніеля, який стояв, притулившись до лутки дверей і з захопленням дивився на мене.

— Хто смів стукати? — крикнув я. З моїх вуст мало не впав наказ — відправити Аніеля на кару, але відповідь його обеззброїла мене.

— Ваша світлосте, — прошепотів він, збліднувши, — це з наказу його величності готують покої для її світлості, принцеси... Нареченої вашої світлості.

За іншими думками, я забув про своє одруження. Щоправда, я згадав, як король повідомив мене, що володар уманів дав свою згоду на моє одруження з прин-

цесою Дальміною. Але я в той час щойно поховав учителя, і всі інші події здавалися мені дрібними і не вартими уваги. Отже, я не надав тоді цьому значення, і тепер це повідомлення вразило мене.

— Принцеси? — перепитав я, відразу охолонувши.

— Так, ваша світлосте, його величність, король, наказав приготувати колишні покої її величності королеви, вашої матері, і тепер там міняють матерію.

Отже, за той час, поки я блукав зі своїми думками, події йшли своїм шляхом.

Передавши скрипку Аніелеві, який повісив її на місце, я хотів уже спитати Аніеля, чи не відомо йому, коли саме чекають принцесу, але він попередив мене.

— Їх світлість, принцесу, чекають з години на годину. — сказав він. — Вершник прискочив з повідомленням, що принцеса в дорозі.

Я знову мало не спалахнув.

— Ти не доповів досі про це? — різко сказав я.

— Я не смів перешкоджати, — тихо відповів Аніель, — ваша світлість грали...

Великі, гарні очі Аніеля дивилися на мене смутно і з любов'ю. Але я відразу ж забув про нього. Отже незабаром я мусів зустрінутися з моєю майбутньою дружиною і теперішньою нареченою.

— Ваша світлість мусить приготуватись до зустрічі, — сказав Аніель. — Яку туалету накажете? Я думаю білу...

Я вже здавив в собі незадоволення і байдуже погодився на туалету, яку пропонував Аніель. На його смак я покладався цілком.

Але роздратовання, пов'язане з цією новиною, не покидало мене, і, одягаючись, я декілька разів шпурнув туалетовим приладдям. Але надалі я згадав герцогиню Еслі, її брата, Йогнозу і опанував себе. Що ж, якщо треба, я приймаю виклик на герць! Мати дружину це ще не означає скоротити собі віку і бути зв'язаним. В нашому світі це вважалось навіть поганим тоном. Подружжя жило, звичайно, відокремлено, вибагливо зраджуючи одне одного на всі боки.

Доля ще раз ставила свої вимоги, і я погоджувався на них.

Але надалі я все ж віддав данину цікавості, уявляючи собі свою майбутню дружину. Я багато чув, що умани — нація хліборобна. Отже, моя уява малювала мені здорову, м'язисту дівчину, з великими ногами й руками, на взірєць тих селянок, яких мені доводилось зустрічати на польованні. Що ж, і це було не так зле. Вони мені більше імпонували, ніж розмальовані дами двору, і мої польовання часто закінчувалися любовною грою десь на лоні природи. Це було далеко приємніше й здоровіше, як посеред шовку дорогих опочивалень вельможних кра-сунь.

Я злісно засміявся. Я не був уже такий заскочений, як цього хотілося б бачити шановній герцогині.

Тим часом Аніель закінчив мою туалету, і я, поглянувши в дзеркало, лишився задоволений. Мені навіть здалося, що я не є такий негарний, яким уважав себе досі. Постаць моя була струнка і мужня, і це вміло підкреслив кравець, обтягнувши шовковим трико м'язи моїх ніг і надавши широту плечам. М'який білий отлас камезоля переливався перлямутровими тонами, граючи в промінні сонця, а мереживо на грудях і біля зап'ястків рук вигідно відтіняло смаглявість мого тіла.

Я знову впіймав на собі любовний погляд Аніеля і посміхнувся. Може статися, що я навіть сподобаюсь моїй майбутній дружині. Проте це було надто смішно і зовсім мене не обходило.

Аніель подав мені мережану хустку, від якої пливли пахощі тонких парфумів і, несміливо, червоніючи мов дівчина, сказав:

— Ваша світлосте... Я насмілюся... Я гадаю, що в день зустрічі з вашою майбутньою дружиною... Ваша світлість мусить зробити подарунок наречених... Інтимніший, ніж золото і дорогоцінні камені...

Він замовк, цілковито розгубившись, а я з цікавістю дивився на нього. Я помітив, що Аніель засунув руку за борт камезоля, щось там дістаючи. Тому я усміхаючись додав:

— І цей подарунок приготував мені Аніель.

Обличчя Аніеля проясніло. Він обережно вийняв щось загорнене в шовкову тканину і простяг мені. Я

розгорнув тканину і побачив маленький образок. Це був портрет моєї матері. Чудово зроблена мініатюра, яку Аніель (я відразу пізнав його руку) зробив, звичайно, послуговуючись портретами, що висіли в покоях, але це не була копія. Це була творчість. І мені здавалося, що моя мати мусить бути найбільше подібна тут. Я мимоволі замилювався роботою, але в цей час постукали в двері. Це був слуга, який сповістив, що поїзд карет видно з вежі, по дорозі до замку, тому король наказав приготуватися до зустрічі. Принцесу мали зустріти біля воріт замку.

Вістка ця, хоча я був приготований до неї, неприємно вразила мене. Охопило почуття якоїсь настороженої цікавості і в той же час роздратування. Проте, я все ж поклав образок до кишені камезоля, сказавши Аніелеві, що приймаю його дарунок. Але нареченій дарувати його я не збирався. Моя мати належала лише мені.

На цьому прийшов ще посланець, який сказав, що принцеса вже під'їжджає до воріт замку. Треба було поспішати. Я вийшов у бічні двері і швидко попрямував алеєю, що вела до майдану перед замком. Як потім виявилось, я зробив помилку, яка привела до непорозуміння, бо біля головного входу мене чекав почет придворних, з яким я мусів підійти до воріт, я ж пішов скороченим шляхом сам, гадаючи пройти вниз, до воріт, кам'яними східцями.

Коли я підійшов до східців, передо мною розгорнулася цікава картина. Міст через рів, що оточував замок, було спущено. Біля мосту, по обох боках, стояли воїни, виблискуючи шоломами, щитами та списами, а поперед них купками розмістились придворні, вирізняючись розкішню одягу. Трохи віддала стояв ряд карет.

Короля я не бачив, проте я знав, що його величність завжди з'являється останнім. Потім я помітив гурт придворних, що поспішно, майже бігцем, ішов через майдан, також і ті вельможі, що стояли біля воріт, заворушилися. Невже приїхала принцеса? Я прискорив кроки і, переступаючи через східці, вмить опинився вчизв, де минувши ряди війська, підійшов до гурту вельмож.

Саме в цей час на міст в'їхала біла карета, запряже-

на шестіркою білих коней, з позолоченою збруєю. Це була карета принцеси. Відразу ж загули сурми, відаючи салют. За білою каретою на міст в'їхав ряд інших в супроводі лицарів, переважно з довгими вусами. Проїхавши міст, біла карета спинилась.

На деякий час запанувала тиша: гурт вельмож, що стояв недалеко від карети, також завмер, але потім по ньому пробігло тривожне шелестіння, в якому я почув своє ім'я. За етикетною, я мусів підійти до карети і відчинити двері, вітаючи першим свою наречену, але я в цей час лише підходив, схований рядами війська, і вельможі не бачили мене. Я помітив, що виникло непорозуміння, і прискорив кроки, але саме в цей час від гурту вельмож відділився герцог Еслі і попрямував до карети.

Власне, герцог Еслі лише рятував становище, але я в цьому вгледів нахабство, і вся кров кинулась мені до голови. Проте, я зараз же опанував себе і проклав шлях поміж вельможами, які швидко стали осторонь.

Тим часом герцог Еслі узявся за ручку і відчинив дверцята. Я бачив, як у кареті майнуло щось біле, потім простяглася жіноча ручка, яка сперлась на руку герцога Еслі, далі з'явилася білява голівка з двома товстими, довгими косами, які впали ледве не торкнулись землі, і постать у білому легко виплигнула на міст. В цей час загули горни і почулися вигуки вітання.

Я спинився, чекаючи принцесу на півдорозі, але погляд мій з напруженою цікавістю вп'явився в ту, з якою мені належало пройти життєвий шлях. Було це зовсім молоденьке дівча, з блідим переляканим личком і великими світлими очима, що безпорадно оглянувши все навколо, з благанням і надією спинились на обличчі герцога. Щось знову вколело мене. Вона безперечно мусіла прийняти герцога за мене, тобто за свого нареченого, а він, як мені здавалося, ще ніколи не був таким гарним, як зараз. У своєму отласовому блакитному камезолі, що так пасував до його гарно збудованої постаті і бездоганно вирізьбленої голови, із закучерявленим каштановим волоссям, він нагадував казкового принца із дівочих мрій. Яке ж мусіло чекати розчарування принцесу,

коли вона побачить мою довгу постать, моє негарне обличчя.

Крім того, мій погляд, торкнувшись обличчя герцога, встиг зафіксувати, що нудьгуючий вигляд, який, немов маска, завжди панував на цьому гарному обличчі, зник, давши місце жвавості, а в зеленкуватих очах загорівся вогник. Отже, передчуття сказало мені, що перші кроки не несуть із собою нічого доброго.

Тим часом герцог, тримаючи принцесу за руку, провів її наперед, до того місця, де стояв я. і, граційно вклонившись, передав мені руку принцеси. Взявши маленьку ручку, я побачив, що великі (і як я розгледів), сині очі принцеси з непорозумінням оглянулись за герцогом і злякано спинилися на мені. Але в цей час нас осипали квітами, і принцеса, здригнувшись від несподіванки, спустила вії, і я так і не встиг прочитати в її очах вражіння, яке справила на неї моя особа.

Надалі, за правилом церемоніялу, ми під руку з принцесою урочисто пішли усипаним квітами шляхом до замку, де нас мав зустріти король.

Нарід, що стояв по обох боках шляху, вітав нас вигуками, і нам доводилось вклонятись, у свою чергу, вітаючи нарід, в той час, як я ставив собі питання, чи є це прояв любови до володаря, чи просто цікавість маси, схиляючись більше на бік останньої гадки.

Король зустрів нас ласкаво. Він навіть зійшов зі східців ганку, де чекав нас, а принцесу, яка разом зі мною схилила перед ним коліна, власноручно підвів із землі і поцілував в обидві щоки. Потім, відсунувши її від себе, оглянувся до герцогині Еслі, яка, як завжди, стояла поруч, і сказав, що маленька — досить мила. На цьому я мимоволі оглянувся і впіймав погляд герцога, який не зводив з принцеси блискучих очей.

В цей час виступив посланець короля Мільдана — високий, кремезний лицар, який передав привітання королеві від свого володаря, з побажанням довгого і щасливого життя, на радість і добробут народу, після чого король дав руку принцесі, і всі урочисто попрямували до їдальні. Мені довелося дати руку герцогині Еслі, що я зробив з вимушеною чемністю. Герцогиня мило

жартувала, але я помічав, що погляд її час від часу, насторожено і підозріло спинявся на принцесі, розглядаючи її з ніг до голови.

За столом принцесу посадили поміж мною і герцогом Еслі, про це мабуть заздалегідь потурбувалася герцогиня. Трохи далі посадили посланця, який водночас був перекладачем. бо принцеса ще не володіла нашою мовою. Це заважало розмові, бо кожний раз, коли король, або хтось інший звертався до неї, вона червоніла і переводила на посланця злякані очі. Врешті, я відчув жаль до цієї бідної дитини, яку вирвали з рідної оселі. щоб віддати в чуже, невідоме життя. тому я час від часу втручався в розмову, підказуючи посланцеві відповідь, яка б паралізувала двозначні жарти, спрямовуючи розмову на інше.

Герцог також проявляв увагу, розсипаючи мадригали, які на жаль, принцеса не розуміла. тому йому доводилось обмежитись підливанням у келих принцеси вина. Проте, вино принцеса також пити відмовлялась. і лише зрідка, після настирливого прохання, ледве торкалась устами келиха.

Обід тягнувся довго, уснажений музикою і танками, які чергувалися одне з одним. Користуючись моментами, коли до принцеси не зверталися з розмовою, я вчив її нашої мови, і трохи згодом, вона вже дуже мило вимовляла «дякую», «прошу» та інші необхідні слова. Я у свою чергу вчився від неї її мови, яку розуміти мені не було важко, бо корінь наших мов був один. Незабаром у нас з принцесою зав'язались досить дружні взаємини, і я помітив, що великі сині очі принцеси Дальміни все з більшим довір'ям спинялися на мені, що, здається, не дуже подобалось герцогові Еслі, який весь час втручався, перериваючи нашу розмову.

Наприкінці обіду я помітив, що принцеса дуже втомила, її дитяче личко витягнулось і зблідло, тому, коли герцог спитав, чи сьогодні відбудеться бенкет на честь приїзду принцеси, я звернувся до короля з проханням відкласти бенкет до другого разу, зважаючи на те, що принцеса дуже втомлена дорогою. Король ласкаво погодився і, знову поцілувавши принцесу в обидві щоки,

врешті відпустив нас, а я, провівши принцесу до її покоїв, передав її на руки дуеньї, старої панї, яка приїхала разом з нею. і Ронї, яку призначили служницею до принцеси.

Повернувся до себе я в далеко спокійнішому настрої, ніж вийшов. Одруження з цією дитиною зовсім не лякало мене. Я пройшов до своєї музичної кімнати і цього вечора довго грав...

III

Щось збудило мене... Якийсь звук, ніби щось упало. Я розплющив очі і з непорозумінням оглянувся. Білі стіни, жіноча постать у білому пораяється коло мене. Я підвів руку, в якій щойно тримав скрипку, шукаючи стіну, де висіли мої скрипки, і не знайшов. Тоді я згадав, що це лікарня...

Сестра підняла з підлоги ложку, яку впустила, пораючись біля мого стола. Зустрівши мій погляд, вона простягла мені термометр і лагідно сказала:

— Ну, як почуваетесь?.. Виглядаєте зовсім добре...

Я механічно подякував і хотів щось спитати, але згадав, що моє питання мусить здатися їй дивним, і не спитав нічого. Сестра вийшла, але трохи згодом повернулася, щоб узяти термометр. Починався звичайний день у лікарні. Десь стукали дверима, хтось за стіною стогнав. Трохи згодом та ж сестра принесла каву. Їсти мені зовсім не хотілось, але сестра не відходила, доки я не випив кави. Я зробив це, бажаючи одного: швидше лишитися на самоті. Але моє бажання не так швидко здійснилося, бо прийшов лікар. Він, як завжди, перевіряв мій пульс, слухав серце, про щось питав, потім розповідав мені якісь історії, які я слухав неуважно. Я відчував, що з кожним днем все далі відходжу від тутешнього життя, в той час мене знову охоплювала тривога, чи побачу я далі дивний сон, якщо це був сон... А може, власне, ця лікарня і мій доктор — сон?.. Мій мозок не міг усього збагнути, але мені здавалось, що коли я зроблю зусилля, я пізнаю...

Що було таємницею життя? І як відрізнити мариво від реальности? Чи не оперує сучасна фізика нереальни-

ми поняттями, вимірюючи «удавану одиницю», яка не має жадних якостей того, що ми звемо матерією. Замість атома, який колись вважався останньою матеріальною одиницею, — електрони, протони, нейтрони, тобто скупчення якихось одиниць енергії.

А далі? Врешті, коли заглибитись у ті висліди, до яких дійшов людський розум, то приходиш до парадоксального поняття, що, власне кажучи, вся наша матерія є лише фіксія, яку ми схоплюємо завдяки недосконалості наших почуттів і наших органів.

Отже, людський розум заблукав у темряві понять і вислідів. Але коли йти далі, то мозок є також лише недосконала частина нашої брутальної, фізичної оболонки. І чи не є відчуття, до якого ми ставимось до деякої міри з призиством, більш тонка субстанція того ж розуму, якій дано бачити далі?

На цьому мої роздумування знову перервала сестра, що принесла обід.

День минав, як завжди, одномавітно і нудно. Нарешті прийшов вечір, а з ним тривожне забуття, з надією на пробудження там...

Спочатку мене охопила темрява і безкрая тиша, яка обгортала, мов хмара, потім долетіли неясні звуки, що нагадували музику і... врешті...

.....
— Дальміна!

Хто це сказав? Я, чи хтось інший?

Я оглядаюсь і бачу клявесин, а за ним постать у світлому вбранні, зловж якого впали дві золотаві коси. На мене запитливо дивляться великі сині очі. Надалі дитячі уста розтуляються, і я чую ніжний мелодійний голос, з невірним акцентом.

— Ви щось сказали, ваша світлосте?

Мої очі падають на скрипку, яку тримає моя ліва рука, тоді я підводжу праву руку зі смичком і питаю:

— Ви ще не втомились?

— О, ні!

Це сказано майже зі страхом.

Ми беремось за сонату, що написав мій учитель, і старавно студіюємо її. Я ніколи не сподівався, що

принцеса уманів так добре грає. Вона легко переборює технічні труднощі, зовсім не як дилетант, а як фахівець, при тому в неї незвичайно розвинена музична чутливість, і вона йде за мною, мов тінь, відразу схоплюючи темпи і нюанси.

Але нашу музику перериває дуенья, яка доповідає, що комендавт замку просить у принцеси авдієнції в дуже важливій справі.

Ми переглядаємось. Я знизую плечима і кладу скрипку, а принцеса дозволяє впустити коменданта.

Входить комендавт у супроводі двох помічників, які, виструнчившись, спиняються в дверях, а сам охоронець замку підходить до принцеси і, схиливши коліна, прикладається до ласкавого простягнення ручки. Потім схиляє коліно передо мною, а тоді з кумедною поважністю, що робить його на диво схожим до мавпи, виймає з кишені якийсь візерунчастий коробок і, знову схиливши коліна, простягає його принцесі.

Я бачу, як обличчя принцеси радісно рожевіє, вона розкриває коробок і виймає звідти чудові перлини, що сяють, переливаючись, грають ніжними тонами.

— Мої перлини! — радісно каже принцеса. — Де ви знайшли?

Я згадую, що ці перлини пропали у принцеси після першого бенкету, і з приводу цього було піднято на ноги всю охорону замку.

Перлини знайдено у камеристки вашої світлости, Рони, — урочисто чітко говорить комендавт, — Її вже відправлено на кару, їй призначено сто палиць. Надалі злодійку буде передано суду. Чи задовольняє це вашу світлість, чи ваша світлість ще додатково дадуть розпорядження про збільшення карі?

Я бачу, як радість зникає з обличчя принцеси, вона спочатку здивовано дивиться на коменданта, потім з непорозумінням оглядається на мене і розгублено питає:

— Яка кара?.. Які палиці?

— Палиці? — в свою чергу здивовано дивиться на неї комендавт, але тут же, видно згадавши, що принцеса з іншого краю, де, можливо, і кара інакша, пояснює, як б'ють палицями, і додає, що жінки, звичайно, більше

п'ятидесяти не витримуть — мліють, кому ж призначено сто, тих доводиться декілька разів приводити до свідомості.

Я уважно дивлюсь на принцесу і бачу, як уся барва збігає з її обличчя, воно стає таким блідим, ніби кару призначено не нещасливій служниці, а їй. Мені навіть здавалося, що принцеса ось-ось зомліє, і я мимоволі зробив рух до неї, але замість зомліти принцеса раптом випросталась, і я побачив, як ніздрі її носа гнівно затремтіли, а голівка погордливо відкинулась назад. Одночасно почувся дзвінкий голос, в якому задзвеніли незнайомі досі металеві нотки.

— Сталось непорозуміння, пане коменданте! Ці перлини я подарувала моїй камеристці. Дуже жалкую, що ви видаєте розпорядження про мою служницю без мого дозволу. Прошу негайно спинити кару і привести Рону сюди!

А коли комендант, вирячившись на принцесу, затримався, видко не мігши отямитись від несподіванки, а може не зовсім добре зрозумів її, бо вона вживала частоту незнайомих йому слів своєї мови, принцеса гнівно тупнула ніжною і крикнула:

— Ви чуєте, пане коменданте! Негайно привести Рону сюди і спинити всякі кари. Ці перлини подаровано.

Врешті я прийшов на допомогу і переказав комендантові волю принцеси, після чого комендант, задкуючи і вклоняючись, зник за дверима, а принцеса пішла до вікна і сховала у фіранці обличчя.

Я з цікавістю слідкував за нею. Мені здавалося, що плечі принцеси здригнулись, і я підійшов до неї з якимось неясним почуттям глумливості і співчуття, з відтінком поблажливості, як до дитини, що зламала іграшку.

— Ви зовсім даремно хвилюєтесь, ваша світлосте, — сказав я. — служниця не варта такої уваги. І кара для слуг у нас зовсім звичайне явище.

— Слуги такі ж люди, як і ми, ваша світлосте...

Я ще з більшою цікавістю подивився на зблідле, змучене обличчя і згадав учителя. Невже ідеалістичне вчення про любов, яке проповідував він, мало якийсь

трунт і на цей раз з'явилось реальним доказом у вигляді наївної дівчинки.

Я нічого не сказав принцесі на її слова. Я хотів бачити розв'язку невеличкої події безсторонньо. Покищо поведінка принцеси нагадала мені чутки про уманів, як про дуже релігійну націю. Для нашого двору це здавалося смішним, і до нашого заручення король уманів Мільдан часто був жертвою глуму, як прихильник рабів, що в нього мали рівні права. Це пояснювали плебейським походженням короля Мільдана, мати якого, як казали, була рабинєю. Проте, на сьогодні він був королем, а його донька принцесою.

Я подивився на принцесу. Вона стояла до мене божом, і я міг бачити її тонкий, шляхетний профіль. На ніжній, вкритій пушком юности щоді я помітив слід сльози, і мене раптом охопило почуття жалю і ніжності. Мені захотілося пригорнути до себе цю дитину й пожалити її. Але я не зробив цього.

Однак, я б і не встиг цього зробити, бо раптом постукали в двері, і ввійшов комендант в супроводі Рони.

Мене знову охопило якесь неясне почуття неспокою. Я подивився на схилену голову Рони, з таким же чорним, як у мене, волоссям, і згадав, що можливо, вона є моя сестра. Вона, видко, перенесла частину екзекуції, бо ледве трималася на ногах і їй довелось обпертись об лутку дверей.

Але я згадав про принцесу і перевів погляд в інший бік.

Принцеса, коли ввійшла Рона, швидко повернулася спиною до вікна, біля якого стояла, потім легенько, мов птах, пурхнула до клявесина, на якому стояв коробок з перлинами, і, схопивши його, підійшла до Рони. Надалі я почув ніжний і сріблястий, мов дзвіночок голос:

— Пан комендант не знав, що ці перлини я подарувала тобі. Роно. Але тепер він знає і ти можеш вільно носити їх.

На цьому я побачив, як дві білі ручки принцеси підвелись, тримаючи перлини, і одягли їх на шию Рони.

Цей безглуздий вчинок, звичайно, міг викликати лише сміх. Подарувати дорогі, родинні цінності рабині,

лише щоб урятувати її від кари... Це було неймовірно, не лише для мене, а і для Рони, яка з-під лоба дивилася на принцесу переляканими й збентеженими очима. Я вже не кажу про коменданта, який завмер з роззявленим ротом.

Сцену цю перервала принцеса, яка об'явила комендантові, що більше не потребує його присутності і дозволяє йому відійти. Комендант на цей раз відразу зрозумів, що від нього вимагають, і знову вклоняючись, спиною відступив до дверей і швидко зник.

Я чекав, як буде реагувати Рона на вчинок своєї пані, у всякому разі на подяку я не розраховував, знаючи дику вдачу цієї дівчини, але вибух, який стався, перейшов межі мого сподівання. Очі Рони спалахнули, як у дикої кішки, вона раптом зірвала з шиї перлини і, затремтівши від злості, вигукнула низьким, хрипким голосом:

— Не хочу я... Ось!.. Подавіться!.. Прокляті!..

Вона ще додала якісь прокльони і, раптом, зірвавшись з місця, вибігла.

Я, усміхаючись про себе, нахилився, щоб підняти перлини і, подаючи їх принцесі, сказав:

— Ось бачите, ваша світлосте, ви мали нещастя зіткнутись із вдачею рабині і мусите з цього зробити висновок, що не всі люди відчують однаково, і що почуття раба є більше дикі і примітивні.

Принцеса на це нічого не відповіла, замислено перебираючи пальцями перлини, потім підвела на мене великі, смутні очі і тихо сказала:

— Бідна Рона...

На жаль, нам не довелось продовжувати цю цікаву розмову, дуенья нагадала принцесі, що час готуватися до бенкету, і я, попрощавши принцесу, вийшов до своїх покоїв, де мене також чекав Авіель.

Весь час, поки Аніель одягав мене, я думав про вчинок принцеси. Звичайно, я не міг його розцінювати інакше, як дитяче вередування, але чомусь я відчув у своїй душі дивний спокій і лагідність, з домішкою безжурної, може й трохи глумливої веселости. Я навіть декілька разів впіймав на своєму відображенні в дзер-

калі веселу усмішку, що, видно, кинулось у вічі Анієлеві, бо він також почав поглядати на мене запитливо і радісно. І я раптом відчув щось схоже на ніжність до цього гарненького, подібного до жінки, юнака. Це було повне безглуздя, але цього разу я ані разу не жбурнув на Аніеля туалетовим приладдям, а по закінченні туалету, поклав руку на плече Аніеля і поплескав його. Я навіть спитав, що Аніель тепер малює, і обіцяв завтра подивитись на його праці, від чого очі Аніеля засяли так, ніби він почув признання про кохання від коханої.

Поправивши востаннє мереживо біля зап'ястки рук, я знову попрямував до покоїв принцеси, бо мав з'явитися на бенкеті разом із нею.

Принцеса вже була вбрана і чекала мене. Вона була в блакитній сукні, прикрашеній білим вишиваним шовком, а її довгі коси перукар на цей раз вклав на голові. Здавалось, ця голівка мусить схилитись під тяжким тягаром, але вона трималася високо і, навіть, погордливо. Можливо, гордого вигляду надавала діамантова діядема, що сяла над її чолом. Такі ж великі діаманти прикрашали по-дитячому тоненьку шию принцеси.

Я запропонував принцесі свій лікоть, і вона поклала на нього руку, затягнену в білу рукавичку, після чого ми повільно попрямували, довгим рядом кімнат, до залі.

Заля вже була повна гостей. Дами в розкішних туалетах, як завжди, здебільша сиділи в кріслах, помахуючи віялами, а лицарі або схилялись граційно біля дам, або стояли купками попід колонами, прикрашеними гірляндами квітів.

Нас зустріли звуки оркестри, а дами й лицарі глибоко нам уклонились. Ми повільно пройшли в глибину залі, де сидів король, і, піднявшись на сідці, схилились перед ним. Король простяг мені руку і лагідно поцілував принцесу. Герцогиня Еслі, що сиділа поруч короля, гарна, мов мармурова богиня, оповита хмарами рожевого тюлю і газу, також мило усміхнулась до нас. Та ж люб'язна усмішка відбилась і на гарному обличчі герцога, який стояв за кріслом сестри, а Йогноза, що завжди, мов тінь, невідступно був біля короля, принижено зігнувся.

Король прихильно спитав принцесу, як вона себе почуває, чи задоволена і чи не сумує за домом, на що Дальміна відповіла, що всім дуже задоволена, але за домом трохи сумує.

Опухле обличчя короля проясніло, він повернувся до герцогині Еслі і, задоволено посміхаючись, сказав:

— Чи не помічаєте, герцогине, що маленька крацає з кожним днем?

Потім, звернувшись до мене додав:

— Ви народилися під щасливою зіркою. ваша світлосте.

На цьому втрутився Йогноза. Підвівши побожно, як завжди, очі до гори і розтягнувши в усмішку блідосині уста, він сказав:

— Покірливість волі батька завжди нагороджується небом. Виконуючи бажання батька виконуєш волю Всевишнього.

Герцогиня також втрутилася в розмову, похвелевши туалету принцеси, потім несподівано спитала, чи знайшлися перлини, які принцеса загубила, з чого я одразу зрозумів, що вчинок принцеси з перлинами вже відомий герцогині. Але принцеса цього разу виявила також дипломатичні здібності. Вона перепитала, про які перлини йде мова, ніби забула про таку дрібницю, а потім, наче згадавши, додала, що ці перлини втратили свою яскравість і вона подарувала їх служниці.

Взагалі, я став помічати в Дальміні деякі риси, що говорили про розвиток її вдачі. З дитини потроху народжувалась жінка. Я механічно глянув убік герцога Еслі і знову впіймав пристрасний погляд, який він не зводив з Дальміні. Дальміна, здавалось, не помічала цього, а може, лише удавала? Хто знає серце жінки?

Якесь неприємне почуття охопило мене, і веселий настрій, що я його мав перед тим, раптом зник. Потроху прийшло роздратовання проти натовпу. Я намагався далі не слухати розмову, яку, на щастя, перервали звуки менуета. За правилом, я мусів вести перед, бо король щодалі менше проявляв цікавість до танців.

Я запропонував руку Дальміні, і ми стали в парі. Протягленою нам парою були герцог і герцогиня Еслі.

і коли нам доводилось міняти дамами, то мені припала герцогиня, а герцогові Дальміна. Переходячи до мене герцогиня, як завжди, кокетливо жартувала, а я, намагаючись попасти їй в тон, слідував за Дальміною і герцогом. Я бачив, як герцог стискав руку принцеси і щось жваво шепотів, схилившись до неї. Дальміна слухала, спустивши вії, і я нічого не міг прочитати з її обличчя. Це мене найбільше драгувало, але я весь час усміхався і говорив герцогині веселі калямбури. Раптом Дальміна засміялась, дзвінко, весело, показавши свої чудові зуби, які могли змагатись із найкращими перлинами. Видко, герцог сказав щось дотепне. Але яка чарівна була ця усмішка! Я їй бачив уперше. До мене Дальміна ніколи так не сміялась. Я на хвилину навіть забув, про що говорив, і за це дістав від герцогині зауваження. Я відчув, як знайома лють охоплює мене, кидаючи кров до голови. О, з якою б насолодою я схопив герцога за горло і...

Але зовні я сміявся, не перестаючи говорити. Нарешті танок кінчався. Я довів Дальміну до крісла і, посадивши, попросив дозволу відлучитися, потім звернувся з найлюб'язнішою усмішкою до герцога, який опинився також біля Дальміни, і сказав, що передаю йому опікування принцесою, сподіваючись, що він зможе розважити її. Після цього я вийшов до суміжних кімнат і, минаючи їх, пройшов до округлої кімнати, де, відчинивши вікно, обіперся об підлук.

Я хотів розібратись в тих почуттях, що охопили мене. Чи це були ревності? Чи просто самолюбство об'ювалося, що хтось зазіхає на річ яка належить йому? Невже я збирався закохатися в принцесу?.. Але це було смішно. Я був надто впевнений, що закоханість не зуміє зачепити мене. Це була просто стародавня ненависть до герцога. Я завжди відчував, що наші шляхи мусять схреститись, і ось тепер цей час надходив. Я добре володів рапірою і в цьому випадку герць був би найліпшим виходом. Але я вважав герцога за боягуза і наперед знав, що він шукатиме інших шляхів помсти. Крім того, треба було знайти якусь причину, щоб мене не запідозрили в ревнощах...

З вікна подув приємний вітер, пестливо торкнувшись мого обличчя, але він не заспокоїв мене. Я згадав учителя і відчув безмежну тугу за кімнатою у вежі, де я колись знаходив спокій і рівновагу. Але мій єдиний старий друг був далеко від мене, в невідомому мені іншому світі. Чи був той світ ліпший?

Я підвів очі до зір, які яскраво світилися на темно-синьому тлі неба. Там десь була і моя мати...

Потім я знову згадав, що може саме в цей час Дальміна весело жартує з герцогом, і мені захотілося злісно засміятись. Чиста дитина! Ідеалістка, яка дарує перлини рабині і яка, певле, буде в майбутньому цілуватися по закутках з вельможами. І я, що так добре знав жінок, міг повірити в чиюсь наївність і чистоту!

Власне кажучи, десь у глибині, я відчував, що мої міркування не мають підстави, бо покищо я не міг закинути Дальміні жодної з провиц, в яких обвинувачував її, але я був надто роздратований.

Раптом я відчув здалека чийсь легкі кроки. Ось біля дверей майнула тінь. Хтось мав порушити мою самотність. Щоб запобігти цьому, я холодно відвернувся від вікна, збираючись вийти геть, і... спинився.

Це була Дальміна.

Вдивляючись у темряву кімнати, вона несміливо спитала:

— Ви тут, ваша світлосте?

Її голосок прозвучав ніжно та сріблясто, мов Еолова арфа.

— Так, — відповів я.

Вона підійшла ближче і, ставши поруч мене глянула крізь вікно на небо.

— Як багато зірок. — сказала вона. — і які яскраві!

Помовчавши трохи, вона повернула до мене голову і по-дитячому додала:

— Ви, ваша світлосте, також любите дивитись на зорі?

— Так, — знову коротко відповів я, хоч, власне кажучи, до цього я не замислювався, чи люблю дивитись на зорі.

Кожна людина має свою зорю. — заговорила

Дальміна, — до якої перейде після смерти. Так каже батько. Це зорі щастя. Хто належить до них, той не затримується довго на землі, тобто приходить на землю не багато разів.

— І ви знаєте свою зорю? — спитав я.

— Знаю, — серйозно відповіла Дальміна. — Ось вона.

І Дальміна простягла свою руку вперед, показуючи на велику яскраву зорю.

— Це зоря щастя? — знов спитав я, дивлячись на нове в напівтемряві, загадкове обличчя.

— Так, це зоря щастя. — упевнено сказала Дальміна.

Далі вона почала говорити про зорі і їх взаємовідносини в планетарній системі, з чого я міг зробити висновок, що вона обізнана з астрономією хоча її знання зовсім відрізнялись від тих понять, які мав я. Так вона казала, що сонце є центром, яке дає життя, світло і енергію планетам. Правлять планетами сім планетарних логосів, всі ж планети є центром у загальному ланцюзі світлів, і кожний з них є окремим полем удосконалення, починаючи від зародкового стану і кінчаючи людиною. Вся ж система сонця існує заради єдиного Я — Бога і рухається завдяки законам єдності, любові, жертви, ритму, справедливості і удосконалення.

Це було нове для мене, і я слухав її з цікавістю, а коли вона скінчила, я спитав її, звідки вона взяла ці знання? Чи не від батька? І Дальміна відповіла:

— Так.

— Я хотів би бачити вашого батька, — сказав я.

— Хотіли б?

Дальміна повернула до мене лице і в голосі її задзвеніли радісні нотки.

— Він би напевне вам сподобався, — довірливо і жваво сказала вона і, мабуть, ненароком доторкнулася своєю рукою до моєї руки. Я скористався з нагоди і взяв цю ручку в свою руку, а Дальміна не відняла її.

Але на цьому до нас долетіли із залі звуки танку, і я раптом згадав герцога, і знов якась неприємність почуття порушила той спокій і лагідність, які прийшли до мене разом з Дальміною.

— Ви, певне, хочете йти танцювати? — спитав я.

Але Дальміна заперечливо похитала голівкою і сказала:

— Ні, я не люблю тапцювати.

Мені знову зробилося весело. Уявіть собі: молоденька, гарненька дівчина не любила танців, а воліла філософувати. Звичайно, багато сприяло тому виховання, і мене дійсно почав дуже цікавити король уманів.

На жаль, довелось перервати нашу розмову, бо прийшов посланець і сказав, що король питається про нас і наказав сказати, що гості сумують без принца і принцеси. Ми мусли повернутись до залі.

Король зустрів нас жартами, питаючи, чи добрий сьогодні вечір, і двозначно зіщулив око в бік герцогині, яка відповіла йому такою ж багатозначною усмішкою, хоча в цій усмішці проглядала деяка штучність, не дивлячись на вміння герцогині володіти собою. Обличчя герцога, що стояв за кріслом сестри, теж здалося мені не таким самовпевненим, як завжди, і крізь машкару люб'язности я помітив прикрість і злість.

Король тим часом, обернувшись до мене, сказав, що має на сьогоднішній вечір відібрати у мене принцесу, бо дуже знудився, після чого він посадив поруч себе Дальміну і почав з нею розмову. Герцогиня, щоб розважити мене, запропонувала танцювати, і я чемно вклонившись, повів її до танку.

Здалеку я бачив, що король, схиливши голову до правого плеча, з усмішкою слухає, що говорить йому Дальміна. Потім сам досить жваво заговорив. Видко, розмова цікавила його, бо я давно вже не бачив батька таким задоволеним, але я не знав, чи радіти мені з того, чи навпаки. Герцогиня теж кидала в бік короля неспокойні погляди, з чого я міг зробити висновок, що це герцогині не подобається. Це змусило мене замислитись, бо якщо я не помилявся, то Дальміну чекала серйозна небезпека — мати в особі герцогині сильного і злющого ворога, який не поступиться ні перед чим. Чи витримає Дальміна в цій боротьбі? І як би її можна було захистити?

Поки я думав над цим, у залі зчинився рух. Спочатку я бачив, як до короля підійшов начальник війська:

лицар Нольді і, схилившись на коліно, щось доклав його величності, після чого до залі ввійшов гінець, який, видно, щойно залишив коня, бо був увесь в пілу. Хтось, мабуть, спинив оркестру, бо музика замовкла. Ті, що танцювали, підійшли ближче до трону, щоб почути, що сталося. Ми з герцогинею також підійшли до короля, розглядаючи гінця. Це був молодий воїн з червоною від сонця шкірою і широкими вилицями. Упавши перед королем на коліна, він почав говорити задиханим голосом.

На півдні країни почалося повстання рабів, яке очолює колишній галерник Ніл. Він утік з галери, звільнивши інших галерників і невільників, напав на прикордонну охорону, захопив зброю і йде з лавою повстанців, знищуючи по дорозі шляхетних володарів замків та грабуючи їхнє майно. До нього приєднуються інші раби і незадоволені, і лавина повстанців зростає щодня, являючи собою страшну небезпеку. Начальник південного війська, славнозвісний лицар Енофан зібрав своє військо і зустрів повстанців, які переважали його чисельно в декілька разів. Не дивлячись на відвагу і мужність воїнів, військо розбито, а лицаря Енофана взято в полон. Сам гінець також брав участь в останній боротьбі, в одному із загонів, начальник якого тяжко поранений, наказав йому їхати до головного начальника війська і доповісти про небезпеку.

Новина була неприємна. Багато вельмож мали на півдні родичів або маєтки, і всім хотілося дізнатись від гінця про свої особисті справи, на що він не міг одразу всім відповісти. Обличчя короля незадоволено зморщилось, він повернув голову до Йогнози і зневажливо сказав, що передає йому керування цією справою, зараз же не має наміру псувати собі настрої удаваною небезпекою, повстанням жалюгідних рабів, розбити яких, для справжнього війська є лише дитячою грою. Після цього знову заграла музика, а пари стали до танку, хоча настрої все ж було зіпсовано, і навіть сам король зробився похмурим і незабаром виявив бажання йти на відпочинок.

Залишившись на деякий час після короля, ми з Дальною також побажали гостям доброго сну і я провів її

до її покоїв. Дальміна здавалась утомленою і замисленою. Прощаючись із нею, я взяв маленьку ручку в свої і жартівливо сказав:

— Про що думає мій філософ?

— Мені здається, що ваш нарід не є щасливий, ваша світлосте, — задумливо і смутно сказала вона.

— А ваш? — спитав я.

— Наш?

Дальміна помовчала, потім повільно додала:

— У нас в основу правління намагаються класти справедливість.

— Але справедливість — поняття досить відносне, — сказав я, — і сама природа, в якій ви вбачаєте руку Всевишнього, не є справедливою, бо одного робить сильним, другого слабшим, іншого гарним, другого негарним, одного розумним, іншого дурним і т. д. І я власне, ту жертвність, яку ви вважаєте за один із законів, що рухає систему плянет, тобто життя, не бачу саме в житті. Навпаки, за законом матерії, яка є також проявом творчої сили, все існує за рахунок другого, поїдаючи одне одного.

— О, ваша світлосте, — жваво відгукнулася Дальміна, — ви берете найнижчий прояв матерії, але є ще дух, який керує матерією і який в людині проявляється цілком свідомо і вільно. Тому те, чого ми не можемо вимагати від нижчого прояву матерії, рослини і тварини, те в людині мусить бути інакше.

— Навіть у раба?

І я вдруге вже сьогодні почув відповідь:

— Раб є така сама людина, як і ми з вами, ваша світлосте.

Ніби ілюстрацією до нашої розмови, із суміжних дверей вийшла Рона, несучи на плечі кошик з чимось. Побачивши нас, вона зробила рух назад, від чого зачепила порцелянову вазу, що стояла біля дверей на візерунчастому столику червоного дерева. Почувся дзенькіт розбитого посуду, і по підлозі розсипались уламки вази. За цей вчинок слуг карали тяжко, тим більше, що ваза була дуже коштовна.

Здалека почулись чийсь кроки, мабуть, якщо не сам

комендант то хтось з його помічників біг подивитись, що́ сталося.

Рона стояла обіпершись об стіну, бліда, з широко-розплющеними чорними очима, важко дихаючи. Вона виглядала зовсім хворою. і щось подібне до жалю заворушилося в мені. Я знову подумав, що, можливо, вона мені сестра...

Тим часом кроки наближались і незабаром з'явився як я й гадав, помічник коменданта. Але ще раніш, як я побачив його, Дальміна легко пурхнула до Рони і, стоячи біля уламків вази, чекала поки підійде помічник, а коли він схилився перед нею, недбайливо сказала:

— Я ненароком розбила. Приберіть це...

Помічник коменданта запопадливо вклонився принцесі і побіг покликати слуг.

Я подивився на Рону, вона, здавалось ще більше зблідла і, раптом поволі зсунувшись по стіні, схилилась набік і впала. Дальміна тихо ойкнула і кинулась до неї, я теж схилився і побачив, що Рона знепритомніла.

— Допоможіть мені, — сказала Дальміна: силкуючись підняти за плечі Рону.

І тут я... Власне кажучи, сам не знаю чому, я нахилився і взяв рабиню на руки. Це, звичайно, було безглуздя, але Дальміну воно не здивувало, а навпаки, видко, здалось їй цілком природним явищем. Вона лише пішла поперед мене в свої покої, стурбовано кажучи:

— Сюди, ваша світлосте, сюди...

І пройшовши в свої апартаменти, вона наблизилась до обтягнутої атласом канапи і наказала мені покласти на неї Рону, дбайливо підкладаючи під її голову подушку. Потім звідкілясь узялась її дуенья, і обидві заходилися біля хворої, я ж вийшов до другої кімнати, де Дальміна мене просила зачекати її бо Рону треба було роздягти. Я вийшов, поправляючи зім'яте мереживо біля зап'ястка рук і глумливо усміхаючись.

Я ясно усвідомлював, що зробив дурницю, мене лише заспокоювала думка, що, здається, ніхто не бачив мого принизливого вчинку. Уявляю, які дотепи й анекдоти створилися б. з приводу цієї події, серед нашого двору! Але, що міг зробити я з цією неможливою дів-

чиною, з цією принцесою дивного народу, яким керує, певне, чудернак - філософ.

Проте, не дивлячись на зовнішню прикрість, я почував себе добре і навіть весело. Ця дівчинка весь час розважала мене і своєю розмовою і своїми вчинками, і я усвідомлював, що ні за яку ціну не хотів би бачити її інакшою.

Мені довелось досить довго чекати, поки Дальміна вренгітій вийшла до мене і стурбовано сказала, що боїться, як би у Рони не було ускладнень, бо, здається, екзекуція вплинула на внутрішні органи. Говорячи це, вона виглядала змученою і блідою.

— Здається, вашій світлості також треба відпочити, — усміхаючись, сказав я.

— Так, — розпилено відповіла Дальміна, і, видко, відповідаючи своїм думкам, додала:

— Ви, ваша світлосте, сказали, що природа не є справедливою, роблячи одного розумним, другого дурним, одного слабим, другого сильним. Але в цьому також є закономірність. Весь світ це є той же організм, де кожна клітина виконує своє завдання, коли людина поріже палець, біль дає знати про це вищим органам правління і негайно одержує допомогу, за рахунок загальних сил організму. Це є та жертвність, про яку я говорила. І вона так само мусить функціонувати у взаємовідносинах поміж людьми. Коли ж ми робимо біль іншій людині, ми тим самим порушуємо гармонію і калічимо власний організм.

Дальміна мабуть хотіла ще щось сказати, але раптом уста її затремтіли, а на великі сині очі набігла сльоза. Щоб сховати це, вона напіввідвернулась від мене, але я помітив і, взявши Дальміну за руку, зазирнув у лице.

— А це що? — сміючись сказав я. — Га?

На цьому мій філософ раптом припав до мого плеча і жалібно крізь сльози прошепотів:

— Навіщо, навіщо вони це роблять!..

Я ніжно обняв бідну дівчинку за плечі і тихо сказав:

— Це є життя, Дальміно. Жорстоке, несправедливе, нудне... Інше — ілюзія.

Потім я став виймати з кишені хустку, щоб витерти

заплакані дівочі очі, коли раптом щось упало на підлогу. Я нахилився, щоб підняти, і побачив медальйон, який подарував мені Аніель, в день приїзду принцеси.

— Це моя мати, — сказав я, показуючи медальйон Дальміні.

Дальміна взяла його в руки і її личко трохи пожвавіло.

— Яке гарне обличчя, — прошепотіла вона.

— Цей медальйон призначено для моєї нареченої, — сказав я і, взявши медальйон з рук Дальміні, одяг його на ніжну напівдитячу шийку.

IV

Соняшний промінь упав мені на обличчя. Я виразно відчув це, розплющив очі, зіщулився і, повернувши голову, побачив білі ліжка, білі тумбочки, білі стіни...

Це знову була лікарня.

Я спробував підвестись, але відчув біль у лівому боці і втомлено відкинувся на подушку. Одже, я знову вертався до так званого життя, до щоденного, нудного режиму лікарні. Знову приходила сестра з термометром і кавою, потім прийшов лікар, що розповідав мені новини, які мене не цікавили. Я вдавав, що хочу спати і заплющив очі, але це привело до недобрих наслідків — лікар вирішив дати мені застрик. Довелось довго сперечатися, бо я був рішуче проти штучної бадьорости, що відривала мене від сну, тобто від другого життя, в яке я хотів якнайшвидше поринути. Лікар нарешті розгнівався, він сказав, що я свідомо не хочу зробити зусилля, щоб допомогти собі. На це я відповів, що він помиляється, навпаки, я хотів скоротити страждання, і це була найреальніша допомога.

Лікар замовк, видко зрозумівши, що я маю деяку рацію.

Незабаром він вийшов, бо мав обмежений час і досить хворих, що чекали на нього. Я ж віддався думкам, які спинились на слові «страждання». Я хотів проаналізувати і знайти міру його ваги.

Колись я був прихильником тієї думки, що страждання виховує і вдосконалює, але останнім часом спосте-

ріг, що воно декого пригнічує і деморалізує. Отже, тут як у всьому, здавалось, мусів бути індивідуальний підхід, тобто почуття міри, що давало б право думати про гармонію всесвіту. Але саме тут наш розум починав блукати в темряві, натикаючись на незрозумілі йому явища, бо вбачав, що тягар страждання, здебільшого, лягав на істоти досконаліші, тобто чутливі, здібні до почуття добра, і з цього погляду безвинні, в той час, як істоти нижчі, що потребували б саме очищення стражданням, панували, сіяли зло і повним келихом пили вино життя, задоволення та радощів.

Це виглядало як заперечення, порушувало гармонію і хитало віру в справедливість.

Велика душа приймала великі страждання, маленька --- малі...

А може в цьому також був сенс? Хто знає...

Думки ці втомили мене. Я знову нетерпляче почав чекати вечора, коли міг би полинути в інше життя, де, здавалось мені, мав знайти розгадку. Щоб скоротити час я взяв олівець і зошит та, поклавши його на книжку, лежачи, почав писати. Це принесло полегшення, день минав швидше. Я написав досить багато, коли надійшли сутінки і, після звичайного вечірнього приготування до сну, сестра погасила електрику.

Деякий час я лежав непорушно, вдивляючись у темряву, де мені ввижалися невиразні контури плям, що інколи сплітались у дивно знайому картину, але коли здавалося, що я ось-ось маю щось згадати, плями змінювали свої контури і складалися інакше. Врешті я втомився і заплющив очі, але плями продовжували сплітатись у невиразно-тьмянні візерунки, доки їх не перервало дивне світло, яке, як я яскраво побачив, падало крізь високі візерунчасті вікна, химерно переплітаючись з жовтуватим відблиском свічок, граючись на яскравій одежі натовпу, на блискучих візерунках орнаментів. Воно освітлювало розмальовані стіни із зображенням святих і ховалося в напівтемряві стелі.

В блискуче одягнених людях я починаю пізнавати наших придворних, які стоять утворюючи півколо, посередині якого вирізьблюються дві постаті в білому.

Але раптом я перестаю бачити їх і, замість того, відчуваю, що один з них — я...

Я стою схиливши голову, а вуста мої ворущаться, повторюючи слова молитви. Десь згори доносяться урочисто - молитовні звуки органу. Я поволі повертаю голову вбік і бачу поруч себе нижній профіль Дальміни, що вирізьблюється посеред білого серпанку, який вкринає її волосся і постать, ніби хвилею прозорої хмаринки. Її руки побожно перебирають чотки, а вуста, як і мої, ворущаться, повторюючи слова молитви.

Якесь дивне зворушення обгортає моє серце. Ось воно, те велике, чудодійне таїнство одруження, після якого два досі чужі ества, зливаються в одне, доповнюючи одне одного, розділяючи всі дари й удари долі. Я знову одвертаю голову, але всім своїм еством відчуваю, що поруч мене стоїть наречена, яка незабаром стане моєю дружиною, і вона водночас видається мені загадковою, далекою і безмежно близькою.

Раптом якийсь звук змушує мене здригнутись. Мелодія органа уривається.

Я розплющую очі і знову бачу темряву і невиразні візерунки плям. Десь поруч чути голосний стогін, потім швидкі кроки і стукіт дверима. Тоді я розумію, що я в лікарні і, що сон мій перервано, і мене охоплює туга і неспокій. Я тривожно прислухаюся до стогону хворого в сусідній кімнаті, до кроків, і нетерпляче чекаю, коли все це скінчиться.

Врешті настає тиша. Я знову заплющую очі і мене заливає тепла, приємна хвиля забуття.

Я чую сріблясті дзвіночки годинника, відчуваю дотик шовкової білизни до тіла і солодко потягуюсь. Мене лише дивує відсутність Аніеля, який завжди зустрічає моє пробудження. Я розплющую очі, вдивляючись в напівтемряву спочивальні, потім повертаю голову і раптом поруч себе бачу золотаву, ясну косу. Мене враз охоплює хвиля пристрасної ніжності. Я підводжусь на лікоть і вдивляюся в обличчя сплячої.

Дальміна!.. Невже це вона?.. Моя дружина!..

Я згадую пестощі цієї ночі, і моє тіло прорізує вогняний струм. Мені хочеться пристрасно припасти вуста-

ми до її вуст, але я не наважуюсь перервати її сон. А лише обережно беру золотаву косу і цілую її. Та Дальміна вже прокинулася. Я бачу, як підводяться довгі вії, відкриваючи блакитні зіниці очей. Тоді я тихо, ледве чутно кажу:

— Дальміно...

Вії здригаються і голова повертається в мій бік.

— Дальміно, — кажу я вдруге і, схиляючись, цілую очі, чоло і все личко... Я відчуваю, як дві руки підводяться і обіймають мене за ший. Тоді я міцно пригортаю цю голівку до грудей, і мене охоплює почуття безмежного щастя.

Щастя... Невже це воно, таємниче, непізнане щастя?

Я беру золотаву голову в руки, відсуваю від себе і, затримуючи віддих, здивовано вдивляюсь в обличчя.

Невже це воно, щастя?

Але звідки ця тривога, сум і туга, що раптом охоплюють мене. Чи, може, передчуття віщує, що, знайшовши, можна знову загубити?.. Або натрапити на ілюзію, яка при наближенні розвіюється, як міраж у пустелі? Але я жену геть тривожні думки. Сьогодні я хочу пити з келиха щастя, наче спраглий.

— Дальміна!..

Яке чудове, мелодійне ім'я! Як приємно вимовляти його... Життя з усіма турботами, прикростями, радощами, розчаруванням, задоволенням і байдужістю зникає, стає далеким, нереальним. Існує лише одне:

Дальміна...

Але це тільки здається. Чути легенький стукіт у двері і голос дуеньї, яка нагадує, що треба вбиратись, бо король чекає на нас. Я востаннє цілую Дальміну і, накинувши на плечі халат, виходжу до туалетової кімнати, де на мене чекає Аніель.

Аніель швидко одягає мене, бо ми спізнались, а я мимохіть слідкуючи за його рухами, дивуюсь спритності, з якою він це робить. Я знову питаю, що він малює і, навіть, обіцяю йому попозувати, бо хочу замовити портрет: свій і Дальміни. Червона барва заливає обличчя Аніеля, а я лагідно плескаю долонею по його щоці. Я властиво до цього часу не думав про портрети, але щас-

тя, що наповняє мене, шукає виходу назовні і хоче зали-
ти все навколо своїм сяйвом.

Чи горе, невдачі, роздратування не так само шукають
виходу, і людина, інколи не бажаючи робити зло іншим,
робить його лише тому, що нещаслива, страждає?

О космосе!.. Я порошок, пігмей, один з мільйо-
на мільярдів таких самих, як я. Ішло тобі виклик! Чи не
ліпше було б вести до удосконалення шляхом радощів,
а не страждання?

Проте, мудрість моя така мала в порівнянні з тобою,
така недосконала... Чи може збагнути вона хоча дріб-
неньку частку того, що знаєш ти...

Одягнений, я йду до покоїв Дальміни. Але її немає.
Дуенья каже, що вона вийшла на хвилину відвідати Рону.
Проте, не встигає дуенья докінчити свою доповідь, як
входить Дальміна. Я не стільки бачу її, як відчуваю, що
вона біля мене, з того почуття радощів, що охоплює мене.

Я пропоную Дальміні руку, і ми йдемо до їдальні.
Дальміна говорить про те, що Рона почуває себе краще.
Виявляється, вона була вагітна, і екзекуція спричинилася
до викиду. Довгий час життя Рони було під загрозою, і
Дальміна з дуенєю не відходили від неї, лікуючи її сво-
їми травами. Але тепер Рона була на дорозі до одужання
і можна було лише дивуватися радощам Дальміни, ніби
вона врятувала від смерті близьку їй дорогу її серцю
особу.

Непомітно за розмовою, ми ввійшли до залі, де нас
зустріли придворні з привітанням і поздоровленням.
Короля, на наше щастя, ще не було, отже, ми оминули
його незадоволення через наше спізнення. Приймаючи
вітання, я намагався надати своєму обличчю вираз бай-
душности, але не знаю, наскільки мені пощастило в цьо-
му.

Герцог Еслі підійшов останнім. Як і всі інші він вишу-
кано привітав нас, але блідість його обличчя та штучна
усмішка зраджували його, а очі горіли, як у голодного
вовка, коли він поглянув на Дальміну. Мені навіть зро-
билосся трохи моторошно, але Дальміна тримала себе
бездоганно. Вона з величною ласкавістю подякувала
йому, потім звела розмову на герцогиню Еслі, на її туа-

лету, на вчорашній бенкет, дуже вдало пристосовуючись до зацікавлень нашого двору, якими, як воля видно розуміла, жив герцог. Він трохи пожвавішав і почав їдко висміювати декого з придворних, але в цьому моменті з'явився король. Він досить тепло привітав нас, а мене поплескав по плечі і, хитро зіщулившись, похитав пальцем і сказав, що замовляє в недалекому часі наслідника. Це примусило Дальміну почервоніти.

Врешті всі сіли за стіл. Обід на цей раз тягся невимовно довго, проте, я даремно чекав його кінця, бо король висловив бажання, щоб по обіді я був присутній на засіданні сенату, де сьогодні мав доповідь міністер Йогноза. Можливо помітивши моє незадоволення, король поважно пояснив що вже час мені призвичаюватись до державних справ. Я мовчки вклонився. Отже, по обіді я попрощав Дальміну і разом з королем і членами сенату пішов до приймальні короля, де король, зручно напівлігши в кріслі, дав дозвіл сенаторам сідати. Вони розмістилися за тяжким столом з Йогнозою в центрі. Я сів у крісло поруч короля, після чого Йогноза запитливо подивився маленькими гострими оченятами на короля, потім на членів сенату, а тоді розтяг свої сині сухі густа в лицемірно-солодку усмішку і почав говорити високим голосом, який нагадував дещо скопця.

Почав Йогноза з дитирамбів сьогоднішній владі короля, що завдяки його мудрому правлінню квітне край і потопають у добробуті піддані, які щодня посилають молитву Всевишньому за здоров'я і щастя короля, бажаючи йому довгих літ, бо він, мов сонце, гріє і дає життя всьому на землі.

Треба сказати, що в майстерности співати дитирамби ніхто не міг зрівнятися з Йогнозою. В цьому він був справжній артист і, говорячи, здавалося, щиро вірив своїм словам, бо нераз був зворушений до сліз.

Слухаючи Йогнозу, я механічно розглядав членів сенату. Ось поруч Йогнози сидить начальник війська, лицар Нольді. Поклавши праву руку на стіл, він сперся лівою на меч і дивиться непорушно перед себе круглими широко відкритими очима, ні разу не змигнувши, нагадуючи птаха зі своїм гострим заклученим носом,

який різко виступає на його м'язистому обличчі, прикрашеному шрамом, що перетинає йому ліву щоку. По другий бік Йогнози виблискує позументами, радник, граф Денмі, гладенька людина з округлим лицем завжди усміхненим, якому суперечать вузькі безкольорові очі, що завжди дивляться кудись убік, уникаючи зустрітись поглядом. Зараз ці очі дивляться кудись понад голови присутніх, а на обличчі розлився вираз найвищої насолоди, який без слів говорив про його захоплення красномовством першого міністра. Далі мій погляд перейшов на сенатора Кріта, набундючений вигляд якого робив його на диво схожим до індики. Тепер на цьому обличчі вигляд глибокого роздумування, який говорить, що він зважає кожне мудре слово Йогнози і занотовує його собі. Ось лицар Сіне, колись красень, улюбленець жінок, тепер найбільший пліткар і підлабузник; далі Д'Орс, гладкий мов глобус, що стоїть у моєму кабінеті. Він даремно бореться зі сном, що пастирливо заплющає йому очі, і тому ретельно намагається вирячити їх якнайбільше.

Врешті обійшовши поглядом senatorів, я подивився на короля. Він слухав поважно з легкою, ласкавою усмішкою, яка дозволяла думати, що король не має особливих заперечень проти слів свого улюбленця.

Тим часом Йогноза, висловивши всі мовні заощадження епітетів і поетичних висловів, перейшов до справи, що стосувалася відомого вже повстання на півдні країни. На цей раз вісті були цілком задовільні. Загін війська, висланий за розпорядженням Йогнози, розтрощив повстанців, поклавши багатьох на місці, хоч вони билися очайдушно. Але все ж деяку кількість захоплено в полон... Їх на місці, на пострах населенню, віддано на люті страти, за винятком головних начальників. Цих привезено сюди, щоб населення знало і тут, яка кара чекає того, хто думає про опір і повстання.

На жаль, ні серед убитих, ні серед полонених немає ватажка Ніла, якому, як виявилось, пощастило з невеликою кількістю рабів утекти. Покищо про його місце перебування не відомо нічого, але Йогноза сподівався, що ця необачність в короткому часі буде направлена,

бо на допомогу охоронників закликано населення. На всіх майданах і придорожніх стовпах висять об'яви, що обіцяють високу нагороду за голову Ніла. Наприкінці Йогноза додав, що лише керуючись великою мудрістю короля і волею Всевишнього, пощастило йому виконати завдання, яке довірив своєму слугі король, і тепер в країні настав спокій, а звільнені місцевості служать молебні і благословляють ім'я короля.

Скінчивши на цьому, Йогноза низько вклонився і сів. Опісля слово взяв граф Денмі. Дивлячись кудись убик своїми вузькими безкольоровими очима і солодко усміхаючись, він почав вихваляти мудрість і вірність міністра Йогнози. За ним брали слова всі сенатори, повторюючи з різними варіантами те, що сказав Денмі. Лише лицар Нольді не сказав нічого, але цю нетактовність йому вибачали, бо всім відомо було, що вмючи подавати команду й володіти мечем лицар був слабкий у красномовності.

Король був задоволений, він висловив свою велику милість до Йогнози, а також подякував сенатові і підвівся з місця, на знак того, що засідання скінчилося.

Я попрощав короля разом із сенаторами і нарешті мав змогу повернутися до покоїв Дальміни. Але мене чекало розчарування: в покоях нікого не було. Я подумав, не без деякої досади, що Дальміна напевше у Рони і, чекаючи її, підійшов до вікна, з якого розкинувся широкий краєвид зі скелями й водоспадами. Перед замковим майданом я помітив скупчення двірської челяді. Покої містилися на другому поверсі, і мені згори було видно, що слуги стали в коло, посеред якого людина в квітчастому одязі водила на мотузку ведмеля. Ведміль кумедно похитувався збоку набік, мабуть, удаючи п'яного, потім вклонявся, присідаючи, що викликало велике задоволення серед глядачів, які реготалися, хапаючися за боки.

На цьому до покоїв увійшла дуенья і, вибачившись передо мною, бо вона, з доручення її світлості принцеси, на хвилину навідалася до Рони подивитись чи спить, і одночасно повідомила, що принцеса вийшла в сад. Я залишив покої і вийшов у сіні, з яких вели двері в сад.

Але сьогодні мені не настило. бо на східцях мене наздогнав посланець, який доповів, що його величність король просить мене негайно відвідати його. Я з жалем поглянув крізь скло вікна на сад, де мене чекала Дальміна, і пішов до покоїв короля.

Короля я застав у ліжку. біля якого сиділа герцогиня Еслі. Йогнози на цей раз не було, але мені вже не вперше прийшла думка, що Йогноза і герцогиня ніколи не лишають короля, чатуючи біля нього і змінюючи одне одного. Герцогиня подивилася на мене млосно, як людина дуже втомлена добродійними справами, а король досить привітно, з лукавою усмішкою вибачився, що відриває мене від чарівної дружини, але справа торкалася саме мене і її.

Опісля король несподівано поворухнувся, а герцогиня в ту ж мить запобігливо почала підкладати подушку йому під спину.

— Ці засідання дуже втомляють, — незадоволено сказав король, і я ще раз з жалем помітив, що батько дуже постарів останнім часом.

Нарешті, вмостившись як слід, король звернувся до мене.

— Я гадаю, ваша світлосте, — почав він, — що вам з принцесою слід було б, на знак пошани до старших, відвідати його величність короля Мільдана, батька принцеси, і віднині вашого тестя. Це справить велику приємність королеві, а також принцесі.

— Бідненька так сумує за батьком, — додала герцогиня з виглядом найніжнішого співчуття, який раптом викликав у мене недовір'я і настороженість.

— Я сьогодні відвідала її світлість принцесу. — зустрівши мій погляд, продовжувала герцогиня, — і її світлість з таким сумом згадувала свій лім...

Ага, отже це була справа рук герцогині. Але яка була в цьому мета? Усунути мене? А може Дальміну? Я більше схилився до другого. Герцогині явно не подобалась увага короля до Дальміни. Але, якщо на цей раз плян герцогині полягав лише в цьому, то я не мав заперечень. Наш двір мене дуже мало цікавив, а думка відвідати короля уманів дуже приваблювала. Я подякував

королеві, після чого розмова перейшла на досить звичайні речі, а трохи згодом король, знову лукаво зіщулюючи око, нагадав мені, що принцеса, певне, змудилася, чекаючи мене. Нарешті я міг відійти.

Я попрямував просто в сад і пішов головною алеєю, гадаючи, що застану Дальміну біля басейну, де вона любила сидіти. На закруті до суміжної алеї я несподівано зіткнувся з герцогом Еслі. Вигляд його видався мені трохи дивним: обличчя було незвичайно червоне, вуста скривлені, наче б їх звело конвульсією, лівою рукою він тримав праву, а на ясному отласі камезоля і на мережеві біля зап'ястка руки позначились червоні плями крові.

— Що з вами, герцоге? — спитав я, зупинившись. — Вас, здається поранено?

На це герцог, зовсім, видно, забувши про свій стиль спиритного придворного кавалера, швидше прошипів ніж сказав: «Так», і різко повернувшись, мимув мене і зник за рогом. Я оглянувся за ним, роздумуючи, що це могло б означати, а потім пішов далі своїм шляхом і трохи згодом здалека побачив Дальміну, що йшла мені на зустріч. Вона прискорила кроки і, кинувшись до мене, сказала:

— О, ваша світлосте...

Я взяв її під руку відчувуючи, як вона вся тремтить, і з тривогою вдивляючись в схвильоване зблідле личко.

— Щось сталося? — спитав я.

— Ні... Так...

Дальміна підвела руку, поправляючи волосся, потім глибоко зідхнула й усміхнулася.

— Маленька пригода, — сказала вона, — але, може б ми трохи сіли...

Я підвів її до лави і, сівши, Дальміна розповіла мені таке:

— По обіді вона відвідала Рону, але побачивши, що та заснула, пішла до саду погодувати лебедів. Трохи згодом до неї підійшов герцог Еслі. Спочатку вони розмовляли досить звичайно, потім герцог почав тримати себе не зовсім пристойно, тобто заговорив про прист-

расть до неї. Почувши себе ображеною, Дальміна нагадала герцогові, що він мусів би мати пошану, якщо не до неї, то до титулу принцеси, підданам якої він є. Але тут на герцога ніби напав шал. Він схопив її руками за плечі і, наблизивши своє лице до неї, прошипів, що рано чи пізно вона буде його. Не стільки слова і вчинок, скільки перекривлене обличчя герцога злякало Дальміну, вона голосно крикнула, гукаючи на допомогу. І тут сталося те, чого Дальміна і досі не могла збагнути. Зразу їй здалося, що в повітрі щось засвистіло, після чого герцог раптом зойкнув і випустив Дальміну. Не розуміючи, що сталося, Дальміна лише помітила, що герцог лівою рукою тримає закривавлену стрілу, яку, видно, щойно вийняв з рани. Надалі він відкинув стрілу, схопився лівою рукою за праву і швидко відійшов геть. Дальміна почала йти додому і по дорозі зустріла мене.

— Я хотіла не розповідати вам цього, — додала Дальміна, довірливо схиливши голівку на моє плече, — але потім вирішила, що між нами не мусить бути нічого недомовленого. Чи не так?

— Звичайно, — відповів я, стискаючи тоненькі пальчики її руки, що лежала в моїй руці, — ви дуже добре зробили, що розповіли все. Але цікаво мені знати, хто був вашим заступником.

— Мені теж. — відгукнулась Дальміна.

— У всякому разі, — сказав я, — я йому дуже вдячний. Щож до герцога, то більше він не зробить такої нечестности.

Мабуть у моєму голосі призвучали різкі нотки, бо Дальміна підвела голову і стривожено заглянула мені в лице.

— Гадаю, що ваша світлість не має на думці помсти?

— Звичайно, ні, — заспокоїв я її, — його вже досить покарано.

— Помста дуже погане почуття. — говорила Дальміна, — а герцог, власне, не зробив мені нічого поганого. Надалі, я гадаю, він отямиться і зрозуміє, що діяв нетактовно.

Я був іншої думки, але нічого не сказав, щоб не хвилювати Дальміни. Вона ж додала, що забула розповісти

про герцогиню Еслі, яка відразу ж по обіді, ще до того, як Дальміна вийшла в сад, відвідала її. Герцогиня була дуже люб'язна, розпитувала, чи сумує Дальміна за батьком, і порадила відвідати його, обіцяючи, зі свого боку, просити про дозвіл у короля.

Отже, герцогиня на цей раз грала відкрито. Я також розповів Дальміні про візиту в короля, який сам запропонував відвідати його величність короля Мільдана. Дальміна дуже зраділа, вона пожвавішала і почала мріяти про нашу подорож.

За приємною розмовою непомітно минав час. Сонце сіло, ставало волого, і я запропонував Дальміні вернутися до замку. По дорозі Дальміна сказала, що хотіла б замовити Аніелеві портрет — мініатюру свого батька, бо була захоплена його роботою. Я, зі свого боку, сказав їй, що сьогодні вранці запропонував Аніелеві намалювати портрет Дальміні і свій, бо вважав його добрим майстром. Ця думка дуже сподобалася Дальміні, а коли ми підіймались по сходах до замку, вона попросила мене повести її подивитись на роботи Анієля.

Але, ввійшовши до замку, ми помітили велику метушню. По кімнатах бігали слуги, здалеку майнула позолота солдатських мундурів. Назустріч нам гнався комендант, якого я спинив, питаючи, що сталося.

— О, ваша світлосте, нещастя. — простогнав він, хапаючись за голову і неможливо кривлячись, — справжнє нещастя!.. Замах на життя його ясности міністра Йогнози!.. Його ясність сиділи в своєму кабінеті за бюрком, коли крізь вікно влетіла стріла і пронизала йому шию! Рана не дуже поважна, але..

Комендант ще дужче викривився і, вирячивши свої округлі, як у мавпи, очі, пошепки, таємничо додав:

— На стрілі вирізьблено ім'я «Ніл». Безперечно, це той самий розбишака, що робив повстання. Тепер іде обшук усього замку..

На цьому комендант з одчаєм замахав руками і побіг далі.

Ми з Дальміною мовчки переглянулися. Це не міг бути збіг обставин, наше військо вже давно мало вогне-стрільну зброю, луки ж вживали хіба старі мисливці з

дальших околиць. Скидалося на те, що стрілець, який мав стріли, прийшов звідкілясь до замку, вживаючи свої методи боротьби. У всякому разі я був дуже зацікавлений, і хоча цей таємничий ватажок повстанців, Ніл, був рабом-галерником, проте, (якщо це був він, звичайно) йому не бракувало відваги.

На цьому ми на деякий час розлучилися з Дальміною. Вона пішла до своїх покоїв переодягнутись до королівської вечері, я також попрямував до себе подбати про туалет. Аніель зустрів мене схвильований і одягаючи, розповідав останні новини. Виявляється, відучора в замку з'явилися деякі підозрілі особи. Особливо один з ведмедем, що видавав себе за чаклуна, розважав челядь і пиячив з ними. З огляду на загальне свято, моє весілля, на це не звернули уваги, бо на бенкет з'явилось багато людей з місцевих околиць. Тепер підвели на ноги всю службу охорони замку. Сам король відвідав міністра Йогнозу, рана якого не викликала побоювання за життя, проте, лікар поклав його в ліжку, бо міністер утратив багато крові.

Опісля Аніель порадив мені також відвідати Йогнозу, раз це зробив король, але я лише насмішкувато всміхнувся на цю пораду. Я відчував надто велику огиду до цієї людини і не вважав за потрібне силувати себе.

По закінченні туалети ми з Дальміною пішли на вечерю. Власне, ніколи я ще не відчував такого тягару двірського поневолення, як у цей день, тому думка про близький від'їзд до короля Мільдана тішила мене.

Під час вечері відчувався загальний неспокій, що його навіть вино не могло розігнати. Розмови кружляли навколо замаху на життя міністра охорони. Гадаю, що багатьох хвилювала доля власної особи, бо після такої події треба було чекати багато арештів. Крім того пошепки говорили про замах на герцога, який також був відсутній, і всіх почала турбувати тінь таємничого Ніла, про розправу якого з вищими представниками влади ходили неймовірно легенди.

Король був у недоброму настрої і під час вечері не сказав майже ні слова. Герцогиня також виглядала схвильованою. Отже, не дивно, що вечеря на цей раз скінчи-

лася рано, і ми з Дальміною мали змогу лишитися на самоті.

Ми повільно йшли рука-об-руку, мінаючи кімнати, оздоблені портретами і картинами, яким освітлення свічок надавало таємничости. Я відчув, як ручка Дальміни злегка затремтіла і, поглянувши на неї, помітив, що вона широко розплющеними очима вдивляється у відображення моїх предків. Її настрої передавався й мені, хоч я не раз бачив раніш ці портрети, але в цю мить на мене ніби повіяв подих минулого і разом з цим охопило дивне хвилювання.

— Я хочу зараз побачити портрет вашої матері, — пошепки сказала Дальміна.

Портрет був у блакитній залі, і ми попрямували туди. Заля не була освітлена, але я наказав слугі, що стояв при дверях, запалити свічки.

Це була невеличка, так звана інтимна заля, обтягнена блакитним отласом, з такими ж блакитними узорчастими меблям з позолоченим деревом. Попід стіною стояв клявесин, на якому моя мати колись грала і слухала гру мого вчителя.

Ми мовчки підійшли до портрета, і я ще раз побачив знайоме і хвилююче близьке обличчя, якому вечірне освітлення також надавало загадковости. Матір було намальовано так само в бідоблакитній сукні, в яку майстер, що малював портрет, уклав багато праці й хисту. Сукня здавалася природною, ось-ось мала зашелестіти. Такими ж живими були і великі карі очі, що лагідно і сумно дивилися на мене.

— Трохи відійдемо, — прошепотіла Дальміна, потягнувши мене за рукав.

Ми відійшли і здалеку поглянули на портрет, від чого вражіння таємничости й життя ще більшилося. Здавалось постать на портреті йшла із темряви нам на зустріч і лише на хвилину спинилася.

Я відчув, як Дальміна притулилася до мене, і ніжно притиснув до себе її руку.

Але тут, випадково, мій погляд упав на тяжку блакитну порт'єру, що прикрашувала двері, які виходили на балкон. Не знаю, що саме спинило мою увагу. Спо-

чатку я поглянув механічно, потім мені здалося, що порт'єра трохи захиталася, і я також механічно подумав: невже це двері на балкон відчинено і з них дме вітер? Надалі погляд мій сковзнув униз, і я раптом побачив кінець ноги. Не довіряючи собі, я приглянувся уважніше, і тоді вже зовсім певно помітив ногу. Отже, за порт'єрою стояла людина. Я на хвилину оглянувся на **вхідні** двері. Їх було причинено, бо ми з Дальміною побажали лишитися на самоті, але слуга стояв по той бік дверей. Я тихенько потис руку Дальміни і приклав палець до вуст, наказуючи мовчати, а тоді вдавав, що йду попід стіною, а порівнявшись з балконом, швидким рухом відсунув порт'єру і опинився лицем до лица з невідомою мені людиною.

Хвилину ми вдивлялися один в одного, я з цікавістю, людина пильно, але без особливого хвилювання. Це був досить молодий хлопець, такий же високий на зріст, як і я, лише ширший у плечах, з високими грудьми, які обтягала клітчаста одежа, що я її бачив на людині з ведмедем. Але обличчя хлопця мені сподобалось. Було гарне, мужнє, з рішуче складненими вустами; ясні очі дивилися просто, сміливо і навіть владно. Чоло було також досить широке, оздоблене русявим хвилястим волоссям.

Так деякий час ми дивилися один на одного, потім я насмішкувато посміхнувшись, сказав:

— Ви мусіли завважити, що ваші ноги трохи задовгі для того, щоб ховатись за порт'єру.

— Це сталося тому, що було темно, і я не сподівався, що запалять світло, — спокійно відповів незнайомий.

— Ага, — далі також іронічно продовжував я, — отже, хтось із вас, або ми, або ви прийшли сюди несвоечасно . .

Тут погляд мій упав на ремінь, що перетинав груди хлопця, і за плечами його я помітив кінець лука, а біля пояса сагайдак зі стрілами. Тоді я поглянув на двері, де мав стояти слуга, і неголосно додав:

— Маєте щастя, Ніле, бо я сьогодні перед вами заборгований. Отже, гадаю, що вам ліпше вийти тим шляхом, яким прийшли.

І я вказав очима на балькон.

Хлопець чемно вклонився, але, здається, більше до Дальміни, яка в цей час підійшла до нас, і також негослосно, але як і раніш, спокійно відповів:

— Я це зроблю, коли ваша світлість залишать залю. Так буде ліпше . . .

Він спинився, а потім додав:

— Для вашої світлості.

Я мимохіть засміявся і, взявши Дальміну за руку, відпровадив до дверей.

Вийшовши за двері, я уважно подивився на слугу, але нічого не помітив, крім шанобливого, готового до послуг виразу обличчя. Тоді я дав йому розпорядження оглянути в протилежній кімнаті вікна, бо коли ми хвилину тому проходили, то десь був протяг. Я хотів трохи відтягнути час для хлопця.

Після цього ми з Дальміною пішли до себе кінчати цей незвичайно багатий на вражіння день.

V

Минуло багато часу, аж я, нарешті, знову взявся за записки. Лікар каже, що два тижні я гарячкував і марив. А сестра потихеньку розповіла мені, що мене навіть двічі довелося прив'язувати, бо я кидався в ліжку і все хотів кудись бігти.

Проте, вже другий день, як температура знизилась. Лікар вітає мене і каже, що криза минула, але коли я намагався зловити його погляд, він, удаючи що дає якесь розпорядження сестрі, відвернувся. Та я занадто охляв за цей час і тому не реагував на те, що діялось навколо мого ліжка, тим більше, що мав зберігати енергію для іншого . . .

Я мусів писати.

Рука моя ослабла і незабаром пальці будуть не в силі тримати олівець. Отже, треба, не відкладаючи, зібрати до купи все, що сталося зі мною за цей час . . .

Почалось усе . . . Так, почалось усе дуже гарно . . . Пригадую, як після мого звичайного дня тут, у лікарні, я, як завжди, прокинувся там . . .

Був соняшний ранок, десь над головами цвірінькали

пташки зливаючи свої голоси разом із пісню лісу в дивну, прегарну гармонію, що вітала схід сонця, і ніби акомпанюючи їй, ритмічно тупотіли копита коней і тихо рипіли колеса.

Я кинув погляд крізь вікно карети і побачив, що ми вїхали в ліс. Але дуже розглядатися не міг, бо на моєму плечі спочивала голівка Дальміни. Ми виїхали ще поночі, щоб до вечора потрапити до найближчої зупинки, і бідненька після безсонної ночі задр мала.

Мене останнім часом почало непокоїти здоров'я Дальміни. Вона була надто тендітна, і тому, видко, життя серед нашого двору не йшло їй на користь. Личко її схудло і зблідло, а очі стали ще більшими, крім того, вона надто швидко втомлювалася і змушена була не раз на день лягати відпочити. Але я сподівався, що зусріч із батьком і оточення рідного дому відновлять її сили.

Дальміна поворушилась. Я збоку, боячись повернути голову, поглянув на неї і побачив, що вві сні щось неспокоїло її. Тонкі темні брови боляче стислись, від чого чисте високе чоло прорізала зморшка, уста напіввідкрилися і з них зірвався стогін. Дальміна знову заворушилась, потім виразно здригнулася й розплющила очі.

— Що снилося, Дальміно? — лагідно спитав я. — Ви чомусь стогнали...

— О, — зідхнула Дальміна, — я бачила недобрий сон...

Вона раптом підвела руки і обнявши мене за шию, міцно притулила до себе, ніби бажуючи захистити від чогось, потім відпустивши мене сумно сказала:

— Я бачила змія, ваша світлосте, він кинувся на вас, обкрутився навколо і наблизив своє жало...

— Але ж не вжалив, — весело перебив я і, щоб розважити, щочав розповідати інші сни, які, хоча ніби віщували щось, не збувалися, і часто, навпаки, приносили радість.

Але мої слова не розвіяли неприємного враження. Дальміна лишилася сумною і, заперечливо похитавши головою, сказала, що сон цей віщує небезпеку.

А день надходив такий гарний, привітний. Від лісу

віяло прохолодою і спокоем. Нас обступали високі дерева, які щодалі робилися густішими і, схиляючись на шлях, часто чіпляли дах карети. Я висунувся з вікна і кинув погляд на шлях, яким ми їхали. Нас супроводив довгий ряд карет та возів зі слугами і речами, поміж якими парами їхали озброєні вершники. Ніщо не говорило про будь-яку небезпеку, але вузький шлях не давав можливості вершникам їхати з обох боків карети, як це було потрібно. Проте, ліс почав рідшати, шлях зробився ширшим, і вершники повернули на свої місця. Ми в'їздили на галявину, всіяну розкішними квітами, і я подумав про відпочинок і снідання. збираючись дати наказ зупинитись.

Але саме в цей час залунали постріли і якийсь дивний вереск. Наша карета сіпнулася і різко спинилася... Почувся брязкіт зброї, і крізь вікно карети я побачив, що мої охоронники б'ються з невідомими вершниками, добре одягненими й озброєними. Я відчув, як Дальміна охопила мене руками, намагаючись не пустити, але було не гідно мужа й лицаря сидіти біля жінки в кареті, коли йшов бій, тому я, сказавши декілька заспокійливих слів, визволився з обіймів дружини і, вихопивши шпаду, відчинив дверцята карети.

Мені відразу пощастило вибити з сідла одного з ворожих вершників, але майже разом з тим щось опекло мої груди. Все заколихалося в моїх очах: дерева, коні, люди, потім замиготіли плями, і я відчув, що падаю.

Ніби крізь сон до мене долітали вигуки, жіночий крик, брязкіт зброї, чийсь стогін... Мені здалося, що хтось спинився надо мною і спитав:

— Готовий?..

Другий голос, низький, хрипливий бас відповів щось, після почулося тупотіння коней, потім настала тиша.

Мені здалося, що очунав я незабаром, але, як виявилось, з часу цієї події минула добра доба. Я лежав у шатрі, який нашвидку зробили в лісі, бо мене небезпечно було везти далі. Надо мною схилилось обличчя моєї Дальмини, і це було перше радісне вражіння, що зустріло мене. Я поворухнувся, але відразу ж зморщився

від болю, який опік мені груди й спину. Проте, погляд мій не відривався від великих ясних очей, що сяяли мені назустріч, а голос прозвучав мов найніжніші пестоші.

— Ваша світлосте... Прокинулись?..

— Дальміна... — прошепотів я.

— Тепер усе буде гаразд, — сказала вона радісно. — Вам лише не можна багато розмовляти.

— Може його світлість щось з'їдять? — почувся знайомий голос, і я, підвівши погляд, побачив Аніеля, якого пізнав не відразу, бо його русяві локони зникли, а всю голову було забинтовано білою пов'язкою, з якої, як серед шолому, виглядало зблідле тонке обличчя.

— Ти теж? — спитав я, вказуючи очима на його голову.

— О, цілковита дрібниця, — хитнувши рукою сказав Аніель і відразу ж додав:

— Може ваша світлість вип'ють молока?

— Зараз будемо їсти, — сказала Дальміна і, вставши, почала радитись про щось з дуеньєю і Роною, які стояли біля входу в шатро.

Я підвів очі догори, розглядаючи зводи брезентової покрівлі і трохи поворухнувся. Це знову викликало біль, від якого я злегка застогнав. Аніель кинувся був до мене, але його випередила Дальміна.

Потім мене почали годувати. Аніель тримав чашку, а Дальміна набирала з неї ложкою бульйон і підносила до моїх вуст.

Після їжі я задрімав, але за якусь годину прокинувся від дотику рук. Це моя Дальміна з допомогою дуеньї робила мені перев'язку. Кожну годину Дальміна прикладала до рани якісь чудодійні трави, що незвичайно швидко загоювали поранення.

Після перев'язки до Дальміни підійшла Рона і щось прошепотіла їй на вухо. Дальміна вийшла. Не було її досить довго, і я вже почав хвилюватись, але Дальміна повернулася і, схлившись до мене, спитала, чи відчуваю я себе досить міцним, щоб прийняти гостя, якому ми дуже зобов'язані.

Я відповів, що так, бо хоч рана й пекла мені груди, але я не відчував себе надто зле. Дальміна попросила

мене тільки не говорити багато і кивнула головою до Рони, яка в свою чергу кивнула до когось, що стояв поза шатром, і поступилася з проходу.

Я повернув голову вбік широкої відслони шатра, яка заміняла двері й вікна. Спочатку я побачив як на відслону впала тінь і на ясному тлі вималювалася висока струнка постать в одязі селянина. Щось у цій постаті здалось мені знайомим. Погордлива спокійна постава, ясне хвилясте волосся... Обличчя спочатку лишалося в тіні, і я не міг розглянути його, але ось він повернувся боком, уклонюючись мені, і освітлення впало на клясичний профіль з високим чолом.

— Ніле! — здивовано сказав я.

— Я, ваша світлосте, — спокійно відповів гість.

— І це ви... — почав я, але відразу ж відчув на своїй руці руку Дальміни.

— Зараз я вам трохи поясню, ваша світлосте, тільки прошу не хвилюватися...

Дальміна ніжно стиснула своїми тонкими пальцями мою руку й продовжувала:

— Мушу сказати вам ваша світлосте, що напасники вчинили досить зла, не кажучи особисто про вашу світлість, бо життя ваше є врятоване лише тому, що пан Ніл зі своїми людьми потрапив на місце події, і це змусило напасників утекти, не доконавши злочинства. Але з наших охоронників лишилось мало живими, решта поранених лежать поруч у шатрі, за ними доглядає жіноча прислуга, а лікує дуенья. Жінки всі лишилися недоторкнутими лише завдяки Нілові, без якого їхня доля була б ще гіршою, бо напасники забрали всіх у полон.

— І вас? — спитав я Дальміну, відчуваючи, як мені перехопило дихання.

— І мене, — відповіла вона, знову стискаючи мою руку. — Але на щастя, на місце події з'явився пан Ніл... і, наздогнавши напасників, відібрав у них жінок.

— Дякую, Ніле, — прошепотів я, в свою чергу стискаючи пальчики Дальміни, — це вже друга послуга...

— На цей раз, ваша світлосте, я лише реабілітував свою честь, — відповів Ніл, — бо напасники написали крейдою на одязі вбитих і також на вашому, ваша світ-

лосте, слово: «Ніл», стягаючи таким чином свої злочинні наміри на голови моїх людей і плямуючи мою справу.

— Яка, вам здається є незаплямована? — з деякою іронією сказав я.

— Так, ваша світлосте, — спокійно відповів Ніл, — моя справа є незаплямована. Ми йдемо здобувати справедливість, захищати скривджених і карати злодіїв.

— Справедливість? — усміхнувся я. — але на жаль, справедливість, як справжня дама, найбільше шанує силу, отже для вас дуже мало шансів здобути її.

— Є дві сили, — вільно відгукнувся Ніл, — одна матеріальна, позбавлена духа і тому мертва, друга сила чину, або дії, як наслідок віри і прагнення до мети. А тому, що життя завжди перемагає смерть, ми віримо в нашу перемогу.

— Це вже щось з галузі філософії, — сказав я весело, але зустрівши застережливий і докірливий погляд Дальміни, стримався і лише додав:

— Коли я трохи одужаю, ми продовжимо цю розмову. На сьогодні ж можу лише сказати, що як на раба і галерника, ви надто освічені, а ваша мова говорить, що в минулому ви не належали до кляси простих людей.

— Раб і галерник є зовнішня ознака суспільного розподілу, який є, здебільшого, наслідком тієї ж несправедливості, — стримано відповів Ніл, і тут же, видко уникаючи розмови на цю тему, додав:

— Ваша світлість потребує відпочинку, отже дозволю собі лише потурбувати вас маленькою справою. Нам пощастило схопити живим одного з напасників, якому ми розв'язали язика і він назвав людину, що організувала напад.

— Хто? — спитав я з неприємним передчуттям.

— Герцог Еслі.

Я мовчки поглянув на Дальміну і заплющив очі, бажаючи зостатись на самоті.

Ніл вийшов разом з Дальміною, а я лишився зі своїми думками.

Лише тепер я зрозумів усе. Та участь, яку брала герцогиня, влаштуовуючи нашу подорож, була лише заздалегідь розробленим пляном, за яким можна було дуже

зручно прибрати мене зі шляху, скориставшись ім'ям Ніла, якому останнім часом приписували всі злочини, які тільки десь траплялися. І я, як наївний дурник, потрапив у пастку! А Дальміна... Мене кинуло в дриж від самої думки про знущання, які чекали на неї, коли б не своєчасна допомога Ніла.

Передо мною виплигло гарне обличчя герцога, з нашішкувато зіщуленими очима, мов скривавленими вустами, з рукою на перев'язі. Таким, яким я його бачив в останній раз. І я згадав нашу розмову.

Це було на останньому балі, який влаштували на честь нашого від'їзду. Герцог з'явився на ньому вперше після хвороби, і я, скориставшись з нагоди, вирішив поклагодити минулу справу. Відкликавши герцога на бік, я ввічливо спитав його про здоров'я, додавши, що нетерпляче чекаю його повного одужання, бо маю з його допомогою з'ясувати одне маленьке питання. Справа в тому, що мені не подобається його манера розмовляти з дамами, і я гадаю, що цю суперечку найліпше було б розв'язати герцем...

Герцог чемно вклонившись, з найлюб'язнішою усмішкою відповів, що він з великою охотою зробить мені яку завгодно приємність, і просив лише відложити діло до його повного одужання, бо покищо не міг тримати в руках шпади. Я погодився на це, і ми відклали герць до мого повороту після відвідин короля уманів.

Тепер я розумів, що під час тієї розмови герцог був певний, що я не повернуся.

Думки ці схвилювали мене, в грудях запекло, і я ледве стримував бажання застогнати, але якраз повернулася Дальміна. Її присутність, як завжди, заспокоїла мене, і рана вже менше дошкуляла. Дальміна почала говорити про те, що до замку послали гінця, і тепер чекають зручного візка, на якому мене можна було б довести додому. Я з гіркістю подумав, що волів би бути зараз у короля уманів, аніж у себе дома, але про довгу подорож не можна було думати. До того ж я мусів побачити короля, адже все ж король був моїм батьком...

Так, намагаючись потішити себе, заколисаний ніжним голосом Дальміна, я задрімав.

Наступного дня, врешті, прибув кортеж з великою кількістю охоронників, з головним придворним лікарем, який, оглянувши мене, знайшов стан мого здоров'я задоволеним. Мене обережно перенесли до спеціального повозу, і кортеж повернувся назад, до замку.

Для мене ця подорож була невимовно тяжкою. Від кожного підстрибу повозу груди опікав біль. Я часом дрімав, хоч дрімота більше скидалася на забуття. Але, прокидаючись, я завжди зустрічав любовний погляд синіх очей Дальміни, і це значною мірою сприяло тому, що я доїхав, не діставши особливих ускладнень.

Надалі спогади уриваються, перед очима проходять лише окремі малюнки і сцени.

Ось я бачу мою спочивальню. Я напівлежу на біло-сніжних подушках. Біля ліжка в кріслі сидить Дальміна і читає вголос книжку, яку тримає в руках. З-за напівспущеної штори падає світло на блідо-блакитну сукню, на високоскладені на голові золотаві коси, на тонкий схудлий профіль...

До ліжка підходить Аніель, обережно тримаючи в руках срібляний піднос зі сніданком. Пов'язки на голові у нього немає, але русяві льокони острижено і тепер він уже не скидається на дівчину, а тому здається якимсь новим, іншим.

Потім усе вкривається ніби туманом, а коли він розвидняється, я бачу інше.

... Музична кімната зі знайомою стіною, на якій висять музичні інструменти. В руках моїх улюблена скрипка, я воджу смичком по струнах, прислухаючись до вібруючих звуків пристрасної й скорботної мелодії. За клявесином Дальміна. Світло від свічок, колихаючись, кладе тіні на бліде личко, роблячи його надто серйозним і врочистим. Пальці граційно рухаються, перебігаючи по клявішах...

Але зникає і це. І ось...

... Ніч... Я збуджуюсь від якогось брутального звуку, ніби в двері вдарили молотком. Надалі чути голос: — Ім'ям короля, відчиніть!

Відчуваю, як руки Дальміни охоплюють мене, ніби

бажаючи; як тоді, перед нападом, захистити від чогось. Тим часом двері відчиняються і світло від ліхтаря сліпить очі. Далі я бачу старшину війська охорони, а за ним у дверях силуети охоронників. На моє різке запитання, що це означає, старшина розгортає папір, прикрашений королівською печаткою, і починає читати офіційним, одноманітним голосом:

«З ласки Божої, його королівська величність, король... доручає... першому дорадникові, міністрові охорони державного спокою, Йогнозі... здобути зізнання від наслідного принца, обвинуваченого в зраді і замішаного в змові проти його величності, короля...»

Це був наказ про мій арешт. І цей арешт підписав король, мій батько...

Я попросив старшину залишити спочувальню, доки я одягнувся. Він погодився, але двері лишив відчиненими. Десь узявся блідий Аніель, який тремтячими руками одяг мене. Дальміна також накинула пеньюар. Вона трималася мужньо, підбадьорювала мене і запевняла, що це непорозуміння, що вона ранком піде до короля і з'ясує все. Адже сумління наше було цілком чисте.

Нарешті, останній поцілунок і я, в супроводі охоронників вийшов на двір, де біля бічних дверей нас чекала карета.

Не знаю, чи довго ми їхали, мені здалося, що минуло декілька годин, а може це були хвилини, бо похмура будівля тюремного замку, до якого, напевне, везли мене, була недалеко.

Нарешті карета спинилась. Заскрипіли засуви залізних воріт, після чого карета рушила далі, але незабаром спинилась знову. Охоронник відчинив дверцята карети, і я виліз на подвір'я, яке в темряві ночі не міг розглянути. Нас зустрів тюремник, потвора з лицем цілковито зарослим волоссям і довжелезними руками. Підвівши вгору ліхтар і дзвякаючи ключами, що висіли у нього за поясом, тюремник повів нас вузьким і низьким коридором, який двічі завертав, доки, нарешті, спинився. Ключ іржаво заскрипів, двері відчинились і я ввійшов усередину. Ліхтар освітлив кам'яні чорні стіни, під якими лежала купами солома. Більше я не встиг нічого розглядіти.

бо тюремник вийшов разом з ліхтарем. Двері закрипіли, і я лишився в цілковитій темряві. Я вийняв хустку і приклав до носа, щоб захистити себе від жахливого смороду, яким було наповнене приміщення. Зробивши навмання декілька кроків, я наткнувся на стіну і обіперся об неї.

Деякий час я стояв так, доки не відчув, що ноги мої втомилися. Тоді я поволі опустився і сів на солому, але відразу ж скочив, бо рука моя доторкнулась до чогось, що заворушилось і побігло. Це, як я потім довідався, був пацюк. Проте, надалі я все ж сів, бо надто втомився. Час тягся невимовно довго, а я все сидів, поклавши руку й голову на коліна. Мене охопило якесь отупіння, яке спаралізувало мене. Десь жевріла думка, що це сон і, що коли я прокинуся, це все минеться.

Нарешті, десь згори почало пробиватися світло. Я підвів голову і побачив угорі крихітне віконце з залізними ґратами. Трохи згодом розвиднілось, і я міг розглянутись. Приміщення було досить велике, низьке, кам'яні стіни поросли мохом, на підлозі, як я вже знав, лежала купами солома, більше не було нічого: ні стола, ні стільця, ні ліжка. І тут мені блискавкою прорізала думка, що я в одному із страшних льохів тюрми, з якого немає виходу. Мене охопила безмежна лють, я скочив і почав крокувати вперед і назад, мов тварина, що потрапила в пастку. Хотілося схопитись за голову і битись об кам'яну стіну. Це був напад одчаю. Я проклинав свою нікчемність і покірливість. Я мусів був тікати. За будь-яку ціну тікати. З опочивальні через вікно, чи по дорозі. Мусів був! Але я пішов, мов покірне теля, скоряючись волі батька.

Батька?.. О, ні... Волі Йогнози і герцога та герцогині Еслі...

Але батько... батько... Він підписав, він кинув мене до в'язниці.

В розпачі я підбіг до дверей і почав бити в них кулаком. Але лише луна відгукнулася, навколо панувала все та ж мертва, страшна тиша.

Раптом до мене долетів скрипучий, схожий на шелестіння вітру, голос:

— Не стукай... Не почувють...

Я здригнувся й обернувся, шукаючи того, хто міг би це сказати. Але, як і раніш, крім купи соломи не побачив нічого. Може це був голос в'язня, який колись помер тут?

На цьому ніби у відповідь на моє мовчазне питання. купа соломи заворушилась, спочатку з'явилась голова, вся вкрита сивим волоссям, змішаним із соломою, потім задзвеніли ланцюги, і з-під соломи вилізло ество, якому важко було дати будь яку назву. Це був шкелет обтягнений шкірою, який безперечно належав людині, шкелет було в деяких місцях прикрито лахміттям, яке мало нагадувало одяг і давало можливість розгледіти ребра і тонкі, довгі руки й ноги, що ледве тягли важкі ланцюги. Довга сива борода, змішана із соломою, закривала груди, а з-під кошлатих, також змішаних із соломою брів, дивилися тускно і тупо великі безкольорові очі.

Людина, повільно пересуваючи ноги, і витягнувши наперед голову, прямувала до мене, ніби гіпнотизуючи тупим нерухомим поглядом очей. Очей божевільного.

Я міцно притулився до дверей, намагаючись побороюти неприємне, моторошне почуття, яке охопило мене. А людина, підійшовши, спинилася проти мене і прошепотіла своїм тихим скрипучим голосом:

— Стукати нема чого... Не почують... Ніхто не почує... Далеко... Вони далеко...

— Ти... хто?... не знаючи, що казати, спитав я.

— Я-а... — протягла людина. — я-а... Забув... Колись звали... А я забув... Давно було

— Скільки років? — прошепотів я, відсуваючись убік, але людина так само посувалючись за мною, скрипла своїм, схожим на шелестіння, голосом:

— Скільки років?... А-а забув... Давно було... Двадцять... Може тридцять... Може сто... Забув...

Так ми посувалися деякий час, доки мені це набридло, і я крикнув на нього, щоб він не підходив до мене. В тупих очах людини майнуло щось подібне до непорозуміння, він завмер на деякий час з роззявленим ротом, потім задумливо похитав головою і забурмотів щось. Але я не прислухувався до його слів. думки про власну долю знову захопили мене, закружляли і кинули у вир

відчаю. Я міряв льох швидкими, нервовими кроками і то кляв себе, що не тікав з дороги, то в безсилій люті стискував кулаки, уявляючи зловтішні усмішки на обличчях герцогині й герцога Еслі...

А Дальміна?.. Моя бідненька дорога Дальміна... Що буде з нею?

Думка про Дальміну була найболючішою, я не вдержався і застогнав, охопивши голову руками, але відразу ж отямився. На мене дивилися тупі очі і, чи то мені здалося, в них майнуло співчуття. Проте, я над цим не замислився. Охопило почуття безнадійної втоми. Я знову сів на солому й застиг, поклавши руки й голову на коліна. В такому стані застав мене тюремник, що приніс ківш з водою і миску з їжею. Я спробував наказати покликати начальника тюрми, але у відповідь лише одержав зневажливу посмішку.

До їжі я не доторкнувся, зате міг бачити, як загорілися очі у в'язня, що сидів зі мною. Дзвонячи ланцюгами, він став на коліна і, схопивши тремтячими руками миску, припав до неї. Проте, до кінця він не з'їв, а, підвівшись, приволікся до мене разом з мискою, і запрошував поїсти. Я з огидою відмовився, після чого він з тією ж жалобою доїв усе і, навіть, мов собака, вилизав миску язиком.

Так минав день, доки у вікно не заглянули сутінки, які насувалися, мов примари із закутків і, врешті, обгорнули все. Я довго змагався з утомою, але, врешті, схилився на солому і задрімав.

.....

Збудив мене чийсь дотик. Я злякано розплющив очі, гадаючи, що це прийшли за мною вести на допит, і... побачив над собою обличчя сестри в білій шапочці, яка тримала в руках термометр. Я з тривожною радістю оглянувся. Я був знову в лікарні, бачив білі стіни, ліжка, тумбочки. По другий бік мого ліжка я побачив лікаря, що брав термометр з рук сестри.

— Сорок і вісім десятих, — пошепки сказала сестра.

Лікар поглянув на термометр, потім, зустрівши мій погляд, повернув термометр сестрі і схилився до мене.

— Ну, як? Ніде не болять? — спитав він.

— Ні. — прошепотів я, але тут же скривився від болю в боку.

— Нічого, — заспокійливо сказав лікар, — ось зробимо застрик, ви заснете і все пройде.

— Пане докторе, — пристрасно прошепотів я, хапаючи лікаря за руку, — я не хочу спати... Не давайте мені спати!

Нічого, нічого, це пройде, — все тим же заспокійливим тоном сказав лікар.

Я щось пробував пояснити, починав говорити про в'язницю, доки сестра не сказала пошепки:

— Він марить...

Лікар щось наказав тихо сестрі, і незабаром я побачив у руках лікаря шприц. Я застогнав і спробував пручатись, але сестра схопила мене за руку і міцно стисла її. Я відчув біль від застрику і разом з тим до мене долетів все той же заспокійливий голос лікаря:

— Нічого, нічого, все буде гаразд...

Потім усе поглинув туман, серед якого раптом виринуло перекривлене солодко-зловтішною усмішкою обличчя Йогнози, і до мене долетів тонкий верескливий голос:

— Ім'я змовників!

— Ніякої змови не було, це ти знаєш! — крикнув я.

Крихітні очі Йогнози блиснули диявольським вогнем, він хитнув головою, і я побачив, як кат у червоному одязі схилився до пічки й вийняв розпечене залізо. Я шарпнувся, але тіло моє було міцно прив'язане до стовпа. Кат наблизився до мене, і я відчув невимовний біль...

Все змішалось в очах, лише настирливо манячила думка:

Не кричати... за будь-яку ціну не кричати...

Я зціпив зуби. Піт струмками біг з мого чола.

Коли кат відступився, до мене знову наблизилось сатанинське обличчя Йогнози і його тонкий голос прошипів:

— Ім'я змовників!..

Я зібрав усі сили і плюнув у це страшне, огидливе лице.

Йогноза засміявся тонким пронизливим сміхом.

Я відчув, що мене розв'язують, потім несуть десь і знову прив'язують. Я бачу величезне колесо. Другий кат береться за ручку і моє тіло витягується, жили ось-ось розірвуться...

Боже мій... Боже... Де ти?... Озовись!..

І знову думка:

Не кричати... За будь-яку ціну не кричати!..

Щось холодне змушує мене здригнутися і розплющити очі. Я все там же, але вже розв'язаний лежу на лавці, на голову мені ллють холодну воду.

— Очуняв, — каже кат.

У відповідь чую голос Йогнози:

— Привести!..

Мене вже не чіпають, і я здогадуюсь, що це стосується до когось іншого.

Чути, як відчиняють двері. Я мимоволі повертаю голову і бачу... Аніеля. Його підводять до столу, де сидить Йогноза, і ось знову чути тонкий в'їдливий голос:

— Про що говорив твій господар з Нілом, під час побачення в лісі?

У відповідь чую голос Аніеля:

— Про напад. Напасники писали ім'я Ніл, а це були...

Голос Йогнози перериває:

— Це ми чули. А тепер я тобі розповім, як було, а ти скажеш лише «так». Твій господар спитав у Ніла, чи згоден він його підтримати під час скинення влади його величності короля. Ніл на це погодився, але порадив притягти до цього декого з вельмож, на що твій господар погодився. Всі ці вельможи були у твого господаря на нараді і ти їх знаєш. Хто вони?

Аніель мовчить деякий час, потім задихаючись відповідає:

— Це неправда... Його світлість ні в чому не винні... Ніякої змови не було... Його світлість не винні...

Знову хитання голови. Аніеля хапають, зривають одяг.

Заплющую очі... Минають мовчазні хвилини, і раптом страшний, нелюдський крик...

Він тягнеться довго-довго... Чи то мені здаєть-

ся?.. Нарешті стихає, і ось знову огидливий вереск-ливий голос:

— Ім'я змовників!..

Мовчання, потім змучений хрипливий голос:

— Нікого... Його світлість безвинні...
.....

Знову темрява, що часом розвидняється, я бачу пригашене світло лямп і постать сестри в білому, яка кладе на голову компрес... Але все знову зникає...

Часом здається, що я чую голос лікаря, і знову все поглинає туман.

Нарешті, темрява остаточно зникає, я розплющаю очі і бачу вже знайомі, кам'яні, вкриті мохом стіни, хочу повернутися, але біль у всьому тілі змушує мене застогнати. Чую брязкіт ланцюгів і бачу над собою сиву бороду і великі, посумнілі очі.

— Випий водиці...

Губи мої пересохли, я припадаю до ковша і жадібно п'ю. Вода летить мені на груди, але я не в силі підтримати ківш рукою.

— Випий водиці.. полегшає... шелестить знайомий голос. — Молитись треба... Бог є... Далеко, але є...

Напившись, зідхаю з полегшенням і намагаюся покласти зручніше голову. Содома коле і дотик її пече тіло. В'язень, поставивши глечик, підгрібає мені під голову солону, щоб зручніше було лежати.

— Ранок чи день? — питаю я й не пізнаю свого голосу, такий він слабкий.

— Ранок минув, — шелестить в'язень. — А ти молись... Тут сонця нема... Не видко... А Бог на сонці... Гріє... Він далеко... Але чує... Тут нема Його влади... на землі...

Старий нахиляється до мене і таємниче шепче:

— Тут влада сатани... Бог дав йому землю... І тут його влада... Тут все їсть одне одного: тварина тварину, людина людину... Тут його закони... А Бог далеко... Він тіло наше, грішників, дав сатані. А душу ні... Тіло відстраждає, а душа вільна, і поверне до

Бога після очищення... Тому, що страждання очищають...

Я повертаю голову і вперше уважно вдивляюся в худе, ніби з воску зроблене, лице. Очі вже не тусклі, в них сяє вогонь надхнення, і я несподівано відчуваю, що не маю більше огиди до цього жалюгідного ества, хоча з мови пізнаю в ньому просту людину, можливо раба. І раптом виринають слова Дальміни:

«Раб така ж людина, як і ми з вами, ваша світлосте...»

Аніель також був рабом... Мій бідний Аніель, що так боявся болю, і який так мужньо витримав до кінця торттури не зрадивши мене.

Я згадую наших вельмож і з презирством усміхаюся, бо порівняння не на їхню користь.

А король... Мій батько...

Я стиснув зуби. В мене не було більше батька!

Здалеку почувлися кроки, заскрипіли двері, і тюремник увійшов, несучи їжу й воду. Старий кинувся до їжі, а я заплющив очі, бо їсти мені не хотілось. Але слова тюремника змусили мене насторожитись.

— Пів години, не більше. — сказав він.

Я розплющив очі і побачив жіночу постать, загорнену в чорне, з кошиком у руках. Тюремник вийшов, а жінка, розглядившись, попрямувала до мене і, поставивши кошик, схилилась на коліна. З-під низько пасуненої шалі, на мене глянули великі зіниці чорних очей.

— Рона! — пробурмотів я, пізнавши служницю Дальміни.

Далі я хотів підвестись, але страшний біль прорізав мені тіло, я застогнав і впав назад на солому. Рона кинулась до мене, наблизивши своє лице. Я бачив близько від себе її повні жалю очі.

— Ваша світлосте... Що вони з вами зробили!..

— Дальміна... — пробурмотів я, — що з нею?

— Її світлість живі, здорові, шлють вітання, — зашепотіла Рона, з підозрою поглядаючи на старого, що їв незводячи зачарованих, жадібних очей з кошика, з якого виглядала їжа.

— Дай йому! — пошепки сказав я.

Рона відразу встала, вийняла хліб, пляшку з вином, сир і понесла старому, який дрижачими руками схопив їжу і з насолодою накинувся на неї.

Рона знову схилилася до мене і ледве чутно зашепотіла на вухо:

— Сьогодні вночі вас визволять... Чекайте. Не бійтеся нічого...

І помітивши мій безнадійний рух, спрямований на безпорадне, хворе тіло, вона все так само ледве чутно додала:

— Вас винесуть... Не бійтесь...

— А Аніель? — прошепотів я, — Аніель...

— Аніеля також, відповіла вона, і вже голосніше додала:

— Тепер я вас, ваша світлосте, нагодую...

Вона спритним рухом розклала на землі хустину і вийняла з кошика їжу, потім, підтримуючи однією рукою мою голову, другою, мов дитину, почала мене годувати, а коли я відмовлявся, настирливо шепотіла:

— Треба мати сили...

Потім, нагодувавши, оглянувшись, ніби шукаючи чогось, скинула з плечей плащ, і обережно підвівши мене, поклала на соломку під моє тіло.

Її обличчя було близько від мене, а чорні, повні жалю і нестоців очі ніби обгортали теплом. Щось затремтіло мені в грудях...

— Роно, — прошепотів я, — Роно... Сестро...

Я бачив, як Рона здригнулася. Деякий час її ширококорозплющені очі непорушно дивилися на мене, потім вуста засіпалися, вона раптом різко скочила, спустивши вії і нервовим рухом, перебираючи гудзики на сукні.

— Щось переказати її світлості? — сухо сказала вона.

— Скажи... — я спинився, потім додав: — Скажи, що все добре, що я здоровий і...

Я не доказав і втомлено заплющив очі. Почулося рипіння дверей і голос тюремника, який попереджав про кінець побачення.

Рона вийшла, і я лишився сам.

Ні, не сам, заgrimіли ланцюги, і надо мною схилила-

ся сива борода і співчутливий погляд безкольорових, тьмяних очей...

Я задрімав. Задрімав «там», і тоді відразу ж виринуло обличчя сестри і палата в лікарні. Знову медичний огляд, годування і, нарешті, застрик і сон.

VI

Коли я розплющив очі, мене зустріла цілковита темрява, а біль у всьому тілі й дотик соломи нагадали, що я в льоху, у в'язниці. Але тут же відразу виринула думка, що я маю чекати визволення...

Рона казала: «Сьогодні вночі». Отже, сьогодні... Можливо зараз...

Я напружено прислухався до кожного звуку, чекаючи луни від кроків. Але навколо була непорушна тиша. Лише зрідка долітало шелестіння — це вовтузились пацюки, один навіть пробіг зовсім близько від моєї голови, але я вже звик до них і не жахався так, як перші дні.

Час тягнувся невимовно довго, але ось, нарешті, моє вухо впіймало десь далеко, в коридорі, відгомін кроків. Серце заколотало. Хто це мав бути? Друзі чи вороги? Визволення чи може... може знову допит... катування...

Кроки все ближче, ближче... Підходять до дверей, спиняються... Клацає засув і... Ліхтар освітлює льох і постаті двох охоронників.

— На допит!

Ліхтар і постаті охоронників стрибають у моїх очах. Я відкриваю уста і якимось сухим, чужим голосом кажу:

— Я не можу підвестись...

Тоді охоронники підходять до мене і... що це? Ліхтар освітлює схилене надо мною обличчя, і я бачу знайомі, клясичні риси Ніла...

Радість змушує шалено битись серце, а кров кидається до голови. Я ще не вірю... Невже визволення? Чи це омана? Але «охоронники» вже обережно підводять мене і несуть, підтримуючи під пахви. Ніби крізь туман, бачу купу соломи, з якої виглядає сива голова в'язня, але не маю сили сказати: «прощай!»

Двері повільно зачиняються, і я чую тихий заспокійливий голос Ніла:

— Все гаразд!

Коридор здається довгим, без кінця, я намагаюся переступати, але ноги не слухають, і я цілковито віддаюсь волі моїх визволителів, що несуть мене. Нарешті подвір'я, де нас зустрічає ще кілька хлопців, також одягнених охоронниками. Чую короткі запитання і відповіді.

— Все гаразд!

Тоді я, згадавши, хапаю Ніла за руку і кажу:

— Аніель... Де Аніель?..

Чую коротку, заспокійливу відповідь:

— Тут. З нами.

Мене несуть далі. Ось брама... Беззвучно відчиняються маленькі дверцята, ще кілька кроків, і перед нами вирізьбляються силуети коней.

Мене садовлять на коня, на якого, слідом за мною, плигає в сідло Ніл, і міцно обіймає дужими руками. Інші також сідають на коней, Я хочу знову спитати про Аніеля, але в цей час десь поруч чую знайомий, але якийсь слабкий голос:

— Ваша світлосте...

Щось тепле тремтить мені в грудях... Аніелю мій...

Але лунає короткий наказ Ніла, і коні рушають з місця.

.....

Далі все обгортає темрява, а коли вона розвидняється, я знову бачу над собою обличчя сестри з лікарні...

Тепер я вже сам прошу дати мені застрик. Я невдоволений, що мій сон перервано. Адже я на волі. Мені й досі здається, що я чую тупотіння коней, мене охоплюють міцні руки Ніла і разом із тим певність, що лихо минулося і вже не вернеться ніколи.

Радісна свідомість волі робить мене бадьорим, і коли приходить лікар, я навіть роблю спробу жартувати з ним і питаю про справи, які мене не цікавлять, але якими живе лікар.

Вкінці розмова сходить на Ніцше. Лікар говорить, що був колись захоплений і майже напам'ять знав «Так сказав Заратустра». Але тепер відчуває розчарування,

бо ідея надлюдини породила потвору — фашизм, з його презирством до всього слабкого й немічного, і принесла світові руїну і великі страждання. Тепер лікар прийшов до висновку, що лише християнська етика, з її любов'ю, допомогою і самопожертвою, може врятувати хворе людство.

Але він забув одне, що кожна ідея в руках носіїв може загубити свій первісний вигляд і спотворитись. І це ми, власне, на сьогодні бачимо в релігійних догмах учення Христа, яке, здебільшого, набрало форми зовнішнього ритуалізму, загубивши зміст.

Що ж до інших модерно-світських філософій, то разом із ними, після довгих блукань, заходимо до тупого завулку, з якого не має виходу. Це лише зайвий раз говорить, що наш фізичний розум не може досягнути того, що нам не дано знати.

І чи не ліпше схилити голови перед словами Христа, який сказав: «Будьте, мов діти» і... кинуті даремні блукання?

Проте, кожний має свій шлях, яким мусить іти. На шляху ж заблукати не важко. Отже, кожному доводиться шукати. Але, шукаючи власної стежки, не треба вести нею інших. Дай волю кожному — шукати. Лише запалюй вогник мети — любови, освітлюй провалля на шляху...

.....

З цими думками день минув непомітно, і я відчув легке тремтіння, як від несподіванки, коли надійшов вечір і час сну. Що чекало мене? Радість? Чи, може, знову перешкоди і страждання? Чи побачу я врешті Дальміну, за якою так тужив?

Але ось, мов легенький вітрець, налітає дрімота і...

Я злякано розплющаю очі. Де я? Що зі мною?

Навколо напівтемрява, вдалині, в кам'яній брилі я бачу отвір, крізь який проходить денне світло. Очі мої спиняються на округлій кам'яній стелі, тоді я злегка підводжусь і оглядаюся. Немає сумніву, що я в якійсь печері, проте неспокою я не відчуваю. В порівнянні з льохом в'язниці, ця печера мені здається розкішною спочивальнею. Тіло моє приємно пестить ведмежа шкіра, нав-

коло розлито пахощі, які я з насолодою вбираю в легені.

Спочатку я не бачу нікого, але згодом, повернувши голову, помічаю сухеньку малу постать. дивно вбрану в якийсь одяг, що вільно спадає з плеча додола, нагадуючи одяг жерця. Постать сидить на камені, біля триніжка, на якому стоїть глечик, що випаровує приємні пахощі. Я з цікавістю дивлюсь на постать, намагаючися здогадатись: чоловік це чи жінка. Вугілля, що жевріє під триніжком, освітлює суху, зморщену руку, яка час від часу підводиться, кидаючи щось (мабуть зілля) в глечик. Постать увесь час похитується, дуже ритмічно. ніби в такт музики, і моє вухо починає ловити бурмотіння, хоча слів розібрати я не можу. Надалі обидві зморщені руки підводяться вгору і я виразно чую вигук:

— Ов-ва! Ов-ва!

Після цього постать підводиться, робить досить енергійний рух правою рукою в напрямі виходу з печери, так стоїть деякий час, а тоді повільно підходить до мене.

Я здогадуюсь, що це, певне, один з тих чаклунів, які користуються славою в народі, як лікарі, і з ще більшою цікавістю вдивляюся в обличчя. Я бачу зморщене, маленьке лице, з запалими вустами, (що свідчить про брак зубів) і випнутим підборіддям, яке намагається зустрінутись із загнутим до низу носом. Це була безперечно жінка, але про вік її годі було щось сказати, у всякому разі сотка років напевне минула вже давно. Чаклунка все також повільно наближалася до мого ложа, не зводячи з мене дивно блискучих і зовсім молодих темних очей. Наблизившись, вона знову щось забурмотіла, а потім уже прошамкала до мене:

— Будеш жити, сину мій... Будеш... Вороги твої хочуть згубити тебе, але вітер заверне їхню злобу проти них і загинуть вони від неї. Жде тебе царство і слава... Тільки бійся лихого ока, що чатує на тебе... Більше ніж шаблі бійся... Обороняй себе думкою чистою і ділом добрим...

Після цих слів стара чаклунка знову підвела руки вгору, пробурмотіла щось, потім повернулася все з тими ж витягнутими догори руками і повільно пішла до виходу з печери.

Мені чомусь зробилося весело. Ця бабуня, яка ніби підвелася з труни, з блискучими молодими і владними очима, являла собою прообраз духа, що панував над тілом. І в мене майнула думка, чи крім тих забобонів, до яких я звик ставитись скептично, не ховалось у цьому якесь знання невідомого?

Поки я думав над цим, в отворі печери майнула тінь, і я побачив струнку жіночу постать, що наближалася до мене.

Це була Рона.

Підійшовши, вона лагідно, хоч трохи стримано, спитала:

— Як почуваете себе, ваша світлосте?

— Я відчуваю себе добре, навіть на моє велике здивування. мої руки, якими я вчора не міг поворухнути, зовсім не боліли, і я міг вільно ворушити ними. У всьому тілі була лише приємна втома, але болю я не відчував ніде. Мимоволі довелось дійти до висновку, що нашому придворному лікареві не завадило б повчитись у старенької бабуні.

Рона хотіла принести мені їсти, але я спитав її:

— Її світлість... де принцеса Дальміна? Що з нею?

Мені здалося, що Рона завагалась, але надалі не зовсім певно відповіла:

— Її світлість далеко... Поїхала до його величності. короля Мільдана.

Я мимоволі схопив Рону за руку і пильно зазирнув їй у вічі. Страшна думка, що Дальміна в небезпеці, прорізала мене. Але Рона спокійно витримала мій погляд і пояснила, що її світлість дійсно була в небезпеці, бо герцог Еслі почав погрожувати їй, але Ніл допоміг їй утекти і, давши добру охорону, перепровадив принцесу до батька. В цей час вона вже мусіла прибути до країни уманів.

Вістка ця лише наполовину заспокоїла мене. Думка, що Дальміна далеко, і я не швидко побачу її, навіяла на мене смуток, до того ж я не був певний, чи дійсно дісталася Дальміна до свого батька.

Ніби у відповідь на мій сумнів, в отворі печери з'явилася висока постать Ніла і легкою ходою попрямува-

ла до мене. На цей раз Ніл був у вбранні мисливця, яке підкреслювало шляхетність його обличчя й постави.

Я з подякою простяг руку моему несподіваному другові, який, мов той добрий геній, завжди з'являвся в час небезпеки, щоб рятувати.

— Наш шлях волею долі схрещено. — сказав я, — і від сьогодні ви, Ніле, є мій найліпший друг і брат.

— Дуже приємно це чути, — ввічливо вклонившись, сказав Ніл, — і також радію, що бачу вашу світлість на порозі одужання. Стара Івна гадає, що за кілька днів ви будете цілком здорові, а вона ніколи не помиляється.

— Це та стара бабуня? — спитав я, згадавши чаклунку.

— Так, — усміхнувся Ніл, — вона таки дійсно досить старенька, але має добрі знання, і не раз допомагала моїм пораним і хворим воякам.

На цьому Рона знову нагадала про їжу, бо, як виявилось, стара Івна наказала мене добре годувати, щоб я швидше набрався сил, але Ніл попросив дозволу сказати кілька слів, бо мав приємну для мене новину, а саме: тільки що прибули вояки, які перепроваджували її світлість принцесу Дальміну.

— Дальміна... — прошепотів я, відчуваючи, що мені перехопило дихання.

— Її світлість без особливих пригод прибули до його величності короля Мільдана і тепер перебуває в своєму родинному замку в повній безпеці

Радість і подяка наповнили мені груди, я мимоволі поглянув на Рону і побачив ту ж радість у її очах.

— Слава Богу, — прошепотіла вона і перехрестилась. Мені здалося, що в цих чорних, мов безодня, очах, блимнула сльоза, але, впіймавши мій погляд, Рона відразу ж усміхнулась і сказала:

— Ми її світлість одягли в селянський одяг.

— Це допомогло її світлості дістатись без перешкод, — пояснив Ніл, і тут же додав:

— Тепер прошу вашу світлість підкріпити свої сили сніданком, а тоді, з вашого дозволу, маю довгу і поважну розмову.

Після сніданку, за яким я дійсно багато і з апетитом

ів, я відкинувшись на подушки, які підклала мені під спину Рона, приготувався слухати. Ніл сів у ногах мого ложа, і я мимоволі замилювався граційним рухом, з яким він схилився, спершися ліктем на коліно.

— Повідомлення про обвинувачення, яке закидалося вашій світлості, — почав Ніл, — а саме, про державну зраду, навело мене на думку, до якої я раніше підходив дуже обережно.

Ніл спинився, трохи насупивши брови, ніби замислився над чимось, але потім, злегка випростувавшись, продовжував:

— Як вам відомо, я очолюю повстання всіх невдоволених, здебільшого невільників, бо їхня доля є найтяжчою. Але, маючи на меті лише полегшення долі народу, я цілком ясно вбачаю слабкі сторони нашої справи. Нам бракує провідної верстви, тобто вчених, державних мужів, військових комендантів, усіх тих, що являють собою мозок нації. Щоправда, нам удалося перетягти на свій бік декілька комендантів, але це надто мало. На перешкоді стоїть брак певного авторитету, благословленого традицією. Колишній невільник Ніл має мало шансів претендувати на корону, і кожний мешканець міста й села, не зважаючи на прихильність до нашого руху, все ж скорше піде за законним претендентом королівської династії. Ваш арешт допоміг вам здобути симпатію і довір'я народу. Ви є скривджений, тобто на боці народу, який дивиться на сучасну владу, як на своїх гнобителів і ворогів. Отже, висновок запрошується сам собою. Ви мусите очолити народній рух, як король і володар, і тоді під наш стяг прийдуть усі, хто досі вагався. Щождо ризику, я гадаю, що вагатись нема чого, справа надто певна, до того ж для вашої світлості іншого виходу немає. Лишається вибирати між життям і смертю. А тепер, ваша величносте, я мушу трохи ознайомити вас з технічною стороною справи, яка вас переконає більше ніж слова.

На цьому Ніл перейшов до обліку наявної повстанчої сили і захованих прихильників, які при нагоді мали об'єднатися. На моє здивовання, я довідався, що до них належав і начальник війська славний лицар Нольді. Отже,

справа виглядала досить поважно, і я щодалі більше переконувався, що плян Ніла ґрунтувався на певних даних, які віщували успіх. Отже, йшлося лише про мою згоду, але все це було надто несподіваним, і я, заплющивши очі віддався своїм думкам.

Я ясно усвідомлював, що Ніл був цілком правий, говорячи, що іншого виходу я не мав. Я мусів вибирати між життям і смертю. А я хотів жити. Хотів жадібно, лише тепер збагнувши всю розкіш волі і... панування. І це пропонував мені Ніл. Але король... Батько... Я мусів прийти до влади через його смерть...

Почуття огиди й жалю охопили мене. Мені раптом здалося, що я ніколи не зможу відважитись на це

Ніл ніби відчув моє вагання і, уважно поглянувши на мене, сказав:

— За останніми відомостями, здоров'я короля погіршується з кожним днем, і час його життя недовгий.

— Король хворий? — тихо спитав я, намагаючись приховати дивне хвилювання.

Ніл знову уважно подивився на мене.

— Хіба ваша світлість не чули нічого? — спитав він.

— Але ж де б я міг почути? До в'язниці не доходять чутки. — трохи роздратовано сказав я.

— Тоді... — Ніл нахилився і підняв з підлоги листя якоїсь рослини, яке напевне загубила чаклунка. Поворухивши довгими, гарної форми, пальцями. Ніл повернув до мене голову і заговорив, як і раніше спокійно й байдуже:

— Можу сказати лише те, що знаю. Відомо ж мені, що після вашого арешту король дістав параліч, який відібрав йому половину тіла, а також і язика. Не маючи змоги правити державою, король призначив собі заступника і наслідника престолу...

— Герцог Еслі? — спитав я.

— Так, герцог Еслі. — ствердив Ніл. — Знайшлись якісь дані, що говорили про споріднення родів герцогів Еслі з королівським, і як родич, хоч далекий, герцог має право на корону.

— Брехня! — скрикнув я, підвівшись — Рід герцогів іде від відомого злодія, розбійника Сорро, що гра-

бунками нажив собі майно і силоміць одружився з удовою графа Еслі, яка також нічого спільного не мала з королівським родом...

Я раптом урвав, зустрівши гострий погляд світлих очей, в яких майнув вогник глуму. Проте, можливо, це мені здалося, бо Ніл знову заговорив, як завжди спокійно й байдуже.

— Є певні підстави гадати, що це призначення є підроблене. Старий слуга його величності пошепки розповідав, що король на початку хвороби намагався щось писати лівою рукою, і старий слуга готовий був поклястися, що король написав ваше ім'я. Проте цього папірця ніхто не бачив. Але, цілком можливо, що король мав на меті вашу світлість, та герцогиня Еслі і Йогноза не допустили нікого, крім лікаря, який безперечно був з ними в спілці. За словами того ж слуги, король дуже нервувався, щось мугикав, і все водив пальцем лівої руки по ковдрі, і це знову таки було ваше ім'я...

Я жадібно всотував кожне слово Ніла. Невже король хотів мене бачити? Можливо і в розпорядженні щодо мого арешту він не був винний... Що, як це правда? Що, як... Боже мій... Батько...

Я відчув, що мені перехоплює дихання, і, цілком знеможений, відкинувся на подушки.

.....

Надалі все знову огорнула темрява, крізь яку випливла палата лікарні. До мене щось говорила сестра, потім виринали обличчя лікаря, але все це було таке далеке, нецікаве, і мені не хотілося відповідати. Проте, коли я лишився на самоті, я зробив зусилля і, взявши в руки зошит і олівець, почав писати. Праця спочатку посувалася повільно, але надалі я захопився, переживаючи наново те, що бачив у моєму другому житті. Я майже з жалем відкладав зошит, коли надійшов вечір, проте мене потішала свідомість, що зараз я побачу знову мій давній сон. Свідомість незабаром перейшла в певність і я віддався хвилям сну, які заколихали мене, обгортаючи серпанком хмар, і ось...

Хмари прорізало яскраве соняшне світло. Я зіщулив

очі й приклав руку до чола долонею униз, захищаючись від сонця, і тоді перед моїми очима розкинувся широкий краєвид, увесь укритий струнками колонами війська, що вишикувалися, поблискуючи шоломами й списами. Під мною баскував білий кінь, вбраний в позолочену зброю. Я міцно натяг повід, стримуючи красня-жеребця. Поруч себе, на гнідому коні, я побачив Ніла, вдягненого в убрання лицаря, із щитом на лівій руці і низько спущеним заборолом. Позаду нас, теж на конях, виступали військові старшини й лицарі. Якесь незнане досі радісне й величезне хвилювання охопило мене. Я злегка торкнувся острогами коня, і він, граціозно перебираючи ногами, рушив уперед. Ніл і разом з ним старшини й лицарі рушили за мною.

Ми поїхали поміж рядами вояків, які мов завмерли, не рухаючись. Підїхавши до першої колони, я, на знак привіту, підвів руку догори, і у відповідь по рядах загриміло й розтяглось далекою луною:

— Ві-ва-ат! Хай живе король!..

Я дивився на мужні засмаглі обличчя вояків, на очі, що віддано дивилися на мене, і радісне почуття охоплювало мене, підїмаючи на крилах відваги і певности. Разом з цим я раптом відчув, що я і ці вояки — одне ціле, що нас єднає спільна мета, спільні бажання, і щось подібне до батьківської любови до цих невідомих мені досі людей заворушилося в моїй душі. Я подумав про те, що кожний з них має своє особисте життя, свою родину, дружину або наречену, яких вони люблять, можливо, так, як я люблю мою Дальміну. Спогад про Дальміну нагнав хмаринку суму, але надалі мою увагу знову забрали могутні вигуки:

— Ві-ва-ат! Хай живе король!

Ніл не помилився, коли казав, що моє ім'я притягне під наш стяг тих, хто досі вагався. Перед моїми очима вишикувалися легіони справжнього війська, які щодня переходили на наш бік разом із старшинами і лицарством. Вся південна частина краю була вже в наших руках, але ворог сконцентрував величезну силу війська, яке йшло нам на зустріч, перетинаючи шлях до королівського замку, що до його облоги ми готувалися. Ніл споді-

вався, що частина війська і тут перейде на наш бік, власне, про це було таємно домовлено з деякими старшинами. Чекали також відповіді від головного начальника війська лицаря Нольді, але він остаточної згоди все ще не давав, видно, очікуючи, на чий бік перехилиться вага перемоги. Проте його вагання не було надто вирішальним. Огляд нашого війська доводив, що в наших руках могутня сила, яку можна сміливо протиставити державному військові. На завтра було призначено генеральний наступ. Отже, завтра мусіло рішитися все.

Оглянувши військо, я, разом з лицарством, повернув до свого намету. Молодий стрункий джура притримав мого коня, і я легко сплигнув на землю.

В наметі вже було накрито стіл до обіду, який відрізнявся військовою суворістю і складався лише з доброго шматка м'яса, чорного хліба й вина. Мені прислужував той же молодий, вродливий джура, що тримав мого коня. Я з жалем згадав Аніеля, який лишився під доглядом старої Івни і Рони. Він ніяк не міг одужати після в'язниці, і хоча зовнішні ознаки тортур вже давно зникли, але його підточувала якась внутрішня хвороба, проти якої була безсила всевладна Івна.

Обід тривав недовго, після чого стіл прибрати і на ньому з'явилася величезна мапа замку і його околиць. Почалась нарада. Ніл схилився над мапою і, висловлюючи свій плян, креслив кольоровою крейдою напрями руху війська. Суворі обличчя лицарів, що сиділи навколо столу, мали урочистий вигляд, і хоча багато з них були роками й військовим стажем далеко старші від Ніла, але всі слухали його уважно.

Плян був дуже простий. Головна частина нашого війська мала зустріти удар ворожого війська, сконцентрованого по дорозі до замку; ліве і праве крило нашого війська мали обійти ворога і охопити його кільцем. Далі пішло обговорення, яким шляхом мусіли йти військові частини, обходячи ворога, щоб замаскувати свій рух. Деякі з вояків висловлювали свою думку, але знову таки виявилось, що Ніл найліпше обізнаний з місцевістю й населенням.

Наприкінці наради вартовий, що стояв біля намету,

сповістив, що прибув гонець, який вимагає таємної аудієнції.

Роздавши інструкції, Ніл відпустив учасників наради, побажавши їм добре відпочити перед наступом, а коли ми лишилися на самоті, наказав допустити гонця.

Це був білявий хлопець із засмаглим від сонця обличчям і світло-блакитними очима. Одягнений він був селянином, як і здебільшого наші таємні гонці і розвідувачі, але граційний рух, яким він схилився передо мною, спустившись на одне коліно, відразу ж дав мені знати, що передо мною шляхетний юнак.

— Я щасливий вітати вашу величність від імени його величності короля Мільдана. — сказав він дзвінким приємним голосом, якимось незвичайно чітко вимовляючи кожне слово.

Я мимоволі здригнувся. Король Мільдан... Дальміна... Я відчув, як шалено закалатало мені серце, а юнак говорив далі, все також старанно й чітко, вимовляючи слова, так, як говорять чужоземці, які досконало вивчили чужу мову, з ледве помітним протяжним акцентом, який нагадував мені Дальміну.

— Його величність, король Мільдан, — говорив гонець, — наказав передати вашій величності, що його військо, під керуванням славного командувача Даля, переступило кордон і йде на допомогу вашій величності. Його величність, король Мільдан, іде слідом із другим загоном війська. Також його величність наказали переказати, що мають лист до вашої величності від її величності королеви Дальміни, дружини вашої величності, який передадуть вам особисто при зустрічі.

Хвиля радощів охопила мене, я не витримав і, схилившись, обняв хлопця. Потім посадив його біля столу і наказав дати їсти, не перестаючи розпитувати.

Це був уманець.

Виявилось, що військо короля Мільдана йшло також в напрямі до замку. Отже, наші пляни збігалися...

VII

Де кілька днів я не записував нічого, надто ослаб, але

сьогодні почуваю себе міцнішим і хочу довести до кінця свої записки.

За цей час, коли очі мої заплющував сон, виринали поле бою, переможні вигуки «віват», які перемішувалися зі стогонами пораниених та з іржанням коней.

Потім знову з'явився намет, де я приймаю вельмож, які поспішають поздоровити мене з перемогою. Разом з моїми лицарями бачу і лицаря Нольді. Він дотримав слова і під час бою перейшов з військом на наш бік.

Надалі знайомий шлях до замку. По обох боків шляху нарід; жінки, діти, юнаки й мужі. У всіх усміхнені задоволені обличчя. Я їду на своєму білому коні в супроводі лицарів, а з натовпу на мене сиплять квіти, які стеляться килимом під ногами, а в повітрі звучать і розливаються луною вигуки:

— Ві-ва-ат!.. Хай живе король!

І знову це почуття єдності і любови до мого народу. Я звик тепер у думці повторювати «мій» нарід, «мої» піддані, і цим словом «мій», «мої», зв'язується родинна єдність. Погляд мій спиняється на жінці, що стоїть край дороги. Обличчя в неї худе й засмучене, одяг старий і подертий. На руках вона тримає дитину, таку ж худу й обшарпану, як і сама. Ця самотня серед натовпу, смутна постать, викликає в мене почуття жалю й туги. Сьогодні мені хочеться бачити кожне обличчя усміхненим. Я намацую в кишені гаманець з грішми, спрямовую коня до жінки і, схилившись, даю їй гаманець.

В обличчі жінки бачу спочатку непорозуміння й переляк, але надалі, карі запалі очі розплющуються, в них загоряються вогники радощів, а запалі лица заливає рожева барва.

Їду далі, але почуття радощів охоплює мене і підносить, ніби за спиною виростають крила, які несуть мене у височінь.

Ось іще старці, також обдерті, спрацьовані, напевне, голодні. Але я більше не маю грошей, і це затьмарює мою радість. Тоді я починаю думати про те, що в моїй владі тепер зробити життя цих людей щасливішим, і я в думках даю собі обіцянку присвятити цьому себе.

Нарешті вдалині вирізьблюються такі знайомі вежі

замку. Серце мимоволі стискується. Тут промайнуло мое дитинство, тут зазнав я радости й лиха, і ось тепер я повертаюся всевладним володарем.

А мій батько?.. Чи живий він ще?

Я стискую острогами боки коня і швидко наближаюся до брами. Копита коня лунко торкаються дощок мосту, перекинутого через рів, і я в'їжджаю у ворота.

На подвір'ї замку також натовп слуг і вельмож. Хтось підхоплює коня за гнuzдечку, хтось тримає стремено. Я сплигаю на землю під ті ж вигуки «віват» і озирюся. Обличчя вельмож, що оточують мене, здаються непевними й переляканими. Раптом чиясь маленька постать протискується крізь натовп і кидається мені до ніг, намагаючись впіймати устами мою руку. Я пізнаю коменданта замку.

— О!.. Ваша світл... пр... ваша величносте! — говорить він, — ваш вірний слуга і раб вітає вашу св... величність...

Він неможливо кривляється і крутить очима, дужче ніж будь коли, нагадуючи мавпу. Вигляд у нього переляканий, уста тремтять, він щось белькоче, видко, намагаючись виправдатись у чомусь.

Я мимоволі усміхаюсь і, нахилившись, підводжу його з землі.

— Ви завжди були вірним слугою і добрим комендантом замку, — кажу я, — надалі ви лишаєтесь на своєму місці.

Обличчя коменданта розцвітає. очі, здається, готові виплигнути назовні. Він знову кидається мені до ніг і цілує руку, але далі зводиться й вже з іншим, заклопотано-почальницьким виглядом прокладає для мене прохід серед натовпу.

Але мене спинає ще одна постать в блискучому одязі вельможі. Кругленьке обличчя, солодка усмішка і вузьенькі очі, що намагаються дивитися десь повз. Найближчий дорадник Йогнози, граф Денмі. Він намагається говорити впевнено-ніжно, як і раніш, але щелепи його сіпаються, а очі зовсім скошуються.

— Вітаю вашу величність із щасливим поверненням... яке є найщасливішим днем для всіх ваших вір-

них підданих... і ... прошу зазначити... що я перший допоміг схопити ката Йогнозу і замкнути його під арешт...

Я згадую запобігливо-відданий вигляд, з яким він супроводив Йогнозу, і мене охоплює почуття огиди. Я одвертаюсь, йду далі. Ось лицар Сіне, пліткар і підлабузник, він також намагається щось сказати, але я не виявляю більше бажання слухати вельмож і мовчки, швидко йду до ганку, де мене зустрічає Ніл разом із своїми лицарями й військовими старшинами.

Ніл ще в лицарським обладунку, але шолом зняв, і його ясне, хвилясте волосся розвіває вітер. Я вперше помічаю, що обличчя Ніла схудло і виглядає тепер блідим і втомленим, але сірі очі дивляться також, як і раніш, спокійно і владно, а уста стиснуті, як завжди, уперто. Він схиляється на одне коліно, вітаючи мене.

Я нашвидку вітаю лицарів і, намагаючись стримати хвилювання, питаю:

— Як... король?..

— Його величність, покійний король покинув цей світ годину тому, — відповідає Ніл.

Я хотів щось сказати, але горло мені стислось, я схилив голову і пішов уперед поруч з Нілом.

— Де він? — коротко спитав я.

— В опочивальні.

— Гадаю, що... насильства не було? — знову спитав я.

— Я і мої люди не маємо звички воювати з хворими, — так різко сказав Ніл, що я мимоволі повернув голову і поглянув на нього. Мені здалося, що уста йому сіпнулись, а в очах майнув вогник, але відразу ж погас, і в дальшу мить передо мною був знову лише клясично правильний профіль холодного обличчя.

На порозі опочивальні ми зустріли ченця, який, низько вклонившись нам, мов тінь, пройшов повз нас.

У відпочивальні було спущено штори, і мої очі тривожно оббігли кімнату, шукаючи того місця, де лежав король, але надалі я вгледів світло свічки, що жевріло біля високого ліжка, і попрямував туди.

Король лежав, як і колись, на подушках, але тіло

його було вбране в королівський одяг, а руки дбайливо складені на грудях. В ногах його стояв другий чернець, з молитовником в руках. який, вгледівши нас, так само, як і перший, низько вклонився і тінню зник з кімнати.

Підійшовши до ліжка, я схилився на коліна. жадібно вдивляючись в обличчя короля. Воно здалось мені лагіднішим, ніж за життя. біля уст застигла поблажлива усмішка. яка ніби хотіла сказати, що всі наші хвилювання, болі і радощі є дрібними і нікчемними в порівнянні з тим, що пізнав він.

— Батько... — прошепотів я. — Батько...

Я шукав у цьому обличчі відгуку і не знаходив. Чи чув він мене? Чи бачив?

Надалі, вдивляючись, я помітив незнайому глибоку риску між бровами, риску скорботи й страждання, якої не могла стерти навіть смерть. І раптом яскраво уявив собі батька хворого, спаралізованого, в оточенні спритних інтриганів, які, звичайно, менш за все думали про хворого і користуючись його безпорадністю, на його очах здійснювали свої злочинні пляни. І я, його син... Що мусів він відчути, коли дізнався, що я йду проти нього?..

— Ти знаєш, батьку, що я не хотів цього! — пристрасно прошепотів я. Щось затремтіло в мені і я, не в силі стриматись, припав до ліжка, конвульсійно здригаючись від ридання, проте, трохи згодом я отямився і підвівся.

На обличчі короля був усе той же врочисто-поблажливий вираз. Я з побожністю поцілував його руку і вийшов.

У дверях я зіткнувся з Нілом, що стояв, обпершись об лутку й не зводячи погляду з короля, і я, не зважаючи на схвильований стан, зауважив дивну ніжність і м'якість у погляді, так само, як завжди вперті уста торкнула непевна скорботна усмішка.

— Ходімо, — сказав я.

— Ходімо, — луною відгукнувся він, і ми пішли коридором.

В цей день я мав багато клопоту, бо мусів приймати міністрів та сенаторів і видавати розпорядження. Тимчасово майже всі, за винятком Йогнози і його найближчих співучасників, лишилися на місцях. Але надалі я мав змінити склад сенату, добравши відповідних людей.

Ніл поїхав до тюрми розглядати справу злочинців з Йогнозою на чолі, одержавши від мене повну волю розпоряджатись. Одночасно він мав звільнити безвинних, і я просив його насамперед звільнити в'язня, що сидів зі мною, і привезти до замку.

Покінчивши з міністрами, я відпустив їх і зайнявся з комендантом замку обговорювати церемоніал похорону короля, бо хотів зробити його якнайурочистішим. Ми вже кінчали, коли за дверима почувся підвищений жіночий голос, з якого я пізнав герцогиню Еслі.

Двері відчинилися, і ввійшов старшина, мабуть доповісти про візиту герцогині, але вона випередила його і, вдершись в кабінет, кинулася до мене. Її важко було пізнати: зачіска збилася набік, частина волосся неохайними пасмами розкидалося по плечах, обличчя, позбавлене косметичних прикрас, виглядало постарілим і зовсім не таким гарним, як колись. Плечі її вкривав темний шаль, який вона конвульсійно стискала пальцями на грудях.

— Ваша величносте! — скрикнула вона, кидуючись до мене. — Ви маєте добре й шляхетне серце... Врятуйте його... Його ведуть в тюрму... За що?... За що?..

Вона заломила руки, на цей раз, здається, із щирим одчаєм.

— Заспокойтесь, герцогине, холодно, але ввічливо сказав я, підставляючи їй стілець, — і скажіть про що мова?

— Вони ведуть його в тюрму! — повторила герцогиня. — Ви завжди мали шляхетне серце... Врятуйте його... Він ні в чому не винний... Це непорозуміння...

— Якщо ви маєте на меті герцога Еслі, — почав я, але вона перервала мене:

— Так, так, герцог Еслі... Мій брат... Він ні в чому невинний... Король хотів його зробити принцом - наслідником, але він зовсім не хотів цього...

— Про це зробить висновок суд, — сухо сказав я, — про безвинність герцога Еслі. Щождо мене, то я мало вірю в неї.

— Це наклеп, наклеп! — гаряче заперечила герцогиня. — Він такий ніжний, він не витримає тюрми...

Вона раптом заплакала.

Мене охопило почуття невдоволення і огиди. Було неприємно бачити цю жінку, яку я знав такою блискучою і всевладною, тим більше, що її доля також була задалегідь вирішена, тому я, різко відвернувшись, вийшов з кабінету.

Але доля розрахувала так, що, йдучи коридором, я зустрівся з герцогом, якого вели озброєні вояки під керівництвом старшини. Він мав жалюгідний вигляд зацькованої тварини. Дивлячись з-під брів ширококорозплющеними неспокійними очима, був блідий і дійсно скидався на хворого. Побачивши мене він здригнувся і спинився. Я зупинився також, відчуваючи щось, наче жаль, до цього гарного і хижого єства. Старшина, віддавши мені салют, хотів іти далі, але я затримав його і, наказавши принести дві рапіри, звернувся до герцога:

— Якщо не забули, ми маємо з вами звести деякі рахунки.

Обличчя герцога пожвавішало, однак, він нічого не сказав, а лише вклонився.

Незабаром повернувся старшина, доповівши, що лицар Нольді сам вибирає рапіри і принесе їх, після чого ми в супроводі тих же вояків пройшли до найближчої залі, щоб мати простір. Старшина лишив вояків у коридорі, а сам, увійшовши, виструнчився в дверях. Майже слідом за нами ввійшло декілька лицарів разом з лицарем Нольді, що приніс рапіри, які я і герцог узяли з його рук. Розійшовшись, ми повернулись і поволі пішли один одному назустріч.

Це був досить дивний герць, серед розкішної залі, де на нас дивились зі стін усміхнені портрети предків, а на сторожі стояли лицарі. Але треба сказати, що герцог бився досить відважно, мабуть, не бачачи іншого виходу. Спочатку ми обидва нападали обережно, але опісля герцог блискавичним ударом хотів проколоти мене, од-

нак я встиг відхилитись, і рапіра лише зачепила камізельку. Це розпалило мене і я почав наступати і трохи згодом загнав його в кут. Старий інстинкт предків-лицарів заговорив у мені, я відчув, що кров моя закипіла, і для мене було майже несподіванкою, коли моя рапіра м'яко і глибоко ввійшла в тіло. Я навіть не зразу вийняв її, слідкуючи за рукою супротивника, що тримала рапіру. Але я побачив, як пальці герцога розсунулись, і рапіра з дзенькотом упала на підлогу. Тоді я вийняв свою і чомусь здригнувся, коли побачив, що з неї на підлогу скапує кров. Я швидко поглянув на герцога і побачив, як він поволі обсовується по стіні, не зводячи з мене широкорозплющених здивованих очей.

Хтось узяв у мене з рук рапіру, а я, вийнявши з кишені хустку, відійшов до вікна, витираючи руки. Відходячи, я бачив, як до герцога схилився лікар, оглядаючи рану, потім хтось виходив і повертався, не знаю чому. Опісля до мене підійшов лікар і, вклонившись, спитав, чи не поранено мене. Я відповів, що ні, і спитав про герцога. У відповідь лікар безнадійно махнув рукою і, мабуть, бажаючи зробити мені приємність, піддесливо сказав:

— Прегарний удар. Хвилин п'ять-сім протягне, не більше.

На цьому до нас підійшов лицар Нольді і заявив, що герцог просить мене підійти до нього.

Я швидко попрямував до герцога, який лежав і досі на килимі, і схилився перед ним на коліна. Йому лише підклали під голову шовкову подушку, і ця голова в рямці каштанового волосся, із загостреними тонкими рисами, була незвичайно гарна. Він важко дихав, але, побачивши мене, усміхнувся і, з зусиллям підвівши праву руку, простяг її мені.

Я взяв його руку в свою, відчуваючи якийсь непевне почуття незручності, жалю і невдоволення із себе.

— Дякую, — хоч тихо, але чітко сказав герцог, — ліпше вмерти від шляхетної руки, ніж у катівні.

Сказавши це, герцог заплющив очі, віддихаючи. Я все тримав його руку, відчуваючи холод пальців. Мені здалося, що герцог вмирає, але він ще раз розплю-

щив очі і, усміхнувшись, так само чітко, хоча ще тихше сказав:

— Передайте вітання принцесі... Дальміні...

Потім заплющив очі і ще раз прошепотів:

— Дальміна...

Надалі він конвульсійно зідхнув і витягнувся.

Я обережно поклав його руку й підвівся.

В залі почувся крик. Повз мене майнула темна сукня герцогині, яка з риданням кинулася на труп брата.

Я ж, нахмарений і незадоволений, пішов до своїх покоїв.

Останнім часом я часто бачив смерть, і мене щоразу вражала простота й буденність переходу в інший світ, якого люди так боялися. Але все ж смерть від моєї руки, хоча й мого ворога, не давала мені вдоволення. Я втішав себе, що так хотіла доля, але туга щодалі дужче охоплювала мене. Я попрямував знайомим шляхом до своїх покоїв і майже механічно ввійшов до музичної кімнати.

Тут усе було, як і раніш, усі музичні інструменти висіли на місці, і серед них я побачив свою улюблену скрипку. Серце в мені заколоталося. Я підійшов до стіни і, знявши скрипку, з ніжністю провів по ній рукою потім звичним рухом поклав скрипку під підборіддя і підвів смичок.

По кімнаті пронісся ніжний, лагідний звук, ніби мати заспівала коліскової пісні над ліжком сплячої дитини. Я відчув, як сльози стискають мені горло, і раптом різким акордом перервав мелодію. Скрипка пристрасно затужила за чимось прегарним, далеким, невідомим. Перед очима проходили постаті матері, вчителя, батька, від якого я не зазнав пестошів, але якого любив. Потім майнуло бліде усмінене обличчя герцога...

Чому, вмираючи, він назвав ім'я Дальміні? Невже в душі цієї людини теж був свій закуток, неприступний для стороннього ока?

На цьому пролетів, мов легкий подих, і все заповнив ясний образ моєї Дальміні. Вся моя істота полинула в звуки. Я згадував той щасливий час, коли моїй скрипці

вторували звуки клявесину, і намагався відобразити цей дует кохання і щастя на скрипці.

Сутінки вже заглянули до кімнати, обгортаючи серпанком закутки, коли я скінчив. Власне, я відчув, що в кімнаті хтось є і, спустивши руку зі скрипкою, оглянувся. Крізь темряву я не відразу розгледів постать у кріслі біля дверей, але той, що сидів, підвівся і ступив декілька кроків мені назустріч, і я пізнав Ніла.

— Здається, я перешкодив вашій величності. — сказав Ніл, і вперше в його голосі я відчув непевність і ніяковість.

— Час кінчати, — втомлено відповів я і, підійшовши до стіни, повісив скрипку на місце.

— Ваша величність є великий музикант. — тихо і незвичайно м'яко сказав Ніл.

— Мій учитель казав, що я помилково народився королем, — усміхнувся я. — Але тепер не час думати про це. Я давно не бачив скрипки і не міг стриматись...

Я спинився, впіймавши себе на тому, що я ніби збираюся виправдуватися перед Нілом, і тому, може, занадто сухо додав:

— Ви давно повернулися з в'язниці?

— Тількищо.

— Напевне маєте цікаві новини?

— Так, ваша величносте, — в тон мені спокійно й холодно відгукнувся Ніл. — Насамперед мушу скласти свою провину за самочинний присуд.

— Стосується Йогнози? — спитав я.

— Так. У даному разі я скорився волі народу, який, оточивши в'язницю, вимагав видати Йогнозу для само-суду.

— І ви це зробили?

— Я це зробив.

Ніл спинився, а я, зачекавши трохи, нетерпляче додав:

— Ну, і...

— Нарід на моїх очах роздер його на шматки.

— Та-ак... — протяг я, але тут же рішуче додав: — Що ж, він заслужив на це. А як інші?

— Інших чекає суд.

— Добре.

Я пройшовся по кімнаті, потім, пригадавши, спинився перед Нілом.

— Ага!.. Той в'язень що сидів зі мною... Ви, певне привезли його. Я хочу його побачити.

— На жаль, не мав змоги зробити цього. — відповів Ніл.

Я мимоволі спалахнув. Мені здавалося, що Ніл поводить надто незалежно, не поспішаючи виконати мою волю. Але дальші слова Ніла вмить погасили моє невдоволення.

— Бо в'язень місяць тому помер, — сказав Ніл — і труп його, за звичаєм в'язниці, кинуто в море.

— Помер... — приголомшено прошепотів я, — і це напередодні волі.

Я помовчав трохи, а потім спитав у Ніла:

— Але ви довідалися, хто він і чи має рідню?

— Довідувався, але начальник тюрми не міг знайти в записках ні його імені, ні його провини.

Я мовчки підійшов до вікна і, відкинувши завісу, поглянув крізь темряву на зоряне небо. Уява яскраво малювала худе, жовте обличчя з сивою бородою, але безкольорові очі сяли надхненням і вірою так, як останнього разу.

Що ж, хіба не однаково, яке він мав ім'я? То була людина і цього було досить.

І в думках я привітав його в новому світі, де панує Воля Божа і де всі осяяні соняшним промінням Його любови і лагідности.

Е П І Л О Г

Сьогодні я показав лікареві зошит, списаний моєю рукою, і попросив його, щоб, «коли все буде скінчено», він узяв цей зошит до себе. Лікар не дуже сперечався, лише спитав, чи не маю я когось з близьких, кому слід би його передати. Я відповів, що рідні не маю, і ще раз висловив бажання, щоб лікар узяв мій зошит. Мені хотілося, щоб він прочитав ці записки і сам зробив висновок, що з ними робити. Лікар обіцяв виконати моє бажання,

після чого я простяг йому руку і, усміхаючись, потис його широку міцну долоню. Він трохи збентежено й хاپливо відповів тим же, хоча відразу ж послабив потиск, видко, боячись зробити мені боляче.

Він був виразно зворушений і, коли відходив, з порога обернувся, щоб кинути на мене погляд, ніби хотів щось сказати, може потішити, але відійшов не сказавши нічого.

На мить якийсь жаль і туга охопили мене, але надалі прийшла байдужість. Тутешнє життя знову здалося сном, і я полинув думками в інший світ, який заповонив мене... До того сьогодні я хотів скористатися з хвилиної бадьорости, щоб довести до кінця своєї записки.

Десь зникає лікарня з її білими ліжками, тумбочками, з її одноманітною, нудною атмосферою, сірими зацікавленнями власним болем, їжею, шлунком, температурою... Замість неї, знайома заля-їдальня з довгими столами вздовж стін, за якими вирізьблюються постаті вельмож.

Я сиджу на підвищеному місці в кріслі короля, втомлено й задумливо дивлячись кудись поперед себе.

— Ваша величносте, їжа захолоне, — чую ліворуч знайомий голос.

Я злегка повертаю голову і зустрічаю погляд сірих владних очей Ніла.

— До того, всі чекають, доки ваша величність не підніме першого келиха, — додає Ніл.

Я слухняно простягаю руку до повного келиха і підношу його. Два ряди вельмож, що сидять за столами вздовж стін, роблять те саме. Я спорожнюю келих, відчуваючи, як вино розливається й зогріває мене. Все навколо жвавішає, чути легке шелестіння розмови, але я, замість їсти, поглядаю на келих до якого не дотикається нічия рука, далі очі мої зупиняються на порожньому кріслі... На цьому місці має сидіти Дальміна... Моя уява малює мені її ніжне напівдитяче личко, великі, сині, ширококорозплющені очі, високе біле чоло... Я бачу, як рожеві усміхнені уста розтуляються, відкриваючи ряд

перлин - зубів, від чого обличчя робиться напрочуд гарне, просяяє чарами внутрішньої краси. Ось ніжна рука, обтягнена до зап'ястку рукавом отласової ясної сукні, підводиться, тонкі довгі пальці торкаються келиха...

— Вашій величності не смакує це печиво? — раптом чую низький жіночий голос.

Образ Дальміни зникає, а я, неохоче одірвавши погляд від порожнього крісла, підводжу очі на ту, що говорить. Передо мною гарне смагляве обличчя, в якому є щось різке й похмуре, але чорні очі дивляться на мене співчутливо й стривожено.

Щось подібне до ніжності ворухиться в моїй душі: Рона... Сестра...

Я, усміхаючись, розглядаю високу модерну зачіску, яка зовсім змінює її і надає поважного вигляду, на темну отласову сукню шляхетної дами, з високим коміром, оздобленим вузьким білим мереживом.

Це вже не колишня невільниця Рона. Відтепер це герцогиня Клер де Еслі, — титул, який я надав їй разом з маєтками герцогині Еслі, яка доживала свій вік черницею в далекому монастирі.

— Нашого маєстра дуже турбує відсутність апетиту у вашої величності, — говорить тихо Рона.

Вона сидить по той бік порожнього крісла, як найближча придворна особа королеви, і говорячи, схилиється через крісло до мене.

У відповідь на її слова я переводжу погляд далі і зустрічаюся очима з Аніелем. Як і Рону, важко пізнати в цьому шляхетному юнакові, одягненому в чорний оксамитовий камезоль з білим жабо, що підкреслює тонкі артистичні риси його обличчя, колишнього джуру. Він значно змужнів за цей час і вже не скидається на дівчину. Обличчя його ще бліде і худе після хвороби і є в ньому щось нове, зосереджене і заглиблене в собі, зате немає в погляді розгубленості і непорозуміння, а в руках почувается певність.

З того часу як Аніель одержав титул придворного мистця-маляра, він почав швидко одужувати, а я в своєму життєвому досвіді занотував, що улюблена робота --- найліший лік на моральну недугу.

В цю мить Аніель стривожено дивиться на мене. У ньому ще сидить звичка джури. Його все турбує, як я сдягаюся і їм.

Я всміхаюся до нього і берусь за їжу, мимохить помічаючи, що всі придворні роблять те саме. В їдальні урочисто тихо. Якщо хтось перекидається словами, то пошепки. Всі одягнені в чорне вбрання — знак жалоби по покійному королеві. Серед придворних бачу членів нового сенату, від яких я сподіваюсь чесного ставлення до своїх обов'язків, і мої думки перскидаються на нові реформи в державному житті, які я мав провести. Насамперед я мусів розв'язати проблему невілляництва. потім зменшити податки для біднішого населення. Найскладнішою була справа з хліборобами. І сучасний розподіл землі та великі податки — все виглядало несправедливим, але без цього руйнувався державний бюджет. Також треба було подбати про освітні заклади для шляхетного юнацтва, бо їхня культура здебільшого була спрямована лише на зовнішню форму.

Все це разом виглядало не таким рожевим, як мені здавалось раніш. Крім енергії та сили волі для боротьби з рутинною, що на кожному кроці робила мені опір, треба було мати великий досвід, якого мені бракувало. Деякі цінні поради давав Ніл, але цього було замало, і я нетерпляче чекав приїзду короля Мільдана, якого затримала велика злива, що розмила шляхи.

— На коли призначено засідання сенату? — спитав я в Ніла.

— На завтра. — відповів Ніл, і, за своєю звичкою, подумавши трохи, додав: — Гадаю, якщо його величність, король Мільдан, не прибуде до того часу, засідання ліпше відкласти.

Ніби у відповідь на слова Ніла, в глибині залі з'явилась маленька постать коменданта, який, схвильовано рухаючи руками і всім тілом, добіг до середини залі і, впавши на одне коліно, хоч дзвінким, але захеканим голосом доповів:

— Його величність... Король Мільдан!..

Я мимоволі здригнувся, хоча чекав короля кожную хвилину. Але надалі я підвівся і прудко попрямував до

виходу. Я відчував дивне хвилювання, думки мої кружляли, уривались і народжувались знову. Король Мільдан, батько Дальміни і тепер мій батько...

Я швидко минув ряд кімнат і майже вибіг на головний ганок. Я відразу ж побачив гурт людей у військово-му одязі, що прямував до східців ганку. Трохи далі наші слуги тримали за повіді коней. Я ще встиг помітити вглибині двору ряд карет, але надалі моя увага зосередилась на людині в одязі лицаря, з невеличкою русявою бородою, який ішов в оточенні інших лицарів.

Хвилювання не дало мені змоги роздивитись як слід. Я лише помітив лагідний привітний погляд великих синіх очей, дивно знайомих і близьких; в дальшу мить якась сила штовхнула мене вперед, і я почув себе в обіймах і сам обіймав залізну кольчугу.

— Ось я й приїхав, сину мій, — почув я приємний м'який голос. — Гадав приїхати раніше, але негода затримала.

Король Мільдан стояв проти мене і, усміхаючись, дивився на мене. Він був трохи нижчий від мене, але збудований міцно, обличчя мав свіже, без жадної зморшки і, коли б не борода, міг би легко вважатись молодою людиною.

Я все дивився на нього збентежено і ніяково, не знаючи з чого почати розмову, але в дальшу мить згадав:

— Дальміна... здорова?..

Хвилювання перервало мені віддих, але усміхнене обличчя короля заспокоїло мене.

— Жива, здорова, і надіслала вам, мій сину подарунок...

Він обернувся назад і зробив рух рукою. Я теж глянув у той бік, куди дивився король, і побачив карету, яка під час нашого вітання під'їхала до ганку. Я побачив, як дверцята карети відчинилися і... звідти вийшла здорова рум'яна жінка в білій хустці, яка тримала на руках якийсь пакунок із шовку та мережива.

Лицарі, що оточували короля Мільдана, поступилися перед жінкою, роблячи шпалеру, і вона врочисто східцями підійшла просто до мене і простягла мені те, що тримала в руках.

Я механічно простяг руки, щоб узяти дарунок і... спинився. Крізь мережива шовку я побачив рожеве личко...

Я нічого не міг зрозуміти і підвів здивований і розгублений погляд на короля Мільдана. Він, усміхаючись, дивився на мене. Тоді я пробіг обличчя лицарів, що оточували нас, і зустрів усе ту ж лагідну й зворушливу усмішку. Я ще раз подивився на личко дитини, намагаючись збагнути, що означає цей дивний дарунок, і раптом якась неясна думка майнула в мені... Але я ще не міг повірити... А немовля, яке досі спало, раптом невдоволено зморщилось і розплющило округлі темні очі.

Мов зачарований, я дивився, як кумедно і невдоволено ворущаться крихітні уста. Щось, видко, не подобалось цій маленькій істоті, обличчя зморщилось і раптом тишу прорізав плач.

— Вітаю вашу величність із сином, почувся голос жороля Мільдана.

... Із сином!..

Я відчув, як запалало жаром мені обличчя.

Із сином!

Але це не може бути... Син... Це здавалось надто неймовірним... Проте, щось затремтіло в мені. Син... Мій син...

Я простяг руки, щоб узяти цю таємничу істоту, що була моїм сином, але відразу ж злякано відсмикнув руки назад. Мені здавалось, що я не потраплю втримати його і неодмінно впушу або зроблю щось прикре.

— Ну-у, — сказав король Мільдан, — сміливіше!..

І він на мою велику тривогу раптом узяв з рук жінки мого сина і простяг мені. Тоді я обережно тремтячими руками взяв немовля на руки.

І раптом навколо мене розлились вигуки:

— Віва-ат!.. Віва-ат!..

В повітрі майнули білі хустки, навколо маячили усмінені, радісні обличчя.

— Віва-ат!!..

Але це було не все... Я побачив, як натовп розступився, даючи дорогу ще комусь, що йшов назустріч... Я побачив щось ясне, яскраве, мов сонце ..

Хтось узяв з моїх рук дитину, а я, простягнувши руки, пішов східцями назустріч...

Віддаль усе менша, менша... Я вже бачу великі сині очі, що сяють любов'ю...

— Дальміно!..

Я роблю ще крок... але щастя й хвилювання переривають мені віддих... Я роблю різкий рух і... прокидаюся...

Прокидаюся востаннє в лікарні...

Хмари обгортають ліжка, тумбочки, стіни... Це все нереальне і це все скоро минеться, а я повернусь туди, де мене чекає нове, радісне життя, де мене чекає щастя...

Моя Дальміно... Іду до тебе, щоб не розлучатись більше ніколи... Ніколи...

1950 рік.

DAMA DE NOCHE¹⁾

Чи знайомі вам пахощі нічної красуні, ті солодкі, п'янки пахощі, що отруюють мозок, спрямовуючи думки у світ мрій, де блукають, мов легкі хмаринки по синьому небі, золотаво-рожеві, нестійкі образи, що химерно змінюють форми, ваблять, обіцяють, змушують сильніше колотитись ваше серце...

Коли ваша молодість ще не майнула, мов короткий радісний сон, а роки не обгорнули холодним досвідом розчарувань ваших надій. Коли ви, бідний заблуканий емігрант, юність якого промайнула крізь роки страждань, війни, голоду, таборів, де вас оточували з усіх боків злидні, непевність завтрашнього дня, зневіра на право існування. — ви раптом опиняєтеся у вимріяній Аргентині, екзотичній країні з гомінливим центром Буенос-Айресу, вкритому автами, довгими асфальтовими вулицями, кам'яними будівлями, безліччю крамниць з розкішними вітринами, елегантними чарівними жінками...

Ви відчуваєте, що відрізняєтесь від натовпу своїм убогим убранням, своєю непевністю, розгубленістю, але ваші очі жадібно вбирають розкіш незнайомого, забезпеченого життя, його легкість, безтурботність, елегантність... І вас охоплює жадова злитися з цим натовпом, бути таким же певним себе, добре вдягненим, відчувати на собі погляди жінок, перехоплювати їхні чарівні усмішки, повні обіцянок...

Ви відчуваєте в собі величезну силу на боротьбу, на здобуття свого права на життя, віру в перемогу. Навіть перші поразки, неможливість знайти відповідну роботу не охолоджують вашої спраги. Ви працюєте десь по фабриках, заводах, міняючи фахи з легкістю експериментатора, доки не стикаєтеся з якимось дуже ініціативним італійцем, з яким товаришуєте, і врешті разом з

¹⁾ «дама де ноче» — назва квітки, «нічна красуня».

ним закладаєте маленьку керамічну фабричку... Спочатку багато жертвенної праці, зусиль, часом занепад, але врешті перемога. Ви потроху стаєте на ноги. Вже матеріальні труднощі не дошкуляють так, як колись, ви починаєте зливатися з натовпом і все минуле життя, все те поневір'я, табори, ввижаються мов сон, похмурий, але нереальний. Ви вже добре опанували еспанську мову і починаєте потроху забувати приналежність до своєї нації... До того усі ваші колишні товариші та знайомі, ті ваші земляки з якими ділили долю по таборах, тепер здаються вам такими сірими, незначними, безбарвними, навіть малокультурними в порівнянні з елегантними, витонченими синами вашої нової країни поселення.

І ось одного разу, скінчивши роботу, ви, захоплений чудовим весняним вечером, повертаєте до барріо Норте ²⁾, минаєте площу Альвеар і потрапляєте до однієї затишної вулиці, з розкішними віллами, в рамці садів випещених і оздоблених досвідченою рукою садівника. Вас відразу ж охоплюють пахощі квітів. «дама де noche», чарівниці аргентинської ночі, пахощі, що ваблять у світ мрій, сп'янують, обгортаючи ніжним смутком, прагненням краси і насолоди. Може тому звуки піано, що вириваються з вікна однієї вілли, вас вражають, мов казкова несподіванка. Хтось грає другу баяду Шопена, вашу улюблену... Ви згадуєте, що колись мріяли бути музикою. Юнацькі мрії, які розвіяли жорстокі життєві будні... Але ви навчилися розуміти музику, відчувати її, летіти разом із звуками в невідому височинь...

Ви спинаєтесь і, притулившись до кам'яної колони, що підтримує залізні грати паркану, слухаєте жадібно з насолодою і захопленням. Це не є гра дилетанта, манірна і безбарвна, звуки вириваються певні, пристрасні, часом тоскні, ніжні, часом гнівні, бравурні...

Є люди народжені з прегарними технічними даними, тобто мають руки міцні, м'язисті, долоні широкі і пальці довгі, гнучкі. З такими руками можна перебороти всі технічні труднощі. Але вміти промовляти звуками може

²⁾ Північна дільниця міста.

лише народжений із сьйвом великого хисту.

Звуки баяди, що променювали з вікна, руками невідомого п'яніста промовляли, розповідаючи історію одного життя з її надіями, розчаруванням, пристрастями, стражданням, одчаєм, обуренням і покорою.

Якщо грає учень — то буде великим п'яністом, — думаєте ви. — Є деяка технічна неточність, але звуки говорять, захоплюють... Цікаво, хто грає?.. Жінка?.. Чоловік?.. Гра трохи заніжна і м'яка, як для чоловіка, певне грає жінка...

Ніби у відповідь на ваше питання звуки уриваються. Хтось підходить до вікна, напіввідчиняє жалюзі...

Ви бачите струнку силуету молодої жінки, граціозно обтягнену сукнею, з пухнастим волоссям, ефектною сяючим золотавим рефлексом електричного світла. Жінка деякий час вдивляється в темряву ночі, потім сміється сміхом русалки, лукавим і трохи робленим, і повертає голову, говорячи до когось у кімнаті. Ви яскраво бачите витончений профіль з граціозно вирізьбленим носом, пухкими вустами, довгими, як у кіно-зірки в'ями. До вас долітають слова.

— Так... москіти...

Після чого підводиться ніжна жіноча рука і жалюзі зачиняють за собою образ красуні.

Ви відчуваєте, як вам перехоплює дихання. Невже так чудово, так прегарно грала ця красуня? Але ви вже не маєте сумніву, все ваше єство «знає», що грала саме вона.

Кажуть, що в негарному, навіть потворному тілі може перебувати велика і прегарна душа. Але ви зі зневагою відкидаєте цю теорію. Між духом і фізичною оболонкою мусить бути гармонія, рівновага. В гарному тілі мусить бути і гарна душа. Цю теорію, як найкраще стверджує поява у вікні красуні, з її такою ж тонкою прегарною душею, з її вмінням відчувати, вібрувати на кожний звук, оживляти його, промовляти ним.

Ви з нестерпною жагою чекаєте ще звуків, але піано мовчить. Так само не з'являється більше і сама красуня, і ви врешті повертаєте додому, збентежений напливом нових вражень і думок.

Цю ніч ви спите неспокійно, кидаючись у ліжку, вам сниться красуня, але вона глузує з вас, дратує і зникає. ви летите десь у провалля і врешті прокидаєтесь. Тоді запалюєте цигарку і починаєте мріяти. В своїй уяві ви, підходите до красуні, говорите їй про те, як вас захопила її чудова гра, що колись і ви мріяли бути музикою... Вона підводить до вас очі...

Які вони? Світлі? Темні? Ви мусите побачити їх удень.

Вона підводить до вас очі і ви читаєте в них цікавість, навіть захоплення... Її зворушує ваша любов до музики, ваше прагнення до краси, що звучить в унісон до цієї чутливої душі...

Ваші мрії перериває дзвоник годинника, що будить до праці. Ви встаєте, робите руханку і йдете голитися. В дзеркалі ви уважно розглядаєте своє обличчя, мужне і навіть вродливе з широкими вилицями (прокляті ознаки впливу Азії).

У тутешнього населення, нащадків романської раси, обличчя вузькі, риси тонкі...

Ви відчуваєте легке розчарування за цю небажану спадщину, але коли, скінчивши голитися і розчесавши своє густе хвилясте волосся, одягаєте новий костюм, що так вигідно підкреслює стрункість і мужню грацію вашої високої постаті, — лишаєтесь вдоволеним. Власне будь-який нащадок Гідальго, славного завойовника Південної Америки, міг би позаздрити вашій поставі, і до вас потроху повертає певність і навіть з'являється несміливо думка, що, можливо, одного щасливого дня, красуня усміхнеться до вас...

Цього вечора ви, ледве дочекавшись кінця роботи, йдете знову, мов притягнений магнетом, до заповідної вулиці і повільно мандруєте повз люксові вілли, чекаючи звуків піано. Але воно мовчить. Проте, ще не спала ніч, ще *data de poche* не розлила своїх пахоців... Може тому мовчать зачаровані звуки?..

Розчарований, засмучений, ви йдете декілька квадратів до ресторану і, замовивши кави, повільно п'єте її... Потім повертаєтесь назад.

Ніч вже обгорнула темним покривалом будівлі, лише

в деяких вікнах виблискує світло електрики. Ваше вікно також освітлене і... що це?.. Ви чуєте звуки піано... Чи. може, то вам здається? Ви відчуваєте, як починає колотати ваше серце і прискорюєте кроки... Звуки міцнішають, набирають сили, опановують вами, мов всевладний володар. Ви наближаєтеся до свого старого місця біля залізних ґрат паркану і, притулившись до колони, слухаєте, зачарований, знесилений від хвилювання. І ці пахощі солодкі, отруйні, що надають музиці таємних барв і сили...

Сьогодні концерт різноманітний і широкий. Ось вишукано холоднуватий Дебюсі, екзотично пристрасний Альбеніс, далі Шуман, глибокий, хвилюючий зі своїм трагічним вибухом відчаю й розпуки. І врешті... Що це?.. Щось знайоме, близьке, ніби подих із вашої далекої батьківщини. Що це може бути?.. Цю річ ви колись чули... Ах... так... Соната Косенка... Це у вас викликає дезорієнтованість... Красуня знає Косенка... Але це говорить лише про широку ерудицію піяністки і дивно наближає її до вас.

Нарешті звуки уриваються. Ви чекаєте довго нетерпляче, але піано мовчить. Не відчиняються й жалюзі, на вікні. Ви намагаєтесь увияти, як ваша красуня граціозним рухом зачиняє покришку роля, підводиться, рухається по кімнаті, підходить до вікна... Але ваші сподівання на цей раз не здійснюються, жалюзі на вікні не відчиняються, і ви не маєте можливості побачити образ тієї, що так полонила вашу уяву. Замість цього, до фіртки, що веде у патіо, м'яко підкочує авто і тишу ночі порушує різкий, нетерплячий гудок, який змушує вас упасти з височин мрій на землю.

В авті сидить якийсь панок. Майже відразу відчиняються двері будинку, в яких з'являється покоївка в біленькому фартушку. Вона швидко підходить до панка, щось говорить до нього і повертається назад. Минає ще час напруженого чекання, вам здається, що мусить підвестися завіса інтимного життя вашої красуні, і ви дізнаєтесь про таємницю, сховану від вас мурами будинку. Врешті двері знову відчиняються і... ви скорше відчуваєте, ніж бачите, що це вона... Вас на мить ніби

засліплює світло, яке здається променює від неї. хоч ви знаєте, що це просто яскраве освітлення з передпокою. Ви бачите знайому струнку силуету, в елегантній довгій сукні з накинутим на плечі шалем, тонкий профіль і пухнасте, золотаве волосся, що хвилями спадає на граціозно вирізьблену шию.

Панок відчиняє двері авта і ваша красуня легко влорхує і сідає поруч. Авто безгучно рушає. набирає швидкість і зникає за рогом.

Вас охоплюють ревності, безнадійні, похмурі, все навколо раптом сіріє, губить барви, навіть світло, що проходить крізь жалюзі заповідного вікна. здається надто жовтим, дратуючим, а вулиця порожньою, мертвою. Десь підсвідомо ви помічаєте, як покоївка, що супроводила свою пані, повертає до будинку, гасить світло в передпокої... Але ви вже йдете додому. повільно з безнадійною тугою в серці.

Хто був він?.. Той обранець, до якого промовляла і усміхалася красуня... Наречений? Коханець?.. Чоловік?.. Чи пив він поцілунки з її принадних вуст?..

Ви робите зусилля, щоб відігнати ці нестерпно жагучі думки. Можливо, що цей панок був просто друг, або навіть знайомий, або... На світі так багато всяких можливостей... Але ви мусите дізнатися, за всяку ціну дізнатися про її життя, наблизитися до неї, познайомитись... Але як? Підійти просто й заговорити буде ознакою поганого тону, і красуня, звичайно, лише зі зневагою одвернеться від вас. Хіба що зайти до будинку, коридор ¹⁾, пропонуючи якісь речі... Це ж так розповсюджено в Аргентині, особливо в Буенос-Айресі. цьому місті торгівлі, де всяк намагається торгувати всім чим може, починаючи від голок, гребенців, різних прикрас... Можна піти з керамічними зразками фабрички, яку ви заснували. Це, звичайно, буде лише претекст, головне дістатися до цього зачарованого будинку, а там... Треба покластися на власну красномовність і на тонке відчуття цієї незвичайної, прегарної істоти... Той, хто може так грати, мусить зрозуміти прагнення до височи-

¹⁾ Представник фірми, продавець продуктів.

ни краси, прагнення бідного, занедбаного долею емігранта, яким були ви, якому життя відрубало крила, але не вбило бажання літати.

І ось другого дня ви, як завжди ранком, прийшовши до своєї фабрички, відбираєте найкращі зразки малюнків для попільниці, ваз, прикрас на стіни, кладете це все в течку і прямуєте вже знайомим шляхом, відчуваючи себе школярем, що йде на іспит. Але вам не бракує відваги, в своєму житті ви мали так багато іспитів... Що ж, одним більше... як, може, і однією поразкою.

І ось знайомий будинок, залізні ґрати брами, фіртка... Вдень все здається прозаїчним, звичайним. Проїздить лечеро ¹⁾ зі своїми бляшанками з молоком, хлопчик з тріцікльо ²⁾, що розвозить продукти з альмасену, вердулоро ³⁾ зі своїм возом з овочами... Все це напів заспокоює вас і ви досить сміливо натискаєте гудзик дзвоника.

Незабаром чути клацання замку і в дверях з'являється, як ви і чекали, покоївка, в простенькій сірій суконці з біленьким фартушком. Вона дивиться деякий час на вас, потім повільно, ніби нерішуче наближається до фіртки.

Вам, звичайно, нема чого тремтіти перед якоюсь там служницею, і ви з незалежним виглядом питаєте чи господиня є дома?.. Покоївка відповідає не відразу, ніби вагаючись, і дивиться на вас широко розплющеними карими очима чи то збентежено, чи злякано.

— Сеньйорита, — врешті промовляє вона, — вдома, але ще в ліжку... І раптом додає:

— Чи сеньйор... українець?

Ви в свою чергу трохи заскочений несподіваним запитанням, дивитесь допитливо в округле обличчя, із злегка випнутими вилицями (ознака впливу Азії), з м'якими рисами, трохи завеликими напівдитячими устами і, з роздратованням думаете про те, що немає, здається, вільного кутика на землі, де б ви не мали «щастя» зустрітись із своїми земляками. .. Ця на перший погляд не-

¹⁾ молочар. ²⁾ вельосипед з трьома колесами.

³⁾ продавець овочів і ярини.

значна зустріч руйнує ваші пляни, бо ви мріяли ввійти в цей будинок, як принц загадковий і таємничий, невідомого походження, тому ви почуваете, як що не ненависть, то у всякому разі велику нехоть до цієї дівчини, що мала типові карі очі, досить широкі темні брови і була вашою землячкою.

Коли б ви не були так неприємно вражені, то можливо зауважили б, що ці очі зовсім не є негарні, навпаки, глибокі, мінливі зі здібністю відзеркалювати найтонкіший духовий рух. В цю хвилину вони сяяли справжньою радістю, ніби зустріли щось близьке, очікуване і зворушливо приємне.

Вашим першим наміром є заперечити приналежність до своєї нації, але дівчина говорить:

— Я вас бачила на концерті ... в «Просвіті»... ви грали в ансамблі...

Вам нічого не лишається, як знизати плечима.

— Це було так давно, — кажете ви.

— Так, років п'ять, — каже дівчина і усміхається, ніби згадавши щось приємне, — в ті часи я була малою дівчинкою, це було тоді, коли ще жив мій татусь...

Обличчя дівчини раптом гасне. В ньому знову з'являється щось тоскне, тривожне й залякане.

— Тато вмер два роки тому, — додає вона. — Він був професором, але тут в Аргентині працював, як садівник... в цьому будинку...

Видко дівчині хочеться розповісти вам про себе, але вас зовсім не цікавлять пригоди емігрантського життя, які вам досить відомі.

«Професор», думаєте ви, ха, на еміграції всі є професори, магістри, інженери і т. інше... І ви переводите розмову на те, для чого прийшли.

Дівчина відповідає, і ви довідуєтесь, що красуня, яка вас полонила, є єдиною донькою багатого фабриканта взуття, удівця, який рідко буває вдома, зайнятий вкрай своїми торговельними справами, часто подорожує в інші країни і доні своїй дає повну волю робити все, що хоче.

В останніх словах ви відчуваєте якийсь недомовлений натяк, засудження вашої красуні, це вас обурює і ви

зневажливо перериває дівчину зауваженням, що її господиня є особа дуже тонка і певно добра.

— Так, так... вона добра... — говорить дівчина, — вона дозволяє мені вчитися і...

Дівчина хоче ніби щось додати, але помовчавши, лише знову повторює:

— Вона добра...

Але вигляд дівчини все також сумний і заляканий, справляє вражіння ніби дівчина сама себе намагається переконати, що її господиня добра.

Ви не питаєте дівчину, де вона вчиться, бо це вас абсолютно не цікавить (певно шити або найбільше вивчає стенографію) і зводите знову розмову на свої відвідини. На цей раз ви вважаєте за потрібне пояснити, що ви є корредор, що бажаєте показати господині будинку керамічні зразки, які розповсюджуєте. Вам приходить на думку, що ця землячка може стати вам у пригоді, може допомогти дістатися до покоїв красуні, і ви використовуєте це.

Дівчина охоче погоджується допомогти вам. Вона пояснює, що сеньйорита спить звичайно до 12-ої години, бо повертає додому пізно вночі, потім п'є каву в ліжку, тоді встає і приймає кравчиню, це триває інколи годину або дві. Потім сеньйорита обідає, після чого говорить телефоном зі своїми знайомими. Далі, часом, одягається і йде по крамницях або до сальону зачісок, але не завжди. Сьогодні, наприклад, великий бал ь у одних знайомих, і сеньйорита певно, відпочиватиме, щоб увечері бути свіжою і гарною.

— Спробуйте прийти о п'ятій годині, — додає дівчина. — Це найліпший час. Сеньйорита буде вільна і зможе приділити увагу вашій справі.

На цьому ви домовляєтесь. Дівчина обіцяє доповісти про вас сеньйориті і зробити все можливе, щоб та вас прийняла.

На прощання дівчина простягає вам руку і, ніяково усміхаючись, говорить:

— Мене звать...

— Леся, — додає ви.

Брови дівчини раптом здивовано підводяться вгору і обличчя сяє радістю.

— Звідки ви знаєте? — каже вона.

— Всіх українських дівчат звать або Леся, або Оксана, — іронічно пояснюєте ви.

Дівчина сміється нервово й замішано не знаючи як сприйняти ваше зауваження. Потім повертає і йде до будинку. худенька, трохи незграбна, сутулячись, як це роблять хворі на легені Є в цій постаті стільки суму й безпорадності, що вас на мить охоплює почуття жалю, але надалі ваші думки переносяться на інше, на побачення з красунею і ви, повні радісних надій повертаєте додому. У вас надто святковий настрій, щоб іти на роботу.

Надвечір ви, ще раз поголений, напарфумований, зі своїми керамічними зразками в течці, підходите до вілли і дзвоните. Двері одмикає знову Леся і хутко біжить до фіртки. Вигляд у неї схвильований і заляканий ще більше, ніж раніш.

— Сьогодні ніяк не можна, — шепоче вона, — сеньйорита має поганий настрій... посварилася із своїм нареченим... Нікого не хоче бачити... Ліпше іншим разом.

— Коли, завтра? — розчаровано питаєте ви.

— Не знаю... може завтра... зараз мушу йти... пробачте.

Леся повертає, щоб бігти до будинку, але спиняється і додає:

— Ліпше не дзвоніть... Сеньйориту це дратує... Коли прийдете іншим разом, пройдіть сюди, понад будинком, там є другі двері для обслуги... Коли зустрінете когось іншого, спитайте Лесю Марченко, коли ж нікого не буде, ввійдіть до передпокою, там просто коридор, моя кімната друга від краю. А зараз пробачте...

І вона біжить назад і зникає.

Розчарований і засмучений ви повільно повертаєте. Проте вас потішає думка, що «вона» посварилася із своїм нареченим... Хто він? Чи не той, бува, панок, що приїздив учора в авті? Ви жалуєте, що не мали часу розпитати докладніше про це Лесю.

Ви знову йдете до каварні, п'єте каву, читаєте вечір-

ній часопис, щоб прогаяти час, тоді повертаєте на зачаровану вулицю, де вас охоплюють знайомі пахощі *chambre de poche*, але звуків піанно не чути і ви, даремно промандрувавши годину, очікуючи їх, повертаєте врешті додому.

Другого дня надвечір, ви знову там, але вже не дзвоните, як вчила вас **Леся**, а **входите в патію**, минаєте будинок, зустрічаєте двері для обслуги, входите в передпокій і не зустрівши нікого, спиняєтесь біля других дверей в коридорі і стукаєте. Вам ніхто не відповідає і ви, злегка штовхнувши двері, заглядаєте до середини. Перед вами маленька кімната з вузьким ліжком і крихтним віконцем угорі. В кімнаті нікого немає і ви, зачинивши двері, замислюєтесь, що робити далі. Повертати назад ви не маєте охоти, врешті у кожного може увратися терпіння, і тому ви повільно йдете далі, завертаєте по коридору і несподівано опиняєтесь в якомусь приміщенні відгородженому аркою від другої половини, звідки йде яскраве світло з великого вікна. З арки звисає тяжка завіса, і це заважає вам розглядіти добре ту другу половину, ви лише помічаєте блискучий темний бік фортепіану і стілець до нього. Ви робите ще один крок і... бачите свою вимріяну красуню.

Звичайно, ви вражено спиняєтесь. Першим вашим рухом є йти назад, але якась непереможна сила тримає вас, і ви, гіпнотизований, лишаєтесь на місці. Важко сказати, що саме штовхає вас на цей нешляхетний вчинок. Бажання насолоджуватися виглядом гарної жінки. в яку ви до того закохані? Цікавість спостерігти її в інтимній хатній атмосфері? Чи просто провинною всьому є розгубленість, яка сковує ваші рухи. А може всього потроху.

Перебуваючи в темній половині залі, до того схований завісою, що звисає з арки, ви, лишаючись непомітним, яскраво бачите і чуєте все, що відбувається в другій половині, освітленій золотаво-рожевим промінням сонця, що сідає за обрій.

Красуня лежить на канапі, вбрана в легке прозоре вбрання. Її пухнасті волосся прегарними хвилями розкинуте на подушці, правосою виточеною рукою, вона три-

має ручку дзеркальця в якому милується своїм обличчям. Час від часу вона підносить другу руку, проводить нею по бровах, справляє вії, торкає вуста і щоки.

Біля її ніг на канапі сидить Леся, тримаючи одну ногу красуні на своїх колінах, і тоненьким пензельком наводючи лак на нігті ноги.

— Ці масажі діють прегарно, — говорить красуня, розглядаючи себе в дзеркалі — шкіра стає свіжою, еластичною... Тобі не здається?

— Так, сеньйорита, — відповідає Леся.

— Тебе це не цікавить, ясно, — каже красуня, відкладаючи дзеркало, і, закинувши руки за голову, потягується, але відразу ж скрикує:

— Ах!.. Ти мене вколола!

— Ні, я лише торкнула пензелем, злякано говорить Леся.

— Торкнула пензелем, передражнює красуня, — треба бути обережною... І зніми відразу лак із тіла.

— Вже зняла, — каже Леся.

Красуня деякий час мовчить, потім, видко, щось згадавши, сміється коротким смішком.

— Ах, — каже вона, — пригадуєш Розу Альварез? Ця стара дівка закохалася!.. Чи не ідіотка? Висиджує годинами в інституті краси, гадає, що покращає і помолодшає... І возить за собою всюди цього свого Адоніса... Гадає, що він закоханий у неї... Хоча треба бути справжньою дурепою, щоби не бачити, що він полює на її гроші... А сам, коли вона одвернеться, поїдає очима гарненьких дівчат... Фух... Кінчила?

— Так, — говорить Леся.

Красуня підводить до гори ногу, розглядаючи нігті на ній і видко лишившись задоволеною, каже:

— Добре... Тепер цю...

І кладе другу ногу на коліна Лесі, потім бере дзеркало до рук і деякий час милується своїм відображенням.

— Знаєш, — каже вона, — Кармен мені радить пофарбувати волосся в сріблястий колір, але я боюсь, що виглядатиму старіша за свої роки, до того Адольфові подобається теперішній колір мого волосся... Хоча

можна було б зробити його трохи яснішим... Як тобі здається?

— Мені здається, що колір добрий, покірливо говорить Леся, — і вам до лица.

— Насправді?..

Красуня задоволено поправляє рукою волосся і знову сміється, щось згадавши.

— Знаєш цей новий «аміго» ¹⁾ Ельвіри, весь час запрошував мене танцювати... Казав, що в мене чудове волосся, що я чарівна і, що він божеволіє, коли мене бачить... Вже сама знаєш, як уміють говорити чоловіки... Він є досить привабливий, але звичайно не те, що Адольфо... Крім того грає в теніс дуже посередньо, тоді як Адольфо є справжній спортсмен. Вся жіноча половина нашого товариства божеволіє за ним... Всі мені задрять... А як він цілує... Ах!..

Красуня глибоко зідхає, заплющує очі і млосно усміхається, відображуючи своїм виглядом ту насолоду, яку відчуває від цілунків свого Адольфа.

Ви відчуваєте себе злодієм, підслухуючи інтимну жіночу розмову, і одночасно з тим вас охоплює почуття непорозуміння. А красуня знову говорить про нові моделі суконок, про свій успіх на балі, про яхтклуб, гіпдром... Леся лише покірливо вставляє своє «сі, сеньйорита» і слухає.

Нарешті, Леся кладе свій пензель і обережно перекладає ногу пані зі своїх колін на каналу.

— Вже? — питає красуня і, підвівши свою другу ногу, розглядає свіжо нафарбовані нігті на ній.

Леся тим часом бере своє приладдя до педикюру і підводиться. Мимоволі ви робите рух назад, боячись, щоб не відкрили вашу присутність, але Леся прямує до протилежних дверей; за якими зникає. Власне, тепер було б найпростіше вийти до коридору, щоб зустрітись з Лесею, яка б доклала про вашу візиту своїй пані і таким чином, ви б могли з'явитися з чистим сумлінням перед прегарні очі своєї красуні. Але та сама підсвідомою сила тримає вас на місці. А може бажання наблизитись

¹⁾ Приятель.

до красуні й розмовляти з нею не є таким пристрасним, проте ви чекаєте чогось, якогось чуда, що мусить змінити цю атмосферу легковажної порожнечі на ту романтично-ідеалізовану, яку створила ваша уява. Ви не зводите очей з красуні, чекаючи, що вона, таким знайомим вам (у вашій уяві) граціозним рухом підведеться з канапи, підійде до піано, відчинить покришку...

Але красуня лежить на місці, уважно розглядаючи нігті на підведеній догори нозі.

Тим часом повертає до кімнати Леся.

Красуня, востаннє оглянувши свою ногу, не повертаючи голови, протягає випещену руку з такими ж нафарбованими нігтями і, злегка позіхнувши, каже:

— Там на столику лежить поліційна новеля, поруч із журналом мод... Знайшла?..

Зі своїм — «сі, сеньйорита», — Леся подає господині потрібну книжку, після чого та додає:

— Добре... Поки я читатиму, можеш робити своє...

І тут ви бачите, як покоївка в біленькому фартушку, ця худенька, непоказна дівчина, з трохи задовгими руками, підходить до піано, звичним рухом відчиняє покришку, сідає на стілець, підводить руки, складає їх долонями до купи, дивиться деякий час на клявіші, потім повільно розтискає руки і раптом вільним рухом бере акорд. чистий, сильний...

На деякий час ви лишаєтесь, мов спаралізований від несподіванки, вам здається, що це сон, що ви мусите ось-ось прокинутись, і тоді все це зникне. Але минає час, і поволі все відходить на другий плян, гасне, і ви лише бачите руки з міцними довгими пальцями, що птахами літають над клявішами, то спадаючи на них і, викликаючи каскаду звуків, то підводячись до гори, перелітаючи через клявіатуру. І постать уже не здається безпорадною, плечі випростані, руки елястичні певні і граціозні, і обличчя інше, осяяне внутрішнім світлом...

Цього вечора, як і попереднього дня, ваші керамічні зразки лишаються спокійно лежати у вашій течці. З останнім акордом ви тихенько відходите геть, минаєте

коридор, виходите на вулицю... *dama de noche* й далі розливає свої пахощі солодкі, отруйні, але вони вже не сп'янують вас, ви навіть не помічаєте їх. Ви думаете про те, що завтра буде інший день, яким можливо почнеться нова сторінка вашого життя, де блискуче боже-нятко пустоблиска вже не займатиме панівного місця. Завтра ранком, коли пані спить, ви прийдете на цю вуличку, щоб побачити Лесю. Ви маєте багато чого сказати їй..

— Леся, --- шепочете ви розгублено і ніяково, і це ім'я вже не здається вам буденним і шабльоновим. Навпаки. Ви вважаєте його надиво мелодійним, гарним і невимовно близьким.

Буенос-Айрес 1959 року

ЗАВТРА ЗНОВУ ЗІЙДЕ СОНЦЕ

Драма на 4 дії

ДІЄВІ ОСОБИ :

Доктор Бурко

Донья Марта

Мар'яно) — діти племінника доктора Бурка.
Беатріс)

Хорхе — наречений Беатріс

Олександр — друг Мар'яна

Красинський — таємний агент

Ірена — його помічниця

Матільда — служниця

Д І Я П Е Р Ш А

Зала в будинку Бурків. Старовинна кімната з вузькими, високими вікнами та дверима. До неї пасують меблі червоного дерева, які вживали на початку двадцятого сторіччя і які говорять про колишню заможність. В глибині, в центрі на стіні портрет молодої дівчини у яскрій сукні моди тридцятих років нашого сторіччя. Внизу біля портрету низенький столик, на якому стоїть широка ваза з великим букетом білих троянд. В кімнаті двоє дверей — одні просто поруч портрета, що ведуть до передпокою, і другі ліворуч, до інших кімнат. Праворуч два вікна на вулицю, поміж ними канапа і стільці. Біля дверей ліворуч, що ведуть до кімнат, маленький столик на якому стоїть телефон. Поруч, між столиком і портретом — книжкова шафа. На стіні ліворуч картина: «Христос, що поклав руки на голови тих, що страждають». Під нею круглий стіл, на якому стоїть Розп'яття. З обох боків стола — два м'яких крісла, у яких в цей час сидять донья Марта і доктор Бурко.

Донья Марта — жінка років понад шістдесят, має вигляд шляхетний і доброзичливий. Ще й сьогодні зберегла колишню вроду, але вираз обличчя свідчить про сум і втому, властиву їй рокам. Волосся має посріблене сивизною, хвилясте, складене на потилиці вузлом. Одягнена в чорну сукню, в руках тримає чотки, які перебирає час від часу блідими, тонкими пальцями.

Доктор Бурко, на свої сімдесят років, зберігся дуже добре. Гарний, високий, ще й досі стрункий. В поводженні відчувається щирість і шляхетність. Тримається енергійно, часом різко, щоб симулювати внутрішню доброту і лагідність. Волосся має цілком біле, але хвилясте, пишне, що надає йому вигляду лева.

Дія відбувається між 50 — 60-ми роками нашого сторіччя в Аргентині.

ДОНЬЯ МАРТА — Ще один рік промайнув...

ДОКТОР БУРКО — Так... Ще один рік...

ДОНЬЯ МАРТА — (Дивиться сумно на портрет молодої дівчини) Двадцять шість років, як ми її бачили в останнє. Не думала я тоді, що прощалася з моєю дитиною на завжди.

ДОКТОР БУРКО — Але ж, Марто, ти сама кажеш — Воля Провидіння.

ДОНЬЯ МАРТА — (перебираючи чотки) Так... Його свята Воля...

ДОКТОР БУРКО — Я завжди був проти того одруження, і особливо проти подорожі до невідомого краю. Іванні траплялися далеко пристойніші наречені, ніж цей непосидючий невдаха. Я тоді говорив, що віддаючи дитину, треба докладно ознайомитись, з якої родини він походить, хто батьки. Погоджуватись на шлюб з емігрантом, людиною без фаху, без установлених поглядів — це була велика помилка. Але ти тоді не хотіла мене слухати.

ДОНЬЯ МАРТА — Вона кохала його, Хуане, і я боялася йти проти її волі.

ДОКТОР БУРКО — І маєш. А йому забажалося повернутись на батьківщину.

ДОНЬЯ МАРТА — Він не мусів би їхати, тим більше, що Іванна чекала народження дитини.

ДОКТОР БУРКО — Ми всі просили його лишитися, але він був упертий і егоїст. Він не хотів думати про Іванну.

ДОНЬЯ МАРТА — Він тужив за батьківщиною. А потім він повірив в амністію.

ДОКТОР БУРКО — Це була наївність, якщо не сказати більше. Йому доводили, що вірити большевикам не можна.

ДОНЬЯ МАРТА — Це було дуже жорстоко. Він узяв у мене єдину дитину... Доньку. І я лишилася сама... сама...

ДОКТОР БУРКО — (Лагідно і з докором). А я, Марто?

ДОНЬЯ МАРТА — Так, Хуане... Не знаю, що було б зі мною, коли б не ти... Коли я дізналася, що його заарештовано і розстріляно, а Іванна з дитиною померли, я думала, що збожеволію. Мене тільки підтримувала надія, що це неправда, що я ще по-

бачу її... Ворожит сказав, що вона повернеться в день свого народження... І кожного року в цей день я чекаю її...

ДОКТОР БУРКО — Але ж, Мартусю, ми перевірили відомості... Іванни немає... І може це краще, іноді життя буває гірше від смерти.

ДОНЬЯ МАРТА — Знаю... Знаю, що немає... І все ж в цей день чекаю її... Благаю Всевишнього простити мій гріх, зняти кару і повернути мені мою дитину.

ДОКТОР БУРКО — Знову, Марто!

ДОНЬЯ МАРТА — Так, Хуане... Кара... Кара за мій гріх...

ДОКТОР БУРКО — А-а, Мартусю... Це так не є... Не вірю я в це. Коли Його милосердя сходило на грішницю, то чого б Він мав гніватися на нас, а особливо на тебе, Мартусю.

ДОНЬЯ МАРТА — Ні, Хуане, мій гріх. Кохатися у рідному братові чоловіка... Це великий гріх, Хуане...

ДОКТОР БУРКО — Кохатися!.. Це забагато сказано, Марто. Ми кожним кроком, кожним рухом вбивали те нещасне кохання.

ДОНЬЯ МАРТА — Але не вбили...

ДОКТОР БУРКО — Так, не вбили... бо то, видно, було не в нашій владі. І це вже не ми винні. Але ми таки зробили злочин...

ДОНЬЯ МАРТА — Так... Ми зробили злочин...

ДОКТОР БУРКО — Ми зробили злочин, що не кинули все, не знехтували людські, так, так, людські закони і не пішли разсм.

ДОНЬЯ МАРТА — (З жахом) Що ти кажеш, Хуане... Отямся!..

ДОКТОР БУРКО — Те, що думаю, Марто... Я на старість мало сплю і багато думаю. Згадую все життя, нашу першу зустріч... Я тоді студював медицину в Колумбійському університеті, в Нью-Йорку, коли прийшло запрошення на весілля брата. Я приїхав, і в церкві, перед вівтарем уперше побачив тебе. Ти стояла поруч з Мігуелем така юна, майже дівчинка, з блідим переляканим личком. Він легко міг зійти тобі за батька.

- ДОНЬЯ МАРТА — Так хотіли мої батьки, і я не могла йти проти їхньої волі.
- ДОКТОР БУРКО — Так, звичайно... Мігуель був багатий, мав майно, власну фабрику. Я тоді відразу зрозумів, що ти не могла кохати його.
- ДОНЬЯ МАРТА — Йому було сорок три роки, а мені шістнадцять.
- ДОКТОР БУРКО — А мені двадцять два... Я народився від другого шлюбу батька.
- ДОНЬЯ МАРТА — Ти зовсім не був подібний до Мігуеля. Ти був дуже гарний, Хуане.
- ДОКТОР БУРКО — Не знаю... Знаю тільки, що ти була для мене єдина.
- ДОНЬЯ МАРТА — І ти для мене також.
- ДОКТОР БУРКО — І ось... Коли ми зрозуміли, що покохали одне одного — ми розлучилися. Я поїхав до Нью-Йорку кінчати студії, потім пустився у мандрівку і лише за десять років повернувся додому. Але коли я побачив тебе — все те прокинулося знову.
- ДОНЬЯ МАРТА — Але ми були винні, Хуане... Нам не слід було сидіти вдвох, дивитись в очі... Ми були самі винні...
- ДОКТОР БУРКО — Нам треба було відвоювати своє життя, а ми розбили його.
- ДОНЬЯ МАРТА — Ти забуваєш, Хуане, що Методій тоді лежав хворий на параліж і в мене вже була донька...
- ДОКТОР БУРКО — Ми були милосердні до інших і не мали жалю до себе. Коли я дивлюсь тепер на тебе, Марто, на твої страждання, на спрагу до материнства, я почуваю себе винним. Ми мусіли бути вкупі, мати дітей.
- ДОНЬЯ МАРТА — (Строго) Не гріши, Хуане. То була воля Провидіння. Великий мій гріх перед Господом, але завжди я пам'ятала про свій обов'язок. І тільки це мені дає надію, що Учитель Великий змилюється і простить.

Входять Беатріс і Хорхе. Беатріс молода гарненька дівчина, соромлива, несмілива, що може є однією з її найбільших чар і одночасно весела. Має риси обличчя тонкі, гарні,

волосся темне, хвилясте, усмішку ясну, дитячу. Одягнена в скромну хатню суконку.

Хорхе молодий хлопець, надто гарненький як на чоловіка, але привабливий, безтурботний, веселий. Хорхе має в руках тацю з вечерю. Беатріс тримає чашку з ліками.

ХОРХЕ — (входячи) Можна?

ДОНЬЯ МАРТА — Заходьте, заходьте...

БЕАТРИС — Принесли вечерю... Пий, бабуню, вої ліки.

(Дає доньї Марті чашку)

ДОНЬЯ МАРТА — Дякую, онучечко...

БЕАТРИС — (До Хорхе) Став сюди... але обережно.

(Розставляє тарілки біля доньї Марти і д-ра Бурка).

ДОНЬЯ МАРТА — Дякую дуже... Але чому ти турбуєш Хорхе...

ХОРХЕ — Ніякої турботи, сеньйора... З великою приємністю. (Допомагає Беатріс розставляти на стіл).

БЕАТРИС — Обережно, Хорхе... Ледве не розлив.

ХОРХЕ — О... Вибачте... Справа в тому, що не маю досвіду...

ДОНЬЯ МАРТА — Чоловік не мусить звикати до хатньої роботи.

ХОРХЕ — Дякую, сеньйора... Це мені подобається.

Беатріс, слухай, що говорять старші. (До доньї Марти) Беатріс мене визискує неможливо.

БЕАТРИС — Не вір йому, бабуню... Він сам напросився допомагати мені!

ХОРХЕ — (З комічним обуренням) А хто мені наказав нарізати хліба?

БЕАТРИС — Не слухай його, бабуню, йому подобається сперечатись.

ХОРХЕ — Маєте...

ДОНЬЯ МАРТА — Не можна, Біче, бути такою нечестною зі своїм нареченим.

ХОРХЕ — Як бачите, сеньйора, — Біче не має найменшої поваги до свого майбутнього чоловіка.

БЕАТРИС — Пий, бабуню, і не слухай його. (Донья Марта п'є.) Тепер сік...

ДОНЬЯ МАРТА — Дякую, дитинко...

ХОРХЕ — (До доньї Марти) Чи вам подобаються тро-
янди?

- ДОНЬЯ МАРТА — Чудові... Дякую, дітки.
- БЕАТРИС — Ледве знайшли білі... Все більше були кольорові, але я не хотіла.
- ДОНЬЯ МАРТА — Іванна любила білі троянди. (Здалеку доносяться звуки скрипки). Здається, у нас гості?
- БЕАТРИС — Тільки прийшов цей новий друг Мар'яно. Знаєш, бабуню, він також українець, як наш прадідусь... Називається Олександр... Такий смішний... Ха, ха, ха! Все щось губить і перекидає... Але дуже симпатичний... Бабуню й дідусю, їжте, бо охолоне.
- ДОНЬЯ МАРТА — Може не добре, що ми вечеряємо окремо... Маємо гостя...
- БЕАТРИС — О-о, бабуню, не турбуйтеся
- ХОРХЕ — Не турбуйтеся, сеньйора.
- ДОКТОР БУРКО — Молодь почуває себе ліпше без старших.
- БЕАТРИС — (Легібно обіймає старого за шию) І не правда... Сам добре знаєш.
- ДОНЬЯ МАРТА — (Прислухаючись до звуків скрипки) — Здається добрий скрипаль.
- БЕАТРИС — І також поет... Пише вірші... Але лише своєю мовою.
- ХОРХЕ — (Зневажливо) Усі емігранти пишуть вірші... Здається, це хвороба європейська. Не думаю, щоб було щось цікаве.
- БЕАТРИС — Мені здається, що він є справжній мистець.
- ХОРХЕ — Якщо вірити жіночій інтуїції...
- ДОКТОР БУРКО — Часом інтуїція є вища за розум.
- ХОРХЕ — (Іронічно.) — Можливо.
- ДОНЬЯ МАРТА — (До Беатріс) Попроси, будь ласка, Маріяна і його друга, щоб заграли щось Баха.
- БЕАТРИС — Добре... Їж, бабуню... (Цілує донью Марту)
- ХОРХЕ — Вітання... Смачного...
- ДОНЬЯ МАРТА — Дякую...

(Беатріс і Хорхе йдуть до дверей)

- ДОКТОР БУРКО — E-e!.. Хорхе!.. Завтра вранці зайдіть до мене в консулторію. До початку прийому хворих. Мушу з вами поговорити.
- ХОРХЕ — З великою приємністю... Та-ак... о восьмій?..

ДОКТОР БУРКО — За чверть восьма. Точно.
ХОРХЕ — Зрозуміло!

(Беатріс і Хорхе виходять. Донья Марта накладає вечерю в тарілки, докторові Буркові і собі).

ДОКТОР БУРКО — Але не занадто...

ДОНЬЯ МАРТА — Ти багато працюєш, мусиш їсти.

ДОКТОР БУРКО — І ти також.

ДОНЬЯ МАРТА — Я їм досить...

ДОКТОР БУРКО — Так... Тому маєш анемію.

ДОНЬЯ МАРТА — Про що хочеш говорити з Хорхе?

ДОКТОР БУРКО — (Сердито) Відносно роботи. Якщо він гадає, що як наш майбутній родич може спізнюватись на роботу і виходити, коли завгодно, то помиляється дуже.

ДОНЬЯ МАРТА — Але може виходив в якійсь пильній справі. Не забувай, що він студіює в університеті.

ДОКТОР БУРКО — Де не складає іспитів. Професор Альварес незадоволений з нього. І також інші.

ДОНЬЯ МАРТА — Мусиш допомогти йому, Хуане. Не забувай, що він є наречений нашої Беатріс.

ДОКТОР БУРКО — Жалкую дуже. Я завжди був і є проти цього одруження.

ДОНЬЯ МАРТА — Але вона його кохає.

ДОКТОР БУРКО — (сердито) Кохає!.. Кохає!.. Раніш ніж закохуватись, треба дивитись, чи вартий він того.

ДОНЬЯ МАРТА — Видко в коханні розум не має сили.

ДОКТОР БУРКО — Вибач... Такої дурниці я б не зробив ніколи.

ДОНЬЯ МАРТА — Але, Хуане, тобі не завжди було шістьдесят дев'ять років. Крім того, ти все бачиш надто в темному світі. Я не думаю, щоб Хорхе був такий недобрый, як тобі здається. Він ще дуже молодий і тому, може трохи легковажний.

ДОКТОР БУРКО — Легковажний, порожній, егоїст і ледар!

ДОНЬЯ МАРТА — О, Боже, Хуане... Який ти злий...

ДОКТОР БУРКО — Взагалі брати на себе обов'язок — виховання чужих дітей — справа надто відповідальна і ризиковна.

ДОНЬЯ МАРТА — Але, Хуане, хіба Біче і Мар'яно

- чужі? Діти нашого небожа. Онуки твого рідного брата... Що ти кажеш!
- ДОКТОР БУРКО — Так, але не свої. Тому відповідальність більша.
- ДОНЬЯ МАРТА — Боже мій, Хуане, ти сьогодні неможливий! Коли б я не знала тебе, то сказала б, що ти зовсім не любиш Біче і Мар'яна... Такі чудові діти, що принесли нам стільки втіхи, прикрасили нашу старість... А потім це ж єдині нащадки Бурків... Це твоя кров...
- ДОКТОР БУРКО — Не можу сказати, що б я був дуже гордий з тієї моєї крові. Цей мій племінник, батько цих дітей для мене є не що інше, як темна пляма нашого роду.
- ДОНЬЯ МАРТА — Але діти не винні в тому.
- ДОКТОР БУРКО — Ми говоримо про ім'я Бурків взагалі, заплямоване Альбертом Бурко.
- ДОНЬЯ МАРТА — Але, не зважаючи на все, він був великий вчений.
- ДОКТОР БУРКО — Вчений так, але людина безпринципова, для якої нічого не важило загубити мільйони людей.
- ДОНЬЯ МАРТА — Це була помилка. Не думаю, щоб він, працюючи над своїм відкриттям, бажав зробити зле людству.
- ДОКТОР БУРКО — Ха!.. Може скажеш, що він не знав, що працює над силою руйнування, готуючи свої атомові бомби. Мозок без серця. Ці прогресисти цивілізації колись приведуть нашу планету до катастрофи.
- ДОНЬЯ МАРТА — На все воля Божа...
(Мовчання. Здалеку доносяться звуки скрипки, яку супроводить піано).
- ДОНЬЯ МАРТА — (Зідхнувши) Така велика була родина Бурків і лишилися тільки двоє дітей та ми старі, що надходимо до кінця життєвого шляху.
- ДОКТОР БУРКО — Таке є буття. Кожний приходить на землю, щоб зробити дещо і відходить.
- ДОНЬЯ МАРТА — (Прислухаючись до звуків музики) Бах... Його так любила Іванна. Пригадуєш? Вдень

її народження завжди збиралася молодь, її товариші з консерваторії... Гасили електрику, запалювали свічки і грали старих майстрів: Баха, Глюка, Кореллі... Були її улюбленці. (Приглушено) І тепер... (Закриває очі лівою рукою).

ДОКТОР БУРКО — Марто!

ДОНЬЯ МАРТА — Так, Хуане... Знаю добре... Але кожний раз в день її народження мені здається, що двері відчиняться і входить...

ДОКТОР БУРКО — Знову!..

ДОНЬЯ МАРТА — Знаю добре, що це ілюзія, але кожний рік чекаю... Чекаю чуда.

(Чути дзвоник)

ДОКТОР БУРКО — Хтось прийшов.

ДОНЬЯ МАРТА — Може пацієнт...

(З дверей ліворуч входить Беатріс)

БЕАТРИС — Хтось прийшов. (Іде до дверей, що ведуть в передпокій)

ДОКТОР БУРКО — Якщо пацієнт — я не приймаю.

БЕАТРИС — Добре.

(Виходить)

ДОКТОР БУРКО — (Сердито) Врешті маю я право хоч один день пожити для себе. (Схоплюється і біжить до дверей у які вийшла Беатріс. Голосно) Якщо до тяжко хворого, то хай зачекає! (Повернувшись на місце). Немає нічого гіршого, як бути лікарем. Жадної хвилини для себе. Цьому врешті треба покласти край.

ДОНЬЯ МАРТА — Але наш обов'язок перш за все, Хуане.

(Входить Беатріс)

БЕАТРИС — Бабуню... До тебе...

ДОНЬЯ МАРТА — (Здивовано) До мене?... Хто?

БЕАТРИС — Якийсь сеньйор із сеньйорю...

ДОКТОР БУРКО — Бабуня сьогодні не приймає. Прости прийти завтра.

БЕАТРИС — Вони кажуть — в пильній справі.

ДОНЬЯ МАРТА — Може ти помилилася?

БЕАТРИС — Сеньйор каже: сеньйора Марта Бурко...
Дуже поважна справа.

ДОКТОР БУРКО — Напевно від вашої добродійної організації. У них завжди поважні справи. Бабуня не може сьогодні прийняти й кінець!

БЕАТРИС — Але вони з дороги. Тільки що прибули з аеропорту. Приїхали з Мехіко.

ДОНЬЯ МАРТА — Боже мій... Преси сюди.

(Беатрис виходить)

ДОКТОР БУРКО — Завжди так... Я вже знав. Ти ніколи не можеш відмовити нікому.

ДОНЬЯ МАРТА — Але ж, Хуане, люди тількищо прибули, з дороги... Не можна так...

(Входять Беатрис, Красинський та Ірена.)

Красинський людина висока, худа, тримається з апльом-бом і в той час стримано: видно, що контролює кожний свій рух і слова. Волосся має рівне, зачесане охайно, приховуючи лисину, що починає пробиватися. Носить темні окуляри, що приховують його очі маленькі і спостережливі. Вуста сухі, тонкі, стулені уперто.

Ірена молода жінка, викликаюче гарна, рухи і поведження її говорять, що належить до жінок, яких можна зустріти в дешевих, нічних кафе).

БЕАТРИС — (Входячи) Прошу... Сюди...

КРАСИНСЬКИЙ — (Дивлячись на донью Марту). Дозвольте?

ДОНЬЯ МАРТА — Прошу... Заходьте..

КРАСИНСЬКИЙ — Маю честь говорити із сеньйорою Мартою Бурко?

ДОНЬЯ МАРТА — Так...

КРАСИНСЬКИЙ — Прошу пробачити, що турбуємо, але ми щойно прибули, і тому, що об'єкт нашого мандрування є ви...

ДОНЬЯ МАРТА — Дуже приємно, але...

КРАСИНСЬКИЙ — Розумію ваше здивовання. Але...
Перш за все дозвольте назвати себе: Василь Красинський.

ДОНЬЯ МАРТА — Дуже приємно.

КРАСИНСЬКИЙ — (Робить рух рукою до Ірени). Моя дружина... (Підкреслено) Ірена Красинська.
ДОНЬЯ МАРТА — Дуже приємно... Прошу сідати.

(Беатріс підсуває стільці, на які Ірена і Красинський сідають).

ДОКТОР БУРКО — (Дивлячись підозріло) Здається, ви сказали, що щойно прибули з Мехіко, але ваше прізвище не є мекіканське.

КРАСИНСЬКИЙ --- Ми європейські емігранти. Але вже декілька років живемо в Мехіко.

ДОКТОР БУРКО — Працюєте там?

КРАСИНСЬКИЙ — Так. Я є інженер. Працюю в нафтовій компанії.

ДОКТОР БУРКО — І до Аргентини прибули як турист?

КРАСИНСЬКИЙ — Так. Але з метою побачити сеньйору Марту Бурко. (До доньї Марти) Якщо дозволите...

ДОНЬЯ МАРТА — Я вас слухаю.

КРАСИНСЬКИЙ — Я б хотів поговорити на самоті із сеньйорою.

ДОНЬЯ МАРТА — (Вагаючись. Нерішуче). Але...

ДОКТОР БУРКО — Сеньйора не має ніяких таємниць від своєї родини.

БЕАТРИС — Я піду, бабуню...

(Виходить)

КРАСИНСЬКИЙ — Якщо так... Отже... Дозвольте почитати. (Виймає з кишені піджака часопис) В американському часописі у відділі розшуку, яким відає Червоний Хрест, я прочитав таке: (Читає) «Якщо хтось знає дещо про долю Іванни Терещенко та її доньки Ірени, які жили у місті Києві від двадцять дев'ятого року, прошу ласкаво повідомити на адресу: Сеньйора Марта Бурко,... Вулиця Монтевідео номер 115. Буенос-Айрес... Аргентина.

ДОНЬЯ МАРТА — (Схвильовано) І ви... ви... знаєте?

КРАСИНСЬКИЙ — Так. Знаю.

ДОНЬЯ МАРТА — (З надією яка перехоплює їй дихання) Вона... Іванна живе?

КРАСИНСЬКИЙ — На жаль ні. Іванна Терещенко вмерла в тридцять четвертому році, в тюрмі.

ДОНЬЯ МАРТА — (Впалим голосом) Так, вмерла...
КРАСИНСЬКИЙ — Але як вам відомо, Іванна Терещенко
мала доньку Ірену.

ДОНЬЯ МАРТА — Так... донька... моя онучка... Во-
на також умерла...

КРАСИНСЬКИЙ — Раша внучка не вмерла. Вона живе.

ДОНЬЯ МАРТА — Не вмерла?... Онучка?... Ірена?..

Де вона є?

КРАСИНСЬКИЙ — (Робить рукою рух до Ірени) Ось
вона.

ДОНЬЯ МАРТА — (Підводиться, уся тремтить. Доктор
Бурко кидається до неї) Ірена...

ДОКТОР БУРКО — Марто!... Марто...

ДОНЬЯ МАРТА — (Задихаючись). Хуане... Хуане...

Моя онучка... Ірена... (Без сил сідає знову в кріс-
ло і заплющає очі).

ДОКТОР БУРКО — Мартіто... Заспокійся... (Кричить
до дверей) Беатріс!... Води!... Швидше!

БЕАТРИС — (Вбігаючи) Що сталось?... Бабуню...

ДОКТОР БУРКО — Принеси води!

ДОНЬЯ МАРТА — (Випростовуючись) Ні... Нічого
не треба... Вже пройшло... Вибачте... (Шукає
очима Ірену) Онучечка... Ірена... (Простягає ру-
ки до Ірени) Іди до мене...

(Ірена, яка впродовж усієї сцени дивилася на всіх з цікавістю з відтінком глуму, низавши зневажливо плечима, наближається до доньї Марти. Донья Марта гаряче обіймає її. Ірена схиляється до доньї Марти, видно, що почуває себе в такому положенні незручно, і робить рух, щоб звільнитись з обіймів. Донья Марта, яка в своєму зворушенні не помічає нічого, сама віддаляє її руки, вдивляючись зі щасливою усмішкою кризь сльози).

ДОНЬЯ МАРТА — Яка вже доросла... Дивись, Хуане,
яка велика моя онучечка... яка гарна... (До Ірени)
Я маю твоє фото, коли ти була зовсім маленька...
Ти тоді мала волосся біляве, а тепер темне. (З дитя-
чою радістю) Але у вустах є щось Бурківське...
(До д-ра Бурка) Тобі не здається?... Подивись,
Хуане!

ДОКТОР БУРКО -- (Вагаючись) Гм...

ДОНЬЯ МАРТА — Це твій дідусь, Іренонька... Поцілуй свою онучечку, Хуане... (Д-р Бурко без ентузіазму нахилиється до Ірени, яка зі своїм глумливим виглядом цілує його в щоку) А це є твоя троюрідна сестра Беатріс... Беатріс, обійми Ірену. (Беатріс пестливо обіймає Ірену) Де ж це Мар'яно? (До Беатріс) Поклич Мар'яно і Хорхе... Всіх...

БЕАТРИС — Сю хвилину!

(Вибігає)

ДОКТОР БУРКО --- (Дивиться на Красинського незадоволено і підозріло) -- І ви є...

КРАСИНСЬКИЙ — Я — чоловік вашої онучки.

ДОКТОР БУРКО — Отже...

ДОНЬЯ МАРТА — (Не зводячи щасливих очей з Ірени) Вже одружена... Боже мій... Коли б Іванна могла бачити... Ти пригадуєш свою маму, Іреніта? (Ірена з тим самим глумливим виглядом байдуже знизує плечима) Звичайно ні... Ти мала трохи більше, як два роки. (Показує на портрет). Це твоя мама.

ІРЕНА — (Повертається і спрямовує з цікавістю погляд на портрет) Оце?

ДОНЬЯ МАРТА — Це ще до свого одруження. Мала дев'ятнадцять років...

ІРЕНА — (Наближається до портрета і уважно вдивляється) Гарна...

ДОНЬЯ МАРТА — Так, була гарна... і мала добре серце... І була пияністка. Грала дуже добре...

(Входять Хорхе, Беатріс, Мар'яно і Олександр. Мар'яно — молодий, років 30, смуглявий, волосся і очі має дуже чорні. Риси обличчя тонкі. Мій би бути гарним, коли б не надмірно худий. Справляє враження людини дуже соромливої, так ніби хоче сховатись за когось, щоб не звертати на себе увагу.

Олександр — молодий хлопець, міцний і здоровий, обличчя має відкрите і очі закріпано дитячі. Має волосся хвилясте і трохи задовге, що робить його схожим до поета. Одягнений неохайно, в сорочці без краватки і старенькому піджаку, який до того малий на нього).

БЕАТРИС — Це є...

ДОНЬЯ МАРТА — Мар'яно, йди сюди... Це наша Іреніта. Моя онучечка і твоя кузинка. (До Ірени) І четвертий кузен, брат Беатрис... Це є діти твого дяді Альберта... (Ірена, яка в присутності молодих чоловіків набирає кокетливого вигляду, вульгарним рухом простягає руку Мар'янові, який потискує її трохи соромливо, але привітно, з усмішкою, яка несподівано освітлює його обличчя, доброзичливе і трохи сумне) — І це є чоловік Ірени, сеньйор... сеньйор...

КРАСИНСЬКИЙ — Василь Красинський... (Потискує руку):

ДОНЬЯ МАРТА — Це наш Хорхе... Наречений Беатрис.

ХОРХЕ — Дуже приємно. (Потискує руку, спочатку Ірени потім Красинському) Дуже приємно...

ДОНЬЯ МАРТА — А це є... друг Мар'яно.

ОЛЕКСАНДЕР — (Незграбно простягає руку) — Олександр...

ДОНЬЯ МАРТА — Це є, Іренусю, наша родина...

ХОРХЕ — Трохи завелика, але згодом можна звичаїтись.

ДОНЬЯ МАРТА — Але що я собі думаю... Адже ви з дороги... Ходімо поминемось трохи. (Швидко підводиться. Виглядає жвавішою і молодшою, обіймає Ірену за плечі) Ти, Хуане, заопікуйся сеньйором... сеньйором...

КРАСИНСЬКИЙ — Красинський... Василь...

ДОНЬЯ МАРТА — Сеньйор Василь... Почувайте себе, як у своїй хаті. Ходімо, Іреніта.

(Ірена, донья Марта і Беатрис виходять)

КРАСИНСЬКИЙ — Якщо дозволите... Ми лишили внизу у портє дві валізи...

ХОРХЕ — Я зараз заопікуюсь.

КРАСИНСЬКИЙ — Не турбуйтеся... Я можу сам...

ХОРХЕ — Ніякої турботи.

МАР'ЯНО — Я тобі допоможу.

(Хорхе, Мар'яно і Олександр виходять)

ДОКТОР БУРКО — І тепер сеньйор... сеньйор...

КРАСИНСЬКИЙ — Красинський.

ДОКТОР БУРКО — Сеньйор Красинський... Мені б хотілось з'ясувати дещо...

КРАСИНЬСЬКИЙ — Прошу дуже.

ДОКТОР БУРКО — Перше питання: З якого ви часу знаєте свою дружину?

КРАСИНЬСЬКИЙ — Ми одружені шість років.

ДОКТОР БУРКО — І довгий час знали Ірену? Я хочу сказати: зустрічали її ще на батьківщині?

КРАСИНЬСЬКИЙ — Ні. Ми зустрілися вперше в Австрії, в таборі для неповоротців, — Як тоді нас називали «штатенльос», тобто особи, що не мали батьківщини.

ДОКТОР БУРКО — Виходить, що знаєте історію своєї дружини з її вуст?

КРАСИНЬСЬКИЙ — Так.

ДОКТОР БУРКО — І що вона вам розповідала?

КРАСИНЬСЬКИЙ — Вона розповіла мені, що є сирота, що жила в будинку для безпритульних, але що її інколи відвідувала одна стара жінка, яка розповіла їй, що батьки Ірени один час викупили мешкання в її будинку. В тридцять третьому році їх обох заарештували. Спочатку батька, а потім матір. Дівчинка на деякий час лишилася у цієї жінки, яка доглядала її, потім її забрали до будинку для безпритульних.

ДОКТОР БУРКО — Але я був в будинку, де жила Іванна, і господиня мені розповіла, що дівчинку забрали разом з матір'ю і вона більше нічого не знає.

КРАСИНЬСЬКИЙ — (Глумливо, з усмішкою) — Вибачте. Але ви, аргентинці, і взагалі люди, що не жили за залізною заслоною, є дуже наївні. Невже ви гадаєте, що особа може говорити відверто, без страху з чужинцем, знаючи, що наражається на велику, якщо не на смертельну небезпеку.

ДОКТОР БУРКО — Крім того, я відвідав той будинок для сиріт у Києві, де жила дівчинка; бачив документи, в яких говорилося, що дівчинка померла в тридцять четвертому році від дезинтерії. Я бачив клінічну історію хвороби, акт смерти, що написав лікар, і також могилу.

КРАСИНЬСЬКИЙ — (Іронічно і недовірливо) — І вам так легко все показали?

ДОКТОР БУРКО — (Сухо) Я влаштувався лікарем при нашому консуляті і це мені допомогло.

КРАСИНСЬКИЙ — І так легко повірили у все це?

ДОКТОР БУРКО — Але який сенс ховати дівчинку, яка в такому віці не могла бути ніяким свідком.

КРАСИНСЬКИЙ — Сенс — мати однією підданою більше.

ДОКТОР БУРКО — Але ж це абсурд!

КРАСИНСЬКИЙ — До згоди...

ДОКТОР БУРКО — А як дізналася Ірена, що мала родичів в Аргентині? Через часопис?

КРАСИНСЬКИЙ — Часопис лише допоміг нашому розшукові. Як я вже казав вам, та жінка, що відвідувала Ірену в будинку для безпритульних, коли дівчинка вже піросла, як велику таємницю розповіла їй, що її мати була чужинка з Аргентини, що отримувала звідти листи і видко мала там рідню, можливо матір, тобто бабуню Ірени.

ДОКТОР БУРКО — Якщо це так, то чому ви відразу ж не приїхали до Аргентини, замість того, щоб їхати до Мехіко?

КРАСИНСЬКИЙ — Тому, що особи бездержавні, якими були ми, не могли вибирати край, а їхати туди, де мали дозвіл. Наша доля була — Мехіко.

ДОКТОР БУРКО — Але ж ви могли шукати через аргентинські часописи, радіо... Прізвище Бурко є досить відоме.

КРАСИНСЬКИЙ — Ви забуваєте, що Ірена не знала прізвище Бурків. Вона по батькові була Терещенко.

ДОКТОР БУРКО — Так... (Думаючи). Добре. Маєте якісь документи Ірени?

КРАСИНСЬКИЙ — Деякі — так. (Виймає із внутрішньої кишені піджака документ і показує д-рові Бурко) Це мекіканський документ — Ірена Терещенко де Красинська... А це ось шкільне свідомтво будинку безпритульних, де вона жила. Ірена Терещенко. рік народження тридцять перший...

ДОКТОР БУРКО — Та-ак...

(Входять Хорхе, а трохи згодом Мар'яно і Олександр)

ХОРХЕ — (Входячи) — Усе в порядку.
КРАСИНСЬКИЙ — Дуже дякую... Вибачте за турботи...
ХОРХЕ — Ніяких турбот... З великою приємністю...

(Входять Мар'яно і Олександр).

ОЛЕКСАНДЕР — Дві валізи великі і одна маленька. Більше нічого не було?

КРАСИНСЬКИЙ — Ні... Дуже дякую... Дві валізи більші і одна маленька. Це все.

ДОКТОР БУРКО — Добре... Думаю, що сеньйор... Василь хоче трохи привести себе до порядку, після подорожі...

ХОРХЕ — Я покажу, де є ванна.

КРАСИНСЬКИЙ — Якщо можливо... Буду дуже вдячний...

ХОРХЕ — Ходімо... Сюди... (Показує на двері).

(Хорхе і Красинський виходять)

ДОКТОР БУРКО — (Кричить услід) І потім... Скажи Беатріс, що можуть узяти... (Скакує з місця і пavidко виходить).

ОЛЕКСАНДЕР — (Дивлячись на двері, де вийшли Хорхе і Красинський) Мені здається, що я десь бачив цю особу... Але не можу згадати де...

МАР'ЯНО — Можете спитати його.

ОЛЕКСАНДЕР — Так, звичайно... (Повертається, проходить по кімнаті і спиняється перед портретом Іванни) Це є вона?... Мати цієї молодой жінки?

МАР'ЯНО — Так... Є донька нашої бабуні Марти. Моя тітка.

ОЛЕКСАНДЕР — Добрий портрет. Хто малював? (Читає напис внизу на портреті) Кан-ці-ані...

МАР'ЯНО — Є маляр невідомий. Помер молодим. Був другом тітки Іванни. Як кажуть був закоханий у неї, і потім, після її одруження почав пити, захворів і...

ОЛЕКСАНДЕР — Яка історія романтична.

МАР'ЯНО — Так... Але не знаю, скільки в цьому правди. Був хворий на туберкульозу.

ОЛЕКСАНДЕР — Можливо. Якщо вірити портретові, була дуже вродлива і... чарівна... Знаєте, ваша сестра дуже подібна до своєї тітки...

МАР'ЯНО — (Дивлячись на портрет) Можливо...
ОЛЕКСАНДЕР — А ця, донька її — ні, не подібна зовсім.

МАР'ЯНО — Можливо, що має риси свого батька.
ОЛЕКСАНДЕР — Ви її пригадуєте?
МАР'ЯНО — Тітку Хуану?
ОЛЕКСАНДЕР — Так.

МАР'ЯНО — Ні. Я був дуже малий, коли вона виїхала.
Крім того, був в цей час у Північній Америці.
ОЛЕКСАНДЕР — Але ви є... Хочу сказати... Ваші батьки були аргентинцями?

МАР'ЯНО — Так... Але мій батько працював там.
ОЛЕКСАНДЕР — А-а... Так... Я дещо чув... Ваш батько був відомий фізик?
МАР'ЯНО — (Неохоче) Так...
ОЛЕКСАНДЕР — Як я чув, йому належить першість великого відкриття в галузі атомової енергії. Ця атомовою бомба, яку було вжито останньої війни...

МАР'ЯНО — (Видко, що ця розмова його непокоїть. Обличчя набирає виразу страждання, рухи робляться нервові. Стискає і розтискає руки. Хочє зміпити тему) — Знаєте... Тітка Хуана була п'яністка.. Навіть komponувала. Написала декілька п'єс.

ОЛЕКСАНДЕР — Виходить, ви наслідували від неї свої музичні здібності.
МАР'ЯНО — У нашій родині усі до деякої міри захоплюються музикою.
ОЛЕКСАНДЕР — І... Сеньйорита Беатріс... також грає?
МАР'ЯНО — Так... На піано. І досить добре. Але є надто соромлива.
ОЛЕКСАНДЕР — Це є... так дивно... в наші часи... Дівчинка соромлива... І ви, здається, трохи... Але всі ми однакові. Я також... Крім того... Можна мені сказати щось щиро?
МАР'ЯНО — Кажіть..
ОЛЕКСАНДЕР — Мені здається, що для вас, аргентинців, мистецтво не має великого значення... Хочу сказати, що ви не доцінюєте його справжньої ваги. як проблеми духа... Наприклад, ви... Ваші ком-позиції є місцями прегарні... Коли б ви віддалися

цій справі, могли б бути гордістю музичного світу своєї батьківщини. Відкрити нові горизонти. Але ви обрали медицину. Можливо, що не маю права говорити так. Не знаю ваших здібностей в цій галузі, але факт той, що обрали тіло, а не дух.

МАР'ЯНО — Не є так, як ви гадаєте. Я не обирав нічого... Але часом буває така ситуація, коли робиш не те, що хочеш.

ОЛЕКСАНДЕР — Не розумію. Кожний має право вибрати те, до чого має покликання.

МАР'ЯНО — Інколи... маємо... платити борг.

ОЛЕКСАНДЕР — (Здивовано) Платити борг?

МАР'ЯНО — Хоча і не є наш власний... (Олександр з цікавістю дивиться на Мар'яно, не знаючи, що казати) Є бажання і є обов'язок...

(В дверях ліворуч з'являється Беатріс)

БЕАТРИС — Мар'яно, хочеш допомогти Хорхе перенести ліжко. Треба приготувати кімнату... А я маю подбати про вечерю...

МАР'ЯНО — Зараз.

(Беатріс виходить)

ОЛЕКСАНДЕР — Добре. Я піду. Ви маєте досить клопоту.

МАР'ЯНО — Нічого...

ОЛЕКСАНДЕР — Ліпше піду.

МАР'ЯНО — Але завтра чекаю. Обов'язково. Є неділя і я вільний. Можемо спробувати концерт.

ОЛЕКСАНДЕР — Добре. Так по обіді?

МАР'ЯНО — Ні, ні. Зранку. Ви образите бабуніс, якщо не прийдете на обід.

(Обидва виходять)

(Трохи згодом входить Красинський. Підозріло і злодійкувато оглядається, потім швидко виймає з кишені бльокнот і затискує.)

Входить Ірена. Красинський робить швидкий рух, щоб сховати бльокнот, але, побачивши Ірену, заспокоюється.)

ІРЕНА — Па-аф!.. Дай сигарету. До смерти хочеться курити.

КРАСИНСЬКИЙ — (Невдоволено) Не можеш потерпіти?

ІРЕНА — Ні... І для чого? Всі жінки курять.

КРАСИНСЬКИЙ — (Даючи цигарку і вогонь) Але не в цій хаті.

ІРЕНА — Ба-а! Нехай звикають. Не маю наміру офірувати собою аж до цього.

КРАСИНСЬКИЙ — (Шорстко) Ніякої офіри, лише робота. І робота чиста.

ІРЕНА — (Знижує плечима) Здається, все пройшло як по маслу.

КРАСИНСЬКИЙ — Не все. Старий має підозру. Але це вже справа моя. Твоя — насамперед стара. Її слабке місце — релігія. Роби вигляд, що цікавишся. Кинь свої манери легковажної жінки. Супроводь її до церкви. Твоя роля скромної жінки. Таким чином досягнеш довір'я. Щодо цієї кузинки твоєї — затоваришуй і порозпитуй обережно. Вона дурнешка і, якщо знає дещо, викладе все. Але наш об'єкт — цей молодий, твій кузин. Мусиш закохати його. Але обережно. Має вигляд ченця. Збуджуй пристрась поволі. Таким чином досягнеш. Напочатку ніяких питань щодо справи, яка нас цікавить: ні про батька його, ні про роботу. Не подобається мені цей молокосос, друг... Є звідти. Будь обережною. Говори про минуле якомога менше. Кажі, що не пригадуєш або не хочеш згадувати минулі страждання... Все ясно... (Насторожується) Здається хтось іде.

(Робить вигляд, що розглядає картину «Христос, що поклав руки на голови тих, хто страждає»).

(Входить донья Марта).

ДОНЬЯ МАРТА — (Входячи). Ірено! Ти тут? Ідемо, дітки. Вечеря вже готова. (Красинському, який не зводить очей з картини) Вам подобається ця картина?

КРАСИНСЬКИЙ — Так... Мене завжди зворушує...

Який вираз обличчя у Христа...

ДОНЬЯ МАРТА — (Помітно задоволено) І скільки ніж-

ности і пестошів в руках, які спочивають на головах тих, хто страждає... Можливо є деяка наївність у мистецьких засобах, але багато почуття. А для мене це найголовніше... Добре... Дітки, ходімо...

Однією рукою обіймає Ірену за плечі, другою бере під руку Красинського. Під час коли виходять спадає

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Та сама зала. Ранок. На сцені нікого немає. Трохи згодом входить Ірена. Одянена в халат, зі скуйовдженим волоссям; видно щойно встала з ліжка. В правій руці тримає сигарету, яку час від часу підносить до вуст і козтає дим. Повільно обходить кімнату і з цікавістю оглядає речі, що знаходяться там. Спиняється біля портрету і довгий час дивиться. Потім торкає пальцем, щоб ліпше переконатися, чим чи як намальовано. Продовжує обходити далі кімнату, наспівуючи пісню. Спиняється біля столу, де стоїть Розп'яття. Бере Розп'яття в руки й оглядає з усіх боків.

ІРЕНА — (Бурмотить) Здається золото... Ні... Не золото...

(Несподівано її увагу забирає ручний годинник, що лежить на столі. Ставить Розп'яття на місце і швидко, характерним рухом професіонального злодія, хапає годинник, і оглядає його уважно).

— Годинник! Карамба!.. (Зі свистом, що має виявити її захоплення, підносить ближче до очей) — Діаманти! Справжні! Оце так!..

(В цей час чути ходу. Ірена прислухується, потім спритним рухом кладе годинник у кишеню свого халату і з безвинним виглядом оглядає картину, яка висить над столом: «Христос, що поклав руки на голови тих, хто страждає»).

(Входить Беатріс)

БЕАТРІС — (Входячи) Добрий ранок. Уже прокинулася?

ІРЕНА — А-а... Це ти... Так... Добрий ранок.

БЕАТРІС — Спала добре?

ІРЕНА — Більш - менш.

БЕАТРІС — Тебе не турбувало скрипіння дверей? Ми

- встаємо рано... Я боялася, бо будинок старий і двері риплять.
- ІРЕНА — (Сідає. Недбало). Ні... До всього можна звикнути.
- БЕАТРИС — Треба змастити... Хочеш кави? Я щойно приготувала. Ах. Щоб не забути. Сеньйор Василь вийшов рано. Прохав переказати тобі, що повернеться. Він випив каву. Я не знала. Може він звик в цей час снідати. Ти мусиш сказати мені...
- ІРЕНА — Ба!.. Хай звикає.
- БЕАТРИС — Але кожний має свої звички. І ти як дружина...
- ІРЕНА — Не турбуйся, Біче... Біче... Що це за ім'я? Біче...
- БЕАТРИС — (Сміється). А-а... Це мене так кличуть дома. Мое ім'я є Беатрис... Але всі говорять Біче... Мені хотілося б, щоб і ти мене так кликала, якщо тобі не здається надто негарне...
- ІРЕНА — Біче... Добре... Біче... (Люб'язно показує на місце біля себе) — Сідай, Біче.
- БЕАТРИС — (Вагається) Але я... (Згадує щось) А-а... (Дивиться на стіл і шукає) Ти не бачила? Мій годинник... Я його поклала тут учора.
- ІРЕНА — (З виглядом безвинним) Годинник? (Робить вигляд, що шукає на столі і під столом) Ні... Не бачила... Поклала тут?
- БЕАТРИС — (Непевно) Мені здається... Але не турбуйся... Можливо бабуня взяла, вона не любить, коли речі лежать не на місці.
- ІРЕНА — (Недбало) Я також усе гублю... Покладу, а потім шукаю по всій хаті.
- БЕАТРИС — Нічого... Дома не може загубитися. (Сідає). Це подарунок від бабуні... В день моїх заручин.
- ІРЕНА — А-а... З цим білявим?
- БЕАТРИС — Так... З Хорхе.
- ІРЕНА — Виходить... Що є твій наречений.
- БЕАТРИС — Так. Уже рік.
- ІРЕНА — Фью-у... (Свистить) І чому не одружитесь?
- БЕАТРИС — Чекаємо, коли він кінчить університет. Ще три роки.

ІРЕНА — Три роки! Добре... За три роки можна зміни-ти до десятих наречених. Отже...

БЕАТРИС — (Дивиться вражено) Але... (Сміється) Ти жартуєш, звичайно... Я гадаю, що кохати можна лише раз у житті, і ми кохаємось дуже.

ІРЕНА — (Спрямовує на Беатріс глумливий погляд, потім дружньо плескає Беатріс по плечі). — Слухай мене дівчинко. Кохання це річ така... Як вогонь. Доки горить, відчуваєш тепло і кажеш: ах!.. Кохаю!.. Потім погасне і... нема нічого.

БЕАТРИС — (Вражено) Але... ти... Ти одружилася тому, що кохала свого чоловіка?

ІРЕНА — Мого чоловіка?... Гм... Але є декілька способів кохання зовсім різних... Дехто одружується не лише через пристрасть, а і з інших резонів...

БЕАТРИС — (Сумно) Хочеш сказати, що ти одружилася не через кохання?

ІРЕНА — Дурниці!.. Ти є дівчинка романтична, тому, що не знаєш життя. Я навпаки — знаю... Добре знаю. І я тобі кажу: Усі чоловіки то є брудні пси. (З ненавистю) Кохання! Це прокляті письменники, щоб заробити гроші, вигадали кохання! Щоб піймати дурненьких на гачок. Дивись на життя тварин: Собак, котів, і інших істот, що існують... Зустрічаються, щоб задовольнити свої потреби, і розходяться. І це є все. А людина це та ж тварина, тільки ще більш брутална, ще більш звіряча!

БЕАТРИС — (З одчаєм) — Ні, ні!.. Не може бути... Це жахливо... думати так... Ти жартуєш... (З благанням) Правда?

ІРЕНА — (Опам'ятавшись. Дивиться насмішкувато на Беатріс) Заспокійся. Жартую. Маю характер такий. Не звертай уваги.

БЕАТРИС — І ти любиш свого чоловіка... Чи не так?

ІРЕНА — Як кішка собаку... (Сміється) Але... ні... знову... Звичайно, що так. Думаєш, чому я одружилася? Звичайно, через кохання... Велике кохання.

БЕАТРИС — (З полегшенням) Я знала, що ти жартуєш, але навіть жартома, є жахливо говорити так... Без кохання життя таке порожнє, таке сумне...

ІРЕНА — Добре... Отже, виходить, що ти закохана в цього бльондинчика... Він що, аргентинець?

БЕАТРИС — Так.

ІРЕНА — Я думала, що всі аргентинці смагляві, з чорним волоссям і очима. Як твій брат.

БЕАТРИС — А-а... Мар'яно. Так... Він дуже подібний до нашої матері, яка походила з роду індіців.

ІРЕНА — І де є твої батьки?

БЕАТРИС — Померли.

ІРЕНА — Батько і мати?

БЕАТРИС — Так... Мати давно, а тато три роки тому.

ІРЕНА — І від чого померли?

БЕАТРИС — Мама мала серце хворе... А тато... від нещасливого випадку.

ІРЕНА — Виходить, що... А який це нещасливий випадок стався з твоїм батьком?

БЕАТРИС — В лабораторії, де він працював. Він був фізиком... і під час експерименту стався вибух...

ІРЕНА — Тут, в Аргентині?

БЕАТРИС — Ні, в Норт Америці. Тато працював там.

ІРЕНА — А де саме?

БЕАТРИС — Я... не знаю... Знаєш, це державний секрет. До того я мала п'ять років, коли померла мама, і бабуня мене взяла до себе.

ІРЕНА — І брата також?

БЕАТРИС — І Мар'яно... Але Мар'яно потім повернувся. Він кінчав університет в Америці.

ІРЕНА — Виходить, що ти майже не знала батьків?

БЕАТРИС — Чому ні. Тато часто відвідував нас... І я їздила до нього. (сумно) Я дуже любила тата...

ІРЕНА — Добре... Не падай духом... Усі ми маємо колись померти.

БЕАТРИС — Я знаю... І знаю, що ти втратила своїх батьків у дуже трагічних обставинах. Я принаймні мала бабуню, яка була для мене другою матір'ю і ти біднячка... (Кладе співчутливо свою руку на руку Ірени). Скільки ти настраждалася...

(Ірена робить різкий рух і звільняє свою руку з Беатрисиної. Потім виймає сигарету й запалює).

ІРЕНА — Не подобається мені говорити про себе... Зна-

- еш?... Скажи краще... Твій брат... хочу сказати Мар'яно... Також є, як це... фізик? Як твій батько?
- БЕАТРИС — О о, ні... Він є медик, лікар. Уже два роки, як скінчив, і має диплом.
- ІРЕНА — Так? Такий молодий і вже лікар?
- БЕАТРИС — Не такий вже молодий, має двадцять дев'ять років. Він старший від мене на десять років
- ІРЕНА — Так?... Я думала, що молодший. Отже, виходить — не хотів бути, як батько... тобто працювати за батька.
- БЕАТРИС — Ні... І я хотіла прохати тебе, щоб ти ніколи не говорила про це з Мар'яном.
- ІРЕНА — Чому?
- БЕАТРИС — (Вагаючись) Знаєш... Він страждає дуже... коли згадує.
- ІРЕНА — Добре... Звичайно, нема нічого приємного згадувати... і також працювати, чекаючи, що щось там вибухне і тебе уб'є. Треба бути дуже вільважним і мати силу. Нікому не охота вмерти передчасно.
- БЕАТРИС — Не є через це... Мар'яно є дуже відважний. Знаєш, його одного разу викрали... Агенти однієї ворожої держави...
- ІРЕНА — (З безвинним виглядом) Так?... Чому?
- БЕАТРИС — Хотіли дістати секрет відкриття нашого батька.
- ІРЕНА — (Уся подається наперед). Ні...
- БЕАТРИС — Його катували дуже. Коли його знайшла поліція, він був непритомний... Все тіло було зранене, попечене... Але не сказав нічого.
- ІРЕНА — Це здорово... А може він не знає нічого?
- БЕАТРИС — Ні. (З гордістю) Не хотів сказати.
- ІРЕНА — Хочеш сказати, що він дещо знав?
- БЕАТРИС — (Опам'ятавшись) Ні... Я не хочу сказати це... Я нічого не знаю... Але я певна, що Мар'яно, коли б і знав дещо, не сказав би нічого.
- ІРЕНА — Звичайно, що... Я в цих справах не розуміюся, але мені здається, що бути лікарем, це не те саме, що бути... як це... фізиком? Через те не міг знати.
- БЕАТРИС — Вони думали, що Мар'яно зберігає папери нашого батька.
- ІРЕНА — (Швидко) І це правда?

БЕАТРИС — Ні. Мар'яно спалив усе.

ІРЕНА — (Вражена). Спалив усе? Але який бобо!.. Міг би мати купу грошей!

БЕАТРИС — Це Мар'яна найменше цікавить. Наш батько лишив нам майно, але Мар'яно все віддав народові.

На шпиталі, притулки, захисти й інше.

ІРЕНА — І твою частину?

БЕАТРИС — І мою також. Ми бідні, не маємо нічого.

ІРЕНА — (На цей раз щиро вражена) Але чому зробили подібні дурниці?

БЕАТРИС — Тому що... Це є річ... Мар'яно гадає, що люди мають робити добро, допомагати одне одному, а не руйнувати життя. Атомовою бомба, як усе, що руйнує, є річ... є злочин. Тому я тебе дуже прошу, ніколи не говорити про це Мар'янові. Він страждає, коли нагадують про батька...

ІРЕНА — Добре... Звичайно... Але у світі всі вбивають один одного. Так було і так буде.

БЕАТРИС — Так не мусить бути, це несправедливо.

ІРЕНА — Ха,ха,ха! Дитинко!.. Де ти бачила справедливність? Кожний живе за рахунок того, що їсть іншого. Спробуй не поїсти і помреш. Оце є життя. Виживають тільки сильніші. Слабий гине і вмирає. Це є єдина правда. Добрі — це вівці, які створені для їжі вовкам. Якщо хочеш жити і насолоджуватись життям, мусиш бути вовком. Це є мудрість. Все інше — дурниці. Казки для діточок, маминих нестунчиків.

БЕАТРИС — Ні, ні... Ірено... Ти помиляєшся... Думаю, що... Ти говориш це тому, що нещаслива... що страждала багато... Але... (Розпачливо) Не знаю, як сказати тобі... Але я відчуваю... Ти не знаєш, як солодко, як радісно, коли ти можеш любити...

ІРЕНА — (Глумливо) А-а, так... свого нареченого

БЕАТРИС — Ні, ні... Не тільки нареченого... ні... Любити все... Людей... природу... весь світ...

ІРЕНА — (Деякий час дивиться з цікавістю на Беатріс, потім знову на її обличчі відбивається вираз глуму). Ха!.. Слівця, які вживають у церквах і які не варті нічого в житті.

- БЕАТРИС — Не є тільки слівця!.. Це правда!
- ІРЕНА — Правда?.. Ха!.. Це дійсно... Добре... Попоговоримо про інше... Скажи, хто це грав на піанно сьогодні вранці?
- БЕАТРИС — А-а... Це Мар'яно... Тебе збудив?
- ІРЕНА — Ні. Мені подобається музика.
- БЕАТРИС — (Зрадівши) Бачиш!.. Не все на світі, як тобі здається, недобре. Є стільки гарного! Тобі подобається музика...
- ІРЕНА — А хто тобі сказав, що мені не подобаються гарні речі. Добрий будинок, гарні вбрання, (лукаво) і хлопчики гарні.
- БЕАТРИС — Ха, ха, ха!.. Ти жадлива жартівниця, Ірена!
- ІРЕНА — Чому жартівниця?
- БЕАТРИС — Але ж маєш чоловіка...
- ІРЕНА — А-а... так... Добре... І цей наречений твій вміє цілувати добре?
- БЕАТРИС — О-о... Але... (Засоромлено) це є трохи... нескромно.
- ІРЕНА — Чому? Адже ми кузини, ні? Крім того, усі жінки є великі пліткарки і їм подобається говорити про такі речі.
- БЕАТРИС — Мені ні.
- ІРЕНА — А мені так... Добре. Скажи... (Схиляється і щось говорить на вухо Беатріс, потім з недоброю усмішкою дивиться на неї).
- БЕАТРИС — (Почервонівши. Розгублено) Я... Не розумію...
- ІРЕНА — Не розумієш? Ха, ха!.. (Плескає по плечі Беатріс) Не бійся... Не скажу бабуні.
- БЕАТРИС — Я не маю ніяких таємниць від бабуні, але те, що ти говориш... Я не розумію.
- ІРЕНА — (З цікавістю) Не розумієш?.. Справді?.. Ха, ха, ха!..
- БЕАТРИС — (Розгублено) Чому ти смієшся?
- ІРЕНА — Ха, ха, ха!.. Але.. Добре... Він тебе цілує?
- БЕАТРИС — Я не... (не знає, що казати).
- ІРЕНА — Добре... Ви цілуєтесь і... (дивиться з тією самою недоброю усмішкою).
- БЕАТРИС — (Ніяково і трохи ображено) Гадаю що не-

має нічого поганого, коли наречені люблять одне одного і цілуються...

ІРЕНА — (Змінює тон) Звичайно, що ні... Це є одна із солодощів життя. Нам, жінкам дуже подобається цілуватися... Звичайно не з такою рибою, як... (Спиняється, потім продовжує тоном повчально протекторським). Кожний має свою манеру цілувати. Дехто цілує так, що вся кров закипить, як від вогню і...

(Чути дзвоник)

БЕАТРИС — (З полегшенням) Це певно Хорхе. Вибач... (Підводиться і швидко йде до дверей, що виходять до вестибюлю. Ірена також підводиться і проходить по сцені, зі своєю характерною манерою в розвалку, з руками закинутими за голову).

(Входять Беатріс і Хорхе)

ХОРХЕ — Добрий ранок, сеньйора.

ІРЕНА — Голя!.. (Протягає руку, яку Хорхе потискує).

ХОРХЕ — Як себе почуваєте, сеньйора? Як спали?

ІРЕНА — (Дивлячись викликаюче і лукаво) О-о!.. Дуже добре... Бачила у сні, ніби мене цілував такий собі білявий, (дивлячись в очі Хорхе) з блакитними очима...

ХОРХЕ — (Спочатку трохи вражений дивиться на Ірену, видно, що почуває себе незручно, потім бере це, як жарт) Солодкий сон, ні?... (Правою рукою обіймає Беатріс за плечі). А тобі, дитинко, що снилося?

БЕАТРИС — О-о... Нічого... Але не звертай увагу на Ірену. Хорхе, вона жахлива жартівниця... Добре, я йду приготувати каву.

ХОРХЕ — Я тобі допоможу.

БЕАТРИС — Ні, ні... Лишайся з Іреною. Я приготую швидко.

(Виходить)

ХОРХЕ — (Не знає з чого почати розмову). Здається буде дощ...

ІРЕНА — (Продовжує ходити з руками закинутими за голову) Так?

(Мовчання)

ХОРХЕ — Ви перший раз в Буенос-Айресі?

ІРЕНА — В Буенос-Айресі?... А-а... гак...

ХОРХЕ — Подобається?

ІРЕНА — Не знаю... Не роздивилася добре. Здається, шикарне місто... Є багато кін?

ХОРХЕ — О-о... Більш за все... В кожній частині.

ІРЕНА — Не погано... (Сідає).

ХОРХЕ — Бачу, що ви прихильниця кін.

ІРЕНА — Чому ні... Кажуть, що я подібна до Марії Фелікс. Як вам здається?

ХОРХЕ — (Дивиться на Ірену) Не знаю... Мені здається...

ІРЕНА — (Не слухаючи) Кажуть, що я гарна.

ХОРХЕ — Гм...

ІРЕНА — (Лукаво) І вмю добре цілувати... Хочете спробувати?

ХОРХЕ — (Злякано озирається на двері) Але... не тут, будь ласка...

ІРЕНА — (Глумливо робить рух головою в бік дверей). Ревнива?

ХОРХЕ — (Розгублено) Хто?

ІРЕНА — Наречена... Моя кузинка.

ХОРХЕ — Немає мотивів для цього.

ІРЕНА — (Тим самим глумливим тоном). Так? Який хлопчик чемний!.. (Нахиляється до Хорхе) Але мене не одуриш... Я тебе бачу наскрізь...

ХОРХЕ — (Брутально) Що хочеш від мене?

ІРЕНА — Нічого... Не бійся... Не маю претенсії одружитися з тобою.

ХОРХЕ — Звичайно, ні...

ІРЕНА — Але маєш вуста солодкі й апетитні для поцілунку.

(Дивиться одне на одного, не зводячи очей. Вираз обличчя Хорхе змінюється, з'являється у ньому щось брутальне, жорстоке і пристрасне. Цю сцену переживають кроки і поява Мар'яно. Хорхе вміть опановує собою і, як завжди, жваво підводиться)

ХОРХЕ — О-о!.. Маестро і медик. Як справи?

МАР'ЯНО — Добре. Як почуваете себе, Ірено? Спалив добре?

ІРЕНА — Так... ~~Більш-менш...~~

ХОРХЕ — Добре, діти... Піду допоможу Беатріс...

(Виходить).

МАР'ЯНО — Вам подобається наша родина?

ІРЕНА — Звичайно... Коли зустрічаєш родичів...

МАР'ЯНО — Для бабуні це велика радість... І для всіх нас.

ІРЕНА — (З легкою усмішкою). Ви мене не знаєте... Може не сподобаюсь...

МАР'ЯНО — (Дивиться на Ірену). Не думаю... Ви маєте у собі щось... добре і щире...

ІРЕНА — (Спускаючи очі) Інколи можна помилятися... Але... Ха, ха!.. Ми з вами говоримо на ви... Ми ж є родичі, ні?

МАР'ЯНО — (Трохи засоромлено) Ах, так... Я не є галлянтний... Якщо вам подобається... Буду дуже радий.

ІРЕНА — Ніколи не мала кузена... Це майже як брат...

МАР'ЯНО — Звичайно... Якщо ви... Якщо ти хочеш...

ІРЕНА — Ха, ха!.. Звичайно так... Добре... Хто це грав сьогодні вранці?

МАР'ЯНО — А-а... То я...

ІРЕНА — Мені подобається... І що це ти грав?

МАР'ЯНО — Це моє... Концерт для скрипки.

ІРЕНА — (З цікавістю) Так ти також і композитор?

МАР'ЯНО — Мені подобається компонувати... Але треба спеціально вивчати. Я є трохи дилетант.

ІРЕНА — І можеш писати пісні?

МАР'ЯНО — Пісні? Досі писав усе музику інструментальну. А чому питаєш? Може співаєш?

ІРЕНА — (Трохи засоромлено). А-а... трішечки... Знаєш, я співала у барі... Звичайно що... народні пісні... Мехіканські... Не вчилася ніколи.

МАР'ЯНО — Тепер можеш вчитися. Для співів не є різно.

ІРЕНА — О-о... Думаю що... Нічого не вийде... Коли була малою, мала добрий голос. А тепер... щось... став голос хрипкий... Але це ні до чого... А ти... Ти б міг мене повчити?

МАР'ЯНО — Співати? Ні... Я не співаю... Не маю досвіду... Якщо хочеш вчитись музики... Наприклад,

піано, з великим задоволенням можу допомогти тобі.

ІРЕНА — Мені б хотілося... Завжди подобалася музика.

МАР'ЯНО — Твоя мати була п'яністкою.

ІРЕНА — Так? (Дивиться на портрет).

МАР'ЯНО — І також компонувала.

ІРЕНА — О-о!..

МАР'ЯНО — Нещодавно серед нот знайшов романс, який написала твоя мати і присвятила своєму батькові. Знаєш, що твій батько співав?

ІРЕНА — Так?.. Які батьки багаті!..

МАР'ЯНО — (З усмішкою) І ти єдина спадкоємниця.

ІРЕНА — Ха, ха, ха!.. Але мені подобається.. І співав добре цей... мій батько?

МАР'ЯНО — Я не чув... Але бабуня каже, що мав гарний голос... тенор.

ІРЕНА — І ця... твоя тітка... хочу сказати моя мати, також співала?

МАР'ЯНО — Думаю, що ні... Ніхто про це не говорив нічого.

ІРЕНА — (З цікавістю дивиться на портрет). Мені здається, що співала.

МАР'ЯНО — Чому?

ІРЕНА — Не знаю... Якщо могла грати, могла б і співати.

МАР'ЯНО — Для цього треба мати голос.

ІРЕНА — І ти не співаєш?

МАР'ЯНО — (З усмішкою) Ні.

ІРЕНА — Жалко.

МАР'ЯНО — Чому?

ІРЕНА — Не знаю... Ха, ха!.. Здається, кажу дурниці...

МАР'ЯНО — Який ти маєш голос? Сопрано? Меццо-сопрано?

ІРЕНА — О-о... не знаю... Раніш могла брати високо... А тепер співаю низьким голосом. Ті пісні, що я співала, завжди були для низького голосу.

МАР'ЯНО — В розмові у тебе голос низький... і приємного тембру.

ІРЕНА — Так?

МАР'ЯНО — Мені хотілося б почути, як ти співаєш?

ІРЕНА — Чому ні... Коли? Хочеш зараз?

МАР'ЯНО — Зараз, ні... Мушу піти купити часопис для

дідуся. Коли повернуся... За півгодини. Добре?

(Входить Беатріс)

БЕАТРИС — (З дверей) Ірено! Кава готова!

ІРЕНА — Зараз...

МАР'ЯНО — Беатріс, якщо прийде Олександр, скажи, щоб зачекав. Я йду по часопис. Зараз повернусь.

БЕАТРИС — Добре.

(В цей час у двері, що виходять до вестибюлю, входить донья Марта. Видко, що повертається з церкви (одягнена в темне, волосся покрите чорним шалем, в руках тримає чотки і молитовник).

БЕАТРИС — О-о!.. Бабуня!..

МАР'ЯНО — Добридень, бабуню. (цілує лагідно лонью Марту в щоку).

ДОНЬЯ МАРТА — Добридень дітки.

МАР'ЯНО — Добре... Я йду...

(Мар'яно виходить).

ДОНЬЯ МАРТА — Як себе почуваєш. Іреніта? (Дивиться з любов'ю на Ірену). Як спала?

ІРЕНА — Добре.

ДОНЬЯ МАРТА — Мені здається, що ти трохи бліда... і худенька... Уже снідала?

БЕАТРИС — Ще ні, але зараз будемо пити каву.

ДОНЬЯ МАРТА — Їж добре. Іренусю, не звертай увагу на моду. Тепер дівчата не їдять, щоб бути тоненькими. Але здоров'я це є дар, що робить радісним наше існування. Загубити здоров'я дуже легко, а повернути тяжко. В наші часи дівчата їли добре і були здорові і міцні.

БЕАТРИС — (Весело) Не такі ми вже слабенькі: бабуню, ти сама кажеш, що худі більш витривалі, ніж товсті.

ДОНЬЯ МАРТА — Є різниця між бути товстима і бути здоровим. Найліпше це триматися середини і не впадати в крайності.

БЕАТРИС — Ти також їси дуже мало, бабуню, як пташка!

ДОНЬЯ МАРТА — Старий організм не потребує багато їсти, але молодий, що розвивається, вимагає доброго харчування.

БЕАТРИС — (Обіймає донью Марту). Добре, добре...
Ходімо, Іреніта, пити каву. Для тебе, бабуню, пригото-
вовано сік з помаранчів.

*(Донья Марта, Беатріс і Ірена йдуть до дверей в помеш-
кання).*

ДОНЬЯ МАРТА — Дідусь є в хаті?

БЕАТРИС — Ні... Його викликали до хворого.

(Виходять. Голос Беатріс віддалюється і стихає.

*Деякий час на сцені нікого немає. Надалі з передпокою
чути дзвоник. З дверей, в які щойно вийшли донья Мар-
та, Беатріс і Ірена, входить Беатріс і біжить через за-
лю до передпокою, звідки незабаром повертає в супроводі
Олександра).*

БЕАТРИС — (Входячи) Мар'яно пішсв на ріг, купити
часопис. Зараз повернеться... Просив, щоб ви за-
чекали.

ОЛЕКСАНДЕР — Я можу піти назустріч...

БЕАТРИС — Ні, ні... Можете розминутися... Мар'яно
зараз повернеться... Прошу сідати...

ОЛЕКСАНДЕР — Дякую... Я...

БЕАТРИС — Вип'єте каву?

ОЛЕКСАНДЕР — Ні, дякую... Щойно випив... Гілки-
що... І ви... Ви може снідаєте?... Якщо я зава-
джаю...

БЕАТРИС — Абсолютно не заваджаєте. Я вже давно по-
снідала, але зараз приготована свіжа кавка для Іре-
ни... Вона після подорожі встала пізно. Може
вип'єте? Підемо до їдальні.

ОЛЕКСАНДЕР — (Благаючи) Ні, ні... Будь ласка. . Не
турбуйтеся... Я не хочу...

БЕАТРИС — Добре. Як хочете... Прошу сідати.

*(Олександр хоче сісти, але помічає, що має мокрі
черевики).*

ОЛЕКСАНДЕР — (Засоромлено) Я, здається, забрудив
вам підлогу...

БЕАТРИС — О-о, нічого...

ОЛЕКСАНДЕР — Але... я... треба...

БЕАТРИС — Не турбуйтеся.

ОЛЕКСАНДЕР — Я вам даю роботу...

БЕАТРИС — Абсолютно ні.

ОЛЕКСАНДЕР — У вас і без мене досить роботи... Завжди працюєте...

БЕАТРИС — Я? (Сміється). Не так уже багато... Ми маємо жінку, яка веде господарство. Тільки зараз вона поїхала у відпустку до Кордобі. Там у неї живе син з невісткою й онуки. Наступного тижня має повернутися. Але прошу сідати...

(Олександр слухняно сідає. Беатріс сідає також).

БЕАТРИС — Як ваша робота? Задоволені?

ОЛЕКСАНДЕР — Так... Я дуже вдячний Мар'яно... і також усім вам.

БЕАТРИС — Нема защо... Мар'яно каже, що в лабораторії всі дуже задоволені з вашої праці.

ОЛЕКСАНДЕР — Немає нічого складного... Писати дану аналіз і віддавати хворим.

БЕАТРИС — Але ви працюєте старанно і точно, а це дуже рідко зустрічається. Мар'яно тільки турбує, що платня ваша не є велика, але це тимчасово...

ОЛЕКСАНДЕР — Для мене досить... Не маю великих вимог. Головне, що не є робота фізична... Коли я працював на фабриці, руки зробилися, мов дерев'яні, тверді... Не міг зовсім грати на скрипці... А тепер, робота в канцелярії... Це просто щастя... Тепер я можу грати...

БЕАТРИС — Можливо, що надалі зустрінете роботу за своїм фахом, десь в оркестрі...

ОЛЕКСАНДЕР — Не думаю... В Буенос-Айресі своїх музик безробітних досить... Аргентинців... А я чужинець... емігрант.

БЕАТРИС — Але ви можете взяти підданство і будете також аргентинцем. Якщо вам подобається Аргентина, звичайно...

ОЛЕКСАНДЕР — Звичайно... Мені дуже подобається Аргентина... Тут люди привітні, доброзичливі... Не те, що в Європі, жорстокі й байдужі...

БЕАТРИС — Але це тому, можливо, що війна зробила життя тяжким і злиденним.

ОЛЕКСАНДЕР — Так... Звичайно...

(Пауза. Беатріс, яка впродовж останнього діалогу розглядала троянди, підводиться і поправляє їх).

ОЛЕКСАНДЕР — (Несміливо) Ви любите квіти?

БЕАТРИС — А-а... Так... (Сміється) Усі жінки люблять квіти. Але ці квіти для тітоньки Іванни.

ОЛЕКСАНДЕР — Знаєте, ви дуже подібні до своєї тітки.

БЕАТРИС — Так?... Але ні... Тітка Іванна була, дуже гарна.

ОЛЕКСАНДЕР — Ви також гарна.

БЕАТРИС — (Лукаво) — Не чекала, що ви здібний говорити компліменти.

ОЛЕКСАНДЕР — Не є комплімент... Ви така...

БЕАТРИС — Така?..

ОЛЕКСАНДЕР — Коли б я був маляр, я б намалював картину, яку б назвав «Беатрис»... Та, що її кохав Данте...

БЕАТРИС — О-о...

ОЛЕКСАНДЕР — (Дивлячись на Беатрис). Кожну неділю вона йшла до церкви, одягнена в біле із ясним покриттям на голові, що підкреслювало темряву її волосся і обрамляло обличчя з рисами тонкими і прегарними... Її вії, темні й довгі, кидали тінь на лиця, отласові, мов пелюстки троянди. У своїх руках, з пальцями тонкими й довгими, вона тримала молитовник... Як ви...

БЕАТРИС — О-о!.. Боже мій!.. Сеньйор Олександр, ви є справжній поет... Але я ніколи не бачила вас у церкві.

ОЛЕКСАНДЕР — Ви мене не бачили... Я стояв позад колони і дивився, як ви молитесь...

БЕАТРИС — Але... Це не гарно... Дивитись, коли хтось молиться. Наступного разу я не зможу молитися... Буду думати, що на мене хтось дивиться...

ОЛЕКСАНДЕР — І... ваш наречений... хіба ніколи не дивиться?..

БЕАТРИС — Але не тоді, коли я молюсь... Він може дивитись на мене в хаті, скільки завгодно.

ОЛЕКСАНДЕР — (Смутно) Він може дивитися в хаті, а я... тільки в церкві...

БЕАТРИС — Це є... (Хоче жартувати, але відчуває себе ніяково). Грохи смішно... Ви також можете бачити мене... дома... (Прислухується. З полегшенням). О-о... Здається, Мар'яно. (Іде до дверей, що вихо-

дять у передпояк, і відчиняє їх). Це ти, Мар'яно? Сеньйор Олександр тебе чекає!

(Входить Мар'яно, тримаючи в руках часопис).

МАР'ЯНО — (Входячи) А-а!.. Дуже радий!.. Добридень!

ОЛЕКСАНДЕР — Добридень!

БЕАТРИС — Добре... Я йду.

МАР'ЯНО — (До Беатрис) Поклади, будь ласка, часопис на стіл дідусеві.

БЕАТРИС — Добре.

(Бере часопис і виходить).

МАР'ЯНО — Давно чекаєте?

ОЛЕКСАНДЕР — Ні... Не дуже.

МАР'ЯНО — Я дуже перепрошую, але мусів купити часопис... крім того... хотів трохи розважитись. Вночі кінчив «адажіо».

ОЛЕКСАНДЕР — Так?

МАР'ЯНО — Хотів почати «Скерцо», але... нічого не вийшло...

ОЛЕКСАНДЕР — Це вже забагато... За одну ніч...

МАР'ЯНО — Не тому... Маю характер меланхолійний і... головне... не маю певності...

ОЛЕКСАНДЕР — В своїх силах?

МАР'ЯНО — Ні... В потребі... творити.

ОЛЕКСАНДЕР — Чому?

МАР'ЯНО — Не знаю... як це пояснити... (Проводить рукою по обличчі). Інколи бачу... Думаю, що це є ідея фікс... (Раптово) Ви знаєте історію про дівчат Гірошімі?

ОЛЕКСАНДЕР — Ні.

МАР'ЯНО — Коли під час війни в Гірошімі кинули атомову бомбу, декілька дівчат японських заховалися в льох у школі... Вони вижили... але їхні тіла лишилися цілком деформовані... Виглядали монстрами, які ховалися від людей. Доки американці зробили шляхетний жест, їх узали до Америки, щоб зробити їм плястичні операції... Щоб повернути їм людський вигляд... (Приглушено) Я їх бачив...

(Мовчання).

ОЛЕКСАНДЕР — І допомогла їм?... Операція?

МАР'ЯНО — Не є ми боги. Знаємо перфектно руйнувати, але не творити.

ОЛЕКСАНДЕР — Це є ваша «Ідея фікс»?

МАР'ЯНО — Так і... Часом уночі... Коли не можу спати, або хочу творити щось, уява малює мені ці обличчя жахливі, що не мають в собі нічого людського... І все ж... Це були дівчата... Безвинні офіри війни...

ОЛЕКСАНДЕР — Але ви як лікар мусите часто зустрічати такі випадки. Багато хвороб або нещасливих випадків руйнують людське тіло і змушують страждати.

МАР'ЯНО — (Тоскно і пристрасно). Але це зовсім інше... Смерть і страждання, що приходять завдяки хворобам, є як закон природи, є наша доля, в якій часом є і наша провина... Але страждання, які є наслідком нашого злочину... (Різко уриває і нервово стискає і ростискає руки).

ОЛЕКСАНДЕР — Так, але не наша провина в тому. Це можемо відповідати за всіх тих, хто це робить.

МАР'ЯНО — Ви — ні... Але я — так... (Зусиллям). Ви знаєте... що мій батько був одним з тих фізиків... яким належить відкриття атомової сили руйнування... Атомові бомба... що вжили останньої війни...

ОЛЕКСАНДЕР — Так це... Тому ви... Ви гадаєте, що... Але ви не маєте ніякої провини!

МАР'ЯНО — Офіційально ні, але морально так.

(Мовчання).

ОЛЕКСАНДЕР — (Повільно) Я вас розумію. Але все ж... Ви ні в чому не винні. (Раптово). Тому ви обрали медицину?

МАР'ЯНО — Так... Мені здається, що це є найвірніший шлях допомоги людству.

ОЛЕКСАНДЕР — Можливо... Шлях благородний... Не можна нічого сказати... Але в той же час... Знаєте... Часом думаю... Людство багато думає про допомогу нашим фізичним стражданням, і дуже мало про... коріння зла. Тобто про страждання духові... Бо все те зло, що нас змушує страждати, як то — несправедливість соціальна, війни і таке інше — все це є наслідок хвороби духа.

МАР'ЯНО — (З гірким глумом) І де шукати ліки проти болів духових? У філософії?.. В мистецтві?

ОЛЕКСАНДЕР — Філософія світська, є лише вправою нашого фізичного мозку, що не має нічого спільного з духом. Мистецтво ж саме є проявом нашого духа.

МАР'ЯНО — (З тим самим гірким глумом). Яке розповідає про духове падіння, як це робить сьогоднішнє мистецтво.

ОЛЕКСАНДЕР — Мистецтво сьогодні! Так, мистецтво сьогодні відбиває життя сьогоднішнє. Висока цивілізація поруч із духовою порожнечою. Ми забагато надаємо значіння нашому розумові і це поширюється на мистецтво. Зараз мистці не творять, а роблять. І через це їхні праці це не прояв духа, а скоріше шари для розуму.

МАР'ЯНО — Але мистецтво також не може стояти на місці, воно мусить йти в ногу з життям, шукати нових шляхів.

ОЛЕКСАНДЕР — Шукати нові шляхи! У всі віки мистці шукали нові шляхи. Це стосується до форми. Хай собі шукають. Хай дають нове. Але справа не в формі, а в змістові, в тому бажанні знайти bestialnu osnovu в людині, в запереченні духового прояву людського «я».

МАР'ЯНО — Видко людське «я» має в собі дві основи — добра і зла.

ОЛЕКСАНДЕР — Оце!.. В цьому вся справа!.. Але чому цивілізація веде до удосконалення життєвих вимог, а мистецтво до духового примітиву? Щоб бути логічним, треба і до мистецтва ставити вимоги поліпшення нашого «я». а не виправдувати основу зла і робити з нього бога!

МАР'ЯНО — Що ж по вашому робити?

(Входить Ірена, яка вже змінила свій халат на сукню, досить елегантну, волосся розчісане, губи яскраво намацьовані. Виглядає гарною, тією інтригуючою і збудливою красюю, яка впливає на чоловіків. Спиняється і дивиться з цікавістю. З нею входять Беатріс і Хорхе. Олександр, не помічаючи їх говорить все більше запалюючим).

ОЛЕКСАНДЕР — (Підвищеним голосом) Що робити?!

Боротися! Протиставити силі зла силу добра!.. Але насамперед: що таке сила добра? Це — гармонія, краса, любов!.. Що таке сила зла?.. — Дизгармонія, потворність, ненависть... Двом богам служити не можна. Кому служить мистецтво сьогодні?! Ця поламана форма в малярстві, дизгармонія, какофонія в музиці, пропагування садизму в літературі... .

(Мар'яно, який ще раніш помітив, що ввійшли Ірена і інші, робить неспокійний рух, щоб показати Олександрові, що вони не самі. Олександр нарешті помічає і різко уриває).

ІРЕНА — (Наближаючись) Добре... Гадала, що збираєтесь почати боротьбу.

БЕАТРИС — Ха, ха, ха!.. Але сеньйор Олександр, ніколи не гадала, що ви можете бути таким енергійним.

ХОРХЕ — Дуже добре... Це мені подобається. Для Мар'яно дуже корисно. Я багато разів намагався навчити його правилам боротьби або боксу, але не мав успіху.

ОЛЕКСАНДЕР — (Розгублено і засоромлено) Я... не хотів...

МАР'ЯНО — Ми розмовляли на філософську тему. (Дивлячись на Ірену) А-а... Зараз...

ІРЕНА — Добре, думала що...

МАР'ЯНО — (Олександрові) Знаєте, що Ірена співає? Я збирався її послухати.

ОЛЕКСАНДЕР — (Дивлячись на всіх; Незграбно і засоромлено) Я... Вибачте... я... (Раптово) Добридень.

БЕАТРИС — Ха,ха!

ІРЕНА — Добре... (Простягає руку, яку Олександр потискує) Добридень.

ХОРХЕ — (Дружно плескає Олександра по плечі) Ми з вами також ще не бачились. Добридень.

ОЛЕКСАНДЕР — Добридень.

МАР'ЯНО — Дуже добре... Олександр... Хотите? (До Ірени) Знаєте... (Поправляється). Знаєш, сеньйор Олександр є дуже добрий музика. Він може висловити свою думку.

ІРЕНА -- Так?... Добре... Тоді пішли співати?

МАР'ЯНО — Так... До моєї кімнати... Там піанно.

(Ірена повертає і йде до дверей. Мар'яно і Олександр супроводять її).

ІРЕНА — Але не знаю, що співати...

МАР'ЯНО — Однаково... Що тобі найбільше подобається.

(Виходять).

БЕАТРИС — Ха, ха, ха!..

ХОРХЕ — (Який стоїть заглиблений в свої думки) Чому смієшся?

БЕАТРИС — Ах!.. Цей... сеньйор Олександр... такий комічний... Але дуже симпатичний... Чи не так? Мені здається, він мусить бути дуже добрий...

ХОРХЕ — (Розпилено). Так?... А-а... Так... Здається... (Ніби, відповідаючи своїм думкам) Не знаю, чому Ірені прийшла думка саме сьогодні йти оглядати місто...

БЕАТРИС — Але логічно... Для тих, хто прибуває, завжди цікаво оглянути нові місця.

ХОРХЕ — І чому саме хоче йти зі мною? Прекрасно могли б супроводити її чоловік, або Мар'яно, або...

БЕАТРИС — Але знаєш добре, що чоловік десь пішов, а Мар'яно зайнятий.

ХОРХЕ — Але я хочу піти з тобою...

БЕАТРИС — Другого дня Хорхе... Може завтра по обіді. Хочеш? Будь добренький... (Притискується до грудей Хорхе). Мій Хорхе... Не знаєш, як я тебе люблю...

ХОРХЕ — (Обіймає Беатріс) Біче... (Цілує її волосся, очі, потім шукає її вуста. Довгий поцілунок. Нарешті Беатріс знову кладе голову на груди Хорхе).

БЕАТРИС — С-о... Хорхе... Яка я щаслива...

ХОРХЕ — Біче... Не пускай мене йти з Іреною... Ходімо разом.

БЕАТРИС — Не можу, Хорхе... Мушу допомогти бабусі приготувати обід.

ХОРХЕ — Один раз бабуня може обійтися без тебе.

БЕАТРИС — Але не сьогодні... Маємо гостей...

ХОРХЕ — Не подобається мені прибуття цих родичів.

БЕАТРИС — Не кажи цього, Хорхе... Знаєш добре, що для нас це велика радість. (Здалеку чути голос

мехіканської пісні). О-о... Це Ірена співає...
Гарний голос... Тобі здається?

ХОРХЕ — (Глухим голосом) Так...

БЕАТРИС — (Знову кладе голову на груди Хорхе) Знаєш, Хорхе... Вона не є погана. Мала життя дуже тяжке, була нещаслива в дитинстві... Мусимо перевиховати її, обіймати пестощами... Ти їй покажеш музеї, виставки картин...

ХОРХЕ --- Думаю, що її більше цікавить бокс або...

БЕАТРИС — Не будь жорстоким, Хорхе... Вона належала до іншого світу, ми мусимо допомогти їй знайти другий, наш... Їй подобається музика... Дивись, вона співає...

(Чути дзвоник телефону. Беатрис звільняється від обіймів Хорхе, йде до столика, де стоїть телефон, і бере трубку).

БЕАТРИС — Гальо!.. Так... Консульторія доктора Хуана Бурко... Доктора Бурка нема... Не знаю... Має зробити декілька візит... Спішно?... Що? Обпеклася?... Є інший лікар... Доктор Мар'яно Бурко... Так... Зараз покличу... (Кладе на стіл трубку і біжить до дверей). Мар'яно!.. Мар'яно!..

(Вибігає. Трохи згодом повертає в супроводі Мар'яно)

МАР'ЯНО — (Беручи трубку) Гальо?... Так... Говорить доктор Мар'яно Бурко... Скільки часу? Так... Так... Олива?... Дуже добре... Покищо нічого більше... Зараз виходжу... Адреса... (Записує в блок-нот). Вулиця Сан Мартін... число чотириста двадцять три... Так... Зараз виходжу... (Кладе на місце трубку).

БЕАТРИС — Три квартали ліворуч, потім праворуч... Недалеко...

(В дверях з'являється донья Марта).

ДОНЬЯ МАРТА — Що сталося?

МАР'ЯНО — (Швидко виходячи) Обпечення... жінка...
Перевернула на себе окріп.

ДОНЬЯ МАРТА — Я допоможу скласти валізу.

(Мар'яно і донья Марта виходять).

ХОРХЕ — Авта нема?

БЕАТРИС — Дідусь узяв... Але це недалеко. Біди жінка... Мусить дуже страждати.

ХОРХЕ — Такий відомий лікар. як твій дідусь, ми би мати принаймні два авта.

БЕАТРИС — Це не так легко... Клієнти в дідуся здебільшого небагаті.

ХОРХЕ — Звичайно... З його манерою лікування задурно... Дивно, як ви ще живете.

БЕАТРИС — Не всі задурно... Деякі платять добре. Але якщо хтось не має грошей...

ХОРХЕ — Бабуня і ти дасте їм.

БЕАТРИС — (Вражено дивиться на Хорхе). І тобі це не подобається?

ХОРХЕ — (Трохи роздратовано й іронічно). Чому ні?.. Дуже подобається..

БЕАТРИС — (Наближається до Хорхе і дивиться йому у вічі). Хорхе... Що сталося? Чому ти такий нервовий і роздратований?

ХОРХЕ — Нічого. Тільки часом я себе почуваю таким незначним поруч з вашою шляхетністю і святістю...

БЕАТРИС — Хорхе!..

(Входять Мар'яно і донья Марта. Мар'яно швидко йде до дверей, що виходять до вестибюлю. Донья Марта спиняється).

МАР'ЯНО — (Входячи, до доньї Марти). Будь ласка. бабуню, не відпускай Олександра... Він мені потрібний...

ДОНЬЯ МАРТА — Не турбуйся... Не пущу...

(Мар'яно виходить. Донья Марта також повертається назад, звідки увійшла, і виходить).

БЕАТРИС — (До Хорхе). Хорхе... Ти мені не відповів... Що сталось? Чому..

(Входить Ірена. В руках тримає торбинку і светер).

ІРЕНА — (Входячи). Добре... Хорхе... Пішли?.. Я чекаю.

ХОРХЕ — (До Беатріс). Біче... Ходімо разом..

БЕАТРИС — Ні, Хорхе... Знєш добре, що не могу...

ХОРХЕ — (Різко повертається до Ірени). Дуже добре. Ходімо.

БЕАТРИС — Я вам раджу піти до музею. Там тепер цікава виставка...

Ірена і Хорхе нічого не відповідають і виходять. Беатрис деякий час дивиться їм у слід, потім іде до вікна і дивиться на вулицю. Раптом її рухи указують, що вона їх побачила на вулиці. Усміхаючись, вона підводить руку, щоб привітати, але видно, що не отримує відповіді. Деякий час стоїть з підведеною рукою, потім повільно спускає руку і дивиться задумливо і сумно, в той час як повільно спадає

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Кімната доньї Марти, яка одноразово править за опочивальню і кабінет. В глибині ліжка, комода і шафа, на всю стіну полиці з книжками, ліворуч двері, а ближче наперед письмовий стіл і крісло. Праворуч вікно, а біля нього каната, перед якою — низенький столик. На стінах розвішено картини, здебільшого релігійного змісту, як «Святе серце Христа», та інші.

У кріслі за письмовим столом сидить донья Марта. За стіною в неї підкладено подушку, на плечах темний, вовняний шаль. В руках вона тримає ручку, якою щось злищує в розкладені папери.

Праворуч на канаті сидить Беатріс. В руках у неї приладдя до вишивання. Схилившись над роботою, вона вишиває повільно і механічно, видно, що думки її десь далеко. Часом вони підводить голову і дивиться на вулицю, потім знову сумно схиляється над роботою і шие.

ДОНЬЯ МАРТА — П'ять тисяч п'ятсот сорок шість...

Не дуже багато... Але... (Повертає голову до Беатріс і дивиться на неї поверх окулярів). Ти тут?

БЕАТРИС — (Ніби прокидаючись). А-а?... Ти щось сказала, бабуню?

ДОНЬЯ МАРТА — Думала, що тебе нема... Тількищо підрахувала гроші... Датки, що зробили на сиріт... Можемо зробити ялинку на Різдво... Скромно, але для бідненьких і це радість...

БЕАТРИС — Скільки всього?

ДОНЬЯ МАРТА — Всього — п'ять тисяч п'ятсот сорок шість пезо.

БЕАТРИС — Сеньйора Гомес казала, що зібрала також біля двох тисяч... Зможемо купити іграшки... Для дівчаток ляльки, для хлопчаків паротяги і ще щось...

ДОНЬЯ МАРТА — Сеньйора Гомес працює в цій справі. Вона дуже спритна в цьому. Завжди вміє купити речі добрі і дешеві. Сьогодні чекаєш Хорхе?

БЕАТРИС — Ні... Не знаю...

ДОНЬЯ МАРТА — Давно його не бачила. Щось сталося?

БЕАТРИС — Ні, ні... Думаю, що не має часу... Тепер кінчається триместр... Екзамени в університеті і робота...

ДОНЬЯ МАРТА — Звичайно, так... Бідненький. Так тяжко вчитися і працювати. Мені здається, він останнім часом робиться більше серйозний. Я тебе питаю тому, що сеньйора Гомес живе близько біля Хорхе. Він міг би занести їй гроші.

БЕАТРИС — Якщо Хорхе не прийде, я можу віднести.

ДОНЬЯ МАРТА — Добре... Я зателефоную сеньйорі Гомес і ми розв'яжемо цю проблему. (Складає папери). Не знайшла ще свій годинник?

БЕАТРИС — Ні... Не знаю, де б він міг подітися

ДОНЬЯ МАРТА — Не загубила на вулиці?

БЕАТРИС — Не думаю... Мені здається, я його поклала на столі у вітальні... Але не є певна...

ДОНЬЯ МАРТА — Дома не може загубитися. Деся знайдеш. (Здалеку чути звуки піано, видно хтось робить елементарні вправи. В обличчі доньї Марти з'являється ясна усмішка). Ірена захоплюється музикою... Бідна маленька... Мар'яно каже, що прогресує дуже добре.

БЕАТРИС — Так...

ДОНЬЯ МАРТА — І голос має добрий. Сеньйора Альварес рекомендувала одну вчительку співів. у якої вчиться її донька, але Мар'яно не хоче... Йому не подобається. Звичайно ліпше відразу знайти доброго вчителя.

БЕАТРИС — Мар'яно знає одного, який зараз має вакації.

ДОНЬЯ МАРТА — Так, він казав... Добре, зачекаємо.

БЕАТРИС — (Повертає голову до вікна. Раптом обличчя її освітлюється радісною усмішкою). Хорхе!.. Бабуно. Хорхе йде!..

ДОНЬЯ МАРТА — Дуже добре... (Беатріс схоплюється і біжить до дверей). Скажи, щоб прийшов сюди.

(Беатріс вибігає. Донья Марта з усмішкою дивиться їй у слід, потім хитає головою і замислюється. Надалі збирає папери, кладе їх в шухляду письмового столу, і засуває шухляду).

(Входить Беатріс і Хорхе).

БЕАТРИС — (Входячи. Весело). Ось, маєш його, бабуню!

ХОРХЕ — Добридень, сеньйора!

ДОНЬЯ МАРТА — Нарешті... Добридень, дитинко...

Давненько тебе не бачила... Працюєш багато?

ХОРХЕ — Так... Екзамени.

ДОНЬЯ МАРТА — Як іде? Добре?

ХОРХЕ — Гм... Здається, так.

ДОНЬЯ МАРТА — Дуже добре... Треба мати терпіння.

Навчання вимагає офірування, але потім, досягши мети, матимеш задоволення... Усе наше життя — це навчання. Вивчаємо науку, вивчаємо життя, коли ж наближаємось до кінця нашого існування... (Зідхає, з усмішкою). Приходимо до висновку, що нічого не знаємо.

ХОРХЕ — Це мені подобається... По вашому виходить, що не треба витратити час на навчання...

ДОНЬЯ МАРТА — Не кажу цього... Я тільки хочу сказати, що те, чого ми досягаємо, так мало... Але не можемо лишатись нерухомо. Все наше життя — то є рух. Рух уперед до удосконалення.

ХОРХЕ — На мою думку... треба жити, як живеться, брати радощі й насолоди, а інше...

ДОНЬЯ МАРТА — Не можемо думати так... Не належимо лише собі. Кожний з нас є часткою всього... всесвіту.

ХОРХЕ — (Знижуючи плечима). Я себе почуваю перфектно індивідуалістом, не маю найменшої охоти відповідати за інших... Якщо хтось поріже палець, не відчуваю ніякого болю.

ДОНЬЯ МАРТА — (Серйозно і смутно). Це дуже прикро, Хорхе...

БЕАТРИС — Не слухай його, бабуню. Він тільки говорить так... Знаю добре, що йому боляче, коли хтось страждає...

ДОНЬЯ МАРТА — Звичайно... Знаю... Хорхе, я хотіла попрохати тебе...

ХОРХЕ — Прошу дуже...

ДОНЬЯ МАРТА — Знаєш, де живе сеньйора Гомес?...

Ти раз був у неї... На тій самій вулиці, де ти мешкаєш.

ХОРХЕ — А-а... Так.

ДОНЬЯ МАРТА — Мушу передати їй гроші. Пожертви для бідних сиріт, захистку нашої жіночої спілки. Хочемо влаштувати Свят-вечір і це гроші для подавників. Можеш зробити мені ласку, занести ці гроші сеньйорі Гомес? Тобі по дорозі.

ХОРХЕ — Чому ні... З великою приємністю.

(Здалеку чути дзвоник телефону. Беатріс вибігає).

ДОНЬЯ МАРТА — (Висуває шухляду, виймає гроші і папір і дає Хорхе). Ось маєш. Тут п'ять тисяч п'ятсот сорок шість пезо. І цей папір. Тут написано.

ХОРХЕ — Дуже добре... (Бере гроші і кладе їх у спідню кишеню піджака).

(Входить Беатріс).

БЕАТРИС — Бабуно... до тебе... Сеньйора Альварес.

ДОНЬЯ МАРТА — А-а. (Підводиться) Дуже добре

Я хотіла дзвонити до неї...

(Виходить).

(Беатріс дивиться на Хорхе, який удає, що знімає свій кишеньки, потім наближається до нього).

БЕАТРИС — Хорхе...

ХОРХЕ — Так...

БЕАТРИС — Ти сердишся?

ХОРХЕ — (Знижує плечима). Чому?

БЕАТРИС — Знаєш добре, що я не могла йти тоді в неділю...

ХОРХЕ — Добре... Минуло

БЕАТРИС — Не сердишся?

ХОРХЕ — Ні, маленька...

(Обнімає Беатріс і цілує. Беатріс кладе голову на груди Хорхе).

БЕАТРИС — (З докором). Цілий тиждень не бачила тебе... Раніш ніколи не було так... (Крізь сльози).

Думала, що вже не кохаєш мене...

ХОРХЕ — Дурненька... Знаєш добре, що тепер іспити.

БЕАТРИС — Але раніш завжди дзвонив... щоб сказати мені «Добраніч... Спи спокійно»... І тепер... Я не знала, що думати...

ХОРХЕ — Був зайнятий і..

БЕАТРИС — І?..

ХОРХЕ — (З роздратованням, яке намагається перемогти) Я не машина... Не можу бути завжди одним. На жаль, зроблений з тіла, кісток і нервів...

(Визволяється з обіймів Беатріс і відсувається).

БЕАТРИС — (Дивиться здивовано і злякано) Я не... не розумію...

ХОРХЕ — Звичайно, не розумієш... Що може знати і розуміти дівчина... як ти.

БЕАТРИС — (Розгублено). Що... Що ти хочеш сказати?

ХОРХЕ — Нічого...

БЕАТРИС — (З благанням). Хорхе... Даю тобі слово, що... що не розумію нічого. Якщо ти... Якщо я зробила дещо недобре, мусиш сказати мені... Хорхе! Скажи... Що сталося?

ХОРХЕ — (Нетерпляче). Що сталось... Що сталось... (Різно повертається до Беатріс. Рішуче). Добре. Я тобі скажу. (Дивиться мовчки на Беатріс. Впрям обличчя потроху м'якшає, на вустах з'являється усмішка слабка і трохи сумна). Біче... Біче...

(Входить донья Марта в супроводі Красинського).

ДОНЬЯ МАРТА — (Входячи). Прошу... прошу, заходьте.

КРАСИНСЬКИЙ — Якщо не турбую... (Побачивши Хорхе). Добридень сеньйор Хорхе.

ХОРХЕ — Добридень (Без ентузіазму потискує протягнену руку Красинського).

КРАСИНСЬКИЙ — Давно вас не бачив.

ХОРХЕ — (Недбало). Не так дуже... Тиждень, не більше...

КРАСИНСЬКИЙ — (До доньї Марти). Мені дуже приємно бачити, що ваше здоров'я вже покращало. Ірена була дуже стурбована вашою хворобою.

ХОРХЕ — (До Беатріс). Ходімо...

БЕАТРИС — Бабуню, ми пішли...

ДОНЬЯ МАРТА — Ідіть, дітки. (До Красинського). Прошу сідати.

(Беатріс і Хорхе виходять).

КРАСИНСЬКИЙ — (Сідаючи). Дякую.

ДОНЬЯ МАРТА — В мої роки не варто дуже турбуватися тим, що здоров'я не є перфектним. Завжди щось іде не так. Організм старий не може так працювати, як замолоду.

КРАСИНСЬКИЙ — (Галянтно). Але ви ще не є стара... Жінка середніх років...

ДОНЬЯ МАРТА — (З гумором). Дякую, сеньйор Василь, за вашу галянтність, але гадаю, що шістдесят трьох років можна мати право називатися старою. Немає ради. Кожний народжується, росте, квітне і потім робиться старим. Закон природи.

КРАСИНСЬКИЙ — Або Божий...

ДОНЬЯ МАРТА — Може й Божий...

КРАСИНСЬКИЙ — (Оглядаючись навколо). Яка симпатична ваша кімната... Нагадує моєї матери... Така ж шафа, комода, картини... Христос... Моя мати була дуже релігійною.

ДОНЬЯ МАРТА — А ви?

КРАСИНСЬКИЙ — Я?.. Звичайно, що... Те, що маеш у дитинстві, лишається в крові назавжди. Але ви розумієте... Життя там... Треба було удавати, говорити, що Бога не існує, що Христос це міт або легенда і таке інше.

ДОНЬЯ МАРТА — І ви це робили?

КРАСИНСЬКИЙ — Я? Волів уникати говорити про це, коли було можливо.

ДОНЬЯ МАРТА — І було можливо?

КРАСИНСЬКИЙ — Мій фах почасти дозволяв це. Інженер, що зайнятий машинами і точними розрахунками...

ДОНЬЯ МАРТА — До речі, як ваша справа з роботою? Зустріли щось?

КРАСИНСЬКИЙ — Ще не вирішив... Трапляється дещо... Сьогодні маю зустріч з якимось сеньйором Вега... Ви його можливо знаєте?

ДОНЬЯ МАРТА — А-а... Так. Це приятель нашого дідуся... Дон Хуана.

КРАСИНСЬКИЙ — Від нього маю пропозицію, але раніш хотів порадитися з дон Хуаном.

ДОНЬЯ МАРТА — Звичайно.

КРАСИНСЬКИЙ — Робота трапляється усе на провінції, але знаю добре, що для Ірени...

ДОНЬЯ МАРТА — (Злякано). О, ні, ні... Так довго я не бачила моєї внучки... Ні, будь ласка... Намагайтесь дістати роботу тут, в Буенос-Айресі.

КРАСИНСЬКИЙ — Я теж такої думки, бо знаю, що для Ірени буде дуже тяжко розлучатися з бабунею, яку вона дуже полюбила.

ДОНЬЯ МАРТА — Мені дуже приємно чути це...

КРАСИНСЬКИЙ — Ваша інтуїція мусить сказати вам більше, як мої слова... У Ірени характер трохи... Звичайно бракує виховання, уваги матері.

ДОНЬЯ МАРТА — Так, так...

КРАСИНСЬКИЙ — Покладаю великі надії, що у вашій родині вона дістане те, чого їй бракувало.

ДОНЬЯ МАРТА — Також сподіваюся цього, сеньйор Базіль.

КРАСИНСЬКИЙ — До речі... Знову вертаючись до теми: релігія. Гадаю, ви помітили, що Ірена не має ніякої бази в цьому питанні... Мені б хотілось, щоб ви особливо звернули увагу на це... Позналили із принципом... Для дружини і матері майбутніх дітей... Ви самі знаєте...

ДОНЬЯ МАРТА — Так, так... Це правда...

КРАСИНСЬКИЙ — Цілком покладаюся на вас, сеньйора. І зараз... З вашого дозволу... Маю дещо зробити. (Підводиться).

ДОНЬЯ МАРТА — Так, так... І дуже прошу... Почувайте себе, як у власній хаті... І дякую за довір'я.

КРАСИНСЬКИЙ — Дякувати мушу я... (Знову оглядається, іде до дверей, але по дорозі зупиняється перед полицею з книжками і дивиться на книжки). Скільки книжок... Добре... Покищо до побачення.

ДОНЬЯ МАРТА — Сеньйор Базіль!... Покличте, будь ласка, Ірену.

КРАСИНСЬКИЙ — З великою приємністю.

ДОНЬЯ МАРТА — Дякую

(Красинський виходить. Донья Марта сидить деякий час замислена. Входить Ірена).

ІРЕНА — Ви мене кликали?

ДОНЬЯ МАРТА — Так, Іреніто... Іди сюди. (Показує їй місце на маленький стільчик, що стоїть біля її ніг). Сідай тут... (Ірена сідає. Донья Марта проводить пестливо рукою по волоссі Ірени). Хочу відчувати тебе близько від мене... Кінчила свої музичні вправи?

ІРЕНА — Так... Грала дві години... Мабуть, набридла всім...

ДОНЬЯ МАРТА — Не думай так... Усі ми дуже любимо музику, і для нас велика радість бачити твоє бажання вчитися... Як твоє горло? Допомогло те полоскання, що тобі дав дідусь?

ІРЕНА — Так, дуже... Зараз уже майже не хриплю.

ДОНЬЯ МАРТА — Дідусь каже, що твої голосові платівки цілком добрі. Лише навколо запалення, яке пройде. Мусиш лише провести курс лікування. І менше курити... Е?..

ІРЕНА — Це... не так легко...

ДОНЬЯ МАРТА — Так?... І давно ти почала курити?

ІРЕНА — О-о... Багато років... Мала вісім років, коли вперше ковтнула дим.

ДОНЬЯ МАРТА — (З жахом). Вісім років!

ІРЕНА — Так... Спершу занудило і ледве не блювала... Ха, ха, ха!.. Але потім (Помічає розгубленість і страждання, яке з'явилося в обличчі доньї Марти, і, урвавши мову, дружньо плескає її долонею по колінах). Добре... Не будемо говорити про це. Га?..

ДОНЬЯ МАРТА — Боже мій... Вісім років...

ІРЕНА — І що?... Е-е... бабуню... Знаєте, інколи мені здається, що ви моя внучка, а я навпаки...

ДОНЬЯ МАРТА — (Із сумом). Хочеш сказати, що знаєш життя більше ніж я...

ІРЕНА — До деякої міри, так...

ДОНЬЯ МАРТА — (Зідхає). Добре... Іреніто... Розкажи мені про своє дитинство... Хочу знати більше про тебе.

ІРЕНА — (Неохоче). Нема що розповідати... Нічого цікавого...

ДОНЬЯ МАРТА — Але в школі ти мала подруг або вчителів, до яких мала почуття приязні...

ІРЕНА — Приязнь?... Ха!.. Добре... Звичайно, мала

подружок... Але все було ні до чого...

ДОНЬЯ МАРТА — Як, ні до чого?

ІРЕНА — Ні я їх не любила, ні вони мене.

ДОНЬЯ МАРТА — Чому? Іреніта... (Ірена знижує плечима. Павза). І тобі ніхто не розповідав про Бога, про Його доброту і любов безмежну... Про Його Сина Ісуса Христа, що дав Своє життя задля нас?

ІРЕНА — А-а. Так... Звичайно... Досить було усяких релігійних... Навіть один священник... Ха, ха!..

ДОНЬЯ МАРТА — Чому смієшся, Іреніта?

ІРЕНА — Так... нічого... Згадала дещо...

ДОНЬЯ МАРТА — Що згадала? Скажи мені, Іреніта...

Будь щира зо мною і не бійся казати.

ІРЕНА — Добре... Цей священник мені багато говорив про Божеську любов... і...

ДОНЬЯ МАРТА — І?..

ІРЕНА — І після небесної любові кінчив земною.

ДОНЬЯ МАРТА — (Деякий час сидить замислена, потім, зідхнувши, знову лагідно проводить рукою по волоссі Ірени). Священик це така ж людина, як і всі, Іренонько, має свої помилки і слабости. Не завжди можемо панувати над емоціями і бажанням нашого тіла. Мусиш простити йому. Але через одного слабого, який забув про відповідальність свого сану, не можна складати присуд і розчаровуватись в ідеї любови, яка освітлює наше життя і дає зміст нашому існуванню. Без неї наше життя буде порожнє, темне, як безодня... У всі віки люди шукали щастя... Але лише ті, хто скоряється Божому закону, можуть знайти його. А закон Бога — то Любов.

ІРЕНА — (Хоче говорити серйозно, але не може стримати глуму). Закон Бога?... Де його бачите? Я його не зустрічала.

ДОНЬЯ МАРТА — (Сумно і замислено). Не зустрічала, бо не шукала.

ІРЕНА — Не шукала! (Різко повертає голову до доньї Марти). А як я скажу, що шукала і не могла знайти?... Бачила багато людей, які в одчай серед страждань кликали Бога, чекали чуда... І Він був глухий і німий... Ніколи не бачила чуда!.. Ніколи не прийшов допомогти!.. Любов!.. Де вона є ця Божест-

венна любов, про яку всі говорять? Подивіться на природу — усе їсть одне одного. Виживає не найліпший, а найсильніший, найгірший! Це закон природи! (Зневажливо). Закон Бога!

ДОНЬЯ МАРТА — Ірено!..

ІРЕНА — (Трохи спокійніше). Ви питали, чи любила я когось коли небудь?.. Так, любила... Під час війни працювала на одній фермі в Німеччині. Була я тоді малою дівчинкою... Господарі були брутальні... І я полюбила одне телятко, яке народилося при мені... Було єдине ество, що раділо, коли бачило мене, бігло мені назустріч... Я йому розповідала свої образи і воно на мене дивилося своїми добрими очима, ніби розуміло, і лизало мені обличчя язиком... Був мій єдиний друг... І одного дня господарі його зарізали... На м'ясо... (Різко. Підвищеним голосом). І я їх не обвинувачую! Закон природи! Закон... (Спинається. Похмуро). Добре... Не хотіла вас образити...

ДОНЬЯ МАРТА — (З тим самим виразом суму і задуми). Ти мене не образила... Навпаки... Бачу, що душа твоя також неспокійна, як була моя. (Схиляє голову). Може тебе здивує, але так воно є. Коли ми зустрічаємо вчинки, які нам здаються несправедливими, піднімається протест, повстання... Але що знаємо ми про Бежеський закон? Стародавня історія нам говорить, що Адам і Єва були вигнані з Раю... Де був цей Рай — не знаємо... Христос казав про вічне життя в другому місці, на небі... І чим є наша земля? Чистилище? Чи тюрма для душ грішників... Чи школа, яку маємо пройти для удосконалення... Мусимо жалітися, що не живемо довго тут, чи благословляти мудрий закон...

ІРЕНА — (Дивлячись з жадобою на донью Марту). Ви гадаєте, що...

ДОНЬЯ МАРТА — (Не чуючи). Часом думаю... Що тут на землі, не є царство Бога, а злої сили... І закон її... Бог лише надсилає нам свою вістку, через пророків, як потіху, про повернення до свого царства...

ІРЕНА — (Не зводячи очей з доньї Марти). Ніколи не думала, що ви можете говорити так...

ДОНЬЯ МАРТА — (Ніби прокидаючись піднімає голову і дивиться на Ірену). Тебе дивує те, що я кажу. Мене також... Дивно, що я говорю це тобі... Ніколи не говорила ні з ким про це. Зовні я ніби задоволена життям, особливо на старість, коли життя доходить свого кінця і мушу скоро покинути цей світ страждання і сліз. Але за молодих років не мало сил поклала на внутрішню боротьбу проти протесту, який поставав у моїй душі. Тому розумію тебе... Тому кажу тобі, що без віри в вищу волю, в Бога, що є любов, бо любов є творчість, а ненависть руйнування,— можеш потрапити на помилкову стежку, яка тебе приведе до одчаю, порожнечі й провалля без дна.

ІРЕНА — І де шукати цю стежку правдиву?

ДОНЬЯ МАРТА — Ключ до цієї стежки мені дала ця книга... (Бере зі столу Євангеліє). Це — Євангеліє... Новий заповіт Господа нашого Ісуса Христа... Читала багато книжок, чула багато думок цікавих і на вигляд глибоких у своїй правді, але ні в чому не знайшла відповіді на мою жаждобу знати, щоб заспокоїти мій неспокій і одчай... Тільки ця книжка дала мені те, що я шукала даремно... Мені хотілося б, щоб ти почитала її... (Дає книжку Ірені).

ІРЕНА — (Беручи Євангеліє. Недовіжливо і з глумом). Читати?... Я?... Не думаю, щоб мала терпіння... Так що...

ДОНЬЯ МАРТА — Не кажи цього Іреніта... І не дивись так недовіжливо і глумливо. Може прошу в тебе занадто... Але зроби це для мене, Іреніта... Зробиш?

ІРЕНА — (Дивиться на донью Марту, потім на Євангеліє, яке тримає в руках, знову підводить погляд на донью Марту) — Добре... Спробую...

ДОНЬЯ МАРТА — Дякую, онучечко... Ти мені даєш велику радість. (Проводить лагідно рукою по голові Ірени, нахилиється і цілує її). Я тебе так люблю... Так хочу бачити тебе щасливою...

ІРЕНА — (Робить рух, ніби хоче відповісти на пестощі, але раптом спиняється. Спустивши очі). Любите мене тому, що я ваша внучка...

ДОНЬЯ МАРТА — Звичайно, так... Ти моя внучечка...

ІРЕНА — А коли б я не була вашою внучкою?..

(Раптом двері відчиняються і входять Беатріс, Матільда і Хорхе. Матільда стара жінка, трохи опасиста, але ще міцна, здорова і енергійна. Одягнена напів по міському, напів по Гаучовському).

БЕАТРИС — (Весело). Дивись, бабуню, хто приїхав!..

МАТІЛЬДА — Тут мене маєте!

ДОНЬЯ МАРТА — Матільда!.. Яка я рада бачити тебе!

(Ірена підводиться зі свого місця. Матільда іде до доньї Марти. Обидві старі жінки обіймаються й цілуються).

МАТІЛЬДА — Я також радію дуже... Як здоров'ячко?

ДОНЬЯ МАРТА — Як завжди. Матільда... (Бере за руку Ірену). Знаєш, хто це? Моя онучечка... Донька нашої Хуани.

МАТІЛЬДА — (Вражено складає руки долонями разом).

Онучечка?.. Донька нени Хуани?.. і... Жива?..

ДОНЬЯ МАРТА — Як бачиш, Матільдо... Жива... Приїхала розшукати мене...

МАТІЛЬДА — (Так само вражена). Не може бути!

ДОНЬЯ МАРТА — Так, Матільдо... Дивись, яка велика і яка гарна...

МАТІЛЬДА — Нінья Ірена?..

ДОНЬЯ МАРТА — Так... Моя онучечка Ірена...

(Матільда дивиться на Ірену, потім виймає з кишені хустку, підносить до очей і починає голосно плакати. Беатріс і донья Марта весело сміються).

ДОНЬЯ МАРТА — Добре, Матільдо, заспокійся...

МАТІЛЬДА — Нена Ірена... (Плаче ще дужче).

БЕАТРИС — (Зі сміхом обіймає Матільду). Годі, годі...

Будь добренькою... Що станеться, якщо ми всі почнемо плакати.

МАТІЛЬДА — Нінья Ірена!.. (Витирає очі і відкривши обійма іде до Ірени). Нінья Ірена... (Цілує Ірену в обидві щоки). Хай благословить тебе Господь!.. (Повертаючись до доньї Марти). Господь, почув вашу молитву, сеньйора... (Раптом згадавши). І нінья Хуана?..

ДОНЬЯ МАРТА — Хуани немає... Пішла назавжди... Померла...

МАТІЛЬДА — (Зідхнувши). Його Свята воля... Хай спочиває з миром (Хреститься).

ДОНЬЯ МАРТА — І знаєш, Матільда, прийшла саме в день народження Хуани, так як предікав ворожбит.

МАТІЛЬДА — А що?.. Не казала я? Е-е... Вони знають... ворожбити. Хоча й не є нінья Хуана, яка повернулася, але однаково... Та сама кров і тіло ваше... І як ніньо Мар'яно?

БЕАТРИС — Дуже добре.

ДОНЬЯ МАРТА — Добре, Матільдо, розкажи нам, як провела свій відпочинок? Як твій син?

МАТІЛЬДА — Е-е... Мій відпочинок... (Сідає). Вже самі знаєте... Мама потрібні, коли дітки є маленькі... А коли син одружиться... Треба рахувати, що його загублено... Е-ех... (Зідхає). Звичайно, коли приїхала, привезла подарунки моїй невістці, онучкам, були задоволені... Потім невістка лишила на мене усю хатню роботу... Я їм прала білизну, готувала їсти... І їм цього було замало. Мій син каже: працюєш багато років, дай нам свої гроші, навіть тоби вони... однаково помреш... А я їм сказала: не маю грошей, а коли б і мала — однаково не дала б, бо хочу, щоб мене поховали добре, у святковій суконці і все, щоб було як слід, не як жебрачку. Тоді всі дуже розсердились...

БЕАТРИС — Але ти, Матільда, весь час посидала гроші своєму синові. Коли онук був хворий, коли син поправляв хату... І кожне свято...

МАТІЛЬДА — Так є... Матері мусять завжди давати — свої пестоші, своє здоров'я, свої гроші, і діти навпаки... Дякуючи Богові, не є слабка, ще маю сили працювати...

БЕАТРИС — І маєш нас, які тебе люблять дуже... (Обіймає Матільду).

МАТІЛЬДА — Так є... (Виймає хустку й витирає очі). Я себе почуваю тут, як у своїй хаті...

ДОНЬЯ МАРТА — Не турбуйся, Матільда... Нам не лишилось багато часу жити. Розтратимо його разом. І не ображайся на свого сина. Він має свою родину і своє життя.

МАТІЛЬДА — Так воно є, сеньйора... Добре... Ходімо я привезла подаруночки усім. (Підводиться. Доньї Марти). Для вас, сеньйора, спеціально... (До Беатріс). І тобі, нена...

БЕАТРИС — Добре, добре... Ходімо подивимось... Що ти там привезла...

МАТІЛЬДА — Сеньйора...

ДОНЬЯ МАРТА — Іду, іду...

(Матільда, донья Марта і Беатріс виходять. Хорхе і Ірена лишаються. Хорхе не зводить очей з Ірени, яка дивиться на тих, що виходять. Далі Хорхе наближається до Ірени).

ХОРХЕ — (Приглушено). Ірено...

ІРЕНА — (Байдуже). Що?

ХОРХЕ — Чому не приходиш?.. Усі ночі чекав тебе... Казала, що прийдеш...

ІРЕНА — (Одвертається і повільно проходить по кімнаті). Змінила думку.

ХОРХЕ — Чому?

ІРЕНА — Нічому... Не маю охоти...

ХОРХЕ — (Видко, що робить зусилля перемогти збудження і лють). Ірено... Прийдеш сьогодні?

ІРЕНА — Сьогодні? (Робить вигляд, що думає, потім глумливо дивиться на Хорхе). Чому сьогодні?

ХОРХЕ — (Хрипко і з погрозою). Ірено... Не глузуй...

ІРЕНА — Я?.. Глузую?.. Ха, ха, ха!

ХОРХЕ — (Втрачаючи самовладу, наближається до Ірени і схоплює її обома руками за плечі). Чому приходиш?.. Чому цілувала... Я тебе не шукав... Ірено... Думав, що збожеволію, чекаючи тебе... Ірена...

(Хоче поцілувати. Ірена його відштовхує, упершись руками в груди Хорхе, і в цей час намацує гроші, що лежать у внутрішній кишені піджака).

ІРЕНА — А це що?.. (Засуває руку в кишеню і витягує гроші. Здивовано). Ф'ю-у!.. Скільки грошей!.. Дай мені!

ХОРХЕ — Це не мої...

ІРЕНА — Не має значення... Будуть мої...

ХОРХЕ — Але я не можу...

ІРЕНА — (Не слухаючи його). Якщо даси прийду сьогодні.. І цілуватиму... Як тоді.. І лишусь на цілу ніч... (Обіймає Хорхе за шию і підставляє поцілункові уста).

ХОРХЕ — (Гублячи голову). Ірено... (Як спраглий від жадоби припадає до уст Ірени).

(В цей час вбігає Беатріс, весела, безтурботна, тримаючи подарунки Матільди в руках.

Хорхе, заглиблений у своїй пристрасі, стоячи спиною до дверей, не помічає нічого. Ірена бачить Беатріс, але не робить жадного руху, щоб звільнитись з обіймів Хорхе. Беатріс, вбівши, раптом спинається, як приголомшена ударом. Її обличчя спочатку відбиває розгубленість, потім жах і одчай. Повільно відступає до дверей і зникає).

ІРЕНА — (Робить рух, щоб звільнитись з обіймів). Здається, хтось входив..

(Хорхе глухий до всього, заглиблений у свою пристрась, не пускає Ірену і знову шукає її вуста).

ІРЕНА — (Нетерпляче). Кажу тобі хтось заходив... Здається, Беатріс..

ХОРХЕ — (Ніби прокидаючись) Беатріс... (Відпускає Ірену і повертається до дверей). Ні... Нікого немає... (Знову хоче обійняти Ірену, але та відштовхує його).

ІРЕНА — Годі.

ХОРХЕ — (З благанням). Але прийдеш?

ІРЕНА — (Знижує плечима. Глумливо). Звичайно... Чому ні... За ці гроші...

ХОРХЕ — Сьогодні?

ІРЕНА — Сьогодні.

ХОРХЕ — О котрій годині?.. О восьмій?

ІРЕНА — (Глумливо і зневажливо). О восьмій.

(Входить Матільда).

МАТІЛЬДА — (Входячи). А це тобі, нена... (Наближається до Ірени і вішає їй на шию амулет).

ІРЕНА — Що це таке?

МАТІЛЬДА — (З таємничим виглядом). Це амулет. Бере-

жи його. Він охоронить тебе від злого ока. Не смійся.

ІРЕНА — (Глумливо). Дякую.

МАТІЛЬДА — І де це нінья Біче?

ХОРХЕ — Не знаю... Вона пішла...

МАТІЛЬДА — (До Хорхе). Для тебе, ніньо Хорхе, також маю дещо... (Дивиться на нього уважно). Виглядаєш наче... А ну... (Прикладає руку до чола Хорхе). Маєш гарячку, ніньо Хорхе.

ХОРХЕ — Нічого не маю.

ІРЕНА — (Глумливо). Студіює багато...

МАТІЛЬДА — Е-е... Наука сушить людину. На селах люди здоровіші й сильніші. Добре... Я йду...

(Іде до дверей і з них стикається з Мар'яно).

МАТІЛЬДА — Ніньо Мар'яно!..

МАР'ЯНО — Матільда! Старенька!

(Обіймаються).

МАТІЛЬДА — А ну... Дай гляну... Схуд, звичайно...

МАР'ЯНО — (З таємничим виглядом). Знаєш... Без тебе нічого не їв... Ледве не вмер з голоду... Ха, ха, ха!

МАТІЛЬДА — Добре... Бачу, що маєш гумор... (Суворо). Ніньо Мар'яно! Скільки разів казала, що плащ і капелюх треба знімати у вестибюлі. І не кидати у відпочивальні чи інших кімнатах... Крім усього, приносиш мені свої мікроби і інший бруд.

МАР'ЯНО — Маєш рацію, старенька... Ніколи більше. (Дає в руки Матільді капелюх, який тримає в руках, потім знімає плащ і також кладе його на плече Матільди).

МАТІЛЬДА — Дивись... Я того не попущу.

МАР'ЯНО — Добре, добре... І не забудь про постре.

МАТІЛЬДА — Яке? З ванілею?

МАР'ЯНО — З ванілею.

МАТІЛЬДА — Добре. Приготую

(Виходить).

МАР'ЯНО — (До Хорхе). Добридень, старий... (До Ірени). Дивись, що я тобі приніс. (Показує ноти).

ІРЕНА — (Бере ноти в руки. Із жвавою цікавістю). Та, про яку ти говорив?

МАР'ЯНО — Та сама. Має багато почуття і для твого голосу буде добре.

ХОРХЕ — (Похмуро). Добре... Я йду...

МАР'ЯНО — Здається, всі в кухні. Розглядають подарунки Матільди. А де Біче? Я її не бачив.

ХОРХЕ — Іду шукати її.

(*Виходить*).

ІРЕНА — Ця Матільда, то ваша робітниця?

МАР'ЯНО — О-о... Вона для нас, як член родини. Більше, як тридцять років живе у бабуні.

ІРЕНА — (Дивиться в ноти). Ти мені це заграєш?

МАР'ЯНО — Звичайно... Але раніш хочу спробувати без піано. А ну, подивимось, як наше сольфеджо.

ІРЕНА — (Засоромлено). Але... Я не зможу...

МАР'ЯНО — Не бійся... (Сідає на канапу. Ірена сідає поруч. Обое дивляться в ноти). Я тобі даю «до»...

(Дає тон). «До-о»... Тепер шукай малу терцію — мі бемоль... Потім секунда... Пішли... Сміливіше...

ІРЕНА — (Наспівуючи). En las cuchillas se...

МАР'ЯНО — (Поправляє). Бемоль... В ключі три бемолі...

ІРЕНА — Cuchillas se pone el sol... las golondrinas han vuelto ya... Y por la senda del campo verde, Un carretero cantando va...

МАР'ЯНО — Але... Дуже добре, Ірено!

ІРЕНА — (Серлито). Нічого не добре!..

МАР'ЯНО — (Здивовано). Чому, нічого не добре?

ІРЕНА — Тому, що я знаю цю пісню. Чула з радіо...

МАР'ЯНО — Ха. ха. ха!..

ІРЕНА — (Похмуро). Чому смієшся?

МАР'ЯНО — Ти як дитина... Але мені подобається твоя ширість. (Ірена різко встає і йде до вікна). Ірено?.. Розсердилась?

ІРЕНА — (Глухо).. Мені не подобається, коли з мене сміються.

МАР'ЯНО — Але... Я не сміюсь...

ІРЕНА — Смієшся... Знаю, що... я не освічена... Не знаю нічого... Коли була малою, не вчилася музики.. Як ви... всі...

МАР'ЯНО — (Дивиться на Ірену із жвавим співчуттям).

Ірено... Я не мав наміру образити тебе. Знаю добре, що ти не могла в дитинстві вчитися, як усі ми. І тому я захоплений твоїм бажанням вчитися тепер. Маєш великі здібності до музики і для мене насолода працювати з тобою.

ІРЕНА — (Трохи м'якше). Це кажеш, щоб потішити мене.

МАР'ЯНО — Абсолютно ні. Кажу те, що відчуваю й бачу.

ІРЕНА — (Повертається і сідає на те місце, де сиділа раніш). Не люблю, коли мені співчують.

МАР'ЯНО — Я не співчуюю, навпаки. Є я той, хто більше заслуговує на співчуття.

ІРЕНА — Ти? .. Чому?

МАР'ЯНО — Так... Через багато резонів... Добре...

Отже мир?

ІРЕНА — (Із слабкою усмішкою). Так... Я поводжусь, як дурна... Не звертай уваги... Знаю добре, що тобі зобов'язана... Ти добрий до мене, вчиш мене...

МАР'ЯНО — Ти мені не зобов'язана нічим, абсолютно. Навпаки. Я тобі зобов'язаний.

ІРЕНА — Мені?

МАР'ЯНО — Так... Не знаю, як пояснити тобі... Знаєш, я себе почуваю краще з того часу, як ти живеш з нами. Навіть почав спати. Раніш не міг спати і це впливало на мою нервову систему. Тепер себе відчуваю, як ніби збудився від важкого сну. І частково в цьому зобов'язаний тобі.

ІРЕНА — Мені?

МАР'ЯНО — Так... Ти маєш у собі щось... щось сильне, певність в собі, сміливість... Здається, не боїшся нічого.

ІРЕНА — Не так уже... І яке це має відношення до тебе?

МАР'ЯНО — Таке, що... Поруч з тобою і я почуваю себе певніше і спокійніше. (Бере руку Ірени в свої руки і, усміхаючись, дивиться на неї). Я дуже радий мати сестричку, як ти.

ІРЕНА — (Різко висмикує руку з рук Мар'яно). Дурниця!.. Певність!.. Сила!.. Справа вся в тому, що я звикла жити, покладаючись тільки на себе. А вас життя розпестило. Це все.

МАР'ЯНО — (Дивиться на Ірену з тією самою усмішкою). Хочеш бути брутальною, Ірено, але я тобі не вірю. Знаю, що в глибині своїй ти добра й шляхетна.

ІРЕНА — (Спалахнувши). Нічого шляхетного! Не маю, нічого спільного із вашими делікатностями... (Виймає сигарету й запалює сірник, після чого з недбалим виглядом відхиляється на спину канапи й закидає ногу за ногу). Крім усього, ти не є вже такий слабкий, як кажеш. Беатріс мені розповідала, як тебе були викрали...

МАР'ЯНО — (Робиться серйозний. Вражено). Беатріс тобі казала це?

ІРЕНА — (Недбало). Так... Що якісь там агенти ворожої держави хотіли дістати від тебе якісь папери... Відкриття твого батька, чи щось подібне. Що тебе катували, але не дізналися нічого... Отже, не можеш жалітися на слабкість...

(Вираз обличчя Мар'яно змінюється, замість доброго настрою, з'являється неспокій і страждання).

МАР'ЯНО — (Приглушеним голосом). Беатріс не повинна була говорити це.

ІРЕНА — Чому ні? Беатріс була дуже горда тобою. Ти для неї ніби герой. До речі... Що зробив твій батько, що так цікавить цих... агентів?

МАР'ЯНО — (Вагаючись). Не думаю, що тобі це цікаво.

ІРЕНА — (Іронічно). Звичайно... Я малоосвічена, не варто казати мені.

МАР'ЯНО — Не через це... (Вагаючись. З усиллям). Одне відкриття, в галузі фізики.

ІРЕНА — А-а... Так? Добре... І це якийсь секрет спеціальний? Мабуть, стосується до цієї бомби атомової, про яку всіх бере гарячка знати. (Мар'яно повільно підводиться, втомлено йде до вікна й спиняється там).

МАР'ЯНО — (Дивлячись у вікно). Ти б мені зробила велику ласку, коли б не питала про це.

ІРЕНА — (Удавано здивовано). Чому? Хіба це якась таємниця?

МАР'ЯНО — (Голосом без ніякого виразу). Ніякої таємниці...

ІРЕНА — Не вірю. Якщо не було б ніякої таємниці, то тебе не викрадали б, ні, ні... Це якийсь секрет, а я божеволію за всілякими секретами. Скажи мені, що хотіли від тебе ці шпигуни?

МАР'ЯНО — Шукали папери... батькові...

ІРЕНА — А-а... Розумію... Твій батько лишив папери?

МАР'ЯНО — Так...

ІРЕНА — (Уся подавшиись наперед). І... де вони? Ти їх сховав?

МАР'ЯНО — Я...

(Входить Хорхе).

ХОРХЕ — (З дверей). Тут нема Беатріс?

ІРЕНА — (Нетерпляче. Різко). Ні, нема.

(Хорхе дивиться підозріло на Ірену й Мар'яно. Вагається і врешті виходить).

ІРЕНА — А-а... Мар'яно?... Ці папери...

МАР'ЯНО — (Дивиться на вулицю і не чує Ірену). Щось сталося... Люди... Здається нещасливий випадок... Авто...

(За сценою чути гомін, голоси, оклики, над усім голос Матільди, що голосить: «Нінья Біче... Боже мій!.. О-о!.. і т. д. Трохи згодом входить Матільда).

МАТІЛЬДА — (Заливаючись сльозами). Ніньо Мар'яно!..

Швидче!.. Нінья Біче... попала... під авто... О-о...

МАР'ЯНО — (Дивиться розгублено на Матільду). Біче...

(Раптом зривається й вибігає.

Ірена також спочатку розгублено дивиться на Матільду, потім схоплюється з капапи. Матільда, плачучи, хоче йти слідом за Мар'яном, але Ірена її спиняє, поклавши руку на плече).

ІРЕНА — Що сталося?

МАТІЛЬДА — О-о... Нінья Біче... Нінья Біче...

ІРЕНА — (Нетерпляче). Що сталося? Скажіть...

МАТІЛЬДА — Авто... Нінья Біче... упала... під... під авто... о-о... о-о...

ІРЕНА — Але, як це сталося?... Чому?..

МАТІЛЬДА — Не знаю... Нічого не знаю... Її приніс на

руках сеньйор... О-о... Бідна сеньйора...

ІРЕНА — (Лишаючи плече Матільди. Голосом сухим і жорстоким). І... як вона? Жива?

МАТІЛЬДА — О-о... Умерла... Умерла... Оченята заплюшені... А ні дивиться, а ні чує... Янголяtko мое... О-о...

(Плачучи виходить).

(Ірена хоче йти слідом, але ступається, повертає назад і повільно іде наперед сцени. Обличчя ніби скаж'яніло, але видно, що прислухається до всіх звуків за сценою.

В дверях з'являється Олександр. Ірена швидко повертається і дивиться на нього).

ІРЕНА — Олександр...

ОЛЕКСАНДЕР — Ви тут...

ІРЕНА — Як... Вона?

ОЛЕКСАНДЕР — Здається, немає поранень важких. Тільки знепритомніла.

ІРЕНА — Жива?

ОЛЕКСАНДЕР — Так... Доктор Бурко і Мар'яно біля неї.

ІРЕНА — Як це сталося?

ОЛЕКСАНДЕР — Не знаю... Я йшов до Мар'яна. На розі помітив натовп, а коли підійшов ближче, побачив авто, а перед ним, на дорозі, дівчину, в якій відразу пізнав сеньйориту Беатріс. Господар авта каже, що спинив машину. Що сеньйорита Беатріс переходила дорогу, він дзвонив, але вона ніби не чула...

(Входять донья Марта і Мар'яно. Донья Марта іде повільно, стираючись на руку Мар'яно).

МАР'ЯНО — Нічого серйозного, бабуню, запевняю тебе... Будь спокійна. Пульс працює, нема поранень важких... Тільки нервовий шок. (Допомагає доньї Марті сісти в крісло). Сідай і будь спокійна. Дідусь приведе її до притомности і тоді тебе покличе... Ось побачиш... Усе буде гаразд...

МАТІЛЬДА — (Входячи). Ніньо Мар'яно... О-о... сеньйора... Яке нещастя...

МАР'ЯНО — (Повертається. Суворо). Замовкни, Матільдо. Нічого страшного.

МАТІЛЬДА — Нінья Біче житиме?

МАР'ЯНО — Звичайно. Нема нічого поважного. (Бере Матільду за плечі і підштовхує до дверей). Ходімо, ходімо... Не турбуй бабуню. (Притишеним голо-
сом до Олександра). Лишайтесь з бабунею.

(Олександр робить головою рух згоди).

МАТІЛЬДА — Нінья Біче...

МАР'ЯНО — Добре... Добре...

(Матільда і Мар'яно виходять).

(Донья Марта простягає руку до письмового столу, бере звідти молитовник і заплющає очі. Видко, що заглибилась в молитву. Олександр наближається до неї, хоче щось сказати, але спиняється, повертається, і йде до Ірени. Але Ірена його не помічає, не зводять жадібних і зляканих очей з доньї Марти. Олександр її спостерігає, потім мовчки, ніби боючись збудити когось, іде на випиньках до канапи і сідає.

Входить доктор Бурко. З веселим виглядом наближається до доньї Марти, схилється до неї і кладе свою руку на її плече).

ДОКТОР БУРКО — Добре, Мартіто... Злякалась? Заспо-
кійся. Усе гаразд. Біче опритомніла і хоче тебе ба-
чити.

ДОНЬЯ МАРТА — (Пошепки). Дякую тобі... Господи...

ДОКТОР БУРКО — Тільки дві маленькі контузії, від
яких за два тижні не лишиться сліду, більше нічого.
Ходімо.

*(Доктор Бурко допомагає доньї Марті підвестись і, під-
тримуючи її під руку, веде до дверей. Олександр також
підводиться і йде слідом за ними. Усі, крім Ірени, вихо-
дять.*

*За деякий час з'являється Красинський. Поводиться
енергійно й активно. Швидкою ходою наближається до по-
лиці з книжками).*

КРАСИНСЬКИЙ — (До Ірени). Стань на дверях. Якщо
хтось ітимає — кашляй.

(Ірена, не кажучи нічого, йде до дверей і спиняється там. Красинський, стоячи біля полиці, бере книжку і розглядає її з усіх боків, швидко перегортає, ставить на місце. Бере другу, яку також уважно оглядає. Так книжку за книжкою. В цей час спадає

ЗАВІСА

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Та сама зала, що і в першій дії, тільки посередині стоїть довгий стіл, на якому розкладені оздоби до різдвяних іграшок: різнокольоровий папір, стрічки, позолочені нитки. За столом сидять донья Марта і Беатріс, які склеюють папір; праворуч, біля столу стоїть Ірена і ножицями різже папір на вузькі стрічки.

ІРЕНА — Не знаю... Чи так? (Показує те, що нарізала доньї Марті).

ДОНЬЯ МАРТА — Добре... Можна трохи вужче...

ІРЕНА — (Знову різє і показує доньї Марті). Так?

ДОНЬЯ МАРТА — Тепер добре. (Деякий час працюють мовчки). Думаю, що ялинка буде гарна. Для дітей це велика радість. Найкращі спогади дитинства. (До Беатріс). Пригадуєш ялинку, коли ти отримала ляльку? (До Ірени). Була лялька, яка заплющала очі і могла ходити. Біче не хотіла розлучатися з нею ні на хвилину і спала, тримаючи її в обіймах. Пригадуєш Біче?

БЕАТРИС — (Не підводячи голови). Так...

ДОНЬЯ МАРТА — (Стурбовано поглядає на Беатріс). Як швидко минув час... Здається вчора була дівчинка, дитина і вже... доросла... (До Ірени). І ти, Іренусю, пригадуєш дещо з Різдвяних свят?

ІРЕНА — (Сухо). Ні... Я ніколи не мала іграшок. (Обличчя доньї Марти стає сумним, видно, не знає, що сказати).

ДОНЬЯ МАРТА — Думаю, що сьогодні кінчимо з ним усім... Треба скласти до скриньок...

(Входить Матільда).

МАТІЛЬДА — (Входячи). Добре, сеньйоро... Треба приготувати торта для цієї сеньйори хворої і другий для старенького, і ще дати дещо удові... Але я не

маю більше ані яець, ані масла... Також і борошно скінчилось.

ДОНЬЯ МАРТА — Якщо чогось не вистачає, треба купити.

МАТІЛЬДА — Так, сеньйора, купити... І де дістати гроші на це?

ДОНЬЯ МАРТА — Але я тобі нещодавно дала...

МАТІЛЬДА — Те, що ви мені дали, вистачило тільки на нашу родину, але не на те, щоб розкидати навколо.

ДОНЬЯ МАРТА — Добре, Матільдо, не турбуйся... Дон Хуан має принести гроші і я тобі дам.

МАТІЛЬДА — Дон Хуан має принести!.. Дон Хуан більше виймає гроші з кишені для своїх хворих, ніж кладе туди... Як хочете, сеньйоро, але далі я так не можу; маю борги і в крамниці і в овочника і за хліб. Мені соромно.

ДОНЬЯ МАРТА — Погана з тебе християнка, Матільдо. Пригадуєш Євангеліє? Як Христос нагодував натовп шістьма хлібами: «І їли і наситились і підбирали крихти, яких набралось шість кошиків»... (Матільда, коли донья Марта почала говорити слова Євангелія, склала руку долонями до купи і з побожним виглядом спустила очі). Отже май віру, Матільдо, і гроші будуть. Сьогодні дон Хуан принесе.

МАТІЛЬДА — (Глибоко зідхаючи). Так, сеньйора... (Бурмотить). Але, як я не є... Добре... Як я є грішниця, то не можу нагодувати усіх кількома пезо...

(Виходить).

ІРЕНА — Ха, ха, ха!.. Хитро ви її втихомирили...

ДОНЬЯ МАРТА — (Усміхаючись). Хай Господь мені простить, але це єдиний засіб заспокоїти бідненьку.

БЕАТРИС — Якщо немає грошей, я можу дати.

ДОНЬЯ МАРТА — Ні в якому разі, Біче... Немає нічого поважного. Дідусь сьогодні принесе. Ти знаєш нашу Матільду, завжди їй жаль витратити гроші для когось іншого. Хоча треба сказати — її економія нам допомагає дуже.

ІРЕНА — (Лукаво). Отже, виходить, гроші є річ поважна, га, бабуню?

ДОНЬЯ МАРТА — Гроші — це не все, Іреніта.

ІРЕНА — А мені здається, що гроші — то ключ до щастя.
ДОНЬЯ МАРТА — До щастя? помиляєшся дуже.

ІРЕНА — Ні, бабуню... Маючи гроші, можна здобути усі радощі життя, до любови включно.

ДОНЬЯ МАРТА — До любови?

ІРЕНА — Так. Принаймні земної... Сучасні дівчата помирають, щоб ввіймати якогось старого мільйонера.

ДОНЬЯ МАРТА — (Тихо). Це не є любов...

ІРЕНА — Ну кохання, однаково. (Зиркає на Беатріс). Про нього так багато пишуть, так розмальовують, але в житті воно виглядає зовсім інакше... Е, Біче?... Яка твоя думка?

ДОНЬЯ МАРТА — (Неспокійно поглядає на Беатріс, яка сидить мовчки, схиливши голову). Ну, я гадаю, що вже можна кінчати. Біче не хочеш трохи відпочити? Ти ще слаба, а незабаром маємо йти.

БЕАТРИС — Так, бабуню... Піду трохи ляжу... (Підводиться і складає роботу).

(Входить Матільда. В одній руці вона тримає халат Ірени, в другій годинник Беатріс).

МАТІЛЬДА — Нінья Ірена... Будь обережніша з такими речами і не лишай їх у брудній білизні. Я взяла прати твій халат і знайшла оце в кишені. (Кладе годинник на стіл).

ДОНЬЯ МАРТА — (Вражено). Це твій годинник, Біче, що ти загубила... (Дивиться розгублено на Беатріс і Ірену).

БЕАТРИС — (Швидко). Ах, бабуню... Я забула тобі сказати... Через цю хворобу... Я знайшла годинник в шухляді мого туалету... І тому, що Ірені він сподобався, я дала їй поносити...

ДОНЬЯ МАРТА — (Задоволена). Я дуже рада, що ти його знайшла. Візьми, Іреніта, і ховай ліпше.

(Бере годинник і простягає Ірені. Ірена, яка спочатку кидала швидкі погляди з Беатріс на донью Марту, деякий час вражено дивиться на Беатріс, але відразу ж опановує себе і, зі своїм звичайно — недбайливим виглядом, хоча не зовсім певно, бере годинник).

МАТІЛЬДА — Добре, сеньйора... Приходила ця... як

її... Ця сеньйора гладка... Що її чоловік мав грипу... Та, що вчора приходила...

ДОНЬЯ МАРТА — А-а... Так...

МАТІЛЬДА — Хотіла говорити із сеньйором доктором.

Але я сказала, що сеньйора доктора немає вдома.

І вона мені сказала, що прийде пізніше.

ДОНЬЯ МАРТА — Добре, тільки ми маємо йти і не знаю, як доктор, чи повернеться...

(Чути дзвоник телефону Беатріс, що збиралася виходити і, в цей час проходила повз столика з телефоном, бере слухавку).

БЕАТРИС — Гальо!.. А-а... Добридень, сеньйора.

МАТІЛЬДА — (Бурмотить). Добре, я йду...

(Виходить).

БЕАТРИС — Так, так... Вона якраз тут... (До доньї Марти). Бабуню, до тебе... сеньйора Гомес.

ДОНЬЯ МАРТА — (Підводячись). Дуже добре.

БЕАТРИС — (У слухавку). Передаю бабуні...

ДОНЬЯ МАРТА — (Бере слухавку. Люб'язно). Добридень, дорога... Як ви там?... Дякую... У наші роки завжди... Так... Як там у вас справи?... (Слухає і раптом змінює тон. Вражено). Як?... Але... Про, що саме ви хочете сказати?... Я передала вам ті гроші, що збрала... Так, два тижні... ні... майже три тижні тому... Не може бути... Передала через Хорхе... (Беатріс, яка вже була в дверях, спиняється і слухає). Не одержали?... Не знаю, що думати... Думаю, що щось сталося з ним... (Розгублено). Так... Так... звичайно... Я це з'ясую... Зараз же... Сьогодні зустрінемося у нашому об'єднанні... (Кладе слухавку. Вираз обличчя показує схвильованість і розгубленість).

БЕАТРИС — Що сталося, бабуню?

ДОНЬЯ МАРТА — Це неможливо... Хорхе не передав грошей... Не знаю, що думати...

БЕАТРИС — Гадаю, що... Щось сталося... Не може бути, щоб...

ДОНЬЯ МАРТА — Треба попрохати Мар'яно, щоб він

розшукав його і поговорив... якщо він загубив гроші або сталося щось, він мусів би сказати... Ми повинні вжити якісь заходи... (Безпорадно сідає).

ІРЕНА — Про які гроші ви говорите?

ДОНЬЯ МАРТА — Ті, що зібрали для сиріт нашого притулку...

БЕАТРИС — Що тепер робити?

ДОНЬЯ МАРТА — Не знаю... Діти не можуть лишитися без подарунків... (Підводиться). Піду шукати якийсь захід...

(Втомленою ходю, що підкреслює її роки, іде до дверей. Ірена не зводить з неї очей).

ІРЕНА — (Голосом хрипким і непевним). Бабуню!..

ДОНЬЯ МАРТА — (На хвилину спиняється і повертає голову). Що?

ІРЕНА — І... Багато грошей?

ДОНЬЯ МАРТА — П'ять тисяч... трохи більше...

(Виходить).

(Ірена деякий час дивиться їй услід, потім починає ходити туди й сюди по сцені, ажитовано, спискаючи, і розтискаючи руки. Раптом спиняється проти Беатрис, що сидить нерухомо із застиглим поглядом, і дивиться на неї з презирством).

ІРЕНА — Гарний наречений, га?.. Шляхетний кабаллеро!.. Га?.. Кохання!.. На все життя!.. Ха!.. (Беатрис мовчить і Ірена знову ажитовно починає ходити по сцені). Забрати гроші у сиріт!.. У дітей!.. Сволота!.. (Знову спиняється проти Беатрис і, спершись долонями на стіл, схиляється до неї). Знаєш, де він подів гроші?.. Га?.. Так я тобі скажу... Щоб поспати з жінкою... Не з такою дівчиною, як ти, а з гуляшою... Мовчиш?.. Га?.. Душечко благородна... Дівчинка безвинна!.. З лялечками гралася!.. (Люто). Гадаєш, що впаду до твоїх ніг через твою благородність... Ха!.. Бери свою гідоту!.. (Шпурляє годинник на стіл). Я його не потребу... Любов!.. Я тебе ненавиджу!.. Розумієш?.. Ненавиджу!..

(Беатріс закриває лице руками, схиляється на стіл і плаче, здригаючись плечима. Ірена деякий час мовчки дивиться на неї, потім різко повертається і вибігає в двері ліворуч).

БЕАТРИС — (Не підводячи голови, між риданням). Боже мій... О, Боже мій... Допоможи мені...

(Двері, що виходять до вестибюлю, відчиняються і входить Олександр).

ОЛЕКСАНДЕР — Можна?... Я зайшов.. Двері відчинено... (Раптом спиняється і приголомшено дивиться на Беатріс, яка плаче. Деякий час вагається, не знаючи, що робити, потім нерішуче наближається до Беатріс). Сеньйорита Беатріс... Сеньйорита Беатріс... Що сталося? (Простягає руку, видно, хоче доторкнутися до плеча Беатріс, але не наслідуюється і відсмикує руку. Зі стражданням). Скажіть мені... Чим я можу допомогти вам?... Будь ласка... Сеньйорита Беатріс... Зроблю все, що хочете... Тільки не плачте... Заспокійтеся... Будь ласка... Ви себе почуваете недобре?

(Беатріс шукає рукою в кишені хустку до носа, але не знаходить. Олександр висмикує свою і простягає їй).

БЕАТРИС — (Підіймає голову і бере хустку). Дякую... Нічого не сталося... це так... Нерви...

(Витирає хусткою сльози).

ОЛЕКСАНДЕР — (Сідає на стілець і з глибоким співчуттям дивиться на неї). Коли б я міг допомогти вам...

БЕАТРИС — (Усміхаючись крізь сльози). Ви завжди допомагаєте мені... в критичні моменти. Ви дуже добрий.

ОЛЕКСАНДЕР — (Майже з одчаєм). Чим там я допомагаю... Коли б дійсно... Коли б я міг... дати своє життя... щоб тільки бачити вас щасливою...

БЕАТРИС — (Дивиться на Олександра). Дати своє життя... для мене?... Чому?..

ОЛЕКСАНДЕР — Тому... тому, що. (Дивиться на неї). Не знаю...

БЕАТРИС — Сеньйор Олександрє... Могли б ви відповісти мені на одне питання?... Тільки цілком щиро...

ОЛЕКСАНДЕР — Так... Звичайно та...

БЕАТРИС — Ви вірите в кохання?... Тобто, я хочу сказати, що існує кохання?

ОЛЕКСАНДЕР — В кохання?... Так... Звичайно, що так...

БЕАТРИС — Ви... кохали колинебудь... ну... якусь дівчину?..

ОЛЕКСАНДЕР — Я?... Так...

БЕАТРИС — Декілька разів?

ОЛЕКСАНДЕР — (Трохи здивовано). Декілька разів?... ні... .

БЕАТРИС — Сеньйор Олександрє, не хочу, щоб ви зрозуміли мене хибно. Не знаю, як це сказати... Може, з мого боку, це питання для вас трохи дивне і... нескромне... Але коли хтось живе весь час у мріях... і потім зустрічається зі справжнім життям... Здається, що немає жадного виходу... і... Не знаю, як це пояснити... щоб ви мене зрозуміли.

ОЛЕКСАНДЕР — Мені здається, я... розумію...

БЕАТРИС — Розумієте?

ОЛЕКСАНДЕР — Це стосується вас і... Хорхе?

БЕАТРИС — Не тільки це... а... взагалі... Мені здавалося так логічно, що люди люблять одне одного... що ненависть є річ яка... яка не мусить існувати... Що життя зовсім інакше... Ви мене розумієте?... Правда?..

ОЛЕКСАНДЕР — Так, розумію

БЕАТРИС — (Усміхаючись) Знаєте... Це так дивно... Я завжди була соромлива... Хочу сказати... Ніколи не говорила так... ні з ким... Навіть з бабунею. А з вами не соромлюсь... Не знаю, чому...

ОЛЕКСАНДЕР — Тому, що відчуваєте, що я... що ви для мене... Але ліпше не говорімо про мене... Я також мало з ким можу говорити...

БЕАТРИС — Але мені хотілося б, щоб ви мали до мене довір'я, так, як я до вас...

ОЛЕКСАНДЕР — Коли б я міг... Я дуже радий чути це, сеньйорита Беатріс.

БЕАТРИС — І тому я хочу, щоб ви мені зовсім широко сказали... Чи були ви коли небудь закохані?

ОЛЕКСАНДЕР — Я... Гадаю, що... так...

БЕАТРИС — Один раз?

ОЛЕКСАНДЕР — Я... не знаю...

БЕАТРИС — Як не знаєте?

ОЛЕКСАНДЕР — Ну-у... Можна бути захопленим однією ідеєю... одним ідеалом...

БЕАТРИС — А-а... Але... Це зовсім інше... Я хотіла б знати, чи кохали ви колись-будь жінку... дівчину... Так, як... чоловік... Ну ви мене розумієте...

ОЛЕКСАНДЕР — Думаю, що... Якщо це... (Засоромлено). Але я не можу сказати це... вам...

БЕАТРИС — Чому ні?..

ОЛЕКСАНДЕР — Тому, що... це є... я мав би сказати неправду... А я не хочу цього...

БЕАТРИС — (Повільно). Значить... Це правда...

ОЛЕКСАНДЕР — Що правда?

БЕАТРИС — Добре... Дякую, сеньйоре Олександрє.

(Підводиться).

ОЛЕКСАНДЕР — (Гаряче). Сеньйорита Беатріс! Ви мене не зрозуміли!

БЕАТРИС — Я вас цілком добре зрозуміла, сеньйоре Олександрє... І це все, що я хотіла знати.

ОЛЕКСАНДЕР — Це не все... Ні!.. Коли б це було все, не існували б найліпші твори мистецтва, присвячені коханням. Не змагалися б і не вмирили б з ім'ям коханої на вустах... Тільки не завжди можемо володіти бажаннями нашого тіла... І це не є любов... Вірте мені...

БЕАТРИС — Отже... Тоді, що таке є те, що ми звемо коханням?

ОЛЕКСАНДЕР — Кохання це... Як пісня... Як заклик другої половини твого «я», щоб, з'єднавшись, творити одне ціле... Йти поруч шляхом життя... Це те, що наповнює наше існування радістю, дає йому зміст, і в цьому є найбільше щастя.

БЕАТРИС — І ви кохали так коли небудь?

ОЛЕКСАНДЕР — Ні! Ніколи!.. До того часу, коли побачив вас.

БЕАТРИС — Мене?

ОЛЕКСАНДЕР — (З одчаєм). Так, вас!.. Ніколи не думав казати про це... Бо знаю добре, що це неможливо... Крім того, знаю, ви кохаєте іншого... Але ви зневірилися у всьому, і я не хочу, щоб ви загубили віру в кохання. Не знаю, що сталося з вами... Але після того нещасливого випадку... Коли я зустрів вас... Ви були... в такому одчаї... Така нещаслива... Я зрозумів, що то було не лише через цей випадок... Що щось сталося... Можливо, між вами і вашим нареченим... Не знаючи, не можна робити висновки... Але хочу лише сказати, що в житті треба відрізняти малі вчинки від великих. Велика любов — це жертва. Той хто справді любить, мусить уміти прощати... Якщо є провина...

БЕАТРИС — (Сідає. Задумливо). Не знаю... Чи змогла б простити... (Дивиться пильно на Олександра). Ви кажете, що справжня любов то є жертва. І ви так любите?

ОЛЕКСАНДЕР — Так..

БЕАТРИС — І якщо б я попрохала вас зробити для мене одну річ... Можете це зробити?

ОЛЕКСАНДЕР — Все, що хочете!

БЕАТРИС — Як би я попрохала вас піти до Хорхе і сказати, що я його прощаю, що кохаю його і чекаю... Можете це зробити?

ОЛЕКСАНДЕР — (Дивиться на Беатріс, потім схиляє голову). Хочете, щоб я зараз пішов?

БЕАТРИС — (Не зводячи очей з Олександра). Так.

ОЛЕКСАНДЕР — Добре.. Я йду. (Підводиться і йде до дверей передпокою).

БЕАТРИС — (Проводжає його поглядом, але коли Олександр доходить до дверей, спиняє його). Сеньйор Олександрє! (Олександр спиняється). Ідіть сюди. (Олександр повертається і підходить до Беатріс). Я... змінила думку...

ОЛЕКСАНДЕР — Як?..

БЕАТРИС — Не хочу, щоб ви йшли.

ОЛЕКСАНДЕР — Чому?

БЕАТРИС — Тому, що... Не є певна... себе...

ОЛЕКСАНДЕР — Непевні себе?

БЕАТРИС — Ви сказали, що велика любов — то жертва... (Говорить більше сама до себе). Зрозуміти і простити... (Думає, потім підводить знову погляд на Олександра). Зрозуміти і простити можна, але... повернути те, що вмерло, — ні... Видко, це була тільки ілюзія... (Підводиться і простягає руку Олександрові). Але я вам дуже вдячна.

ОЛЕКСАНДЕР — (Нерішуче бере руку Беатрис, яку та не виймає з його долоні). Я... Але я не зробив нічого!

БЕАТРИС — Ви зробили більше того, ніж будь-хто міг зробити. Ви повернули мені віру... в життя... І за це... (Несподівано витягується і цілує його в щоку). Дякую!

(Усміхається і швидко виходить. Олександр деякий час стоїть приголомшений, потім торкає рукою те місце, де його поцілувала Беатрис. Видко, не вірить сам собі).

(Входить Ірена, тримаючи в руках невеличкий пакунок).

ІРЕНА — (З дверей). Олександр...

ОЛЕКСАНДЕР — (Механічно повертає голову). Га?..

ІРЕНА — (Входить і наближається до Олександра. Говорить приглушено). Олександр... Я маю до вас прохання... Там сталося таке... Збирали гроші на дітей... Потім пропали... Але, власне, ви нічого не мусите знати... Просто передасте цей пакунок доньці Марті і крапка.

ОЛЕКСАНДЕР — (Бере пакунок, який Ірена суне йому до рук). Але... чому не ви самі?..

ІРЕНА — О, Боже мій!.. Чому не ви... Коли б це було так просто, обійшлося б без вас. Ви нічого не знаєте. Розумієте?.. Або можете сказати, що Хорхе передав. Тільки не я... Слово честі?

ОЛЕКСАНДЕР — Почекайте... Я нічого не доберу... Тут...

ІРЕНА — (Нетерпляче). Ви нічого не мусите знати!.. Вас на вулиці зустрів Хорхе і просив передати... І все. Зрозуміло?

ОЛЕКСАНДЕР — Але...

ІРЕНА — (Досадливо). От знову, але... Вас людина просить зробити... Хіба це так тяжко? Нічого поганого не має... Не бійтесь. Ну, домовились?

ОЛЕКСАНДЕР — Якщо це не зробить прикрости сеньйориті Беатріс і...

ІРЕНА — Ви бачили такого недотепу? Кажу вам, що це гроші! Гро-оші!... Для дітей!..

ОЛЕКСАНДЕР — А-а... І ви не хочете, щоб...

ІРЕНА — Так, так... Не хочу, щоб мене згадували. Ці гроші загубив Хорхе і він їх повертає. Зрозуміли?

ОЛЕКСАНДЕР — Зрозумів.

ІРЕНА — Нарешті!.. (Ходить по кімнаті). Ні, в цій ідіотській хаті поживеш і сам зробишся ідіотом. (Стискає руки в кулаки. Раптом спиняється проти Олександра). Олександр... Скажіть мені... Ви читали... це... Євангеліє? Про Христа?..

ОЛЕКСАНДЕР — Євангеліє?... Так... А чому..

ІРЕНА — І ви думаєте, що це правда?

ОЛЕКСАНДЕР — Що правда?

ІРЕНА — Що Він існував... І що це дійсно було.

ОЛЕКСАНДЕР — Звичайно. Наукові досліді та історичні документи, як і саме існування Євангелія, стверджують це.

ІРЕНА — І... Його розп'яли?

ОЛЕКСАНДЕР — Так.

ІРЕНА — Але за що, за що?!

ОЛЕКСАНДЕР — Вічна боротьба добра зі злом.

ІРЕНА — Значить, зло перемагає... Значить добро безсиле...

ОЛЕКСАНДЕР — Чому?... В цій боротьбі переміг Він. Його вчення скорило світ... Тільки, що людська недосконалість не дозволяє нам зрозуміти Його, як слід.

ІРЕНА — Людська недосконалість! Яка там у біса недосконалість! Бестіяльність! Злочинство!.. Сатанізм! Ось що панує в світі, а не Його вчення!.. Де ви бачили цю правду?... У війні, де нищать один одного? У житті, де панує сильний, а не справедливий?... Нема правди!.. Є зло і воно панує!..

ОЛЕКСАНДЕР — (Також підвищує голос). А я бачив навіть серед жаху війни, як люди, ризикуючи своїм

життям, рятували одне одного!.. І я вірю в добро!.. Вірю!.. І без цієї віри жити не можна!

ІРЕНА — (З презирством). Жити не можна!.. Живуть, та ще й як!.. І панують над світом... Без вашого добра... Тільки злом і брехнею... Замилюють очі дурням байками про добро, рівність, справедливість!.. Ха, ха!..

ОЛЕКСАНДЕР — (Задумливо). Не знаю, що вам сказати на це, Ірено. Де в чому ви маєте рацію. Зло панує в світі. Право сильного, боротьба за існування, а, головне, за владу, робить життя тяжким і жорстоким. Це закон природи. Але є інші закони. Закони духа. Людина переоцінює значіння розуму і гадає, що наука, яка не виходить за межі пізнання матерії, може дати щасливе життя. Нові відкриття, атомова енергія, опанування стратосфери — все це доводить людині, що вона мусить вважати себе гордою і щасливою. Але чи є людина щаслива? Чи дають їй радість усі ці досягнення розуму? А якщо ні, то в чому ж тоді щастя? Де його шукати?

ІРЕНА — (Що уважно слухає. Похмуро). Ну-у? І де його шукати?

ОЛЕКСАНДЕР — В собі. В нашій вірі

ІРЕНА — Вірі в що?

ОЛЕКСАНДЕР — В любов, у добро.

ІРЕНА — А якщо цієї віри немає?

ОЛЕКСАНДЕР — Немає в того, хто її не шукає.

ІРЕНА — А де її шукати?

ОЛЕКСАНДЕР — Бачите, Ірено... Духово всі ми недосконалі і блукаємо в темряві. Ясно одне — у світі є дві сили: сила добра і сила зла. Ті, що потрапили на стежку зла — це егоїсти, девізою в них є брати. Все для себе, нічого для інших. Це ті, хто руйнує життя. Але великі душі, пророки, що приходили на землю, вказали нам інший шлях — уміння давати. Хто дає, той пізнає дихання вічності і в цьому щастя.

ІРЕНА — І всі вони гинули... І Його (показує на картину Христа) розп'яли.

ОЛЕКСАНДЕР — І тепер розпинають щодня... Бо той, хто робить боляче іншим, робить боляче Йому. (Ірена вражено дивиться на Олександра, потім перево-

дить погляд на картину). Але як на цій картині Він нам простягає руку, щоб допомогти.

(Ірена стоїть мовчки деякий час, потім повертається і йде до вікна. Входять Беатріс і донья Марта, одягнені, видко, що зібралися виходити).

БЕАТРИС — Сеньйор Олександрє... Ви чекаєте Мар'яно?

ОЛЕКСАНДЕР — Не знаю... Якщо...

БЕАТРИС — Мар'яно пішов на виклик до хворих... Може повернеться за годину.

ДОНЬЯ МАРТА — Можете піти до кімнати Мар'яно і зачекати. Почувайте себе, як дома.

ОЛЕКСАНДЕР — Ні, я піду... Маю деякі справи...

БЕАТРИС — Хочете разом з нами? Ми до підземки... Погода сьогодні гарна... Проїдемося.

ОЛЕКСАНДЕР — Я... З приємністю... (Не знає, де діти паунок, що дала йому Ірена і який він досі тримає в руках. Раптом згадує). А-а... Я забув... Я власне... мене просили передати вам це... (Простягає доньї Марті паунок).

ДОНЬЯ МАРТА — Що це?

ОЛЕКСАНДЕР — (Безпорадно оглядається на Ірену). Я зустрів... і мене просили... і тому, що я йшов...

БЕАТРИС — Дай, бабуню, я подивлюсь. (Бере паунок і розкриває). Гроші! Бабуню! Це не ті?..

ДОНЬЯ МАРТА — Гроші?.. Скільки там?

БЕАТРИС — (Рахує). Сто, двісті, триста... чотириста... (Рахує мовчки). П'ять тисяч і ще... Бабуню!.. Та це ж...

ДОНЬЯ МАРТА — (До Олександра). Хто їх передав? Хорхе?

ОЛЕКСАНДЕР — Так... Я йшов... власне, він ішов... і я зустрів... Він попрохав передати...

ДОНЬЯ МАРТА — (З полегшенням). Дякую тобі Господи!.. Я ніколи не могла б подумати, щоб Хорхе міг зробити щось недобре... Ще маємо час усе поладити...

(Беатріс, поки говорить донья Марта, затитливо дивиться на Олександра, який уникає зустріти її погляд, тоді вона переводить очі на Ірену).

БЕАТРИС — Добре... Тоді ходімо. Бабуню, заховай добре в торбинку... Ось так... І тримай... Сеньйор Олександр, йдете?

ОЛЕКСАНДЕР — Так, я...

ДОНЬЯ МАРТА — Іренусю, ти лишаєшся?

ІРЕНА — Так.

ДОНЬЯ МАРТА — Не хочеш пройтися з нами?

ІРЕНА — Ні... Мушу дещо зробити.

ДОНЬЯ МАРТА — Ну, добре, йдемо. Біче, потримай цю торбинку...

БЕАТРИС — Давай, я понесу...

ОЛЕКСАНДЕР — Може я...

БЕАТРИС — Якщо ви...

(Донья Марта, Беатрис і Олександр виходять. Ірена повертається до вікна і стоїть замислившись. В дверях з'являється Красинський. Деякий час стоїть, уважно дивлячись на Ірену, потім повільно підходить до неї).

КРАСИНСЬКИЙ — Ну-у... (Ірена здригається і різко обертається). Здається злякалась? Це я.

ІРЕНА — Так тихо підійшов.

КРАСИНСЬКИЙ — Раніш ти ніби не була така полохлива.

ІРЕНА — (Холодно). Яка була, така й є.

КРАСИНСЬКИЙ — Так? Тоді все гаразд. (Сідає в крісло, витягнувши ноги). Надовго всі пішли?

ІРЕНА — На засідання добродійного товариства.

КРАСИНСЬКИЙ — Угу... Але служниця лишилася?

ІРЕНА — Так.

КРАСИНСЬКИЙ — Не збирається нікуди йти?

ІРЕНА — Думаю, що ні. Має багато роботи.

КРАСИНСЬКИЙ — Угу... Шкода... Ну, як взагалі справи?

ІРЕНА — Які саме?

КРАСИНСЬКИЙ — Не твої особисті, це мене найменше цікавить. Хоча не завадило б бути коректнішою. Як наша справа, просунулася багато наперед?

ІРЕНА — (Знижує плечима). Як завжди.

КРАСИНСЬКИЙ — Хочеш сказати, що стоїш на мертвій точці?

ІРЕНА — (Недбайливо). Скидається на те, що папери не існують.

КРАСИНСЬКИЙ — (Іронічно). Так?

ІРЕНА — Є дійсно спалені.

КРАСИНСЬКИЙ — Так?.. Гм... Дивно.

ІРЕНА — Що дивно?

КРАСИНСЬКИЙ — Твоя зміна опінії.

ІРЕНА — Якої опінії?

КРАСИНСЬКИЙ — Раніш ти була певна, що папери існують.

ІРЕНА — То було перше вражіння.

КРАСИНСЬКИЙ — І тепер?

ІРЕНА — Думаю, що шукаємо даремно.

КРАСИНСЬКИЙ — Так? Гм... Цікаво...

ІРЕНА — (Трохи нервово). Що цікаво?

КРАСИНСЬКИЙ — (Виймає цигарки з кишені і бере одну). Здається нервуєш, га?

ІРЕНА — Я?..

КРАСИНСЬКИЙ — (Простягує цигарки Ірені). Закуриш? (Ірена бере цигарку і Красинський запалює запальничку і дає їй прикурити. Раптом змінює тон і говорить холодно і шорстко). Слухай мене, дівчино, якщо гадаєш грати подвійно, то помиляєшся дуже.

ІРЕНА — Я?!.. Не розумію.

КРАСИНСЬКИЙ — Розумієш прекрасно, і знаєш добре, що буває з тими, хто повертає назад. Пригадуєш правила?

ІРЕНА — (Зневажливо). Це що? Погроза?

КРАСИНСЬКИЙ — Ні, чому... Покищо не має причин. Але не варто забувати дещо. Наприклад, хоча б звичайну історію однієї дівчини, яку звали Леслі, і мертва тіло якої знайшли на березі річки Сени. Білвенька, ні?.. Така молода, повна життя, вродлива... Дуже жалко. Могла б мати все: успіх, багатство... Але... Зруйнувала себе. І чому? Через дурчу сангіментальність. Закохалася і хотіла допомогти ворогові. Ха!.. Яка наївність!

ІРЕНА — (Зі зневажливою усмішкою). Гадаєш, що я з породи таких жінок?

КРАСИНСЬКИЙ — Звичайно, ні. Коли б вважав тебе за таку, не обрав би для цієї роботи.

Але... доньки Єви, навіть найсильніші і спритні, як ти, часом потребують опори. І твоя опора -- це я.

(Дружнім тоном). Вір мені, усі ці дурні почуття, як любов, ненависть та інші імпульси нашого «я», є слабкість. Домінує той, хто має кров холодну і слухає свого розуму. Єдине важливе в житті, це — влада. Відчувати власну силу і гратися іншими, як добрий шахіст пішаками. Це є справжній зміст життя. Золото, гроші — це сходи, що ведуть до тріумфу влади. Ти маєш усі якості, щоб досягти все це. Я тебе взяв з мізерії і приведу до багатства. Матимеш усе, — гроші, вбрання, все, що забажаєш, коли матимемо ці папери.

ІРЕНА — А якщо вони не існують?

КРАСИНСЬКИЙ — Існують.

ІРЕНА — Знайшов дещо?

КРАСИНСЬКИЙ — Є сліди в лабораторії. Роблять експерименти одного аьлготрону невідомого, для боротьби з пістряком. Тримають в секреті. Але папери тут в хаті. Мої спостереження привели мене до одного висновку. Покищо я тобі не скажу більше нічого. Не люблю говорити про речі не здійснені. Але певен, що знаю, де шукати.

(Входить Матільда).

МАТІЛЬДА — Нінья Ірена... О-о... І сеньйор тут...
Може сеньйорові дати вечерю?

КРАСИНСЬКИЙ — Ні, дуже дякую. Я вечеряв в ресторані.

МАТІЛЬДА — Ну то... Якщо забажаєте, там в охолоднику є все... То, якщо я... Якщо не є потрібна, хочу піти на христини. Донька нашої сусідки, сеньйори Ерми, народила синка. Усі казали, що буде дівчинка, а вийшов хлопчик. Сьогодні христять. Я не надовго... Тільки трохи посиджу...

КРАСИНСЬКИЙ — Звичайно, звичайно... Ідть собі. Ми з сеньйорою Іреною лишаємось дома. Можете гуляти і не поспішати до хати.

МАТІЛЬДА — Ну то я піду.

(Виходить).

КРАСИНСЬКИЙ — (Деякий час сидить мовчки, прислухуючись. Уся його постать являє собою напруження

хижака, що готується плигнути). Здається надійшов час! (Скакує, йде до дверей, що ведуть до вестибюлю, відчиняє їх і прислухається. Надалі говорить коротко, як військовий, що дає наказ). — Ставай біля вікна!.. Звідти видко, хто входить.

ІРЕНА — (Похмуро). Має прийти Мар'яно.

КРАСИНСЬКИЙ — (Нетерпляче). Затримаєш. Не можна губити такої нагоди. (Швидко виходить у двері, що ведуть до покоїв.

Ірена повільно йде до вікна і дивиться деякий час на вулицю, потім повертається спиною до вікна і дивиться на картину Христа, що поклав руки на голови тих, хто страждає. Далі робить декілька кроків вперед, не зводячи погляду з обличчя Христа. Уся її постань являє собою вагання і боротьбу. Стискає руки, робить ще декілька кроків наперед, підходить до картини, не зводячи з неї очей).

ІРЕНА — (Приглушено). Ти... що всім допомагаєш... Я не хочу робити тобі боляче... (Раптом падає на коліна і простягає до картини руки). Допоможи мені!.. Я не можу зробити їм зло... Навчи мене... Боже мій... Я хочу любити... Навчи мене!..

(Кладе руки на стіл, схиляє на них голову і замирає. З дверей, що виходять до вестибюлю, входить Мар'яно. Вражено спиняється, дивлячись на Ірену. Ірена підводить голову і повільно підіймається. Мар'яно робить до неї декілька кроків).

МАР'ЯНО — Ірено... Ти що?.. (Підходить ближче). Ти... плачеш?

ІРЕНА — (Одвертаючись). Ні...

МАР'ЯНО — Щось сталося?

ІРЕНА — Ні... Нічого... Так...

МАР'ЯНО — Але може щось треба?

ІРЕНА — (Глухо, Уривчasto). Нічого не треба. Так... Дурниці... (Уже опанувала себе). Усі пішли і Олександр також.

МАР'ЯНО — Уже пішли?.. Я прийшов сказати, щоб зачекали дідуся... Він має приїхати і забрати їх автом. Давно пішли?

ІРЕНА — Ні... Не дуже... Ти їх наздоженеш.

МАР'ЯНО — Але я не можу тебе лишити такою.

ІРЕНА — (Різно). Нічого зо мною нема... Дурниці.

Иди... Я хочу бути сама.

МАР'ЯНО — Вони пішли до підземки?

ІРЕНА — Так.

МАР'ЯНО — Може дідусь їх зустрине... Він хотів узяти пакунки... Тоді я піду назустріч... Ти справді почуваш себе нічого?

ІРЕНА — Прекрасно.

(Мар'яно дивиться на неї, вагаючись, потім виходить. За деякий час з дверей ліворуч входить Красинський з течкою в руках).

КРАСИНСЬКИЙ — Спроварила?

ІРЕНА — Так.

КРАСИНСЬКИЙ — Дуже добре. Часу небагато. (Дивиться на годинник). Даю тобі на все двадцять хвилин.

Не бери ніяких валіз. Тільки документи і необхідне.

ІРЕНА — Іти? Куди?..

КРАСИНСЬКИЙ — Деталі потім. Справу скінчено. Папери тут. (З тріумфальним виглядом плескає рукою по течці).

ІРЕНА — (Вражено). Знайшов?! Папери?

КРАСИНСЬКИЙ — Так.

ІРЕНА — Але .. може ти помилився?

КРАСИНСЬКИЙ — (З презирством). Ти що, мене за дурнила мнеш?.. Але швидше. Часу немає. Лиши записку, що ми пішли до кіна і вернемось пізно. Кинуться лише завтра, а ми будемо вже далеко. Зараз замовлю квитки.

(Підходить до столика, де стоїть телефон, ставить течку на столик, поруч телефона, бере однією рукою слухавку другою набирає число).

Ірена йде в напрямку дверей до покоїв. Біля Красинського спинається і кладе ліву руку на течку).

ІРЕНА — Тут?

КРАСИНСЬКИЙ — (У телефон). Гальо... Аеропорт? Літак до Женеви .. О котрій годині? О десятій?

(Ірена, стаючи за спиною Красинського, раптом сприт-

ним рухом правої руки вихоплює з його правої кишені піджака револьвер і відскакує, спрямовуючи револьвер на Красинського).

КРАСИНСКИЙ — (Кидаючи слухавку швидко обертається). Ти що?

ІРЕНА — (Різно. Рішуче). Стій на місці!.. Уб'ю!

КРАСИНСЬКИЙ — (Люто). Проклята!!..

(Плигає наперед, але в цей час чути постріл. Красинський хитається й падає. Ірена стоїть деякий час, дивлячись на Красинського).

(З дверей до вестибюлю вбігає Мар'яно. За ним входять доктор Бурко, донья Марта, Беатріс і Олександр).

МАР'ЯНО — Ірено!.. Ти... ти... стріляла... (Приголомшено дивиться на Красинського і знову на Ірену).

ДОНЬЯ МАРТА — Що сталося?

БЕАТРИС — Що таке?

(Доктор Бурко підходить до Красинського, стає на коліна і оглядає його. Усі злякано слідкують за його рухами. Оглянувши, доктор Бурко відводиться).

ДОНЬЯ МАРТА — Що?

ДОКТОР БУРКО — (Хитає заперечливо головою). Просто в серце.

МАР'ЯНО — (Робить рух до Ірени, яка стоїть мовчки, спустивши руку з револьвером). Але чому?.. Ірено, чому?..

ІРЕНА — (Показуючи на течку, що стоїть на столику біля телефону). Там... Папери... Твого батька.

МАР'ЯНО — (Ошеломлено і розгублено). Папери? (Оглядається до течки).

ДОКТОР БУРКО — Подивись.

(Мар'яно механічно підходить до столика, бере течку, відкриває її і витягує папери).

ДОНЬЯ МАРТА — (Розгублено). Але ж... Невже...

ДОКТОР БУРКО — (До Мар'яно) Вони?

МАР'ЯНО — (Втомлено і тоскно). Так...

ДОКТОР БУРКО — Ну, що ж... Треба викликати полі-

цію... Як номер?... Ага... (Бере слухавку і набирає число). Гальо... Поліція?... Сталося вбивство... Вулиця Монтевідео номер сто п'ятнадцять... Консульторія доктора Бурко... Так... Кого вбито?... (Повертає голову вбік Ірени). Питають кого вбито?

ІРЕНА — (Голосом без ніякого виразу, але чітко). Таємного агента однієї держави Антона Бергера, який приїхав сюди під прізвиськом Красинського. Убила його помічниця — Марія Малько.

ДОКТОР БУРКО — (У телефон). Вбито агента однієї держави Антона Бергера... Видко... Убивник — помічниця... Так... Чекаємо.

ОЛЕКСАНДЕР — (До Ірени). Так ви... не Ірена?

ІРЕНА — (Не дивлячись ні на кого). Ні.

(У всіх дівчих осіб назагал домінує вигляд розчубленості. Мар'яно все з тим же втомлено тоскним виглядом, видко, більше механічно, перегортає папери. Олександр, з широко розкритими очима оглядається на всіх. Беатріс стоїть мовчки, спустивши очі.

У дольї Марти розчубленість переходить у вигляд задуми. Дивиться на Ірену. У доктора Бурко вираз обличчя зневажливий з домішкою відрази).

ДОКТОР БУРКО — Добре вгадали. Я спочатку відчув, що щось не так. (До доньї Марти). Ходімо, Мартусю, тобі нема чого тут робити.

ДОНЬЯ МАРТА — (Яка не зводить очей з Ірени). Почекай... (До Ірени). Ірено...

(Ірена одвертається, підходить до столу, що стоїть посередині, механічно підводить руку з револьвером, ніби щойно помітила револьвер, кладе його на стіл і стоїть, одвернувшись.

Донья Марта робить крок до неї).

ДОКТОР БУРКО — Мартусю!.. Ходімо...

ДОНЬЯ МАРТА — (Раптом ніби виростає. Говорить спокійно і владно). Вийдіть усі... І лишіть мене саму.

ДОКТОР БУРКО — Але ж, Мартусю...

ДОНЬЯ МАРТА — Я тебе дуже прошу, Хуане.

(Усі поволі покiрливо виходять. Донья Марта підходить до Ірени, яка стоїть до неї спиною, і кладе їй руку на плече).

ДОНЬЯ МАРТА — Ірено... Дитинко моя...

ІРЕНА — (Приглумшено). Я не Ірена.

ДОНЬЯ МАРТА — Для мене ти лишаєшся Іреною... Моя дорога, маленька онучечка... Ти це зробила, захищаючи нас... І Господь милосердний простить тебе...

ІРЕНА — Я не ваша внучка... я... чужа...

ДОНЬЯ МАРТА — Ти завжди лишишся для мене моєю внучкою... Подивись на мене (Бере обома руками Ірену за плечі і повертає до себе). Ну?... (Ірена раптом схлипує і припадає до доньї Марти). Моя дорога маленька... Сядьмо, як колись... Я вже стара... ноги слабкі... (Сідає на стілець, не випускаючи з обіймів Ірену, яка опускається на підлогу поруч. Донья Марта кладе голову Ірени собі на коліна і ніжно пестить). Невже ти думаєш, що можна любити лише свою кров?... Господь Милосердний наліслав мені тебе, коли я чекала мою доньку... Але Він дав мені онучку... Я бачила, як із темряви стражлянь і звіри, твоя душа народжується вдруге... Чи не так, дитинко моя?... І я себе відчула знову матір'ю і бабунєю... Ми всі великі грішники, але Його милосердя безмежне... Дивись — (Показує на картину Христа, що кладе руки на голови тих, хто страждає). Він до нас простягає руки і кличе до себе...

ІРЕНА — (Підводить голову і дивиться на картину. Говорить наївно по дитячому). І Він... простить?

ДОНЬЯ МАРТА — Він усіх прощає і приймає...

ІРЕНА — Бабуню... Я так боялася... Я хотіла вам сказати... але думала... ви любите внучку... І Беатріс... була внучкою... а я... Ніхто мене ніколи не любив... Тільки ви... (Ховає обличчя в колінах доньї Марти).

ДОНЬЯ МАРТА — І любитиму завжди... І це нещастя переживемо разом... І все буде, як раніш...

(Чути удок поліційного авта. Двері відчиняються і за-

глядає доктор Бурко).

ДОКТОР БУРКО — Поліція...

ДОНЬЯ МАРТА — Ще один тяжкий іспит... але завтра знову зійде сонце... Завтра буде інший день...

ЗАВІСА.

З М І С Т :

	стор.
Сторінка одного життя	5
Дощ іде	33
На грані двох світів	51
“Dama' de poche”	153
Завтра знову зійде сонце	169

24
52

~~10628~~

100.

